
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

4/2025

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2025

Časopis je dostupný aj na www.vhu.sk – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

MALINIAK, Pavol: K organizácii a vojenským aspektom povstania baníkov v Banskej Bystrici v rokoch 1525 – 1526	7
DVORSKÝ, Štefan: Verbovanie a cesty slovenských dobrovoľníkov do Španielska (1936 – 1939)	25
HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej: Excesy příslušníků Rudé armády ve Východních Sudetech v dubnu a květnu 1945	44
POLNAR, Stanislav – PROKOP, Bronislav: Plukovník Vladimír Řehák, Memorandum 68 a únos letadla	74

Dokumenty a materiály

LETKOVÁ, Alexandra: Ján Šmigovský ako zradca na povstaní	106
ČAPO, Matej: Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku zaznamenané v denníkoch saských dôstojníkov	131
MASKALÍK, Alex: <i>Veteráni</i> slovenskej brannej moci medzi vyšším veliteľským zborom československej armády	159

Anotácie, glosy	200
------------------------------	-----

Kronika	213
----------------------	-----

INHALT

Studien

MALINIAK, Pavol: Zur Organisation und den militärischen Aspekten des Bergmannsaufstands in Banská Bystrica in den Jahren 1525 – 1526	7
DVORSKÝ, Štefan: Rekrutierung und Wege slowakischer Freiwilliger nach Spanien (1936 – 1939)	25
HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej: Exzesse der Angehörigen der Roten Armee in den östlichen Sudeten im April und Mai 1945	44
POLNAR, Stanislav – PROKOP, Bronislav: Oberst Vladimír Řehák, Memorandum 68 und die Entführung eines Flugzeugs	74

Documente und Materialien

LETKOVÁ, Alexandra: Ján Šmigovský als Verräter am Aufstand	106
ČAPO, Matej: Die Ereignisse des französisch-österreichischen Krieges von 1809 im Zusammenhang mit Preßburg, aufgezeichnet in den Tagebüchern sächsischer Offiziere	131
MASKALÍK, Alex: <i>Veteranen</i> der slowakischen Wehrmacht im höheren Offizierskorps der tschechoslowakischen Armee	159

Anotationen, Glossen	200
-----------------------------------	-----

Chronik	213
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

MALINIAK, Pavol: On the Organisation and Military Aspects of the Miners' Uprising in Banská Bystrica (1525–1526)	7
DVORSKÝ, Štefan: The Recruitment and Journeys of Slovak Volunteers to Spain (1936–1939)	25
HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej: The Excesses of Red Army Personnel in the Eastern Sudetenland in April and May 1945	44
POLNAR, Stanislav – PROKOP, Bronislav: Colonel Vladimír Řehák, Memorandum 68 and the Hijacking of an Aeroplane	74

Documents and Materials

LETKOVÁ, Alexandra: Ján Šmigovský as a Traitor to the Uprising	106
ČAPO, Matej: Events of the Franco-Austrian War of 1809 in Relation to Pressburg, as Recorded in the Diaries of Saxon Officers	131
MASKALÍK, Alex: <i>Veterans</i> of the Slovak Armed Forces among the Senior Command Corps of the Czechoslovak Army	159

Anotations, Glossary	200
-----------------------------------	-----

Chronicle	213
------------------------	-----

ŠTÚDIE

K ORGANIZÁCIÍ A VOJENSKÝM ASPEKTOM
POVSTANIA BANÍKOV V BANSKEJ BYSTRICI
V ROKOCH 1525 - 1526

PAVOL MALINIAK

MALINIAK, P.: On the Organisation and Military Aspects of the Miners' Uprising in Banská Bystrica (1525–1526). *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 7-24, Bratislava.

Thanks to the research of historian Peter Ratkoš, the social conflict involving mineworkers in Banská Bystrica, Banská Štiavnica, and Hodruša during 1525–1526 has become one of the most thoroughly examined topics in Slovak medieval historiography. Advances in the processing of archival collections, together with heuristic and interpretative shifts since 1989, allow for the revision, supplementation, and refinement of existing knowledge concerning the course, organisation, and territorial extent of the uprising's various stages. New findings include testimony regarding the fire in Banská Bystrica at the conclusion of the revolt, information on the insurgents' potential allies at Ľupča Castle, and details of the suppression of the uprising based on correspondence between the towns of Banská Štiavnica and Kremnica.

Keywords: Miners' uprising, mining towns, Banská Bystrica, Peter Ratkoš.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.1>

Ozbrojené vystúpenie baníkov na území Slovenska v závere stredoveku tvorí už dlhodo-
bo akceptovanú súčasť obrazu národných dejín. Banícke povstanie dotvára v regionálnom
rámcí bežnú predstavu o predmoháčskej kríze v Uhorsku. Vnímanie tejto konfliktnej histo-
rickej etapy nebolo však ustálené a vo významnej miere ho utvárali turbulentné spoločenské
pomery od polovice 20. storočia. Začiatky vedeckého záujmu o tému sú neodmysliteľne
spojené s predstaviteľom zakladateľskej generácie slovenských historikov Petrom Ratko-
šom. Súčasné bádanie preto problematiku sleduje v úzkom vzťahu s vývojom domácej i za-
hraničnej historiografie. Okolnosti, za ktorých sa sociálny zápas baníkov dostal do popredia
historického výskumu, sú nemenej zaujímavé ako samotný fenomén povstania.

Orientáciu na banícke povstanie zvýraznil nútený odchod P. Ratkoša z miesta odborného
asistenta v Historickom seminári Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave na
pozíciu interného pracovníka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a umení v roku
1950. Bol v tom čase mladým a perspektívnym medievistom, v kádrových previerkach bol
však opakovane upodozrievaný z ľudáctva, klerikalizmu a buržoázneho nacionalizmu. Mal
preto preukazovať osvojenie marxistickej metódy výskumu. Okrem iných vybraných tém
(zvlášť dejiny husitstva) predstavovalo banícke povstanie v uvedenom novokoncipovanom
výskume významný doklad o triednych bojoch na slovenskom území.¹ Dejinám baníctva
Ratkoš venoval pozornosť už pred nástupom do akadémie. K širšie formulovanému báda-
teľskému zámeru najprv uverejnil úvodné štúdie pojednávajúce o hospodárskych, spo-
ločenských a politických predpokladoch baníckeho povstania a nadväzujúcich náboženských

¹ Tento text je výstupom z riešenia projektu VEGA 1/0148/24 Mocenské, duchovné a intelektuálne elity moháčskeho obdobia v Uhorsku.

HUDEK, Adam. *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010. s. 97 – 98, 100 – 101, 103, 158; KALUS, Peter. *Die Fugger in der Slowakei*. Augsburg : Wißner, 1999, s. 150 – 151, pozn. 540.

pomeroch.² Súbežne bol v *Historickom časopise* vydaný preklad štúdie maďarského historika (rovnako generačne blízkeho) hospodárskych dejín Gusztáva Heckenasta o baníckom povstaní. V prípade staršej uhorskej historiografie upozorňoval na jej nepriateľský postoj voči baníckemu hnutiu. Predstavil prehľad poznatkov o boji baníkov na základe bansko-štiavnického mestského archívu. Zdôraznil pritom, že išlo o prvé ozbrojené hnutie robotníctva v Uhorsku.³ Hoci autor pojednával o téme z marxistického pohľadu, redakčná poznámka mu vytýkala nedostatočný výskum národnostných pomerov.

Výrazný posun vo výskume priniesla edícia dokumentov k baníckemu povstaniu, ktorú Peter Ratkoš publikoval v roku 1957. Dokumenty boli prvým zväzkom z edičného radu Slovenský historický archív. Sprístupnili škálu pramenného materiálu: listiny, listy, súdne aktá, účty a inventáre, ale aj naračný prameň – pamätný spis Jána Dernschwama. V prevažnej miere išlo o pramene uverejnené prvýkrát, pričom dominoval materiál z magistrátov miest Banská Bystrica a Banská Štiavnica, v menšej miere aj z Kremnice. V rámci ďalších fondov boli ešte relatívne početnejšie zastúpené mandáty a listy uložené vo vtedajšom Krajinskom archíve v Budapešti.⁴ Najmä na základe tejto edície pripravil krátko nato nemecký numizmatik a historik baníctva Günther Probszt štúdiu o sociálnych príčinách povstania baníkov. Vyjadril prekvapenie nad dovtedajším nespracovaním témy, ale poukázal aj na ideologickú predpojatosť v prácach Heckenasta a Ratkoša. Vyzdvihol však publikovanie dokumentov v originálnom znení, ktoré takúto tendenciu skôr oslabuje a „dostatočne jasne odráža rozpoloženie banského robotníctva“. Všimol si aj staršie konfesijné rozpory v hodnotení náboženských pomerov. Podľa jeho slov tento problém zobrazila edícia v úplne novom svetle.⁵ Iste i kvôli jazykovej dostupnosti *Dokumenty* následne používali popri domácich často aj rôzni zahraniční bádatelia.

Pramenná edícia bola východiskom pre Ratkošovu monografiu o povstaní vydanú v roku 1963. Heuristickú základňu rozšíril aj o výskum v ďalších, zvlášť v zahraničných archívoch. O systematickom výskume vypovedalo podrobné členenie práce, v ktorej popri jednotlivých fázach ozbrojeného zápasu baníkov priblížil jeho hospodárske a sociálne príčiny (znehodnotenie mince, mzdové požiadavky). Zameriaval sa zároveň na náboženské (plebejská reformácia) a politické okolnosti, v rámci ktorých malo povstanie prebiehať. Optiku národných dejín zvyrazňoval exkurz pojednávajúci o podiele slovenského obyvateľstva medzi banskými robotníkmi.⁶ Dielo oficiálne reflektovali českí historici. V recenzii monografie sa najprv objavila opatrnejšia kritika začleňovania baníckeho povstania do súvislostí nemeckej sedliackej vojny. Kontakt s Nemeckom bolo možné doložiť iba v prípade myšlienok reformácie, inak hnutie baníkov preukázateľne vychádzalo z miestnych pomerov. Súčasne bola problematizovaná téza, či skutočne išlo o najmohutnejšie protifeudálne vystúpenie (slovenského) ľudu na sklonku uhorského feudalizmu. Ďalšia recenzia priniesla výhrady k jednostrannému kritickému hodnoteniu úlohy Fuggerovcov v Uhorsku, ale aj pochybnosti

² RATKOŠ, Peter. Predohra baníckeho povstania v našich banských mestách v rokoch 1525/1526. In: *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 3, s. 353 – 405; RATKOŠ, Peter. Banícke povstanie 1525 – 1526 a reformačná ideológia na Slovensku. In: *Československý časopis historický*, 1954, roč. 2, č. 3, s. 400 – 416.

³ Štúdia pôvodne vyšla v roku 1952 v časopise Századok. HECKENAST, Gustáv. Banskobystrické banícke povstanie (1525 – 1526). In: *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 1, s. 71 – 104.

⁴ RATKOŠ, Peter (ed.). *Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525 – 1526)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1957. s. 16 – 17.

⁵ PROBSZT, Günther. Die sozialen Ursachen des ungarischen Bergarbeiteraufstandes von 1525/26. In: *Zeitschrift für Ostforschung*, 1961, Bd. 10, Nr. 3, s. 401 – 403, 408.

⁶ RATKOŠ, Peter. *Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963. 340 s.

o tom, či vtedajšie poznatky o politickom vývoji v predmoháčskom Uhorsku umožňujú vyslovovať „jasné a nekompromisné tézy“.⁷ Prevažovali však pozitívne hodnotenia, k čomu zrejme prispel rozsah a nesporná heuristická náročnosť diela.

V nasledujúcom období sa už Peter Ratkoš téme systematicky nevenoval. V priebehu 70. rokov sa ešte vrátil k interpretácii povstania, kde zopakoval myšlienky o jeho revolučnom charaktere a spoločnom postupe slovenských a nemeckých baníkov. Uvažoval o dôvodoch absencie pramenného materiálu z plebejského prostredia (v dôsledku negramotnosti a predpokladanej skartácii). Výstižne pripomenul disproporciu, keď zachované pramene obvykle pochádzajú z prostredia elít. Konštatoval zároveň malé zastúpenie údajov o konkrétnych vodcoch a účastníkoch povstania.⁸ Interpretačný rámec vymedzený dobovými politickými pomermi uzatváral príspevok venovaný súvislostiam medzi nemeckou sedliackou vojnou a baníckym povstaním. Pripustil, že chýbajú spoľahlivé a priame doklady o vplyve ideového vodcu sedliakov Tomáša Müntzera v uhorských (stredoslovenských) banských mestách. Poukázal na vplyv radikálnej reformácie, ale i osmanské ohrozenie a nevyhovujúcu finančnú situáciu Uhorska.⁹ Tieto okolnosti baníckeho povstania napokon zohľadňuje aj súčasné bádanie.

Spracovávanie a sprístupňovanie archívnych fondov medzitým umožnilo rozšíriť pramennú základňu a precizovať staršie výskumy. Nenahradiťelné miesto nadobudla dlhoročná práca banskobystričského archívára Ctibora Matulaya. Po prerušení činnosti v dôsledku politických perzekúcií v pozícii brigádnika pristúpil k usporiadaniu stredovekých písomností mestského archívu. Následne v podobe dvojzväzkového registrového katalógu pre bádanie sprístupnil kľúčový fond magistrátu mesta Banská Bystrica. Matulay identifikoval ďalšie dovtedy neznáme pramene k baníckemu povstaniu: komunikáciu mesta s panovníckym dvorom, korešpondenciu mešťanov a cenné svedecké výpovede počas vyšetrovania nepokojov. Tieto pramene spresňujú chronológiu udalostí aj rozsah povstania.¹⁰ Za porovnateľnú možno považovať prácu banskoštiavnického archívára Mikuláša Čelka, ktorý v štrnástich zväzkoch inventára usporiadal podobne rozsiahly fond magistrátu mesta Banská Štiavnica. V porovnaní s edíciou dokumentov o baníckom povstaní rovnako zahŕňa nové pramene, najmä listy adresované mestu.¹¹

⁷ VÁLKA, Josef. Peter Ratkoš, Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1963. In: *Historický časopis*, 1964, roč. 12, č. 2, s. 257 – 261; JANÁČEK, Josef. Základní monografie o slovenském hornickém povstání 1525/1526. Peter Ratkoš, Povstanie baníkov na Slovensku 1525 – 1526. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1963, str. 340. In: *Československý časopis historický*, 1964, roč. 12, č. 4, s. 544 – 546.

⁸ RATKOŠ, Peter. K hodnoteniu triednych aspektov v baníckom povstaní na Slovensku v rokoch 1525 – 1526. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, 1979, roč. 9, s. 10 – 21.

⁹ SKLADANÝ, Marián. Der Deutsche Bauernkrieg und der Aufstand der Bergleute in den mittelslowakischen Städten. In: KELLING, Dieter a kol. *Brücken : Germanistisches Jahrbuch DDR – ČSSR 1988/89*. Prag : Lektorat für deutsche Sprache und Literatur beim Kultur- und Informationszentrum der DDR, 1989, s. 123 – 127.

¹⁰ MATULAY, Ctibor (ed.). *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536 I – II*. Bratislava : Archívna správa MV SSR, 1980. 593 s. Doplnený materiál vymenoval RATKOŠ, Peter. Matulay Ctibor, *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536*, I. a II. zväzok. Archívna správa MV SSR, Bratislava 1980, 593 s. In: *Slovenská archivistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 136. K Matulayovmu pôsobeniu JAKUBÍK, Ján. Matulay, Ctibor (Tibor). In: ŽAŽOVÁ, Henrieta a kol. *Biografický slovník slovenských archivárov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov a Odbor archívov a registratúr MV SR, 2023, s. 647 – 649.

¹¹ Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), pracovisko Archív Banská Štiavnica (ďalej p. ABŠ), fond Magistrát mesta Banská Štiavnica (ďalej MMBŠ). Materiál tvoria najmä listiny, listy a súdne aktá do roku 1534. Spracovávanie prebiehalo od roku 1992. Posledný zväzok inventára pochádza z roku 2018.

Okrem postupu v sprístupňovaní archívneho materiálu prinieslo bádanie po roku 1989 niekoľko určujúcich zmien. Hodnotenia Ratkošovho výskumu baníckeho povstania pochopteľne upozornili na ideologickú podmienenosť jeho diela (v škále od príkreho odsúdenia marxistických deformácií k menej závažnému odkazovaniu na formalizmus a kliše). Naďalej pritom ide o najkomplexnejšie spracovanie témy, ktorá sa tak dostala do širšieho povedomia, hoci význam povstania baníkov bol preceňovaný.¹² Monografia napísaná emotívnym a sugestívnym jazykom bude iste ovplyvňovať i nasledujúce výskumy.

Odhlídnuc od dobových interpretácií triednych bojov, zostáva aktuálnou otázka, akým spôsobom sa autocenzúra prejavila v selekcii zdrojov a v proporcii jednotlivých tematických okruhov. Ďalšou skutočnosťou je posun historiografie o dejinách baníctva v Uhorsku, resp. na území Slovenska v uplynulých desaťročiach. Intenzívny záujem o štúdium administratívnych, hospodárskych a technických či technologických aspektov baníctva (aj hutníctva a mincovníctva) v ére podnikania Thurzovcov a Fuggerovcov doplnil nové zistenia o príčinách povstania baníkov. Súbežne sa rozvinul detailný výskum panovníckeho dvora, súperiacich politických zoskupení a ich aktérov.¹³ Stav poznania vytvára vhodné predpoklady pre návrat k téme baníckeho povstania, zvlášť vo vzťahu k dejinám vojenstva.

Predložený príspevok neskúma ekonomické a sociálne súvislosti povstania, ktoré vyžadujú samostatné bádanie. Cieľom je overenie doterajších interpretácií a zistení o otvorenom konflikte baníkov (banského robotníctva), ktorý opakovane viedol k ozbrojeným stretom. Pozornosť sústredím najmä na doplnenie poznatkov o najintenzívnejšej záverečnej etape povstania. Zameriam sa zároveň na postup regionálnej opozície voči povstaniu, na spresnenie jeho priestorového rozsahu a niektoré doposiaľ prehliadané pramene o jeho potlačení.

Za medzník v aktivitách baníkov sa považujú udalosti v polovici mája 1525. Po štrajku, do ktorého vstúpili najmä pre nízke mzdy, uzavreli s faktormi mediarskeho podniku pred banskobystrickou mestskou radou, kastelánom Zvolenského panstva a zástupcami Zvolenskej stolice 16. mája dohodu. Výsledkom mala byť úprava mzdy a záväzok robotníkov k poslušnosti. Po nenaplnení podmienok sa v piatok pred Turícami (2. júna) zhromaždili baníci a ďalší robotníci na poli pred Banskou Bystricou, kam prišli ozbrojení. Rokovania s nemenovanými zástupcami baníkov viedol faktor Ján Ploss, ktorý najprv odmietal zvýšiť mzdu. To baníkov pobúrilo, začali bubnovať na dvoch vojenských bubnoch (*heerpawcken*), zoradili sa pod dvomi vojenskými zástavami (*heerfanen*) a odtiahli cez vršok späť do poľ-

¹² KALUS, *Die Fugger*, s. 11, 149 – 151; SKLADANÝ, Marián. Fuggerovci na Slovensku. In: DANIŠ, Miroslav a kol. *Acta historica Posoniensia I. Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania. Zborník k životnému jubileu Mariána Skladaného*. Bratislava : Stimul, 2001, s. 13; LACKO, Miroslav. Sociálne hnutie banského robotníctva v rokoch 1525 až 1526 a jeho vplyv na život v banskobystrickom regióne. In: KLADIVÍK, Eugen a kol. *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Banská Bystrica : KB press, s.r.o., 2005, s. 38 – 39, 42; ČELKO, Mikuláš. Baníctvo a Banská Štiavnica v období pôsobenia komorských grófov Turzovcov. In: LACKO, Miroslav a kol. *Montánna história 4. 2011*. Limbach : Slovenská spoločnosť pre hospodárske a sociálne dejiny, 2012, s. 25.

¹³ HEISS, Gernot. Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521 – 1531. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1974, Vol. 82, No. 1 – 2, s. 128 – 142; KUBINYI, András. *Stände und Ständestaat im spätmittelalterlichen Ungarn*. Herne : Gabriele Schäfer Verlag, 2011. s. 253 – 364; FUNDÁRKOVÁ, Anna. Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská. In: *Historický časopis*, 2000, roč. 48, č. 2, s. 243 – 252; SKLADANÝ, Marián. Úradníci židovského pôvodu na uhorskom dvore v neskorom stredoveku Ján Ernst (Ernusz) a Imrich Szerencsés (Fortunatus). In: MÚCSKA, Vincent a kol. *Acta historica Posoniensia XVIII. Judaica et holocaustica 3*. Bratislava : Stimul, 2012, s. 68 – 83; GYÖNGYÖSSY, Márton. II. Lajos legendás alkincstartója, Szerencsés Imre és a moneta nova. In: *Századok*, 2017, 151. évf., 3. sz., s. 635 – 643.

ného tábora.¹⁴ Po ďalšom rokovaní im Ploss prisľúbil dvojnásobné zvýšenie mzdy v nove minci. Keďže požadovali trvalé zvýšenie mzdy, Ploss im mal dať na to odpoveď v stredu po Turicach (7. júna), keď mali opäť nastúpiť do práce. Potom baníci so zbraňami, bubnami a zástavami tiahli do mesta. Strieľali pred mestom z asi päťsto pušiek – ručníc a v zástupe prišli až k tržnici na námestí. V nasledujúci deň (3. júna) im všetkým vyplatili jednorazovú mzdu. Na ďalšom stretnutí 7. júna prisľúbili nastúpiť do práce, ale vyžiadali si týždeň (do sviatku Božieho tela), aby dostali odpoveď, či im trvalo zvýšia mzdu. Ján Ploss ich upodozrieval, že uzavreli medzi sebou spojenectvo, ale nedostal na to od baníkov odpoveď. Obžalobný spis ich konanie spätne označil za spojeneckú dohodu a spolčenie (*pact und vorbinthness*).¹⁵ Organizovanie baníkov nepochybne vyvolávalo obavy. Prekvapujúca bola už prítomnosť väčšieho množstva ručných palných zbraní, pokiaľ nebol ich počet nadsadený. Nie je zrejmé, či získali pušky do vlastnej držby. Nemožno však vylúčiť, že mohli byť súčasťou kráľovského vojska v rámci pripravovanej protiosmanskej obrany.¹⁶ Za nové sa považovali atribúty zoskupených robotníkov, ktorými boli vojenské bubny a zástavy. Neskoršie vyšetrovanie banskobystrického mestského súdu už v prvom bode koncipovalo nezodpovedanú otázku: Kto dal vzbúrencom bubny a zástavy?¹⁷ Ich úlohu viac naznačuje širší porovnávací výskum sociálnych nepokojov nižších, často negramotných vrstiev stredovekej spoločnosti. Práve tento typ „komunikatívnej stratégie“ reprezentoval všeobecne zrozumiteľné kolektívne jednanie a zároveň mobilizoval jeho účastníkov.¹⁸ Vyvíjaný nátlak už v tejto etape nebol náhodnou či živelnou výtržnosťou, ale cieľným protestom a začínajúcou, spočiatku úspešnou vzburou.

Nasledujúci vývoj v oblasti banských miest ovplyvnili zmeny v rozložení síl v politických táboroch v Uhorsku. V júli 1525 krajinský snem v Hatvane zvolil do funkcie palatína vodcu šľachtickej opozície Štefana Werbőczyho. Nasledovala konfiškácia mediarskeho podniku z rúk Thurzovcov a Fuggerovcov, ktorá sa stretla s prejavmi nevôle baníkov. Reakciou na tieto udalosti bolo založenie tzv. kalandového spolku (označovaný aj ako bratstvo alebo liga) s dvesto členmi spomedzi barónov a iných šľachticov na strane kráľa Ľudovíta II. a kráľovnej Márie. Spolok namierený proti osobe Werbőczyho mal zázemie aj v okolí banských miest. Jeho členmi boli vplyvní dvorania František Dóczy a Marek Dúbravický.¹⁹ Nie je vylúčené, že s touto skutočnosťou súvisela opatrná reakcia šľachty na pohyb baníkov, ktorí sa ďalej aktivizovali. Predstavili vlastné požiadavky voči mestu Banská Bystrica. Naopak, k bratrancovi Františka Dóczyho Damiánovi z Veľkej Lúče (obaja boli spolumajiteľmi su-

¹⁴ Neskoršia obžaloba obviňovala baníkov, že na poli táborili ako pred bitkou. Zaznamenané boli aj mená aktívnejších vzbúrencov: Valaský, baník Strieborný, baník Kropáč a tesár Gregor Zimmermann. V júli 1525 je známe aj zhromaždenie banskoštiavnických baníkov v tábore na poli, avšak bez podobných militantných prejavov. RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 38, č. 6, s. 58, č. 23, s. 122, 124, č. 72; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 109 – 114, 129, 185; MATULAY, *Katalóg I*, s. 203, č. 622. Podľa E. Jurkovicha banskobystrickí baníci táborili na území dnešného mestského parku, severozápadne od námestia. JURKOVIČ, Emil. *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Banská Bystrica : Občianske združenie Pribicer, 2005, s. 143, pozn. 127.

¹⁵ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 40, č. 6, s. 120, č. 72; MATULAY, *Katalóg I*, s. 218, č. 659.

¹⁶ Naznačujú to rozhodnutia uhorských snemov z rokov 1518 a 1523. O zapojení poddaných do vojenskej služby pozri pozn. 43 v tejto štúdii.

¹⁷ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 196, č. 119; MATULAY, *Katalóg I*, s. 231, č. 694.

¹⁸ FIRNHABER-BAKER, Justine. Introduction: Medieval revolt in context. In: FIRNHABER-BAKER, Justine – SCHOENAERS, Dirk a kol. *The Routledge History Handbook of Medieval Revolt*. Abingdon, Oxon – New York : Routledge, 2017, s. 7 – 9.

¹⁹ HEISS, Politik und Ratgeber, s. 137; FUNDÁRKOVÁ, Politické pomery, s. 248 – 249; SKLADANÝ, Úradníci, s. 72 – 81; KUBINYI, *Stände*, s. 355 – 364; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest (ďalej MNL OL), Diplomatikai levéltár (ďalej DL) 82 712.

sedného Lupčianskeho panstva), s ktorým malo mesto napäté vzťahy, zachovávali baníci priateľstvo a ústretovosť.²⁰ Určitú dôveru baníkov voči Damiánovi aj Františkovi dokladajú napriek stupňovaniu napätia mladšie pramene.

Podmienky pre presadzovanie požiadaviek baníkov (naďalej najmä mzdových) prinieslo dotvorenie ich organizácie, označovanej ako banický zväz. Prvé priame doklady o činnosti zväzu predstavujú dva listy, ktoré 21. septembra 1525 z Banskej Bystrice adresovali šafári, dozorcovia, baníci, uhliari, taviči a všetci robotníci predstaviteľom mesta Banská Štiavnica a baníkom v Hodruši. Prihlásili sa k jednotnému postupu (*wyr alle mitt ainem hauffen..., wyr alle mittainander ains geworden...*) a požadovali zachovávať kresťanské a bratské jednanie. Odmietli násilie, ale zároveň prisľúbili banskoštiavnickým aj hodrušským baníkom pomoc. Listy boli overené pečatňou Bratstva Božieho tela. Laicizácia bratstva s predpokladaným ústupom úcty k oltárnej sviatosti viedla nakoniec k utvoreniu medzimestskej organizácie, k združeniu miestnych bratstiev do jednoty (Einigkeit) či zväzu (Bund). Vonkajším poznávacím znakom bolo oslovenie brat, ktoré sa už vzťahovalo nielen na členov vlastného bratstva, ale aj na spriaznené bratstvá. Invokácie v listoch obsahovali apoštolský pozdrav („Milosť vám a pokoj od Boha, nášho otca...“) slúžiaci ako prostriedok identifikácie v protestantskom hnutí. I v ostatných listoch banického zväzu sa vyskytovali luterské alebo lutersky znejúce úvodné a rozlúčkové formuly. Vplyv reformácie na ideové pozadie zväzu bol zrejmy.²¹ Sociálny zápas baníkov podľa všetkého urýchlil ich príklon k učeniu Martina Luthera. Na druhej strane, v regióne ešte krátko predtým možno dokumentovať živú náboženskú prax spojenú s mariánskou úctou v rôznych sociálnych vrstvách. Vyhľadávaným pútnickým miestom bol pavlínsky kláštor na Jasnej Hore (Jasna Góra) v Čenstochovej. Pre pútnikov z Uhorska v kláštore zriadili osobitné bratstvo, do ktorého bolo v rokoch 1517 – 1526 prijatých asi 3335 osôb. Z obdobia 1522 – 1524 pochádzajú zápisy o prijatí desiatok členov z Banskej Bystrice a užšieho okolia. V rámci šľachticov išlo okrem Františka Dóczyho o zemanov z Radvane, Mičinej a Peťovej. Spomedzi banskobystričských mešťanov bol do bratstva prijatý napr. niekdajší richtár Ondrej Kolman a kapitán mestského hradu Leonard Valach. Členom mariánskeho bratstva bol však aj baník (*sector*) Ján Maslo s rodinou.²² Patrili k skupine obyvateľov mesta, ktorých náboženská orientácia sa postupne dostávala do menšinovej pozície.

Činnosť zväzu vyvolávala na panovníckom dvore obavy z úpadku baníctva. Kráľ Ľudovít II. preto poveril rokovaniami s fuggеровskými faktormi a bankskými mestami Františka Dóczyho. Z dôvodu strachu pred baníkmi sa niektorí mešťania vysťahovali z Banskej Bystrice. Mestská rada ich po výčitkách panovníka mienila povolať späť.²³ Na pomery v regióne pravdepodobne reagovalo nariadenie, ktoré 16. októbra 1525 vydali František Dóczy

²⁰ MATULAY, *Katalóg I*, s. 208 – 211, č. 635, 637, 638; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 138 – 139, 141, 144; GRAUS, Igor. Dóciovci z Veľkej Lúče ako jeden z destabilizujúcich faktorov banského podnikania v stredoslovenskej banskej oblasti na prelome 15. a 16. storočia. In: MARTULIAK, Pavol a kol. *Päťsté výročie vzniku thurzovsko-fuggеровského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1995, s. 115.

²¹ HECKENAST, Banskobystrické, s. 87; RATKOŠ, Banícke povstanie, s. 405 – 406, 409 – 411; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 88 – 89, č. 42, 43; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 55, 149 – 150, 163; PROBSZT, Die sozialen Ursachen, s. 416 – 417; CSEPREGI, Zoltán. Bund, Bundschuh, Verbundenheit. Radikales Gemeinschaftsprinzip in der früher Reformation Ungarns. In: ERDÉLYI, Gabriella a kol. *Armed Memory. Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450 – 1700)*. Göttingen – Bristol : Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, s. 151 – 153.

²² ZBUDNIEWEK, Janusz. Jasnogórski rękopis „Regestrum Confraternitatis Fratrum S. Pauli Primi Heremite“ z lat 1517 – 1613. In: ZBUDNIEWEK, Janusz a kol. *Studia Claromontana 6*. Jasna Góra : Wydawnictwo OO. Paulinów, 1985, s. 258, 273, 275 – 277; ZBUDNIEWEK, Janusz. Węgrzy na Jasnej Górze w I połowie XVI wieku. In: *Folia historica Cracoviensia*, 1997 – 1998, Vol. 4 – 5, s. 133 – 134.

²³ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 156; MATULAY, *Katalóg I*, s. 212, č. 640, 641.

a Damián z Veľkej Lúče. Dokument je pomenovaný ako dohoda (*concordia*) medzi Františkom a Damiánom, pričom reguluje užívanie majetkov Ľupčianskeho panstva. Stanovuje pokuty a tresty za nedovolenú ťažbu dreva v lesoch, rybolov v Hrone a jeho prítokoch, ako aj za škody spôsobené na poliach a lúkach. Medzi osobami, na ktoré sa vzťahovali zákazy, uvádza popri poddaných a mešťanoch (zo Slovenskej Ľupče) aj valachov, slobodníkov, farárov, učiteľov a žiakov.²⁴ Stojí za pozornosť, že prameň sa nezmieňuje o baníkov, ktorí na panstve pracovali. Ich postavenie azda určovali osobitné ustanovenia. Disciplinizácia sa týkala ostatných skupín obyvateľstva, avšak nie je vylúčené, že ju vyvolali práve aktivity baníckeho zväzu.

Po krátkodobom utlmení činnosti zväzu hnutie zosilnelo a nepokoje prepukli s väčšou intenzitou. Vzhľadom na medzerovitosť prameňov chronológia naďalej nie je úplná. Priebeh konfliktu síce opisujú obžaloba a následný rozsudok, podrobnosti (vrátane mien vodcov baníkov) však nie sú známe. Hlavným dôvodom vzbury boli požiadavky na vyplatenie meškajúcej mzdy a stúpajúce ceny. Baníci preto zadržali a deväť dní väznili komorského grófa Bernarda Beheima. K tomuto činu mohlo dôjsť už v novembri 1525, alebo počas januára 1526.²⁵ Je známe, že baníci v neurčenom počte vtrhli do Banskej Bystrice. Vzbúrenci vyrabovali mestskú zbrojnicu, odkiaľ zobrali tri najlepšie delá, pušky, bojovú výstroj a iné zbrane. Vnikli aj do niektorých domov a pivníc, ktoré vyplienili.²⁶ Na konflikt sa zrejme pripravovali aj baníci v Hodruši, pričom na ich čele stál kapitán (*hauptman*). Z ostatných banských miest nie sú známe podobné rozbroje. Dôvodom boli menšie počty baníkov a v prípade Kremnice aj ich lepšie mzdové podmienky.²⁷ Postup banských robotníkov preto nebol jednotný, resp. bol iba čiastočne koordinovaný.

Po utíchnutí nepokojov kráľ Ľudovít II. poslal do Banskej Bystrice komisárov s vojenským sprievodom – palatína Štefana Werbőczyho a novohradského župana Gašpara Ráskaya. Ich zainteresovanie na potlačení povstania dopĺňalo blízke majetkové zázemie: Werbőczy bol majiteľom Dobronivského panstva a Ráskay vlastnil Vígľašské panstvo. Výsledkom súdu za účasti šľachticov Zvolenskej stolice, počas ktorého odzneli žaloba mesta Banská Bystrica aj sťažnosti baníkov, boli rozsudky vydané Štefanom Werbőczym 13. apríla 1526 pre mestá Banskú Bystricu a Banskú Štiavnicu. Obidve listiny mali takmer totožné znenie. Vodcovia a pôvodcovia povstania boli najprv odsúdení na trest smrti. Tým, ktorí ušli, mal byť skonfiškovaný majetok. Ostatných rozsudok omilostil. Z pohľadu dovtedajšej organizácie baníkov bol určujúci prvý bod rozsudku, ktorý im zakazoval akékoľvek spolky a sprisahania. Banskoštiavnickým a hodrušským baníkom navyše prikazoval, aby sa na pohrdanie a urážku mešťanov neopovažovali zhromažďovať so vztyčenými zástavami za zvuku trúb a bubnov a tiahnuť v šíku. Všetci mali zachovávať vernosť panovníkovi, banskej komore aj mestským radám. Podľa banskobystrického rozsudku baníci nesmeli kvôli vymáhaniu mzdy vstupovať do miest nepriateľským spôsobom s puškami a inými zbraňami, ale smeli

²⁴ MNL OL, DL 107 642; MALINIÁK, Pavol. Preiudicium valde magnum. Konflikty majiteľov Ľupčianskeho panstva s mestami Brezno a Ľubietová v závere stredoveku a na začiatku novoveku. In: BAČA, Martin a kol. *Pod stromom života. Zborník k 70. narodeninám Michala Slivku*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2022, s. 404.

²⁵ Uväznenie B. Beheima *an sandt Matteus nacht vergangen* (24. februára 1526) po úprave čítania C. Matulay emendoval *an sandt Marteins nacht/nächst vergangen* (11. novembra 1525 alebo 19. januára 1526). MATULAY, Katalóg I, s. 216, č. 653. V recenzii P. Ratkoš prijal pripomienky k datovaniu. RATKOŠ, Matulay Ctibor, *Mesto Banská Bystrica*, s. 136.

²⁶ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 124, č. 72; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 174 – 175; MATULAY, Katalóg I, s. 216, č. 652, s. 218 – 219, č. 659. Podľa E. Jurkovicha na Hornej ulici v tom čase vypukol požiar. JURKOVIČ, *Dejiny*, s. 145. Údaj o ňom sa zrejme vzťahoval na udalosť počas augusta.

²⁷ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 175 – 177; HAAS KIANIČKA, Daniel. *Kremnica. Mesto klenotov. I. zväzok. Od počiatkov do polovice 17. storočia*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2014. s. 197 – 198.

nosiť iba ručné sekerky (neskôr známe ako fokoše). Banskostiavnický rozsudok namiesto sekeriek spomenul iba jednoduchý, zvyčajný spôsob vstupovania do miest. Okrem toho baníkom zakazoval zvolávať sa na zhromaždenia údermi na dosku (klopačku), alebo používať iné znamenia na konanie zhromaždení a sprisahaní. Kompromisne vyznievalo rozhodnutie o správe Bratstva Božieho tela. Mestská rada Banskej Bystrice so súhlasom baníkov a robotníkov mala každoročne voliť štyroch správcov bratskej pokladnice. Dvaja z nich mali pochádzať z mestskej rady a dvaja spomedzi baníkov. Zamedziť stúpaniu cien v Banskej Bystrici mal napokon voľný prístup cudzích mäsiarov a obuvníkov na miestny trh.²⁸ Pre Banskú Bystricu, Banskú Štiavnicu aj okolité banské mestá údaje zahrnuté v rozsudku predstavujú pravdepodobne prvé komplexnejšie doklady o vnútornej organizácii miestnych baníkov.²⁹ Zachytávajú nové zmilitarizované hnutie robotníctva a zároveň naznačujú, že okrem bratstiev a pokladníc dovedty baníci nerozvíjali iné formy združení.

Ešte pred príchodom kráľovských komisárov a vynesení rozsudku navštívili banskostiavnickí baníci Františka Dóczyho (azda na jeho hrade Revište) a žiadali ho o pomoc. Dóczy im skutočne prisľúbil, že ich bude brániť pred palatínom Werbőczyom. Nie je výlučené, že išlo o taktizovanie. Nebolo však nevyhnutne spojené iba s Dóczyho odporom voči mestám, ale azda i s nasledujúcim vnútropolitickým posunom. Vyslanie Štefana Werbőczyho na potlačenie banického povstania uľahčilo kalandovému spolku jeho zosadenie z funkcie palatína. Na krajinskom sneme započatom 24. apríla 1526 získala prevahu barónska – dvorská klika. Werbőczyho v neprítomnosti obvinili z vlastizrady a zbavili ho úradu. Jeho majetky mali byť skonfiškované a mali pripadnúť uhorskej kráľovnej Márii.³⁰ Pozícia Štefana Werbőczyho sa zo dňa na deň zmenila. Po úteku z Budína sa preto utiahol na hrad Dobrá Niva. Svojich spojencov odtiaľ prosil, aby sa u panovníka prihovorili za jeho omilostenie.³¹ Werbőczyho pádu predchádzala dohoda, podľa ktorej kráľ Ľudovít II. (zastúpený Alexejom Thurzom) udelil do nájmu Antonovi Fuggerovi na pätnásť rokov banskobystrický mediarsky podnik. Nájom, v ktorom už nefigurovali Thurzovci, predznamenal opätovný nárast vplyvu dvorskej kliky.³² Medzi baníkmi, ktorým opäť nebola vyplatená mzda, vyvolali tieto zmeny snáď nové nádeje, ale viedli aj k ďalšej radikalizácii. Prejavili ju v bližšie nedatovanom liste adresovanom „svojim bratom“ do Hodruše a Banskej Štiavnice. Vyjadrili im zároveň solidaritu, keď boli väznení a hrozil im hrdelný trest. Oboznámili ich aj o odsúdení niekdajšieho palatína. Svojich druhov vyzvali, aby boli jednotní. Ak by sa našiel medzi nimi niekto, kto by nechcel bratsky (*bruderlich*) konať,

²⁸ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 197 – 200; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 153 – 162, č. 86, 87. Preklad rozsudku pre Banskú Bystricu GÁCSOVÁ, Alžbeta (ed.). *Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113 – 1848)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955, s. 80 – 85, č. 36.

²⁹ K obdobiu stredoveku stručne VOZÁR, Jozef. Samospráva banského robotníctva v stredoslovenskej banskej oblasti. In: *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 206 – 207. K správe Bratstva Božieho tela počas povstania GRAUS, Igor. Zápas mesta Banskej Bystrice s vedením turzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku o správu banického bratstva Božieho tela. In: *Historický časopis*, 1999, č. 47, č. 2, s. 181 – 182.

³⁰ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 138 – 139, č. 76; HECKENAST, Banskobystrické, s. 91 – 92; HEISS, Politik und Ratgeber, s. 138; KUBINYI, *Stände*, s. 287 – 289, 349 – 353; NEUMANN, Tibor. Werbőczy István származása és pályakezdeése. In: MÁTHÉ, Gábor a kol. *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltján*. Budapest : Nemzeti Közzszolgálati Egyetem, 2014, s. 49 – 50.

³¹ MNL OL, Diplomatikai fényképgyűjtemény (ďalej DF) 232 738, DL 47 676; FRAKNÓI, Vilmos. Werbőczy István kiadatlan levelei és egy országgyűlési beszéde, 1513 – 1526. In: *Magyar Történelmi Társulat*, 1877, 6. évf., 11. sz., s. 135, č. 8.

³² PROBSZT, Die sozialen Ursachen, s. 426; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 203 – 204; KALUS, *Die Fugger*, s. 124; SKLADANÝ, Úradníci, s. 82 – 83.

mali ho potrestať.³³ Pokračujúca činnosť banického zväzu navodzuje otázku, aký rozsah nadobudli represálie namierené voči baníkom. Možno predpokladať, že niektorí z vodcov povstania unikli a ukrývali sa. Potrestanie vzbúrencov okrem toho komplikovali zložité vnútropolitické pomery.

Ojedinele sú známe prípady, keď sa manželka ujedného baníka zaviazala kvôli vyšetrovaniu neopustiť mesto Banskú Bystricu, alebo keď komorský gróf Bernard Beheim žiadal mesto Banskú Štiavnicu o omilostenie baníka.³⁴ Niektorí nemenovaní povstalci boli uväznení v Budíne. Podľa správ banskobystrickej delegácie z 25. a 27. júna 1526 boli však odtiaľ vyslobodení „po veľkom úsilí nejakého človeka“ a prostredníctvom komorského grófa. O prepustení však nemali žiadne písomné svedectvo. Kráľovi iba oznámili mená baníkov, ktorí ušli z väzenia a vrátili sa do Banskej Bystrice bez omilostenia.³⁵ V atmosfére očakávania konfrontácie Uhorska s Osmanskou ríšou pravdepodobne takýmto incidentom nevenovali na panovníckom dvore zvýšenú pozornosť. Správy o presune veľkého osmanského vojska k južnému pohraničiu prichádzali už od jarných mesiacov. Prípravy na bojové stretnutie sa zintenzívňovali s nadvládajúcim letom. Obyvatelia boli o nich oboznámení napr. počas výberu mimoriadnej vojenskej dane, šľachtickej insurekcie, alebo rekvirácie chrámových klenotov.³⁶ Oslabenie obrany regiónu mohli využiť rovnako dobre informovaní baníci na ozbrojené vystúpenie.

Povstalci najprv napadli farský majer na severnom okraji mesta. V noci z 26. na 27. júla skupina asi štyridsiatic baníkov pod vedením Michala Dietricha vyplienila majerský dvor. Potraviny, nápoje a dobytok odtiaľ odviezli do baní, presnejšie do Španej Doliny. Zvolenský kastelán Matej Hany vzápätí o tom oboznámil Banskú Štiavnicu. Upozornil mesto, že banskobystrickí baníci vyzývajú banskoštiavnických robotníkov zachovávať prisahu, ktorú si navzájom zložili v uplynulom roku. Ich dohoda mala byť vo všetkých ohľadoch ešte pevnejšia a vernejšia. V banských mestách sa podľa jeho slov usilovali vyvolať nové rozbroje a vzbury (*novas discordias et sediciones*).³⁷ Po návrate na bane Michal Dietrich vyzval aj baníkov, ktorí sa nezúčastnili na prepade farského majera, aby sa postavili do boja. Na jeho výzvu odpovedalo viac ako dvesto baníkov, ktorí zložili prisahu. Rozhodli sa vypáliť Banskú Bystricu pre nevyplatenú mzdu. O týždeň neskôr, v noci 3. augusta vtrhli do mesta, ktoré bolo ohradené nanajvýš priekopami a plotmi. Na okraji mesta rozostavili stráže. Po výzvach banického zväzu vzbúrencov posilnilo ešte niekoľko baníkov z Banskej Štiavnice a Kremnice.³⁸ Doterajšie poznatky o priebehu útoku dopĺňajú nepublikované výpovede dvanástich svedkov. Na rozdiel od doposiaľ známych výsluchov uväznených povstalcov ide o svedectvá neobvinených obyvateľov (okrem mužov aj dvoch žien), ktorí však nepatrili k mestskému patriciátu. Vypovedali o účasti povstalcov Jakuba Köhlera, Jána Skočka, Leonarda Karnifela, Jána Katzenhierna, Mateja (Matza) Siegela a Ondreja Kolára na založení požiaru v meste. Podľa prvého svedka Jána Orešného vzbúrenci očakávali posily. Robotníci v meste plánovali, že príde aj vojsko z Lupče (*das volck aus der Luptz*). Vyšli mu preto oproti. Prišli pred mesto a vyzerali ho. Potom sa obrátili späť a išli do Lazovnej ulice (*Bader*

³³ Preklad listu RATKOŠ, *Povstanie*, s. 208; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 169 – 170, č. 94.

³⁴ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 145, č. 82, s. 168 – 169, č. 93; MATULAY, *Katalóg I*, s. 219 – 220, č. 661.

³⁵ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 184, č. 106; MATULAY, *Katalóg I*, s. 229, č. 686, 687.

³⁶ KUBINYI, *Stände*, s. 418 – 425; FUNDÁRKOVÁ, *Politické pomery*, s. 252; JURKOVIČ, *Dejiny*, s. 84; MATULAY, *Katalóg I*, s. 227, č. 682, s. 230, č. 689.

³⁷ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 227 – 228; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 186, č. 109.

³⁸ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 228, 231, 234 – 236; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 209, č. 126, s. 243, č. 151.

gasse).³⁹ Zdá sa, že očakávaná ozbrojená pomoc, pravdepodobne od Damiána z Veľkej Lúče, z hradu Ľupča nakoniec nedorazila.

Banskobystrická mestská rada ešte stihla 4. augusta poslať predstaviteľom Banskej Štiavnice list. Uvádzala v ňom, že mesto podpálili domáci nepriatelia – baníci a banskí robotníci, pričom sú ohrozené životy mešťanov. Prosili preto o urýchlenú pomoc. Rovnakú správu doručili aj do Kremnice, ktorá list Banskej Bystrice preposlala do Banskej Štiavnice. Obidve mestá začali okamžite organizovať ozbrojené posily. Podľa ďalšieho listu odoslaného 5. augusta mestskou radou Kremnice Banskej Štiavnici, požiadali Kremničania o pomoc zvolenského kastelána Mateja Hanyho a Jána Dúbravického, pizetára v službách ostrihomského arcibiskupa v Kremnici a Svätom Kríži (dnes Žiar nad Hronom). Žiadali ich o poskytnutie všetkých vojakov a sedliakov (*alles volk und pawern*). O pomoc mienili požiadať aj ďalších susedov.⁴⁰ V ten istý deň písal Banskej Štiavnici aj František Dóczy. Vyzval mesto na ostrážitosť a najatie spoľahlivých drábov, lebo tunajší šľachtici odišli do tábora (k Moháču) a sám sa k nim plánuje pripojiť. V Hontianskej, Tekovskej a Nitrianskej stolici nezostalo viac ako desať šľachticov, ktorí by mestu mohli pomôcť. Navrhoval, aby boli baníci vyplatení novou mincou. Obával sa, aby pre mincu nepovstali aj roľníci.⁴¹ Je pozoruhodné, že Dóczy neposkytol vlastné posily a voči baníkom odporúčal zmierlivejší postup. O situácii napokon vypovedá ďalší list adresovaný 5. augusta 1526 Banskej Štiavnici. Dobronivský kastelán Peter Komlósy mestu oznámil, že ohľadne baníkov alebo zlodejcov ľudí má v neprítomnosti svojho pána (Štefana Werbőczyho) poskytnúť všetku pomoc. Všetkým obyvateľom a poddaným (*omnibus colonis et iobagionibus*) na majetkoch hradu prikázal vyzbrojiť sa a počas dňa aj noci držať stráž.⁴² Podobne ako Zvolenské panstvo a arcibiskupské majetky, počítalo aj Dobronivské panstvo so sedliakmi či poddanými. Obavy zemepánov pred ozbrojenými roľníkmi ustúpili pred požiadavkami obrany. Zapojenie poddaných aj do vojenských (protiosmanských) ťažení, v prípade hornouhorských stolíc s účasťou pechoty s puškami, určovali už články krajinských snemov.⁴³ Takúto formu podpory možno očakávať i v prípade Víglašského panstva. Opačne, vyššie uvedená posádka z hradu Ľupča azda udržiavala s baníkmi spojenie, i keď počas vpádu do mesta ich zrejme nepodporila.

V zhode so zisteniami Petra Ratkoša možno potvrdiť, že útok na Banskú Bystricu začali baníci založením požiarov v troch častiach mesta: v Hornom dome na východnej strane námestia, v dome Valenta Schneidera na západnej strane námestia a v Dolnej ulici pri špitáli. Za podpaľačov boli počas vyšetrovania opakovane označení najmä Leonard Karnifel, Ján

³⁹ ŠA BB, fond Magistrát mesta Banská Bystrica (ďalej MMBB), fasc. 66, no. 29. Regest uvádza MATULAY,

Katalóg I, s. 212 – 213, č. 696. Tieto nedatované svedectvá priamo nadväzujú na výpovede Kolára, Skočka, Siegela, Köhlera a Katzenhierna po ich zadržaní. RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 208 – 211, č. 126, s. 241 – 243, č. 150, 151; preklad GÁCSOVÁ, *Dokumenty*, s. 85 – 88, č. 37.

⁴⁰ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 189 – 190, č. 113, s. 192, č. 115 (s chybným datovaním 5. augusta, namiesto 4. augusta); ŠA BB p. ABŠ, MMBŠ, škat. 17, inv. č. 242, sign. MMBŠ – N 260; MNL OL, DF 267 117.

⁴¹ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 190 – 191, č. 114; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 234 – 235.

⁴² ŠA BB p. ABŠ, MMBŠ, škat. 9, inv. č. 729, sign. MMBŠ – MOL, I – 908; MNL OL, DF 235 537. List je v inventári MMBŠ aj v databáze Hungaricana datovaný 5. augusta 1520. Datovanie prevzalo doterajšie bádanie. MALINIÁK, Pavol. Dobrá Niva. In: DVORÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava : Veda, 2017, s. 286. Obsah listu, vydavateľ P. Komlósy (kastelán aj v rokoch 1524 – 1525) a málo zreteľná číslica 6 spresňujú vročenie 1526.

⁴³ BOROSY, András. The militia portalis in Hungary before 1526. In: BAK, János M. – KIRÁLY, Béla K. a kol. *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*. New York : Brooklyn College Press, 1982, s. 71, 79, pozn. 43; BAK, János M. (ed.). *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Logan : Utah State University, 2019. s. 1071, 1128 – 1129. Dostupné na: «https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4/» [cit. 17. 5. 2025].

Katzenhiern, Peter Fulpauch a obaja bratia Maslovci.⁴⁴ Novoskúmané svedecké výpovede ďalej dopĺňajú okolnosti a rozsah požiarov. Časť povstalcov bola po niekoľkých dňoch, keď sa k Banskej Bystrici blížili posily na potlačenie povstania, odhodlaná podpáliť celé mesto. Patril k nim Jakub Köhler. Keďže bol uhliar, podľa viacerých svedkov o tom žartoval. Poznemenal, že pôjde spať do popola, pričom o polnoci 10. augusta vypukol požiar.⁴⁵ Ďalšieho z povstalcov, Jána Skočka, videl svedok Mikuláš (Nickel) Hospodár bežať 11. augusta na poli za farským dvorom. Rukou dával znamenie stráža a mesto podpálil. Zapálil aj Novú štôľňu a išiel zapáliť aj Španiu Dolinu a Piesky (*dem Newenstoln angetzundt, get tzundt der Hern Grundt und Sandt Berg auch ann*). Zároveň navrhoval sťat' všetkých pánov. Jeho odbojné správanie potvrdzuje aj ďalšie svedectvo. Podľa neho Skočko vyhlásil, že celá Banská Bystrica musí byť vypálená. Ďalšie svedecké výpovede usvedčovali z podpaľačstva baníka Leonarda Karnífela a obuvníka Jána Katzenhierna. Za kuriózne možno považovať pískanie alebo hvízdanie, ktoré v noci používali na signalizáciu.⁴⁶

Svedectvá sa zmieňovali aj o obliehaní mestského hradu, kde sa ukrývala mestská rada, volená obec a drábi. Zopakovali už známy údaj, podľa ktorého povstalci Ondrej Kolár a Benedikt Kudla zakázali odviezť drevo pred domu mešťana Jána Hoppa. Využívali ho potom počas ostreľovania. Obliehanie sa nejavilo intenzívne, čo môže vystihovať príhoda opísaná svedkom Ondrejom Kochom. Pred zbrojnicu (nachádzala sa nad vnútornou bránou barbakanu) prišlo päť nemenovaných povstalcov a plánovali ju dobyť. Istá žena sa nad tým pohoršovala. Vynadali jej a pohrozili, že ju rozsekajú na kusy a hodia do ohňa. Odbehli preč a hodili pušný prach do humna mäsiara Markusa, ktoré by inak nemohlo zhorieť.⁴⁷ Zaznamenané výpovede dotvárajú a potvrdzujú doterajší obraz o chaose a rozbrojoch počas niekoľkodňovej prítomnosti baníkov v meste.

Ústup povstalcov z Banskej Bystrice možno datovať na základe opisovaných požiarov najneskôr 11. augusta. Niektorí z nich boli vtedy zadržaní. Následné vypočúvanie prinieslo údaje o ich vnútornej organizácii. Vzbúrencov viedol Michal Dietrich, označený opakovane a osobitne ako kapitán (*hauptman, capitaneus*). Okrem neho však vystupovalo ďalších minimálne štrnásť mužov spoločne pod rovnakým označením kapitáni – možno nižšie postavení veliteľia (*hauptleuthe, capitanei*). Je pravdepodobné, že s týmito hodnotami bolo spojené i súdenie sporov medzi baníkmi. Okrem vojenského velenia povstalci využívali funkcie v hospodárskej oblasti. Patril k nim zrejme hostinský. Zásobovanie zároveň zabezpečoval ich dvormajster. V praxi takéto prerozdelenie úloh pokrývalo napr. prideľovanie potravín (snád i alkoholu) a vyplácanie odmien z bratskej pokladnice.⁴⁸ Je pochopiteľné, že velite-

⁴⁴ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 231 – 232, 244 (v mape je chybné označený požiar v dome na rohu Lazovnej ulice); RATKOŠ, Peter. K topografii Banskej Bystrice v čase banického povstania (v rokoch 1525 – 1526). In: *Historické štúdie*, 1964, roč. 9, s. 106 – 107, 111 – 112.

⁴⁵ *Item hat Jakob Koler gesagt: „Seyt frolich ier gester, seyt frolich heut wert, bis aff der asschenn schloffen“ freittag ipso die sancti Laurencii hora duodecima et eadem nocte exusta est civitas.* ŠA BB, MMBB, fasc. 66, no. 29.

⁴⁶ ŠA BB, MMBB, fasc. 66, no. 29. Na možné vypálenie Španej Doliny a Pieskov upozornil MATULAY, *Katalóg I*, s. 213, č. 696.

⁴⁷ *dornoch sindt andere funff vor das tzeugehaus gangen, hat des tzeugehaus frau gesagt: „O das Got sey geclagt“, haben sie geantwort: „Schweng du huer, ader hawen dich tzue stucken unnd werffen dich inns fewer“. Also sindt die selbigen zugelauffen und haben pulver in des Markus Fleisschers schewne gewurffen, di sonst nicht balde hat wollen brennen.* ŠA BB, MMBB, fasc. 66, no. 29. K lokalizácii zbrojnice JURKOVIČ, *Dejiny*, s. 66. K lokalizácii Markusovho domu RATKOŠ, K topografii, s. 112.

⁴⁸ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 184, 231, 233; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 120, 124, č. 72, s. 209 – 210, č. 126, s. 213, č. 128, s. 243, č. 151. Označenia *wirdt a hoffmaister* prekladala A. Gácsová ako hospodár a kapitán. GÁCSOVÁ, *Dokumenty*, s. 86, č. 37.

lia aj hospodárski správcovia boli po urýchlennom vyšetrovaní zaradení medzi pôvodcov povstania. Takmer všetci z nich boli už 19. augusta 1526 uvedení v listine kráľovského personálu Mikuláša Turóczyho. Nariadil vykonať rozsudok smrti nad 46 vodcami povstania.⁴⁹ Odhady celkového počtu účastníkov útoku na mesto zostávajú na základe súčasného poznania len približné. Na pokles aktívnych povstalcov môže odkazovať porovnanie so stavom v júni 1525, keď baníci pred mestom strieľali z asi 500 pušiek. Uvádzaný počet viac ako 200 útočiacich baníkov v auguste 1526 tvoril nanajvýš štvrtinu z celkového robotníctva mediarskeho podniku.⁵⁰ Otvára to otázku možnosti povstalcov pri kontrole mesta. Ich obmedzený okruh naznačuje, že sa mohli sústrediť prevažne na podpaľačstvo a plienenie. Zmienky o ďalších útokoch na Banskú Bystricu a okolité sídla ukazujú, že pre prípadné ovládnutie mesta bolo potrebné niekoľkonásobne väčšie množstvo ozbrojencov.⁵¹ Navzdory menšiemu počtu povstalcov sa zdá, že počas ústupu sa pokúsili podpáliť celé mesto, pričom na viacerých miestach spôsobili škody. Ján Skočko mal dokonca podpáliť jedno z banských diel a plánoval podpáliť aj osady Španiu Dolinu a Piesky. V tomto prípade nie je jasné, či malo ísť o odvedenie pozornosti počas ústupu, o poškodenie majetkov mediarskeho podniku, alebo o dôsledok rozporov medzi baníkmi.

Podľa aktuálneho stavu poznania nie je vylúčené, že počet vykonaných rozsudkov smrti bol nižší, ako sa doposiaľ usudzovalo.⁵² Už na jeseň v roku 1526 boli omilostení prví dvaja povstalci: Valent Zimmermann a Juraj Surel. V proskripčnej listine bol predtým Zimmermann odsúdený na smrť. Zavážila akiste skutočnosť, že patril k umierneným vodcom (bol i správcom Bratstva Božieho tela) a pred banskobystrickou mestskou radou jeho nevinu potvrdilo 46 ručiteľov. Bolo medzi nimi osem šľachticov, faktor Ján Ploss, dvaja richtári a 35 ďalších neurodzených ručiteľov, podľa očakávania najmä baníkov. Figurovali medzi nimi aj Benedikt Holzapfel a Ján Maslo. Je pravdepodobné, že išlo o príbuzných proskribovaných baníckych veliteľov – Holzapfelovcov a Maslovcov.⁵³ Ich prítomnosť naznačuje, že rodinní príslušníci povstalcov medzi ručiteľmi s predpokladanou bezúhonnosťou nestrácali pred mestskou radou autoritu. Ďalším z odsúdených, ktorému sa podarilo zbaviť obvinení, bol banský majster Egíd Kolb. Po omilostení kráľovnou Máriou sa dostavil do Banskej Bystrice a predložil požadované potvrdenie.⁵⁴

Za nepravdepodobné možno označiť vykonanie najvyššieho trestu nad zadržaným Maslom (bez krstného mena), ktorého súdili v Brezne za účasti zástupcu mesta Banská Bystrica. Do Brezna kvôli Maslovi okrem mestského posla vycestoval aj banskobystrický kat. Treba

⁴⁹ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 203 – 204, č. 122; MATULAY, *Katalóg I*, s. 233, č. 698.

⁵⁰ Počas útoku baníkov vo februári 1526 uviedol P. Ratkoš počet 500 – 600 ozbrojencov. Citovaný prameň ich nespomína. RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 114, č. 47; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 174, 234.

⁵¹ V roku 1447 napadol Peter Komorovský mestský hrad v Banskej Bystrici s asi 800 mužmi. V roku 1517 Damián z Veľkej Lúče vypálil Brezno s asi 600 ľuďmi. Pred rokom 1535 Krištof Thurn rekviroval v Ľubietovej s asi 500 mužmi. MNL OL, DF 213 167; MALINIÁK, *Preiudicium*, s. 403, 406.

⁵² V septembri 1526 boli v Banskej Bystrici popravení Ondrej Kolár, Ondrej Kocko a Matej Siegel, následne aj Jakub Köhler a Ján Skočko. V prípade dvoch ďalších popravených osôb v Banskej Štiavnici nie je uvedený dôvod popravy, ani mená odsúdených. V roku 1527 bol v Kremnici vypočúvaný Ján Katzenhiern. Rozsudok nie je uvedený, ale vzhľadom na závažnosť jeho skutkov a proskribovanie možno očakávať popravu. V roku 1528 v Banskej Bystrici popravili Filipa Zipsa. Nepatrí však k proskribovaným. Okrem účasti v povstaní sa dopustil rôznych iných násilných činov. RATKOŠ, *Povstanie*, s. 246 – 247, 254, 257, 289; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 213, č. 128, s. 241 – 242, č. 150, s. 246 – 248, č. 156, s. 394.

⁵³ Vzťah Benedikta voči Jurajovi a Jánovi zvanému „Tlstý“ (*Dieck, Spissus*) Holzapfelovcom nie je spoľahlivo vysvetlený. RATKOŠ, *Povstanie*, s. 249; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 208 – 209, č. 126, s. 213, č. 128, s. 220 – 221, č. 133, s. 241, č. 150, s. 243, č. 151. K Maslovcom pozri pozn. 22, 56 a 57 v tejto štúdii.

⁵⁴ MATULAY, *Katalóg II*, s. 250, č. 732.

zdôrazniť, že mestské účty spomínajú vyšetrovanie Masla, ale nie priamo popravu.⁵⁵ Z nasledujúceho obdobia pochádzajú správy o obidvoch odsúdených bratoch. Benedikt (Beňo) Maslo v pomoháčskej ére vystupoval na strane Jána Zápoľského a bol služobníkom lip-tovského župana Ľudovíta Pekryho. Predstavitelia Liptovskej stolice preto v roku 1531 na Maslovu prosbu žiadali zástupcov mesta Banská Bystrica, aby mu odpustili jeho previnenie.⁵⁶ Ďalšieho z bratov, ktorý v povstaní vystupoval iba ako „mladší Maslo“, pomáha identifikovať list predstaviteľov mesta Banská Štiavnica adresovaný v roku 1533 Jánovi Zápoľskému. Pred banskoštiavnickú mestskú radu predstúpil Juraj Maslo, ktorého v uplynulých rokoch niekdajší palatín Štefan Werbőczy pre nepokoje baníkov odsúdil na hrdelný trest. Po preskúmaní Maslovej kauzy v Kremnici podľa starého zvyku banských miest žiadalo mesto Banská Štiavnica o zmiernenie či zrušenie rozsudku. Prosba zahŕňala mená asi 46 neurodzených ručiteľov za Juraja Masla. Možno opäť očakávať, že išlo predovšetkým o baníkov. Vystupoval medzi nimi aj Benedikt Kudla.⁵⁷ Rovnako ako Maslovci, aj Kudla bol aktívnym organizátorom augustového povstania. Spolu s mladším Maslom zakladal v meste požiare. Na rozdiel od Masla, ktorý sa ešte v roku 1527 plánoval Banskej Bystrici pomstiť novým požiarom,⁵⁸ v prípade Kudlu takáto aktivita nie je známa. Azda i preto nebol stíhaný a očistil sa od obvinení. Možno predpokladať, že omilostenie dosiahol aj Juraj Maslo.

Viacerí z odsúdených povstalcov využili rozhárané vnútropolitické pomery počas mocenského zápasu medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským. Účastníci povstania sa hlásili do vojenských jednotiek, hoci v prípade odhalenia ich za to habsburskí velitelia mali popraviť.⁵⁹ Záujem baníkov o vojenskú službu nie je prekvapujúci. Išlo o jav rozšírený naprieč Európou. V povedomí súčasníkov boli cenení za telesnú zdatnosť, dobré znášané námahy a vojenských povinností. Vyzdvihovala sa ich schopnosť bdieť, narábať so železnými nástrojmi, hĺbiť priekopy a štôlne, pripravovať stroje a nosiť bremená. Znalci vojenstva preto baníkov vyzdvihovali nad obyvateľov miest aj dedín.⁶⁰ Tieto charakteristiky prispievali k zapojeniu baníkov do vojen a rozbrojov. Organizovanie a konanie robotníctva v niekoľkých etapách povstania v Banskej Bystrici a priľahlom regióne ukazuje, že baníci nepatrili iba medzi obeť, ale pre okolie mohli byť i hrozbou. Aj bez snahy preceňovať hnutie baníkov v súčasnosti platí konštatovanie, že ich povstanie predstavovalo výrazný sociálny konflikt, motivovaný aj nástupom reformácie. Na druhej strane, schematický obraz o spontánnej ľudovej vzbure narúšajú zmienky o spojení baníkov s majiteľom a posádkou hradu Ľupča, pričom až paradoxne vyznievajú správy o roľníkoch a poddaných, ktorí mali zakročiť proti povstalcovi.

⁵⁵ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 231 – 232, č. 141, s. 327, 338 – 339, pozn. 13; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 251; MATULAY, *Katalóg I*, s. 239, č. 715.

⁵⁶ ŠA BB, MMBB, fasc. 312, no. 17; MATULAY, *Katalóg II*, s. 306, č. 946. List neuvádza údajný dôvod, navštívenie B. Bystrice kvôli prevzatíu dedičstva po bratovi Jánovi. RATKOŠ, *Povstanie*, s. 257, pozn. 48. V prípade ďalšieho proskribovaného, Petra Fulpaucha, je známa jeho žiadosť o vydanie ochranného listu, aby mohol obhajovať svoju nevinu. MATULAY, *Katalóg II*, s. 285, č. 862.

⁵⁷ ŠA BB p. ABŠ, MMBŠ, škat. 20 (rok 1533), inv. č. 785. Zoznam ručiteľov obsahuje na prvej strane 45 mien. Na druhej strane je uvedených 7 mien, avšak 6 z nich je totožných, ako na prvej strane.

⁵⁸ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 232, 253; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 247, č. 156.

⁵⁹ MATULAY, *Katalóg II*, s. 255 – 256, č. 749, 750, 756, s. 276, č. 826.

⁶⁰ PURTON, Peter. „Suffossore immiserunt ad subvertendum muros“ – Mines and Miners in Medieval Siege Warfare. In: ATZBACH, Rainer a kol. *Castles and War: Castles of the North I*. Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2015, s. 190 – 198; LUDWIG, Karl-Heinz. Bergleute im Bauernkrieg 1525/26: Salzburger zwischen Habsburg und Wittelsbach – oder politisch darüber hinaus? In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 2009, Bd. 149, s. 211 – 213; JEŽEK, Bohuslav – HUMMEL, Josef (eds.). *Jiřího Agricolý Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Ostrava : Montanex a.s., 2007. s. 65.

Navonok protirečivé zistenia môžu vystihovať konfliktnosť a dynamiku povstania, ktorú nevyjadrujú iba dobové pramene, ale i zmeny pohľadu historiografie.

**P. MALINIAK: ZUR ORGANISATION UND DEN MILITÄRISCHEN ASPEKTEN
DES BERGMANNSAUFGSTANDS IN BANSKÁ BYSTRICA IN DEN JAHREN
1525 – 1526**

Die Erforschung des Bergmannsaufstands ist ein Beispiel für die Professionalisierung und den signifikanten Fortschritt der slowakischen Geschichtsschreibung in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Dank der Forschungen von Peter Ratkoš zu diesem Thema entstand eine der ersten Quelleneditionen und eine der ersten wissenschaftlichen Monographien der heimischen Historiographie. Gleichzeitig erfolgte eine marxistische Interpretation des Aufstands als zugespitzter Klassenkampf. Das Thema selbst stellt auch ohne ideologische Anforderungen einen sozialen Konflikt dar, zugleich jedoch auch ein Phänomen der Militärgeschichte. In Banská Bystrica (deutsch Neusohl) sowie Banská Štiavnica (deutsch Schemnitz) sind die (damals verbotenen) Attribute der Bergmannsbewegung belegt: Trommeln, Trompeten, Fahnen, Feldlager und das Versammeln in Schlachtreihen oder Haufen. Die Zahl der bewaffneten Bergleute in Banská Bystrica wird für Juni 1525 auf etwa 500 geschätzt, mit einem Rückgang der aktiven Aufständischen auf etwa 200 im August 1526. Die Bergleute wurden von einem Hauptmann und weiteren untergeordneten Kommandeuren geführt. Die wirtschaftlichen Aufgaben der Aufständischen wurden von ihrem Wirt und Hofmeister übernommen. Zu den neuen Erkenntnissen über die Schlussphase des Aufstands zählen Zeugenaussagen, die den Brand in Banská Bystrica beschreiben. Diesen Aussagen zufolge erwarteten die Aufständischen Verstärkung von der Burg Lupča. Auf mögliche Spannungen unter den Aufständischen könnten neben der Brandstiftung von Neustollen auch die Absicht hinweisen, die nahegelegenen Bergarbeitersiedlungen Špania Dolina und Piesky in Brand zu setzen. Angesichts der Abwesenheit des Adels in der Region (aufgrund der Mobilisierung vor der Schlacht bei Mohács) plante man Anfang August 1526, zur Unterdrückung des Aufstands auch Untertanen aus den umliegenden Herrschaften einzusetzen. Von den 46 Anführern des Aufstands, die zum Tode verurteilt wurden, lässt sich die Vollstreckung des Urteils im Falle von sechs Proskribierten belegen. Mehrere der Verurteilten erhielten Begnadigungen, wobei ein Teil der Aufständischen in der Zeit nach Mohács in den Militärdienst eintrat.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and archival sources

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest, Diplomatikai fényképgyűjtemény, Diplomatikai levéltár. Dostupné na: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/> [cit. 17. 5. 2025].

Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Magistrát mesta Banská Bystrica.

Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Banská Štiavnica, fond Magistrát mesta Banská Štiavnica.

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

GÁCSOVÁ, Alžbeta. *Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113 – 1848)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955. 354 s.

JEŽEK, Bohuslav – HUMMEL, Josef. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Ostrava : Montanex a.s., 2007. 546 s. ISBN 80-7225-057-4.

MATULAY, Ctibor. *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536 I – II*. Bratislava : Archívna správa MV SSR, 1980. 593 s.

RATKOŠ, Peter. *Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525 – 1526)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1957. 559 s.

Sekundárne zdroje / Secondary sources**Monografie a zborníky ako celok / Monographs**

HAAS KIANIČKA, Daniel. *Kremnica. Mesto klenotov. I. zväzok. Od počiatkov do polovice 17. storočia*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2014. 621 s. ISBN 978-80-85501-62-9.

HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010. 252 s. ISBN 978-80-970302-3-0.

JURKOVIČ, Emil. *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Banská Bystrica : Občianske združenie Pribicer, 2005. 550 s. ISBN 80-969366-2-X.

KALUS, Peter. *Die Fugger in der Slowakei*. Augsburg : Wißner, 1999. 304 s. ISBN 3-89639-175-5.

KUBINYI, András. *Stände und Ständestaat im spätmittelalterlichen Ungarn*. Herne : Gabriele Schäfer Verlag, 2011. 434 s. ISBN 978-3933337-79-5.

RATKOŠ, Peter. *Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963. 340 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

BOROSY, András. The militia portalis in Hungary before 1526. In: BAK, János M. – KIRÁLY, Béla K. a kol. *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*. New York : Brooklyn College Press, 1982, s. 63 – 80. ISBN 0-930888-13-8.

CSEPREGI, Zoltán. Bund, Bundschuh, Verbundenheit. Radikales Gemeinschaftsprinzip in der früher Reformation Ungarns. In: ERDELYI, Gabriella a kol. *Armed Memory. Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450 – 1700)*. Göttingen – Bristol : Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, s. 147 – 167. ISBN 978-3-666-55097-3.

ČELKO, Mikuláš. Baníctvo a Banská Štiavnica v období pôsobenia komorských grófov Turzovcov. In: LACKO, Miroslav a kol. *Montánna história 4. 2011*. Limbach : Slovenská spoločnosť pre hospodárske a sociálne dejiny, 2012, s. 22 – 66. ISSN 1338-5984.

FIRNHABER-BAKER, Justine. Introduction: Medieval revolt in context. In: FIRNHABER-BAKER, Justine – SCHOENAERS, Dirk a kol. *The Routledge History Handbook of*

Medieval Revolt. Abingdon, Oxon – New York : Routledge, 2017, s. 1 – 15. ISBN 978-1-138-95222-5.

FRAKNÓI, Vilmos. Werbőczy István kiadatlan levelei és egy országgyűlési beszéde, 1513 – 1526. In: *Magyar Történelmi Társ*, 1877, 6. évf., 11. sz., s. 125 – 148.

FUNDÁRKOVÁ, Anna. Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská. In: *Historický časopis*, 2000, roč. 48, č. 2, s. 231 – 256. ISSN 0018-2575.

GRAUS, Igor. Dóciovci z Veľkej Lúče ako jeden z destabilizujúcich faktorov banského podnikania v stredoslovenskej banskej oblasti na prelome 15. a 16. storočia. In: MARTULIAK, Pavol a kol. *Päťsté výročie vzniku thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1995, s. 107 – 123. ISBN 80-85162-85-7.

GRAUS, Igor. Zápas mesta Banskej Bystrice s vedením turzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku o správu banického bratstva Božieho tela. In: *Historický časopis*, 1999, č. 47, č. 2, s. 173 – 186. ISSN 0018-2575.

GYÖNGYÖSSY, Márton. II. Lajos legendás alkincstartója, Szerencsés Imre és a moneta nova. In: *Századok*, 2017, 151. évf., 3. sz., s. 607 – 644. ISSN 0039-8098.

HECKENAST, Gustáv. Banskobystrické banické povstanie (1525 – 1526). In: *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 1, s. 71 – 104.

HEISS, Gernot. Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521 – 1531. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1974, Vol. 82, No. 1-2, s. 119 – 180. ISSN 0073-8484.

JAKUBÍK, Ján. Matulay, Ctibor (Tibor). In: ŽAŽOVÁ, Henrieta a kol. *Biografický slovník slovenských archivárov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov a Odbor archivov a registratúr MV SR, 2023, s. 647 – 649. ISBN 978-80-89051-87-8.

JANÁČEK, Josef. Základní monografie o slovenském hornickém povstání 1525/1526. Peter Ratkoš, Povstanie baníkov na Slovensku 1525 – 1526. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1963, str. 340. In: *Československý časopis historický*, 1964, roč. 12, č. 4, s. 544 – 546.

LACKO, Miroslav. Sociálne hnutie banského robotníctva v rokoch 1525 až 1526 a jeho vplyv na život v banskobystrickom regióne. In: KLADIVÍK, Eugen a kol. *Z histórie medenorodného baníctva v banskobystrickom regióne*. Banská Bystrica : KB press, s.r.o., 2005, s. 37 – 44. ISBN 80-968014-1-4.

LUDWIG, Karl-Heinz. Bergleute im Bauernkrieg 1525/26: Salzburger zwischen Habsburg und Wittelsbach – oder politisch darüber hinaus? In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 2009, Bd. 149, s. 191 – 248. ISSN 0435-8279.

MALINIÁK, Pavol. Dobrá Niva. In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava : Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 285 – 287. ISBN 978-80-224-1608-5.

MALINIÁK, Pavol. Preiudiciu valde magnum. Konflikty majiteľov Ľupčianskeho panstva s mestami Brezno a Ľubietová v závere stredoveku a na začiatku novoveku. In: BAČA, Martin a kol. *Pod stromom života. Zborník k 70. narodeninám Michala Slivku*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2022, s. 401 – 409. ISBN 978-80-223-5388-5.

NEUMANN, Tibor. Werbőczy István származása és pályakezdése. In: MÁTHÉ, Gábor a kol. *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Budapest : Nemzeti Közzszolgálati Egyetem, 2014, s. 29 – 55. ISBN 9786155344572.

PROBSZT, Günther. Die sozialen Ursachen des ungarischen Bergarbeiteraufstandes von 1525/26. In: *Zeitschrift für Ostforschung*, 1961, Bd. 10, Nr. 3, s. 401 – 432.

PURTON, Peter. “Suffossore immiserunt ad subvertendum muros” – Mines and Miners in Medieval Siege Warfare. In: ATZBACH, Rainer a kol. *Castles and War. Castles of the North I*. Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2015, s. 187 – 201. ISBN 978-3-7749-3978-3.

RATKOŠ, Peter. Banické povstanie 1525 – 1526 a reformačná ideológia na Slovensku. In: *Československý časopis historický*, 1954, roč. 2, s. 400 – 416.

RATKOŠ, Peter. K hodnoteniu triednych aspektov v baníckom povstaní na Slovensku v rokoch 1525 – 1526. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, 1979, roč. 9, s. 9 – 23.

RATKOŠ, Peter. K topografii Banskej Bystrice v čase banického povstania (v rokoch 1525 – 1526). In: *Historické štúdie*, 1964, roč. 9, s. 103 – 119.

RATKOŠ, Peter. Matulay Ctibor, *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536*, I. a II. zväzok. Archivná správa MV SSR, Bratislava 1980, 593 s. In: *Slovenská archivistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 134 – 136.

RATKOŠ, Peter. Predohra banického povstania v našich banských mestách v rokoch 1525/1526. In: *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 3, s. 353 – 405.

SKLADANÝ, Marián. Der Deutsche Bauernkrieg und der Aufstand der Bergleute in den mittelslowakischen Städten. In: KELLING, Dieter a kol. *Brücken : Germanistisches Jahrbuch DDR – ČSSR 1988/89*. Prag : Lektorat für deutsche Sprache und Literatur beim Kultur- und Informationszentrum der DDR, 1989, s. 123 – 127. ISSN 1803-456X.

SKLADANÝ, Marián. Fuggerovci na Slovensku. In: DANIŠ, Miroslav a kol. *Acta historica Posoniensia I. Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania. Zborník k životnému jubileu Mariána Skladaného*. Bratislava : Stimul, 2001, s. 12 – 19. ISBN 80-8892-43-X.

SKLADANÝ, Marián. Úradníci židovského pôvodu na uhorskom dvore v neskorom stredoveku Ján Ernst (Ernusz) a Imrich Szerencsés (Fortunatus). In: MÚCSKA, Vincent a kol. *Acta historica Posoniensia XVIII. Judaica et holocaustica* 3. Bratislava : Stimul, 2012, s. 61 – 83. ISBN 978-80-8127-050-5.

VÁLKA, Josef. Peter Ratkoš, Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1963. Strán 340. In: *Historický časopis*, 1964, roč. 12, č. 2, s. 257 – 261.

VOZÁR, Jozef. Samospráva banského robotníctva v stredoslovenskej banskej oblasti. In: *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 205 – 217.

ZBUDNIEWEK, Janusz. Jasnogórski rękopis „Regestrum Confraternitatis Fratrum S. Pauli Primi Heremite“ z lat 1517 – 1613. In: ZBUDNIEWEK, Janusz a kol. *Studia Claramontana* 6. Jasna Góra : Wydawnictwo OO. Paulinów, 1985, s. 240 – 374.

ZBUDNIEWEK, Janusz. Węgrzy na Jasnej Górze w I połowie XVI wieku. In: *Folia historica Cracoviensia*, 1997 – 1998, Vol. 4-5, s. 133 – 138.

Elektronické zdroje / Electronic sources

BAK, János M. *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Logan : Utah State University, 2019. 1631 s. Dostupné na: https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4/ [cit. 17. 5. 2025].

O autorovi / About the author

doc. PhDr. Pavol Maliniak, PhD.

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

e-mail: pavol.maliniak@umb.sk

<https://orcid.org/0000-0001-5763-2090>

VERBOVANIE A CESTY SLOVENSKÝCH DOBROVOĽNÍKOV DO ŠPANIELSKA (1936 – 1939)

ŠTEFAN DVORSKÝ

DVORSKÝ, Š.: The Recruitment and Journeys of Slovak Volunteers to Spain (1936–1939). *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 25–43, Bratislava.

This study addresses the recruitment and travel of Slovak volunteers to Spain during the Spanish Civil War, from 1936 to 1939. It analyses the international context of the formation of the International Brigades and the specific features of the recruitment structures in Slovakia. The author identifies a structured system of recruitment operating at local, regional, and central levels, highlighting its effectiveness despite repressive measures by the Czechoslovak state authorities. The research reveals the diverse motivations of the Slovak volunteers, which included ideological conviction, economic factors, and personal reasons. Particular attention is paid to the specific travel routes used by the Slovak volunteers and the challenges they faced in their attempts to reach Spain. The study also analyses the restrictive measures taken by the Czechoslovak state against the volunteers and the organisers of the recruitment campaign, noting their inconsistent implementation in practice. Drawing upon archival sources and participants' memoirs, the study offers a new perspective on the phenomenon of the Slovak International Brigaders within the broader context of the international workers' movement and the anti-fascist resistance.

Keywords: Spanish Civil War, International Brigades, Slovak volunteers, Communist Party of Czechoslovakia.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.2>

Úvod

Vypuknutie občianskej vojny v Španielsku v júli 1936 vyvolalo silnú medzinárodnú odozvu, ktorá sa prejavila aj vo formovaní medzinárodných dobrovoľníckych jednotiek bojujúcich na strane republikánskej vlády. Spomedzi týchto tzv. interbrigadistov predstavovali významnú skupinu aj československí dobrovoľníci, medzi ktorými bolo množstvo Slovákov. Napriek nezanedbateľnému počtu slovenských interbrigadistov zostáva táto problematika v historiografii pomerne málo preskúmaná, najmä organizačné aspekty náboru a logistiky ich ciest do Španielska. Zatiaľ čo ideologické a politické aspekty účasti československých dobrovoľníkov v občianskej vojne v Španielsku boli predmetom viacerých publikácií a štúdií¹, otázky praktickej realizácie náborovej činnosti na území Slovenska a špecifických okolností transportu slovenských dobrovoľníkov ostávajú nedostatočne analyzované.

Predkladaná štúdia si kladie za cieľ túto medzeru vyplniť prostredníctvom analýzy dvoch vzájomne prepojených aspektov: procesu verbovania slovenských dobrovoľníkov a organizácie ich ciest do republikánskeho Španielska. Výskum je zasadený do širšieho medzinárodného kontextu formovania interbrigád, pričom sa zameriava na identifikáciu špecifik slovenskej účasti. Z metodologického hľadiska sa štúdia opiera o kombináciu primárnych archívnych prameňov a publikovaných memoárových svedectiev. Archívny výskum prebiehal v slovenských archívnych inštitúciách, konkrétne v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, Štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči a jeho pracoviskách v Žiline

¹ Pozri napríklad: LONDON, Artur Gerard. *Španělsko, Španělsko...* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1963; RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David. *Jan Ferák a ti druzí: Českoslovenští interbrigadisté, leteci a letouny v občanské válce ve Španělsku*. Cheb : Svět křídel, 2012; MARŠÁLEK, Zdenko – VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017.

a v Liptovskom Mikuláši, ako aj v Archíve Múzea SNP v Banskej Bystrici. Cieľom výskumu bolo identifikovať špecifiká slovenského príspevku k fenoménu interbrigadistov a preskúmať konkrétne lokálne a krajské organizačné štruktúry náborovej činnosti na území Slovenska. Rozšírenie výskumu o materiály z centrálnych archívov v Prahe by umožnilo širšiu komparáciu s českými krajinami a analýzu centrálného riadenia náborovej kampane, zostáva však úlohou pre budúce bádanie. Kľúčovým zdrojom poznatkov sú dokumenty bezpečnostných orgánov československého štátu, ktoré monitorovali a dokumentovali náborovú činnosť. Dôležitým zdrojom informácií sú tiež spomienkové výpovede samotných interbrigadistov, publikované v povojnovom období, zachytávajúce osobné skúsenosti dobrovoľníkov s procesom verbovania a cestou do Španielska. Konfrontácia týchto typov prameňov (oficiálne dokumenty štátnych orgánov a subjektívne spomienky účastníkov) umožňuje vytvorenie komplexnejšieho a vyváženého obrazu skúmaného fenoménu.

Pri výbere konkrétnych prípadov slovenských dobrovoľníkov uvedených v štúdií boli uplatnené nasledovné kritériá: reprezentatívnosť z hľadiska geografického pôvodu (rôzne regióny Slovenska), sociálneho zloženia (robotníci, baníci, intelektuáli), ako aj rôznorodosť motivačných faktorov a spôsobov náboru pre interbrigády. Osobitná pozornosť bola venovaná prípadom, ktoré ilustrujú špecifické aspekty slovenskej účasti, ako napríklad úloha ekonomických vystaľovalcov, využívanie rôznych cestovných trás alebo represívne zásahy štátnych orgánov. Výber bol ovplyvnený dostupnosťou archívnych prameňov a publikovanej memoárovej literatúry, pričom autor sa snažil zabezpečiť vyvážené zastúpenie rôznych typov skúseností slovenských interbrigadistov.

Prínosom štúdie pre stav poznania je predovšetkým identifikácia a analýza špecifického systému náborovej činnosti na Slovensku, ktorý sa v niektorých aspektoch odlišoval od štruktúry v českých krajinách. Štúdia tiež objasňuje motivačné faktory slovenských dobrovoľníkov, ktoré predstavovali komplexnú zmes ideologických, ekonomických a osobných pohľadov. V neposlednom rade je prínosom aj zmapovanie konkrétnych ciest, ktorými slovenskí dobrovoľníci putovali do Španielska napriek existujúcim legislatívnym a administratívnym prekážkam.

Analýza tejto problematiky prispieva k hlbšiemu pochopeniu ľavicového spektra slovenskej politiky v medzivojnovom období, mechanizmov medzinárodnej solidarity a vzťahu medzi štátnymi bezpečnostnými orgánmi a komunistickým hnutím.

Medzinárodný kontext organizácie interbrigád

Vypuknutie občianskej vojny v Španielsku v júli 1936 vyvolalo silnú medzinárodnú odzvu. Zatiaľ čo fašistické režimy v Nemecku a Taliansku otvorene podporovali nacionalistické sily generála Franca, demokratické štáty sa pod vedením Veľkej Británie a Francúzska pridŕžovali politiky neintervencie. V tejto situácii sa Sovietsky zväz rozhodol podporiť španielsku republiku, avšak nie priamym vojenským zásahom, ale prostredníctvom iných foriem pomoci. Už v septembri 1936 prechádzali cez francúzsko-španielske hranice celé vlaky plné dobrovoľníkov z rôznych končín Európy. Tieto akcie organizovala už od počiatku francúzska komunistická strana. Množstvo dobrovoľníkov prichádzalo do Francúzska bez pasov a peňazí, čo ešte viac komplikovalo ich presun. Situáciu neskôr výrazne skomplikovali opatrenia vyplývajúce z nariadení Medzinárodného výboru neintervencie, po ktorých francúzska vláda uzavrela francúzsko-španielske hranice. Do Španielska sa tak dalo dostať len vďaka prevádzacom, ktorí museli dobrovoľníkov prevádzať cez vrcholy Pyrenejí. Všetky známe trasy, ako aj horské cestičky však strážili francúzski četníci (*Gardes mobiles*).²

² LONDON, Artur Gerard. *Španělsko, Španělsko...* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 173.

Organizovanie dobrovoľníkov krátko nato oficiálne prevzala Kominternu. Kľúčovým bolo zasadanie politického byra ÚV VKS(b) z 26. augusta 1936, ktorého sa zúčastnili aj prední funkcionári Kominterny Georgi Dimitrov³ a Dmitrij Zacharovič Manuil'skij⁴. Pre obavy zo zahraničných politických komplikácií sa Stalin rozhodol, že do Španielska nevyšle pravidelné vojenské jednotky. Toto rozhodnutie bolo ovplyvnené nielen politickými, ale aj významnými logistickými obmedzeniami. Sovietsky zväz nemal priamy prístup k španielskemu územiu a akékoľvek vyslanie väčších vojenských kontingentov by si vyžiadalo náročný transport cez Atlantický oceán alebo cez územie krajín, ktoré sa pridržiavali politiky neintervencie. Sovietsky námorný a dopravný potenciál v tom čase neumožňoval efektívne zásobovanie a podporu expedičného zboru na takú veľkú vzdialenosť. Naopak, dodávky zbraní a vyslanie obmedzeného počtu špecialistov bolo logisticky zvláduteľné a politicky menej problematické. Sovietsky zväz mal zabezpečovať len dodávky výzbroje a vyslať vojenských poradcov, inštruktorov a špecialistov. Treba však poznamenať, že sovietska pomoc nebola nezištná, za dodané zbrane a materiál dostával Sovietsky zväz zaplatené v zlate z rezerv španielskej centrálnej banky. Súčasne sovietski poradcovia a agenti NKVD vykonávali v republikánskom Španielsku politické čistky namierené proti trockistom, anarchistom a ďalším politickým skupinám, ktoré neboli v súlade s politikou Moskvy. Kominternu bola poverená vytvorením medzinárodných dobrovoľníckych jednotiek, čo predstavovalo základ pre organizovaný nábor v jednotlivých krajinách, vrátane Československa. Prezídium Kominterny o tom rozhodlo na svojom zasadnutí v dňoch 16. a 17. septembra 1936. Organizáciu prevzalo Západoeurópske byro Kominterny v Paríži na čele s nemeckým komunistom Willym Münzenbergom⁵. Kominternu sa usilovala, aby Medzinárodné brigády budili zdanie politickej plurality a boli podporované aj stúpecami demokratickej ľavice a ďalšieho spektra politických strán. Aj napriek tejto snahe zostalo organizovanie a vedenie medzinárodných brigád pevne v rukách komunistov a Kominterny.⁶

Za oficiálny dátum vzniku Interbrigád sa považuje 14. október 1936, keď do mesta Albacete v provincii Murcia prišlo 650 zahraničných, väčšinou francúzskych, nemeckých, poľských a talianskych dobrovoľníkov. Španielska vláda dala súhlas na vytvorenie interbrigád až o šesť dní neskôr, 22. októbra 1936.⁷ Náborovým centrom novovzniknutých Interbrigád sa stal Paríž. Organizáciu a nábor mal na starosti poľský komunista a veterán z bojov Červenej armády plukovník Karol Świerczewski⁸. Nábor dobrovoľníkov zo strednej a východnej Európy riadil Josip Broz Tito⁹. Medzi vedúce osobnosti novovzniknutých interbrigád patrili člen politického byra francúzskej komunistickej

³ Georgi Dimitrov (1882 – 1949) – bulharský komunistický politik, od roku 1935 generálny tajomník Kominterny, neskôr premiér Bulharska.

⁴ Dmitrij Zacharovič Manuil'skij (1883 – 1959) – ukrajinský sovietsky politik, člen politického byra Kominterny, jeden z hlavných organizátorov interbrigád.

⁵ Willy Münzenberg (1889 – 1940) – nemecký komunistický politik a publicista, vedúci Západoeurópskeho byra Kominterny v Paríži.

⁶ RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David. *Jan Ferák a ti druzí: Českoslovenští interbrigadisté, letci a letouny v občanské válce ve Španělsku*. Cheb : Svět křídel, 2012, s. 70.

⁷ RAJLICH – MAJTENYI, *Jan Ferák*, s. 71.

⁸ Karol Świerczewski (1897 – 1947) – poľský dôstojník a komunistický politik, veterán občianskej vojny v Rusku, organizátor náboru dobrovoľníkov pre interbrigády.

⁹ Josip Broz Tito (1892 – 1980) – juhoslovanský komunistický politik, neskôr prezident Juhoslávie, v rokoch 1936 – 1939 organizoval nábor dobrovoľníkov zo strednej a východnej Európy.

strany André Marty¹⁰ a talianski komunisti Luigi Longo¹¹ (krycie meno Gallo) a Giuseppe di Vittorio¹² (krycie meno Nicoletti). Na čele sovietskych vojenských poradcov interbrigád bol generál Emilio Kléber¹³, skutočným menom Manfred Stern. Celkovo napokon vzniklo šesť Medzinárodných brigád (Brigadas Internacionales).¹⁴

Niektorí dobrovoľníci sa do Španielska dostali na lodiach, napríklad 9. októbra 1936 prišla do prístavu Alicante loď *Ciudad de Barcelona* so 650 dobrovoľníkmi. Pri jednej z ďalších plavieb bola loď potopená neznámou ponorkou, keď dopravovala dobrovoľníkov z Marseille do Barcelony. Loď bola zasiahnutá blízko pobrežia, vďaka čomu sa mnohým dobrovoľníkom aj napriek nepriateľskej paľbe podarilo zachrániť plávaním k pobrežiu alebo nasadnutím do záchranných člnov. Po potopení lode *Ciudad de Barcelona* sa dobrovoľníci presúvali do Španielska po súši cez Pyreneje.¹⁵

Organizačná štruktúra a náborová činnosť na Slovensku

V tomto medzinárodnom kontexte sa formovala aj organizačná štruktúra náboru dobrovoľníkov na Slovensku. Hoci centrálné riadenie prebiehalo z Paríža prostredníctvom siete Kominterny, samotný nábor mali na starosti národné komunistické strany. V prípade Československa bola hlavným organizátorom Komunistická strana Československa, ktorá však musela zohľadňovať špecifické podmienky na Slovensku.

Prví slovenskí dobrovoľníci odchádzali do Španielska na vlastnú päsť, pričom financie na cestu si museli zaobstaráť z vlastných zdrojov. Známy je prípad dvoch slovenských dobrovoľníkov, Jozefa Májeka a Ladislava Holdoša z Ružomberka, ktorí získali peniaze na cestu do Španielska prostredníctvom verejnej zbierky deklarovanej ako podpora chudobných v Sovietskom zväze. Na zbernom archu však nebol uvedený presný účel zbierky. Peniaze získané touto cestou pravdepodobne poslúžili na financovanie cesty do Španielska.¹⁶

Na jeseň 1936 začala nábor československých dobrovoľníkov do Španielska organizovať už aj komunistická strana. V decembri 1936 vydalo Prezídium krajinského úradu v Bratislave dôverný obožník všetkým politickým a štátno-políciálnym úradom na Slovensku, v ktorom upozorňovalo na rozsiahlu náborovú činnosť pre španielsku republikánsku armádu. Tento dokument konštatoval: „Podľa dôverných správ sú v Československej republike najímaní vojaci pre občianske vojsko vo Španielsku. Činnosť agentov zasahuje najmä na Slovensko, odkiaľ podľa týchto správ odchádzajú i celé skupiny mladíkov, aby sa dali najať do služieb španielskej armády.“¹⁷

¹⁰ André Marty (1886 – 1956) – francúzsky komunistický politik, člen politického byra francúzskej komunistickej strany, jeden z hlavných veliteľov interbrigád.

¹¹ Luigi Longo (1900 – 1980) – taliansky komunistický politik, krycie meno Gallo, neskôr generálny tajomník Talianskej komunistickej strany.

¹² Giuseppe di Vittorio (1892 – 1957) – taliansky komunistický politik a odborársky líder, krycie meno Nicoletti.

¹³ Emilio Kléber (Manfred Stern) (1896 – 1954) – rakúsky komunista v službách ZSSR, generál sovietskej armády, veliteľ sovietskych vojenských poradcov interbrigád.

¹⁴ RAJLICH – MAJTENYI, *Jan Ferák*, s. 70.

¹⁵ PETROU, Michael. *Renegades: Canadian in the Spanish Civil War*. Toronto : UBC Press, 2008, s. 57.

¹⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš (ďalej f. ŠAŽ-PLM), f. Okresný úrad Ružomberok, škatuľa (ďalej šk.) č. 85, sig. č. 1053/1936, prez.

¹⁷ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), fond *Zbierka dokumentov o československých dobrovoľníkoch v Španielsku* (ďalej f. ZDČDŠ), škatuľa (ďalej šk.) č. 1, sig. č. 12.

Náborová činnosť na Slovensku vykazovala oproti situácii v českých krajinách niekoľko špecifik. Kým v Čechách dominoval štandardný partajný aparát s jasnou hierarchickou štruktúrou, na Slovensku náborári častejšie pôsobili cez mimostranícke organizácie a využívali osobné kontakty v menších komunitách. Slovenský nábor sa tiež vyznačoval väčším zapojením ekonomických vysťahovalcov už pôsobiacich v zahraničí, ktorí slúžili ako spojky a kontaktné osoby. Okrem toho slovenská náborová sieť bola menej centralizovaná a viac závislá od regionálnych iniciatív, čo jej umožňovalo dlhšie unikať pozornosti bezpečnostných orgánov. Komunistická strana Československa pôsobila na Slovensku v odlišných spoločenských podmienkach, čo sa prejavilo aj v prístupe k získavaniu dobrovoľníkov. Podľa hlásenia policajného riaditeľstva z 27. októbra 1937: „*Zejména na Slovensku a Podkarpatské Rusi byl pohyb těchto „bezprizorných“ obyvatelů nepřehlednější, a kde se proto dařilo komunistické straně provádění náborů dlouho tajit. Až do konce roku 1936 od tamtudy nebyl hlášen jediný případ verbování, ačkoli tamní občané figurovali mezi zadrženými v Rakousku i jinde.*“¹⁸

Organizačná štruktúra náborovej siete na Slovensku mala svoje jedinečné črty, ktoré sa odlišovali od medzinárodného modelu, no zároveň zachovávali hlavné princípy stanovené Kominternou. Zatiaľ čo v Prahe riadili náborovú akciu stranícki tajomníci Rudolf Vetiška¹⁹ a Karol Luft²⁰, na Slovensku zohrávali kľúčovú úlohu krajské sekretariáty KSČ. Hlavným koordinátorom bol krajský tajomník Karol Šmidke.²² Významne sa zapojili aj František Knézl, pôsobiaci na západnom Slovensku, neskôr v Nitre a Július Šefránek, organizujúci nábor v stredoslovenských priemyselných oblastiach.

Táto nejednoznačná situácia mohla byť spôsobená viacerými faktormi – menšou kontrolou zo strany československých bezpečnostných orgánov, nedostatočným personálnym obsadením policajných zložiek na Slovensku, relatívne väčšou benevolenciou miestnych úradov či lepšou konšpiračnou praxou slovenských komunistov. Verbovanie dobrovoľníkov pre španielske republikánske sily prebiehalo na Slovensku prostredníctvom dôkladne organizovaného trojstupňového systému, ktorý zabezpečoval konšpiratívnosť a obmedzoval riziko odhalenia celej siete.

Na miestnej úrovni pôsobili tzv. náborári, prevažne nižší funkcionári miestnych organizácií KSČ. Ich úlohou bolo vyhľadávať potenciálnych dobrovoľníkov, najmä spomedzi nezamestnaných robotníkov, baníkov a členov komunistických organizácií. Špecifikom slovenských náborárov bolo, že často pracovali aj mimo straníckeho aparátu, napríklad v rámci odborových organizácií, telovýchovných jednot alebo kultúrnych spolkov, kde mali možnosť osloviť širšie spektrum potenciálnych záujemcov.

V správe Krajinského úradu v Bratislave č. 12452/1937 sa uvádza, že miestni náborári, na rozdiel od českých krajín, častejšie využívali osobné kontakty a známosti, keďže v malých slovenských dedinách a mestečkách boli ľavicovo orientovaní jednotlivci dobre známi. Náborári boli vždy inštruovaní, aby pri prvotnom kontakte nehovorili priamo o Španielsku, ale skôr o možnosti práce vo Francúzsku, čím sa minimalizovalo riziko udania zo strany oslovených osôb.

¹⁸ NEDVĚD, Jiří. *Českoslovenští dobrovolníci, mezinárodné brigády a občanská válka ve Španělsku v letech 1936 - 1939 (diplomová práce)*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 106.

¹⁹ Rudolf Vetiška (1905 – 1945) – český komunistický politik, tajomník ÚV KSČ zodpovedný za organizáciu odchodu dobrovoľníkov do Španielska.

²⁰ Karol Luft (1904 – 1947) – český komunistický politik, spolu s Vetiškom organizoval nábor dobrovoľníkov v Československu.

²¹ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 11.

²² Karol Šmidke (1897 – 1952) – slovenský komunistický politik, krajský tajomník KSČ na Slovensku, hlavný koordinátor náboru slovenských dobrovoľníkov.

Tento spôsob pôsobenia potvrdzujú aj spomienky Slovákov pracujúcich vo Francúzsku, ktorí tvorili dôležitú súčasť medzinárodnej náborovej siete dobrovoľníkov. Ako uvádza Jozef Miškovič z Budmeríc, nábor sa často uskutočňoval pod zámienkou návštevy príbuzných vo Francúzsku: „*Aby ich odchod vyzeral legálne, museli hľadať rôzne spôsoby na vycestovanie a na vybavenie cestovného pasu a víza. Najčastejšie to robili pod zámienkou návštevy nejakého príbuzného. Vo Francúzsku sme pomohli zasa my, vydávajúcich sa za ich príbuzných. Sám som napísal asi 12 listov, v ktorých som pozýval domnelého brata, švagra alebo bratranca, aby ma prišiel navštíviť, že mu uhradím aj cestovné atď.*“²³

Vynaliezavosť slovenských dobrovoľníkov pri vytváraní krycích legend pre získanie cestovných dokladov dokumentuje aj prípad Jána Majera z Dolného Kubína, ktorý spomína: „*Mal som vtedy patent na nový druh holičských nožníc, a to som využil na získanie cestovného pasu. Súdruhovia mi poradili, aby som patentnú listinu predložil policajnému riaditeľstvu, pričom som tvrdil, že cestovný pas do Francúzska potrebujem preto, aby som tam rokoval o možnostiach výroby nožníc a generálneho zastúpenia ich predaja. Na policajnom riaditeľstve bol so mnou vtedajší senátor za KSČ súdruh Juran. Plán sa nám vydaril, pas som dostal ihneď a ešte mi na policajnom riaditeľstve blahoželali k vynálezu.*“²⁴

Podobnú stratégiu využíval aj Móric Bečky z Bratislavy, ktorý opisuje svoje skúsenosti: „*Pred odchodom som od správy vyžiadal dva dni voľna pod zámienkou, že sa žením. Namiesto ‚svadby‘ išiel som však na ‚krst‘ na krst ohňom pri Madride.*“²⁵

Na krajskej úrovni pôsobili koordinátori, spravidla členovia krajských výborov KSČ. Na Slovensku existovalo niekoľko krajských centier, predovšetkým v Bratislave, v Žiline, v Košiciach a neskôr aj v Nitre. Tieto centrá zohrávali kľúčovú úlohu pri organizácii prepravy dobrovoľníkov a zabezpečovaní potrebných dokumentov.²⁶

Krajskí koordinátori posudzovali vhodnosť kandidátov a rozhodovali, ktorí z nich budú poslaní do centrál v Prahe. Posúdenie zahŕňalo niekoľko kritérií ako spoľahlivosť v zmysle oddanosti veci, fyzická zdatnosť, vojenské skúsenosti a špecializácia, absencia rodinných záväzkov, ktoré by mohli viesť k prezradeniu. Pre vybraných dobrovoľníkov pripravovali krycie legendy a zabezpečovali im cestu do Prahy.

Ludovít Bendák zo Želiezoviec vo svojich spomienkach potvrdzuje túto organizačnú štruktúru: „*S cestovným pasom som šiel za súdružkou Tomášiovou, ktorá ma poslala na Krajský sekretariát KSČ do Bratislavy, kam som odcestoval 7. decembra 1937. Na železničnú stanicu v Želiezovciach ma vyprevadili niekoľkí súdruhovia. V Bratislave na Krajskom sekretariáte ma prijal súdruh Štefan Major. Upozornil ma na ťažkosti, ktoré budem musieť prekonať, a keď videl, že som pevne rozhodnutý ísť do Španielska, dal mi peniaze na cestovné a adresu, kde sa mám v Prahe hlásiť.*“²⁷

²³ LUDROVSKÝ, Jozef – PAŠKA, Pavel. *Žili sme vo Francúzsku*. Bratislava : Epona, 1969, s. 150.

²⁴ MAJER, Ján. Pri Terueli sme prešli bojovým peklom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 13.

²⁵ BEČKY, Móric. Nás nikto nemusel nútiť do útoku. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 127.

²⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Žilina (ďalej ŠAŽ-Ž), f. Okresný úrad vo Veľkej Bytči (ďalej f. OUVB), škatuľa (ďalej šk.) č. 53, sig. č. 18/37 prez.

²⁷ BENDÁK, Ludovít. Ťažko sme sa lúčili so Španielskym ľudom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 127.

Najvyššou úrovňou bolo ústredie v Prahe, kde pôsobili hlavní organizátori Rudolf Veštíška a Karol Luft, ktorých organizačná činnosť bola už spomenutá. Zatiaľ čo prvé skupiny dobrovoľníkov si museli zabezpečiť financovanie cesty z vlastných zdrojov alebo prostredníctvom miestnych zbierok, neskôr už centrála KSČ v Prahe zabezpečovala vybraným dobrovoľníkom medzinárodné cestovné doklady, finančné prostriedky (1000 – 1500 Kč) a cestovné lístky do Paríža cez Bazilej. Tento systém sa postupne systematizoval a od roku 1937 už fungoval organizovane.

Tento proces podrobne opisuje Ján Majer: „*Po príchode do Prahy som sa hlásil v redakcii Rudého práva. Zišlo sa tam deväť súdruhov, štyria z Československa a päť emigrantov z Nemecka. Ujal sa nás súdruh Šverma, ktorý nám dal najdôležitejšie pokyny na cestu a cestovné lístky z Prahy do Paríža. Cez Nemecko bolo nebezpečné cestovať - fašisti tam zadržovali súdruhov, a preto nám určili trasu cez Rakúsko a Švajčiarsko. V Prahe sme nastúpili každý do iného oddelenia, s nikým sme nenadväzovali rozhovory, aby sme nebudili pozornosť.*“²⁸

Špecifická slovenskej účasti v interbrigádach

Zo štatistických údajov vyplýva, že z celkového počtu 2171 československých dobrovoľníkov evidovaných kádrovou komisiou ÚV PCE tvorili Slováci 421 osôb, teda približne 21 %. Toto zastúpenie je v porovnaní s celkovou populáciou Československa výrazne vyššie, vzhľadom na to, že podľa sčítania obyvateľstva z roku 1921 predstavovali Slováci iba 14 % obyvateľstva republiky. Tento disproporčný pomer naznačuje existenciu špecifických faktorov motivujúcich slovenských dobrovoľníkov. K hlavným faktorom patrila ťaživá sociálno-ekonomická situácia mnohých regiónov Slovenska s vysokou mierou nezamestnanosti, ako aj existencia rozsiahlych komunít slovenských ekonomických vysťahovalcov predovšetkým vo Francúzsku a Belgicku, ktorí sa zapojili do interbrigád. Významným aspektom boli tiež relatívne silnejšie pozície ľavicových politických prúdov v slovenskom priemyselnom prostredí.²⁹

Významným aspektom náborovej stratégie bola cieľená snaha o získanie osôb so špecializovaným vojenským výcvikom, najmä u technických jednotiek a letectva, čo odrzkadľovalo akútnu potrebu republikánskych síl posilniť svoje technické kapacity v konflikte proti dobre vybaveným nacionalistickým silám podporovaným Nemeckom a Talianskom. Podľa správ československých úradov z januára 1937 vydalo ústredie KSČ „*ústne tradovaný prísne dôverný príkaz*“, aby funkcionári strany «*vyhľadávali a nadväzovali styk s osobami, ktoré konali vojenskú službu u technických jednotiek, najmä u letectva a aby snažili sa ich získať pre služby v armáde legítimnej španielskej vlády*».³⁰ Tento strategický zámer poukazuje na potrebu republikánskych síl získať vojakov so špecializovaným výcvikom, ktorí by mohli významne posilniť ich bojové kapacity v konflikte proti nacionalistickým silám generála Franca. Každý takto získaný vojak mal dostať inštrukcie, aby si zadovážil cestovný pas platný pre celú Európu, ďalšie náležitosti zatiaľ zabezpečovali funkcionári komunistickej strany.³¹ Na procese získavania dobrovoľníkov sa podieľali aj kultúrne a vzdelávacie orga-

²⁸ MAJER, Ján. Pri Terueli sme prešli bojovým peklom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 13.

²⁹ MARŠÁLEK, Zdenko. Českoslovenští interbrigadisté 1936-1939 v dobové statistice. In: MARŠÁLEK, Zdenko – VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španielska občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017, s. 280.

³⁰ ŠAŽ-Ž, f. Okresný úrad v Žiline (ďalej f. OUŽ), škatuľa (ďalej šk.) č. 72, sig. č. 43/37 prez.

³¹ ŠAŽ-Ž, OUŽ, šk. 72, sig. č. 163/37 prez.

nizácie napojené na komunistickú stranu. V prípade Slovenska to boli napríklad Zväz priateľov ZSSR, Solidarita či DAV (združenie slovenských ľavicových intelektuálov).³² Tieto organizácie zohrávali kľúčovú úlohu nielen pri propagácii, ale aj pri poskytovaní logistickej podpory pri preprave dobrovoľníkov.

Motivácia slovenských dobrovoľníkov bola často spojená so zložitou sociálnou situáciou v mnohých regiónoch Slovenska. Hospodárska kríza zasiahla Slovensko obzvlášť tvrdo a zanechala za sebou vysokú mieru nezamestnanosti. Mnohí Slováci boli nútení hľadať prácu v zahraničí, a to sa odrazilo aj v štruktúre slovenských interbrigadistov. Značný počet československých dobrovoľníkov prichádzal do Španielska z iných krajín, kde pôsobili ako hospodárski vysťahovalci:

z Francúzska: 235 dobrovoľníkov,

z Belgicka: 69 dobrovoľníkov,

z Kanady: 65 dobrovoľníkov³³.

Na Slovensku sa náborári vo veľkej miere spoliehali na existujúce siete ekonomických vysťahovalcov, predovšetkým v Belgicku a Francúzsku. Tento fenomén dokumentuje správa z Ministerstva zahraničných vecí z augusta 1937, v ktorej sa konštatuje, že „značná časť nájímaných osôb pochádza z radov bývalých československých štátnych príslušníkov, najmä slovenských baníkov, ktorí sa vysťahovali do Francúzska či Belgicka.“³⁴

Štefan Hambálek vo svojich spomienkach uvádza: „Roku 1936 som pracoval v továrni Renault v Paríži. V tomto roku sa španielsky ľud musel brániť proti puču frankovcov, ako aj proti útoku nemeckých a talianskych fašistov. Španielski antifašisti volali do celého sveta o pomoc. My sme v Paríži často usporadúvali manifestácie solidarity so španielskym ľudom, na ktorých sa hovorilo o potrebe pomoci Španielskej republike dobrovoľníkmi a financiami.“³⁵ Dobrovoľníci zo zahraničia mali často výhodu, že sa ľahšie dostávali do Španielska, keďže už boli mimo dosahu československých úradov.

Túto skutočnosť potvrdzuje aj Štefan Švec, ktorý opisuje organizačné štruktúry slovenských vysťahovalcov vo Francúzsku: „Vytvorili sme si na tento účel tzv. Československý komitét. Za jednotlivé obvody boli do komitétu zvolení súdruhovia Jozef Černáček a Drapák za predmestie Icy-les-Moulineaux, Rybarička za Notion, Štefan Snere a Klobasa za Gennevilliers, Ján Jančár za Argenteuil, Ján Richnák za Suresnes, Glégo za Montrouge.“³⁶ Tieto krajanské štruktúry nielen organizovali dobrovoľníkov, ale zabezpečovali aj finančnú podporu pre ich rodiny: „Organizovali sme nielen nábor, ale aj akcie na finančnú podporu pre španielskych bojovníkov, pre rodiny dobrovoľníkov.“³⁷

Množstvo slovenských dobrovoľníkov odchádzalo aj z Kanady, medzi ktorých patrili napríklad Ján Matuška, František Šuhajda, Imrich Blaho alebo Ján Dratva. Odchod a nájímanie dobrovoľníkov organizoval Československý delnícky a vzdelávací spolek pro východní Kanadu. Dobrovoľníci z Kanady cestovali zvyčajne loďou z Halifaxu.³⁸ Tým, ktorí prichádzali zo vzdialených oblastí, ako Britská Kolumbia či prériové provincie, a nemali

³² ŠAŽ-Ž, OUŽ, šk. 72, sig. č. 58/37 prez.

³³ MARŠÁLEK, *Českoslovenští interbrigadisté 1936 - 1939*, s. 278.

³⁴ ŠAŽ-Ž, f. OUVB, šk. 52, sig. č. 18/37 prez.

³⁵ HAMBÁLEK, Štefan. Nebo nad Španielskom bolo pre fašistov nebezpečné. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 26.

³⁶ LUDROVSKÝ – PAŠKA, *Žili sme vo Francúzsku*, s. 97.

³⁷ LUDROVSKÝ – PAŠKA, *Žili sme vo Francúzsku*, s. 97.

³⁸ NEDVĚD, *Českoslovenští dobrovolníci*, s. 92.

dostatok peňazí, poskytli aspoň skromné vreckové na cestu. Absolvovali bezplatné lekárske prehliadky u miestnych lekárov a následne dostali jednosmerné lístky do Španielska. Dobrovoľníci dostali pokyn, aby cestovali s minimálnou batožinou, obliekali sa ako bežní turisti a nevzbudzovali pozornosť. Mnohí si zaobstarali lacné imitácie kožených kufrov za menej než dva doláre, ktoré boli dostupné vo väčších obchodných domoch.³⁹

Samotná plavba cez Atlantický oceán prebiehala väčšinou pokojne. Napriek inštrukciám zachovávať diskretnosť ohľadom skutočného cieľa cesty, vyhýbať sa konzumácii alkoholu a správať sa nenápadne, ostatní cestujúci spravidla čoskoro zistili, kto dobrovoľníci sú a kam smerujú. Po vylodení v prístave Le Havre vo Francúzsku vedúci skupiny inštruoval dobrovoľníkov, ako reagovať na otázky imigračných úradníkov. Odporúčal im odpovedať dôveryhodne, najčastejšie tvrdiť, že sú turisti cestujúci na svetovú výstavu. Francúzske imigračné predpisy vyžadovali, aby každý vstupujúci do krajiny disponoval sumou minimálne 30 dolárov. Vedúci skupiny preto rozdeľoval peniaze tým, ktorí potrebnú sumu nemali. Všetci pritom dostali jasné pokyny, že tieto prostriedky patria výboru a musia ich vrátiť ihneď po prejdení colnou kontrolou.⁴⁰ Francúzski colníci pravdepodobne tušili skutočný zámer týchto skupín, keďže bolo nápadné, keď dvadsať až tridsať mladých mužov oblečených podobným spôsobom a disponujúcich takmer rovnakými sumami peňazí prichádzalo naraz. Vo väčšine prípadov však úradníci situáciu vedome prehliadali.⁴¹ Z Le Havre cestovali dobrovoľníci expresným vlakom do Paríža. Tam sa o dobrovoľníkov postarali francúzske organizácie napojené na komunistickú stranu. Niektorí podstúpili zdravotné prehliadky, ktoré však neboli príliš prísne. Následne pokračovali do južného Francúzska k španielskej hranici.⁴²

Cestu z Kanady do Španielska opisuje vo svojich spomienkach slovenský dobrovoľník Ján Kromholc: „V roku 1936 bol som osvetovým pracovníkom najstaršej odbočky strany vo Fort William, Ont. Canada. V roku 1937 v mesiaci januári organizátor pre východnú Kanadu. František Váňa Ukrajinskom dome, prenajatom Čsl. Sekcie, pozval niekoľkých dôverných krajanov do vedľajšej miestnosti, medzi ktorými som bol i ja a hovoril nám, že strana organizuje dobrovoľníkov do Španielska a vysvetlil nám význam tohoto boja a situáciu v tú dobu vo Španielsku. A tak komunisti i nekomunisti sa hlásili rad-radom, medzi ktorými som bol prvý. A tak dňa 9. februára 1937 odcestoval som z druhým transportom z Fort William, Ont. do Toronta, kde sme boli dôverne rozdelení po súkromných bytoch našich straníckych pracovníkov na niekoľko dní, pokiaľ nám vybavili potrebné cestovné doklady do Paríža, a to tak, ako keby sme boli cestovali do svojej vlasti. O tom sme boli uzročený všetci. V Toronte ja som bol pridelený na nocľach k hore spomenutému súdruhu C. Slimákovi, ktorý ten čas bol redaktorom Robotníckeho Slova a u ktorého som bol 3 dni. Po troch dňoch sme obdržali potrebné cestovné doklady a po 20.- dollarov kapesné a odcestovali sme z Toronta, Ont. cez Montreal, Que. Do prístavu Halifax a nasadli sme na paralod' British of Badford, dňa 18. 11. 1937, ktorá plavala do prístavu Liverpool of England. Dňa 24. 2. 1937 sme odcestovali vlakom pres Angliu a prišli sme do prístavu Portsmouth, kde sme opäť nasadli na loď a plavali sme cez English Channel do Le Havre a odtiaľ nás viedol jeden Francúzsky súdruh do Paríža. Výborom pre pomoc Španielska v Paríži boli sme prijatí takým nadšením, takým porozumením, že sa to nedá ani opísať. Tu sme sa stretli s dobrovoľníkmi už z celého sveta.“⁴³

³⁹ BEECHING, William. *Canadian Volunteers Spain, 1936-1939*. Winnipeg : Hignell Printing, 1989, s. 16.

⁴⁰ BEECHING, William. *Canadian Volunteers*, s. 16.

⁴¹ BEECHING, William. *Canadian Volunteers*, s. 17.

⁴² PETROU, Michael. *Renegades: Canadian in the Spanish Civil War*. Toronto : UBC Press, 2008, s. 57.

⁴³ Archív Múzea SNP, fond ÚD KSS – spomienky, i. č. 92/92.

Ideologická a ekonomická motivácia dobrovoľníkov

Pre mnohých slovenských dobrovoľníkov bola primárnou motiváciou k odchodu do Španielska ich komunistická ideológia a presvedčenie o potrebe medzinárodnej solidarity pracujúcich. V dobových výpovediach a neskorších spomienkach často zdôrazňovali, že išli „brániť demokraciu a bojovať proti fašizmu“. Tento ideologický aspekt sa u mnohých slovenských interbrigadistov spájal s vnímaním španielskeho konfliktu ako predzvesti možného ohrozenia Československa. Mnohí dobrovoľníci vnímali svoj odchod do Španielska v medzinárodnom kontexte ako príspevok k obrane vlastnej krajiny, keďže porážka fašizmu v Španielsku by znamenala oslabenie hitlerovského Nemecka, ktoré predstavovalo hrozbu pre Československo.

Obraz interbrigadistov v dobových médiách a propagande sa výrazne líšil v závislosti od politického zamerania jednotlivých periodík. Zatiaľ čo ľavicová tlač, ako napríklad *Slovenské zvesti*, vykresľovala dobrovoľníkov ako hrdinov bojujúcich za spravodlivú vec, konzervatívne a nacionalistické periodiká, najmä denník *Slovák*, často spochybňovali ich motiváciu a morálny charakter. Prikladom tohto kontrastného zobrazovania je prípad Jána Mrkvu, ktorého *Slovenské zvesti* prezentovali ako udatného bojovníka.⁴⁴ Denník *Slovák* však o ňom napísal: „Žilincania však o Jánovi Mrkvovi majú celkom iný názor. Mrkva bol síce športovcom a ako taký dostal sa do tunajšieho športového klubu za boxera, tam spreneveril príspevky, prehajdákval všetok majetok boxového odboru, potom keď svojim motocyklom zabil v Bytčici jedno dieťa a jednému chlapcovi zlomil nohu, odsúdený bol na šesť mesiacov... Takýto je hrdina Ján Mrkva, ktorého nie len četníci sháňajú, ale ho oplakáva niekoľko nemanželských dieťok.“⁴⁵

Tento prípad ilustruje významný a málo zdokumentovaný aspekt motivácie časti dobrovoľníkov, odchod do Španielska ako úniková cesta pred trestným stíhaním či výkonom trestu. Policajné záznamy a novinové články naznačujú, že medzi dobrovoľníkmi sa nachádzali jednotlivci, ktorí v odchode do Španielska videli príležitosť, ako uniknúť pred domácimi problémami, dlhmi, alebo trestným stíhaním. Pre týchto ľudí predstavovala španielska občianska vojna možnosť „začať odznova“ v novom prostredí. Táto motivácia bola pochopiteľne v oficiálnych dokumentoch KSČ a v povojnových spomienkach interbrigadistov marginalizovaná alebo úplne opomínaná, pretože nezapadala do propagandistického obrazu ideologicky uvedomelých bojovníkov proti fašizmu.

Nemožno však prehliadať ani ekonomické a sociálne faktory, ktoré ovplyvňovali rozhodnutie slovenských dobrovoľníkov. Mnohí z nich boli dlhodobo nezamestnaní a žili v ťažkých podmienkach. Účasť v interbrigádach im okrem možnosti bojovať za ideály ponúkala aj určité hmotné zabezpečenie, stály príjem a stravu. Dobrovoľníci v interbrigádach dostávali základný žold zodpovedajúci platu španielskych vojakov (približne 10 pesety denne) a stravu. Toto materiálne zabezpečenie však nebolo primárnou motiváciou, ale skôr prostriedkom na pokrytie základných životných potrieb počas bojovej služby. Medzinárodné organizácie na podporu interbrigád zabezpečovali dobrovoľníkom základné materiálne potreby, čo pre mnohých nezamestnaných Slovákov predstavovalo dôležitý motivačný faktor. Zaujímavým fenoménom je účasť viacerých slovenských dobrovoľníkov pochádzajúcich z katolíckeho prostredia, čo odráža širší medzinárodný trend, keď sa snaha o vytvorenie ľudového frontu proti fašizmu prejavovala v spolupráci komunistov a kresťanských antifašistov. Jedným z najznámejších prípadov bol Jožo Májek, pôvodne učiteľ na slovenskom vidieku. Májek

⁴⁴ MRKVA, Ján. Dopis veliteľa tanku Štefan Major – Tankista Ján Mrkva po uzdravení vracia sa znovu na bojište. In: *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, zvláštne vydanie február, s. 3.

⁴⁵ Nová „hviezda“ na komunistickom nebi. In: *Slovák*, 1937, roč. 19, 21. február, č. 42, s. 4.

vyrastal v katolíckom prostredí v Ružomberku, bol členom Orla a funkcionár Hlinkovej mládeže. Stal sa jedným z prvých slovenských dobrovoľníkov v Španielsku. Jeho smrť 23. novembra 1936 pri obrane Madridu sa stala symbolickou a bola využitá republikánskou propagandou. Májek bol zaradený do „štvorice symbolických hrdinov padlých pri obrane Madridu, pričom mal reprezentovať „slovenského antifašistického katolíka“⁴⁶. (Ďalšími trojma symbolmi boli nemecký komunista Beimler, španielsky anarchista Durruti a belgický sociálny demokrat Brechet.)

Podobný prípad predstavuje Gustáv Šimovič, ktorý sa pohyboval v Bratislave v radikálnej ľavicovom prostredí davistov, no zároveň udržiaval kontakty s prívržencami Hlinkovej ľudovej strany. Táto dualita naznačuje, že pre niektorých slovenských dobrovoľníkov nebol rozpor medzi ich katolíckym zázemím a ľavicovým presvedčením neprekonateľný. Ich rozhodnutie bojovať v interbrigádach bolo skôr motivované širším protifašistickým postojom než striktnou komunistickou ideológiou. U slovenských dobrovoľníkov sa zaujímavo spájal slovenský nacionálny aspekt s robotníckym internacionalizmom. Napriek tomu, že ideologicky boli zapojení do medzinárodného robotníckeho hnutia, mnohí z nich vo svojich spomienkach zdôrazňovali slovenskú identitu.

Po návrate do vlasti sa vnímanie motivácie dobrovoľníkov výrazne menilo v závislosti od politického kontextu. Zatiaľ čo počas prvej republiky boli ich motívy často spochybňované a redukované na ekonomické pohnútky alebo útek pred domácimi problémami, po roku 1948 bola naopak zdôrazňovaná výlučne ich ideologická motivácia v duchu proletárskeho internacionalizmu. V skutočnosti však išlo o komplexnú zmes ideologických, ekonomických a osobných motívov, ktorých pomerne zastúpenie sa u jednotlivých dobrovoľníkov líšilo. Táto motivačná rozmanitosť predstavuje dôležitý aspekt pre pochopenie fenoménu slovenských interbrigadistov v celej jeho komplexnosti.

Špecifika ciest slovenských dobrovoľníkov

Slovenskí dobrovoľníci využívali viaceré trasy, ktoré boli súčasťou širšieho medzinárodného systému transportu dobrovoľníkov. Archivné dokumenty poskytujú detailný obraz logistiky prepravy dobrovoľníkov z Československa do Španielska. Podľa výnosu Prezídia krajinského úradu v Bratislave z 8. februára 1937 (č. 6772/1937 prez.) cestovali dobrovoľníci cez presne stanovenú trasu zahŕňajúcu Rakúsko, Švajčiarsko a Francúzsko. Na cestu dostávali priemerne 600 Kč a boli vybavení jazdnými lístkami cez železničné stanice Buchs, Bazilej, Belfort a Paríž.⁴⁷ Zaujímavým operačným detailom prepravy slovenských dobrovoľníkov bolo používanie hesla „Navrátil“ pri prekročení štátnych hraníc, čo im umožňovalo identifikovať sa v rámci siete. V Lyone sa mali hlásiť na konkrétnej adrese (Juanes Thomas, 7 Passage Tramuset, Lyon/Montplaisir), odkiaľ pokračovali do Španielska. Na procese sa podieľala aj organizácia „Solidarita, združenie na ochranu práv a pre sociálnu pomoc“ so sídlom v Prahe, ktorá zabezpečovala logistickú podporu.⁴⁸

Mnohým dobrovoľníkom z Československa sa však do Španielska nepodarilo odcestovať. Dokumenty z okresného úradu v Levoči odhaľujú konkrétny prípad preventívneho zásahu štátnych orgánov proti potenciálnemu dobrovoľníkovi. Desiatnik v zálohe Štefan Chmel z Levoče sa podľa správy četníckej stanice z 9. februára 1937 chystal odcestovať do Španiel-

⁴⁶ MOTL, Stanislav. *Peklo pod španielským nebom : Čechoslováci ve španělské občanské válce*. Praha : Rybka Publishers, 2017, s. 137.

⁴⁷ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave. Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta (ďalej f. KÚB), škatuľa 234 (ďalej šk.), sig. č. 6772/36 prez.

⁴⁸ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 3.

ska a vstúpiť do vládnej milície. Jeho manželka Helena Chmelová potvrdila tento úmysel pri výsluchu na četníckej stanici: „Štefan Chmel miní cestovati do Španielska a dáti se najmouti jako vojin španělské vládní milice“.⁴⁹ Okresný úrad v Levoči reagoval promptne rozhodnutím z 12. februára 1937 (č. 276/1937 prez.), ktorým Chmelovi odobral cestovný pas vystavený 4. januára 1937. V odôvodnení sa uvádza, že „predmete uvedený nevyhovuje podmienke §-u 7.odst.č.4 zák.č. 55/1928 a preto bolo treba cestovný pas odobrať“.⁵⁰ Tento prípad ilustruje, že úrady aktívne zasahovali proti potenciálnym dobrovoľníkom ešte pred ich odchodom. V niektorých prípadoch sa síce dobrovoľníkom podarilo opustiť Československo, no následne boli zadržaní zahraničnými orgánmi. Osudy týchto neúspešných jednotlivcov zachytila aj dobová tlač. V jednom článku v ľavicových *Slovenských zvestiach* s výrazným titulkom „Bratislavčan 3 mesiace v koncentračnom lágre, chcel do Španielska – odsedel si 6 mesiacov v hitlerovských väzeniach“ sa opisuje prípad slovenského dobrovoľníka Michala Tahotného, ktorý sa pokúsil dostať do Španielska cez Nemecko. Po zadržení nemeckými úradmi bol internovaný najprv vo vyšetrovacej väzbe a následne v koncentračnom tábore. Po polroku brutálneho zaobchádzania bol deportovaný späť do Československa. Tento novinový článok tak ilustruje nielen nebezpečenstvá, ktorým čelili dobrovoľníci pri pokuse o prechod cez nacistické Nemecko, ale aj propagandistické využitie takýchto prípadov ľavicovou tlačou, ktorá zdôrazňovala solidaritu s republikánskym Španielskom a zároveň upozorňovala na brutalitu nacistického režimu.⁵¹

Ďalším rizikom bol prechod hraníc, kde mohli byť potenciálni dobrovoľníci zadržaní pre podozrenie zo zámeru vstúpiť do republikánskej armády. V takýchto prípadoch boli dobrovoľníci následne „eskortou“ dopravovaní späť do vlasti, kde voči nim úrady zvyčajne podali trestné oznámenie a pokiaľ cestovali legálne, odobrali im cestovný pas. Zaujímavé svedectvo o zadržení na nemeckej hranici podal žilinský rodák Gustáv Salinger: „Do Kehlu přibyl jsem dne 24.prosince 1936 ve 22 hod., francouzská celní prohlídka odbyla se hladce, německý celník však mi cestovní pas okamžitě odebral a rozkázal mi, abych neprodleně opustil vlak, kteréžto výzvě jsem vyhověl. Na jakési nádraží strážníci podrobil mne zmíněný celník důkladné osobní prohlídce, při níž však nic závadného nenašel. Odebral mi však mimo cestovního pasu 385 franků a 8 Kč, jakož i 1 schilling a jízdenku Čedoku, vystavenou na cestu do Paříže. Nato jsem byl převeden do soudní věznice v Kehlu, kde mne uvěznili s jistým Čechem neznámého mi jména. Tohoto zadrželi právě tak jako mne a myslím, že jest tam doposud. Dne 25.prosince 1936 doručil mi vězeňský dozorce přípis okresního úřadu v Kehlu data 25.12.1936, jímž jsem byl vyrozuměn, že se na mne uvaluje policejní vazba. Dne 30.prosince 1936 byl jsem pak s 10 jinými čsl.příslušníky ze soudní věznice v Kehlu eskortován na nádraží a vezen stále eskortou a po etapách až do poslední stanice před čsl.hranicemi, kam jsme přibyli včera večer. Tam zůstali jsme přes noc ve věznici, ráno pak vedlo nás 5 bezpečnostních orgánů, ozbrojených pistolemi, k čsl.hranici, kterou jsme v Mühlbachu překročili. Pokud se vazby týká, týrán jsem nebyl. Strava byla však špatná a tak málo, že jsme trpěli hladem. Na cestě z Kehlu až k čsl.hranici zastavili jsme se v 7 městech, kde jsme byli vždy přes noc uvěznění. V Norimberku ztrávili jsme ve vazbě 3 dny. Naše eskorta děla se tak, že jsme byli na nádraží a z nádraží dopravováni v poutech (řetízky).“⁵² Po deportácii Gustáva Salingera do Československa sa začalo voči nemu trestné stíhanie pre zamýšľaný odchod do Španielska a vstup do vládneho

⁴⁹ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 19.

⁵⁰ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 20.

⁵¹ Bratislavčan 3 mesiace v koncentračnom lágre, chcel do Španielska – odsedel si 6 mesiacov v hitlerovských väzeniach. In: *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, 5. august, č. 148, s. 4.

⁵² ŠAZ-Ž, f. OUŽ, šk. 73, sig. č. 587/37 prez.

vojska. Spomínaný úmysel sa však nepodarilo dokázať.⁵³ Slovenskí dobrovoľníci využívali viaceré trasy. Prvou bola cesta cez Čechy a Nemecko. Táto trasa bola využívaná najmä v počiatočnej fáze verbovania a dobrovoľníci z nej profitovali vďaka relatívnej benevolencii československých a nemeckých úradov. Dobrovoľníci boli najprv zhromaždení v Bratislave, odkiaľ cestovali vlakom do Prahy, kde ich prevzali organizátori z ústredného sekretariátu KSČ. Táto cesta sa však stala nepoužiteľnou po sprísnení kontrol na nemeckých hraniciach v priebehu roku 1937, čo si vyžiadalo novú adaptáciu prepravných trás.

Ďalšia trasa smerovala cez Rakúsko a Švajčiarsko. Po zintenzívnení kontrol na nemeckej trase sa stala hlavnou prepravnou cestou. Slovenskí dobrovoľníci často prekračovali rakúske hranice nelegálne, pričom využívali pomoc pohraničných spojok na Záhorí a v okolí Bratislavy.⁵⁴ Organizácia tejto trasy prebiehala v úzkej spolupráci s medzinárodnou sieťou, kde rakúski a švajčiarski komunisti zabezpečovali tranzit dobrovoľníkov cez svoje územia. Jednou z ďalších trás bola cesta cez Taliansko. Napriek tomu, že fašistické Taliansko oficiálne podporovalo Francove sily, paradoxne niektorí slovenskí dobrovoľníci využívali aj túto trasu, najmä v neskorších fázach náborovej kampane, keď sa hraničné kontroly na tradičných trasách sprísnili. Táto cesta nebola súčasťou oficiálnych smerníc Kominterny vzhľadom na ideologický charakter talianskeho režimu, ale vznikla ako pragmatická adaptácia na meniace sa podmienky hraničných kontrol v strednej Európe. Dobrovoľníci cestujúci touto trasou zvyčajne prekračovali slovensko-maďarskú alebo rakúsko-taliansku hranicu a pokračovali cez severné Taliansko do francúzskeho prístavu Marseille. V talianskom pohraničí im často pomáhali miestni antifašisti, ktorí napriek riziku represii udržiavali kontakty s medzinárodnou sieťou na podporu španielskej republiky. Táto trasa však bola využívaná len zriedkavo a vyžadovala si špecifické krycie legendy, keďže cesta cez Taliansko do Francúzska bola z geografického hľadiska pre slovenských cestujúcich menej logická než priama cesta cez Rakúsko a Švajčiarsko.

Svoju cestu do Španielska cez Taliansko opisuje vo svojich memoároch slovenský dobrovoľník maďarského pôvodu Štefan Fábry. Svoju cestu začal v Bratislave, kde získal falošné doklady a pripojil sa k nemu Ferdinand Danielis z Kežmarku. Bez väčších problémov sa im podarilo prekročiť hranice Československa. Spomínaná dvojica mala šťastie aj pri prekračovaní rakúsko-talianskych hraníc. Komplikácie nastali počas cesty v Taliansku, kde museli obaja muži udržiavať krytie bežných turistov. Kritický bod ich cesty predstavoval prechod taliansko-francúzskych hraníc. Po neúspešnom pokuse prejsť hranicu vlakom na stanici Ventimiglia, kde ich francúzsky pohraničník bez vysvetlenia poslal späť na talianske územie, museli hľadať alternatívne riešenie. Fábry opisuje ich improvizované rozhodnutie: „*Pred nami bola autobusová zastávka, celkom mimovoľne som si prečítal nápis na jednom z autobusov: Ventimiglia, Monte Carlo, Nice. Takmer naraz sme s Vojtechom zvolali: Monte Carlo už nie je Taliansko! A Nice je už určite vo Francúzsku.*“⁵⁵ Vďaka tejto pohotovej reakcii sa im nakoniec podarilo dostať do Francúzska autobusovou linkou cez monacké kniežactvo. V Nice vystúpili neďaleko morského pobrežia a po krátkom odpočinku pokračovali vlakom do Marseille, kde sa spojili s ďalšími dobrovoľníkmi smerujúcimi do Španielska. Cestu cez Monako absolvovali aj ďalší československí dobrovoľníci Štefan Nagy, Gábor Morvai, Vojtech Grünbaun a František Julényi.⁵⁶

Po príchode do Francúzska sa slovenskí dobrovoľníci pridávali k medzinárodnému prí-

⁵³ ŠAŽ-Ž, f. OUŽ, šk. 74, sig. č. 1795/37 prez.

⁵⁴ SNA, f. KÚB, šk. 234, sig. č. 6722/37 prez.

⁵⁵ FÁBRY, Štefan. *V službách revolúcie*. Bratislava : Pravda, 1982, s. 85.

⁵⁶ FÁBRY, *V službách revolúcie*, s. 85.

du, čeliať rovnakým problémom ako ostatní. Po uzavretí francúzsko-španielskych hraníc museli aj oni podstúpiť náročné prechody cez Pyreneje. Tie boli zvlášť náročné pre mužov z priemyselných oblastí, ktorí nemali skúsenosti s pohybom v horskom teréne. Naopak, pre dobrovoľníkov z horských oblastí severného Slovenska bol prechod cez hory relatívne menej problematický, čo im v niektorých prípadoch poskytovalo výhodu.

Štátne protiopatrenia a preventívne zásahy

Represívny postoj československej štátnej moci k regrutovaniu dobrovoľníkov do medzinárodných brigád v Španielsku mal vnútropolitické a medzinárodnopolitické dôvody, ktoré odrážali širší európsky kontext politiky neintervencie. K hlavným vnútropolitickým dôvodom patrili antikomunizmus a strach z vojenských skúseností, ktoré získajú československí dobrovoľníci v Španielsku.⁵⁷ Dokladá to dôverná správa Prezídia krajinského úradu v Bratislave z 1. júla 1937, kde sa píše: „*Je možné považovať za preukázané, že vysielanie dobrovoľníkov do Španielska nedeje sa len preto, aby tam chránili demokraciu resp. pomáhali k víťazstvu komunizmu, ale aj za tým účelom, aby sa vycvičili v pouličných bojoch a po návrate do Československej republiky stali sa inštruktormi v tajných komunistických prípravách na komunistické boje pouličné. Ale aj tí, ktorí neboli vyslaní do Španielska za takým cieľom a ktorí sa dali zvieť len politickým romantizmom, alebo túhou po zárobku, pokiaľ ich skúsenosti v Španielsku neprivedú k inému názoru, osvoja si hrubé násilníctvo a navrátia sa demoralizovaní. Nesporne budú sa chcieť v prípadoch miestnych nepokojov a stávkov vyznať a komunistická strana sa vynasnaží, aby ich a ich skúsenosti využila k výcviku úderných oddielov.*“⁵⁸ Obavy československých bezpečnostných orgánov z možného využitia bojových skúseností interbrigadistov pri budúcich vnútropolitických konfliktoch neboli neopodstatnené, keďže podobné obavy zdieľali aj bezpečnostné orgány iných európskych krajín. Tieto obavy boli umocnené revolučnou rétorikou komunistickej strany a skúsenosťami s organizovaním ozbrojených akcií v iných krajinách.

K medzinárodnopolitickým dôvodom patrilo to, že sa československá vláda pripojila k politike neintervencie presadzovanej Veľkou Britániou a Francúzskom, čím sa zaradila do širšieho európskeho rámca oficiálnych postojov k španielskej občianskej vojne. Na základe toho boli v Československej republike uplatňované represívne opatrenia proti dobrovoľníkom, ako aj organizátorom náborovej kampane. Zákonným nástrojom sa stal § 176 zákona č. 131/1936 Zbierky zákonov a nariadení o obrane štátu, podľa ktorého bol nábor československých štátnych občanov do zahraničných vojenských zborov postihovaný žalárom od šiestich mesiacov až po päť rokov. Na základe branného zákona Československej republiky č. 193/1920 Zbierky zákonov a jeho novely z apríla 1927 bol trestný aj samotný vstup do cudzej armády alebo dobrovoľníckej milície, za čo sa zavádzal finančný trest od 20 Kč do 1000 Kč. Proti dobrovoľníkom, ktorí opustili územie Československej republiky bez cestovného pasu, boli uplatňované sankcie proti nelegálnemu prekročeniu štátnych hraníc.⁵⁹

Československé štátne orgány tak vyvinuli komplexný systém protiopatrení proti náboru dobrovoľníkov. Dokumenty potvrdzujú, že úrady systematicky zadržovali podozrivé osoby, vykonávali lustrácie a vyšetrovania podľa §176 zákona o obrane štátu. Pri podozrení z úmyslu vstúpiť do španielskej armády boli preventívne odoberané cestovné pasy.

⁵⁷ GONDA, Radim. Postoj československé štátni moci k rekrutovaniu dobrovoľníkov do medzinárodných brigád ve Španělsku. In: MARŠÁLEK, Zdenko – VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017, s. 162.

⁵⁸ SNA, f. KÚB, šk. 235, sig. č. 26423/37 prez.

⁵⁹ GONDA, *Postoj československé štátni*, s. 182.

Výnos z 8. februára 1937 (č. 6772/1937 prez.) nariadil, aby pohraničné úrady a pohraničné kontrolné orgány „zabraňovali odjazdu československých štátnych príslušníkov, o ktorých je dôvodné podozrenie, že účelom ich cesty do cudziny je vstup do niektorej z bojujúcich armád v Španielsku.“ Príkazom sa mali tieto osoby „zadržať, prelustrovať a podrobne vy- počúvať s hľadiska ustanovenia §176 zákona o obrane štátu.“⁶⁰ Dôraz na utajenie týchto zásahov potvrdzuje dodatok z 31. decembra 1936 (č. 76292/1936 prez.), ktorý odporúčal, aby „prípadné zákroky v tejto veci prevedené boli v tichosti“ a aby „učinené zákroky ne- boli v tlači uverejňované.“⁶¹ V rámci preventívnych opatrení sa štátne orgány zameriavali aj na monitorovanie listovej korešpondencie podozrivých osôb. Policajné orgány systematicky kontrolovali poštu medzi Československom a Španielskom, pričom sa zameriavali najmä na korešpondenciu, ktorá by mohla obsahovať informácie o verbovačkách alebo o dobrovoľ- níkoch už pôsobiacich v Španielsku. Táto kontrola bola vykonávaná s vedomím poštových úradov, no verejnosť o nej nebola informovaná.

Spomínaný prípad Štefana Chmela nie je ojedinelý, ale predstavuje typický príklad pre- ventívnych zásahov štátnych orgánov proti potenciálnym dobrovoľníkom. Z dostupných ar- chívnych materiálov vyplýva, že podobných prípadov bolo len na území Slovenska evidova- ných niekoľko desiatok, pričom mnohé ďalšie preventívne opatrenia zostali nezaznamenané alebo sa ich dokumentácia nezachovala.

Zaujímavým aspektom štátnych represívnych opatrení bola ich nekonzistentná imple- mentácia. Na základe dostupných archívnych prameňov možno konštatovať, že napriek roz- siahlejšej represívnej a sledovacej činnosti polície a četníctva bolo relatívne málo prípadov dovedených až do právoplatného odsúdenia. Toto možno ilustrovať na konkrétnych prípa- doch: napríklad spomínaný Gustáv Salinger, ktorý bol deportovaný z Nemecka, bol síce vyšetrovaný pre podozrenie zo zamýšľaného vstupu do španielskej armády, ale trestné stí- hanie sa nepodarilo úspešne dokončiť pre nedostatok dôkazov. Podobne aj v prípade Štefana Chmela z Levoče, ktorému bol preventívne odobraný cestovný pas, no k odsúdeniu podľa § 176 zákona o obrane štátu nedošlo.⁶² Táto situácia pravdepodobne súvisela s ťažkosťami pri dokazovaní konkrétneho úmyslu vstúpiť do cudzej armády, ako aj s rozdielnym prístupom justičných orgánov k tejto problematike. Presné štatistiky o počte odsúdených osôb podľa § 176 zákona č. 131/1936 Zb. v súvislosti so španielskou občianskou vojnou si vyžadujú ďalší systematický výskum v justičných archívoch. Napriek týmto opatreniam sa stovkám sloven- ských dobrovoľníkov podarilo dostať do Španielska. Skutočnosť, že celý systém protiopat- rení nedokázal zastaviť odchod dobrovoľníkov, svedčí o vysokej efektívnosti konšpiračnej siete zriadené komunistickou stranou a ďalšími ľavicovými organizáciami. Je tiež zrejmé, že mnohé lokálne úrady a bezpečnostné zložky, najmä na území Slovenska, neprístupovali k tejto problematike s takou razanciou, akú požadovali centrálné orgány.

Záver

Výskum verbovania a ciest slovenských dobrovoľníkov do Španielska odhaľuje viaceré špe- cifické aspekty tohto historického fenoménu, ktoré dosiaľ neboli v historickej literatúre dosta- točne reflektované. V prvom rade je potrebné zdôrazniť, že náborová činnosť na Slovensku vykazovala značné odlišnosti od situácie v českých krajinách, čo sa prejavilo nielen v organi- začnej štruktúre, ale aj v metodike práce náborárov a v motivácii samotných dobrovoľníkov.

⁶⁰ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 3.

⁶¹ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 11.

⁶² SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 19-20; ŠAŽ-Ž, f. OUŽ, šk. 74, sig. č. 1795/37 prez.

Z analýzy archívnych dokumentov vyplýva, že na Slovensku fungoval prepracovaný systém verbovania, ktorý efektívne prepájal miestnu, krajskú a centrálnu úroveň. Miestni náborári pôsobili často mimo stranického aparátu, čo im umožňovalo osloviť širšie spektrum potenciálnych záujemcov. Významným zistením je disproporčné zastúpenie Slovákov medzi československými interbrigadistami. Zatiaľ čo Slováci tvorili iba 14 % populácie predvojnového Československa, medzi dobrovoľníkmi interbrigád predstavovali až 21 %. Tento nepomer naznačuje, že v prípade slovenských dobrovoľníkov pôsobili špecifické motivačné faktory, ako napríklad ťaživá sociálna situácia v mnohých regiónoch Slovenska či relatívne vysoký počet slovenských ekonomických vysťahovalcov v západoeurópskych krajinách, predovšetkým vo Francúzsku a Belgicku, ktorí sa zapojili do interbrigád.

Motivácia slovenských dobrovoľníkov predstavovala komplexnú zmes ideologických, ekonomických a osobných faktorov. Zatiaľ čo komunistická propaganda akcentovala výlučne ideologické presvedčenie a antifašistický postoj, archívne dokumenty odhaľujú, že značnú úlohu zohrávali aj ekonomické faktory, najmä u dlhodobo nezamestnaných osôb. V niektorých prípadoch dokonca odchod do Španielska predstavoval únikovú stratégiu pred domácimi problémami či trestným stíhaním, čo potvrdzujú dobové policajné správy a novinové články. Analýza ciest slovenských dobrovoľníkov do Španielska odhalila existenciu viacerých trás, ktoré sa prispôbovali meniacim sa bezpečnostným opatreniam v jednotlivých európskych krajinách. V počiatočnej fáze bola využívaná cesta cez Nemecko, neskôr dominovala trasa cez Rakúsko a Švajčiarsko a v niektorých prípadoch viedla dokonca aj cez fašistické Taliansko. Špecifickým fenoménom bol tiež vysoký počet slovenských dobrovoľníkov prichádzajúcich do Španielska z iných krajín, najmä z Francúzska, Belgicka a Kanady, čo súviselo s existenciou rozsiahlych komunít slovenských ekonomických vysťahovalcov. Výskum tiež osvetlil protiopatrenia československého štátu voči náborovej činnosti. Štátne orgány vyvinuli komplexný systém preventívnych zásahov, ktorý zahŕňal odoberanie cestovných pasov, systematické sledovanie podozrivých osôb a kontrolu korešpondencie. Napriek týmto opatreniam sa stovkám slovenských dobrovoľníkov podarilo dostať do Španielska, čo svedčí o vysokej efektivite konšpiračnej siete zriadenej KSČ a ďalšími ľavicovými organizáciami. Zaujímavým zistením je aj nedôsledné uplatňovanie týchto represívnych opatrení, ktoré odzrkadľovalo širšie politické rozdelenie československej spoločnosti v otázke španielskej občianskej vojny.

V širšom kontexte fenomén slovenských interbrigadistov odzrkadľoval zložitú politickú a sociálnu situáciu medzivojnového Slovenska. Pozoruhodným aspektom je prepojenie slovenského nacionálneho cítenia s robotníckym internacionalizmom, ako aj účasť viacerých dobrovoľníkov pochádzajúcich z katolíckeho prostredia, čo narušuje zjednodušené predstavy o striktnom ideologickom rozdelení slovenskej spoločnosti v danom období.

Výber konkrétnych prípadov v tejto štúdii bol zameraný na ilustráciu rôznorodosti skúseností slovenských dobrovoľníkov a nereprezentuje kompletnú štatistickú vzorku. Systematickejšia analýza sociálneho a regionálneho profilu všetkých slovenských interbrigadistov si vyžaduje ďalší výskum.

Výskum verbovania a ciest slovenských dobrovoľníkov do Španielska tak prispieva nielen k hlbšiemu poznaniu konkrétnej historickej udalosti, ale aj k lepšiemu pochopeniu dynamiky slovenskej spoločnosti v predvečer druhej svetovej vojny. Zároveň otvára priestor pre ďalší výskum, najmä v oblasti komparácie slovenskej skúsenosti s podobnými procesmi v iných krajinách strednej a východnej Európy, ako aj detailnejšieho skúmania povojnových osudov slovenských interbrigadistov.

Š. DVORSKÝ: REKRUTIERUNG UND WEGE SLOWAKISCHER FREIWILLIGER NACH SPANIEN (1936 – 1939)

Die Studie *Rekrutierung und Wege slowakischer Freiwilliger nach Spanien* widmet sich der Analyse des Rekrutierungsprozesses und der Organisation der Transporte slowakischer Freiwilliger in das republikanische Spanien während des Bürgerkriegs von 1936 bis 1939. Die Untersuchung bettet diese Problematik in einen breiteren internationalen Kontext der Entstehung der Internationalen Brigaden unter der Schirmherrschaft der Komintern ein und identifiziert sowie analysiert die Besonderheiten des slowakischen Beitrags.

Gestützt auf Archivdokumente und memoiristische Zeugnisse deckt der Autor ein sorgfältig ausgearbeitetes dreistufiges System der Organisation der Anwerbung in der Slowakei auf. Auf lokaler Ebene agierten die sogenannten Rekrutierer, überwiegend niedrige Funktionäre der Kommunistischen Partei, die potenzielle Freiwillige vor allem unter arbeitslosen Arbeitern und Mitgliedern linker Organisationen suchten. Eine Besonderheit der slowakischen Rekrutierer bestand darin, dass sie häufig auch außerhalb des Parteiapparats tätig waren, innerhalb von Gewerkschaften, Sportvereinen oder Kulturvereinen.

Die kommunistische Propaganda betonte ausschließlich die ideologische Überzeugung und die antifaschistische Haltung, während Archivdokumente zeigen, dass wirtschaftliche Faktoren eine erhebliche Rolle spielten, insbesondere bei langzeitarbeitslosen Personen. In einigen Fällen stellte die Abreise nach Spanien auch eine Fluchtstrategie vor innerstaatlichen Problemen oder strafrechtlicher Verfolgung dar.

Die Studie identifiziert zudem mehrere Wege, über die slowakische Freiwillige nach Spanien reisten. Während in der Anfangsphase der Weg über Deutschland genutzt wurde, dominierte später der Weg über Österreich und die Schweiz. In manchen Fällen reisten die Freiwilligen paradoxerweise auch durch das faschistische Italien, wobei sie für das Überschreiten der französischen Grenze das Fürstentum Monaco nutzten. Ein bedeutsames Phänomen war die hohe Zahl slowakischer Freiwilliger aus Emigranten-Gemeinschaften in Frankreich, Belgien und Kanada.

Der Autor analysiert außerdem die Gegenmaßnahmen der tschechoslowakischen Staatsorgane, zu denen präventive Maßnahmen wie die Entziehung von Reisepässen, die systematische Überwachung verdächtiger Personen und die Kontrolle der Korrespondenz gehörten. Trotz dieser Maßnahmen gelang es Hunderten slowakischer Freiwilliger, nach Spanien zu gelangen, was von der hohen Effizienz des von der Kommunistischen Partei und weiteren linken Organisationen eingerichteten konspirativen Netzwerks zeugt.

Die Studie trägt zu einem tieferen Verständnis eines konkreten historischen Ereignisses bei und ermöglicht zugleich ein besseres Verständnis der Dynamik der slowakischen Gesellschaft am Vorabend des Zweiten Weltkriegs. Die Forschungsergebnisse eröffnen Raum für weitere Untersuchungen, insbesondere im Bereich des Vergleichs der slowakischen Erfahrungen mit ähnlichen Prozessen in anderen Ländern Mittel- und Osteuropas.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature**Primárne zdroje / Primary sources****Archívy a archívne pramene / Archives and archival sources**

Archív Múzea SNP, fond ÚD KSS – spomienky.

Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), fond Zbierka dokumentov o československých dobrovoľníkoch v Španielsku (ZDČDS).

Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), fond Krajinský úrad v Bratislave. Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta (KÚB).

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš (ŠAŽ-PLM), fond: Okresný úrad Ružomberok.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Žilina (ŠAŽ-Ž), fond Okresný úrad vo Veľkej Bytči (OUVB).

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Žilina (ŠAŽ-Ž), fond Okresný úrad v Žiline (OUŽ).

Sekundárne zdroje / Secondary sources**Monografie a zborníky ako celok / Monographs**

BEČKY, Móric. Nás nikto nemusel nútiť do útoku. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.

BEECHING, William. *Canadian Volunteers Spain, 1936 – 1939*. Winnipeg : Hignell Printing, 1989. ISBN 0-88977-057-3.

BENDÁK, Ľudovít. Ťažko sme sa lúčili so Španielskym ľudom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.

FÁBRY, Štefan. *V službách revolúcie*. Bratislava : Pravda, 1982.

GONDA, Radim. Postoj československé štátni moci k rekrutovaniu dobrovoľníkov do mezinárodných brigád ve Španělsku. In: MARŠÁLEK, Zdenko – VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017.

HAMBÁLEK, Štefan. Nebo nad Španielskom bolo pre fašistov nebezpečné. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.

LONDON, Artur Gerard. *Španělsko, Španělsko...* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1963.

LUDROVSKÝ, Jozef – PAŠKA, Pavel. *Žili sme vo Francúzsku*. Bratislava : Epoque, 1969.

MAJER, Ján. Pri Terueli sme prešli bojovým peklom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.

MARŠÁLEK, Zdenko. Českoslovenští interbrigadisté 1936 – 1939 v dobové statistice. In: MARŠÁLEK, Zdenko - VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. ISBN 978-80-7285-206-2.

MOTL, Stanislav. *Peklo pod španělským nebem: Čechoslováci ve španělské občanské válce*. Praha : Rybka Publishers, 2017. ISBN 978-80-87950-47-0.

NEDVĚD, Jiří. *Českoslovenští dobrovolníci, mezinárodní brigády a občanská válka ve Španělsku v letech 1936 – 1939* (diplomová práce). Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2008.

PETROU, Michael. *Renegades: Canadian in the Spanish Civil War*. Toronto : UBC Press, 2008. ISBN 978-0-7748-1418-8.

RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David. *Jan Ferák a ti druzí: Českoslovenští interbrigadisté, letci a letouny v občanské válce ve Španělsku*. Cheb : Svět křídel, 2012.

Dobová tlač/ Period press

Bratislavčan 3 mesiace v koncentračnom lágre, chcel do Španielska – odsedel si 6 mesiacov v hitlerovských väzeniach. In: *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, 5. august, č. 148, s. 4.

MRKVA, Ján. Dopis veliteľa tanku Štefan Major – Tankista Ján Mrkva po uzdravení vracia sa znovu na bojište. In: *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, zvláštne vydanie február, s. 3.

Nová „hviezda“ na komunistickom nebi. In: *Slovák*, 1937, roč. 19, 21. február, č. 42, s. 4.

O autorovi / About the author

Mgr. Štefan Dvorský

Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta

Hrabovská cesta 1B, 03401 Ružomberok

e-mail: stevo.dvorsky@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-8682-3934>

EXCESY PŘÍSLUŠNÍKŮ RUDÉ ARMÁDY VE VÝCHODNÍCH SUDETECH V DUBNU A KVĚTNU 1945¹

Lubomír HLAVIENKA – Ondřej KOLÁŘ

HLAVIENKA, L. – KOLÁŘ, O.: The Excesses of Red Army Personnel in the Eastern Sudetenland in April and May 1945. *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 44-73, Bratislava.

The arrival of the Red Army in the territory of the Czech Lands was accompanied by violence against the civilian population. Whereas in the Protectorate Soviet officers made efforts to curb these excesses, often using drastic methods to punish perpetrators of violent acts, a different situation prevailed in the Sudetenland. This region was predominantly inhabited by a German population, and consequently, many Red Army soldiers behaved as they would on German Reich territory, which included violence against civilians and the looting of their property. The article aims to document this wave of violence and to reconstruct the events that accompanied the arrival of Soviet troops in the region. Given that no comprehensive study of this phenomenon currently exists, one of the article's aims is to quantify the number of victims of these excesses. For the sake of completeness, the study also examines the mass executions of captured German soldiers, dozens of which took place throughout the region immediately after the cessation of hostilities.

Keywords: Czechoslovakia, borderlands, liberation, violence, repression.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.3>

Úvod

Ozvěna výstřelů proćisla tichý květnový den a rozběhla se do kraje. Pod mohutnými zdmí vypáleného hradu se zatím skupina rudoarmějců pozvolna vzdalovala od dvou desítek těl. Některá ještě dýchala, ale nikomu z obyvatel vesnice krčící se v podhradí nebylo umožněno jim poskytnout pomoc. S výjimkou jediné dívky, kterou před kulkami popravčí čtyř ochránil svým tělem její otec, na všechny čekala brzká smrt. Až později bylo místním dovoleno chladnoucí pozůstatky jejich příbuzných, sousedů a známých vyzvednout a uložit do neoznačeného hromadného hrobu. Na místě jejich posledního odpočinku však nikdy nevyrostl náhrobek nebo pomník, naopak, vzpomínka na ně zcela zmizela z kolektivní paměti regionu. Obec Sovinec na Rýmařovsku, stejně jako stovky dalších, byla totiž během následujícího roku téměř kompletně vysídlena a společně s jejich obyvateli odešli i svědci masakru spáchaného na samotném úsvitu míru sovětskými vojáky.

Tento případ patří k největším násilným excesům sovětských vojsk v oblasti bývalého Vládního obvodu Opava, ale zdaleka není jediným. Po celé dekády byly tyto případy v Československu z politických důvodů tabuizovány a vytěšňovány z kolektivní paměti. Důkazy o nich zůstaly zachovány jen v nedostupných archivních fondech a vzpomínkách přeživších. Situace se po roce 1989 dramaticky změnila a politické snahy o důslednou emancipaci od dědictví komunismu vedly i k otevření případů zločinů páchaných vojáky Rudé armády na našem území. Tato debata odrážela obdobné spory probíhající v západní historiografii intenzivně od 80. let, kdy se vyprávění dějin 2. světové války začalo odklánět od čistého popisu bojových operací a přeneslo část své pozornosti na otázky dosud silně rezonující v německé společnosti, tedy do velké míry traumata a prožitky spojené s příchodem a pobytem

¹ Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595).

sovětských vojáků.² Tato problematika otevřená u nás po pádu komunistického režimu se v průběhu posledních dvou dekad dočkala nejen poměrně velké medializace, ale nevyhnula se ani politizaci, mimo jiné v souvislosti s debatami o pomnících Rudé armády a jejich velitelů v tuzemských městech a obcích.³

Náš článek si klade za cíl přispět k této diskuzi a zmapovat excesy spáchané příslušníky Rudé armády na území Východních Sudet v období od přechodu fronty do konce května 1945, kdy se podařilo alespoň rámcově konsolidovat československé správní struktury v pohraničí a svou činnost zahájily také různé bezpečnostní sbory. Coby excesy budeme pro potřeby článku vnímat násilné činy, rabování a krádeže, jejichž pachateli byli příslušníci Rudé armády. Práce si klade za cíl předložit svědectví především o těch excesech, které skončily smrtí místních obyvatel, v tomto ohledu se text snaží z dostupných zdrojů vytvořit co nejúplnější přehled těchto incidentů. To je možné i proto, že navzdory torzovitosti a neúplnosti zachované písemné agendy, otisky se tyto případy nejednou velmi silně do paměti jednotlivých obcí a v podobě vzpomínek vysídlených Němců nebo prostřednictvím ústní tradice zachycené místními kronikami se je podařilo i po osmi desetiletích zachovat. Mnohem méně pramenů je k řadě znásilnění a rabování soukromých domů, u nichž nejednou nemáme žádné další informace mimo tu, jež nám říká, že se tyto excesy odehrály. V práci jsme je proto schopni jen zmínit k dokreslení poválečné atmosféry, ale identitu obětí ani pachatelů již zpravidla nedokážeme rekonstruovat. Naopak se nebudeme zabývat zatýkáním a únosy čs. občanů oddíly Rudé armády, NKVD a Smerš.

Teritoriálně se výzkum soustředí na oblast Východních Sudet,⁴ kterou pro potřeby našeho článku ztotožňujeme s územím Vládního obvodu Opava Říšské župy Sudety.⁵ V rámci věcného kontextu se však přirozeně nevyhneme drobným regionálním přesahům na území někdejšího protektorátu. Zmíněný vládní obvod byl tvořen 15 venkovskými a jedním městským okresem a s výjimkou Hlučínska zahrnoval území podstoupené v roce 1938 Německu, rozprostírající se v západovýchodním směru od Olešnice v Orlických horách až téměř po Moravskou Ostravu, v severojižním směru pak od předmnichovské německo-čs. hranice až po Nový Jičín, Šternberk či Brodek u Konice. Zkoumané teritorium mělo rozlohu 8 748 km² a rozkládalo se na území Slezska, Moravy i Čech. Zmíněný prostor charakterizovalo zastoupení spíše menších sídel; v roce 1930 pouze města Opava, Šumperk, Šternberk, Svitavy a Nový Jičín měla více než 10 tisíc obyvatel. Typickým pro předmětný region je také hornatý reliéf krajiny pokrytý rozsáhlými lesními oblastmi a hustou sítí menších sídel.

² Např. CRAIG, Gordon. *The Germans*. New York : Meridian, 1981; HILLGRUBER, Andreas *Germany and Two World Wars*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.

³ Srov. KOLÁŘ, Ondřej. Commemorating War in Public Space: The Case of the Ostrava Battlefield. In: *Historica Olomucensia*, 2023, roč. 64, č. 1, s. 11 – 34.

⁴ Termín Sudety je zde chápán v původním geografickém smyslu, nikoliv z pohledu politického či územně-správního. Obecně k chápání pojmu Sudety srov. např. HAHNOVÁ, Eva (ed.). *Od Palackého k Benešovi: německé texty o Česích, Němcích a českých zemích*. Praha : Academia, 2014; KOLÁŘOVÁ, Ivana – KOLÁŘ, Ondřej. K typologii a periodizaci aktivit německé iredenty v českém Slezsku 1918 – 1938. In: KOLÁŘ, Ondřej (ed.). *Pohraniční regiony Československa 1918 – 1989*. Opava : Slezské zemské muzeum, 2023, s. 7 – 22. K vymezení Východních Sudet srov. též GÖDEL, Adolf (ed.). *Heimatjahrbuch Ostsudetenland 4*. Inning: Arbeitsgemeinschaft Ostsudetenland, 1957.

⁵ K historii tohoto územně-správního útvaru srov. DORKO, Branislav. *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938 – 1945: Struktura a představitelé*. Opava : Zemský archiv v Opavě, 2021; JANAS, Roman – MACHÁČEK, Pavel. *Váleční zajatci na Jesenícku v letech 1939 – 1945*. Česká Ves : Obec Česká Ves, 2023; KOLÁŘ, Ondřej. *Mimořádný lidový soud v Opavě a „velká“ retribuce v západním Slezsku 1945 – 1948*. Opava : Slezské zemské muzeum, 2021; PAVLÍČEK, Jaromír. *Opavské Slezsko v boji proti nacistické okupaci 1938 – 1945*. Opava : Matice slezská, 2003.

Vedle převážně německého obyvatelstva zde v průběhu válečných let žilo přes 160 tisíc osob české národnosti, především na východě na Opavsku, Bílovecku a Novojičínsku a na jihozápadě na Zábřežsku.

Tato specifika vytvářela z Východních Sudet oblast velmi příhodnou pro vedení partyzánského boje, k němuž v období okupace docházelo především v prostředí českých enkláv na Štrambersku a Zábřežsku.⁶ Analogicky stranické a vojenské orgány nacistického režimu v závěru války počítaly s využitím oblasti Hrubého a Nízkého Jeseniku a Orlických hor ke guerillovým operacím Werwolfu a dalších diverzních skupin, pro jejichž potřebu zde byla vytvořena síť skladů.⁷ Ačkoliv se po přechodu fronty sabotážní činnost rozvinula jen v nepatrné míře, právě projevy německé rezistence, nebo jen obecné povědomí o její potenciální hrozbě, se stalo jedním z faktorů ovlivňujících chování Rudé armády k obyvatelstvu obsazeného území.

Co se týká literatury zabývající se touto problematikou, navzdory výrazné pozornosti, kterou si násilnosti a zločiny vojáků Rudé armády v Československu v roce 1945 vysloužily, systematický výzkum na dané téma dosud chybí. Nicméně základní obrysy zločinů sovětských vojáků byly načrtnuty, když především Tomáš Staněk a Adrian von Arburg zahrnuli toto téma do širšího komplexu výzkumu poválečného násilí vůči německému civilnímu obyvatelstvu.⁸ Rámcově je problematika také zmíněna v přehledové práci Jiřího Padevěty.⁹ Dílčí informace o jednotlivých incidentech jsou také roztroušeny v regionálně-historických publikacích, věnovaných obecněji událostem konce války.¹⁰ Širším souvislostem působení Rudé armády v Československu se přirozeně věnují též syntézy vojenských a politických dějin předmětného období, jež však neusilují o hlubší analýzu problematiky.¹¹ Pro dokreslení každodenního stýkání a potýkání čs. bezpečnostních orgánů se sovětskými protějšky a vyšetřování různých incidentů zasluhuje pozornost případová studie Davida Hubeného, byť se netýká zkoumaného teritoria.¹² O analýzu kolektivního násilí v závěru války a po jejím skončení na vybraných příkladech usiluje

⁶ Srov. BARTOŠ, Josef. Odpor a odboj ve vládním obvodu Opava 1938–1945. In: RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.). *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, 2000, s. 157 – 175.

⁷ Srov. HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej. *Německá poválečná rezistence ve Východních Sudetech*. Opava : Slezské zemské muzeum, 2024.

⁸ Např. STÁNEK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005; ARBURG, Adrian von – STÁNEK, Tomáš (eds.). *Výslední Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951*. Díl II., sv. 1. Středokluky : Zdeněk Susa, 2011.

⁹ PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945. Poválečné násilí v českých zemích*. Praha : Academia, 2016.

¹⁰ Ve vztahu ke zkoumanému regionu srov. zejména ICHA, Roman, KAREL, Jiří – SCHNEIDER, Herbert. Těžké umírání na prahu míru – Rýmařovsko 1945. *Střední Morava*, 2001, roč. 5, č. 9, s. 22 – 42; HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej. *Jesenicko 1945: Mezi válkou a mírem*. Jeseník : Vlastivědné muzeum Jesenicka, 2024; KOLÁŘ, Ondřej. *Boj o Ostravsko 1945*. Ostrava : Magistrát města Ostravy, 2021; HORNÍŠER, Igor. *Sousedství na hranici. Bruntálsko 1938 – 1946*. Bruntál : Muzeum v Bruntále, 2015; STRIK, Gretl. *Tragické májové dny 1945 v Městečku Trnávce*. Středokluky : Zdeněk Susa, 2005; ŠVÁBENICKÝ, František (ed.). *Troppau 1945. Opava v roce nula*. Opava : Opavská kulturní organizace, 2017.

¹¹ Srov. zejména HRBEK, Jaroslav – SMETANA, Vít a kol. *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944 – 1945*, Sv. II. Praha: Paseka, 2009. Součinnost Rudé armády s čs. brannou mocí v závěru války se zabývá též VALIŠ, Zdeněk (ed.). *Velitelství osvobozeného území v dokumentech 1944 – 1945*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2016.

¹² HUBENÝ, David. Spolupráce Policejního ředitelství a Rudé armády na zajištění bezpečnosti ve Velké Praze a potlačení kriminality rudoarméjců. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2013, č. 11, s. 159 – 174.

monografie Jaromíra Mrňky.¹³ Další kategorií použité literatury představují práce pojednávající o postavení německého obyvatelstva ČSR po válce a o kolonizaci pohraničí, jež doplňují širší kontext událostí v předmětném čase a prostoru.¹⁴ Pro lepší pochopení jednání sovětských jednotek na území Československa lze využít i některé ruské tituly. Zde lze zmínit např. edici pramenů A. Livšice a I. Orlova zabývající se sovětskou propagandou v období války, tedy faktorem, který výrazně ovlivňoval postoje běžných rudoarmějců na obsazených teritoriích.¹⁵

Pokud jde o použité prameny, vzhledem ke skutečnosti, že náš zájem se dotýká činů z dubna a května 1945, tedy z doby, kdy ještě národní výbory nefungovaly v běžném režimu a množství písemností z těchto dní je značně omezené, získaly významnou roli prameny, které vznikly nejednou až celé roky po událostech, o nichž pojednávají. Jedná se o obecní a farní kroniky jednotlivých obcí, na jejichž stránky místy pronikly zmkínky o dramatických květnových událostech. Tento popis je ovšem nutně zkreslený a je třeba k němu přistupovat s obezřetností, jelikož jej zanechali často lidé, kteří tyto události sami neprožili a čerpali pouze z vyprávění. Dalším zdrojem jsou paměti a vzpomínky, které v různých osobních fondech jsou uloženy v okresních archivech. Vzhledem k časovému vymezení, mají spíše doplňující charakter hlášení čs. bezpečnostních a správních orgánů. Neopomenutelným zdrojem jsou písemnosti mimořádné komise národního shromáždění, uložené v Archivu bezpečnostních složek. Tato komise v roce 1947 začala přezkoumávat násilnosti, k nimž došlo na území českých zemích na sklonku války. Vyšetřování se zabývalo hlavně rolí čs. občanů na těchto činech, ale místy je zmíněno i působení vojáků Rudé armády. V rámci výzkumu byla také excerповána agenda SNB a armády z Archivu bezpečnostních složek a Vojenského ústředního archivu. Dále se výzkum opírá o písemnosti zemských správ, stejně jako okresních národních výborů či správních komisí, především jejich bezpečnostních referátů, avšak stejně jako v jiných případech, tak i nyní je problémem minimální objem písemností z raně poválečného období. Dílčí informace lze nalézt též v dokumentech kraj-
ských výborů KSČ.

Čitelný limit výzkumu v současnosti představuje nedostupnost ruských archivů. Tento handicap lze ovšem obejít využitím některých online zdrojů, které zpřístupňují materiály z proveniencí Rudé armády. Jedná se zejména o dokumenty o 2. světové válce, vyvěšené na stránkách Prezidentské knihovny Ruské federace¹⁶. Dalším zdrojem pak je projekt Militera¹⁷, sdílející ve své elektronické knihovně od roku 2001 primární zdroje, mimo jiné také edice pramenů, věnující se dějinám vojenství, především pak historii sovětských ozbrojených sil. Jako další zdroj pak lze využít i prameny vyvěšené na stránkách Ústředního archivu Ministerstva obrany Ruské federace¹⁸.

¹³ MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944 – 1946*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2019.

¹⁴ Srov. SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 – 1960)*. Praha : Antikomplex, 2011; WIEDEMANN, Andreas. „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet, 1945 – 1952. Praha : Prostor, 2016. Ve vztahu k předmětnému regionu srov. též JÁ-
NÁK, Dušan a kol. *Národnostní menšiny a migrace v Českém Slezsku a na severní Moravě ve 20. a 21. století*. Opava : Slezská univerzita v Opavě, 2021.

¹⁵ LIVŠIC, Alexandr Jakovlevič – ORLOV, Igor Borisovič, *Советская пропаганда в годы Великой Отечественной войны: «коммуникация убеждения» и мобилизационные механизмы*. Moskva : Moskevská státní univerzita, 2007.

¹⁶ Dostupné na: «www.prilib.ru/en».

¹⁷ Dostupné na: «<https://militera.lib.ru/index.html>».

¹⁸ Dostupné na: «<https://rgvarchive.ru>».

U všech zmíněných zdrojů ovšem narážíme na určité limity, které omezují jejich využitelnost pro potřeby této i podobných studií. V první řadě je dokumentů vztahujících se k bojům na území Československa, případně pak konkrétně Východních Sudet, jen minimální množství. Dalším problémem je, že vzhledem k současné politické situaci je zájem vedení země i jejích ozbrojených sil udržovat tradiční obraz Rudé armády, a tedy veřejně nepublikovat dokumenty svědčící o násilnostech a zločinech páchaných na osvobozeném území.¹⁹ Nicméně obecné směrnice a rozkazy upravující formy chování a jednání vojáků na obsazeném území mohou být nápomocny vytvořit obecnější rámec, v němž se rudoarmějci v Československu pohybovali, takže při výzkumu nelze zcela opomenout ani tyto prameny.

Rudá armáda v českých zemích

Na konci války se na teritoriu Čech, Moravy a Českého Slezska nalézaly armády spadající do sestavy 1., 2. a 4. ukrajinského frontu. Tyto mohutné síly čítaly dohromady několik stovek tisíc vojáků, avšak v následujících měsících se toto množství začalo postupně snižovat a koncem října se zde nadále nacházelo asi již jen 180 tisíc mužů. I ti ale postupně odcházeli a poslední sovětské útvary opustily území republiky na přelomu listopadu a prosince 1945. Na území bývalého Vládního obvodu Opava bychom koncem války našli útvary podléhající 60. a 38. armádě a částečně i 1. gardové armády ze stavu 4. ukrajinského frontu. Od severu současně postupovala vojska 59. armády rozmístěné na levém křídle 1. ukrajinského frontu. Ta se podílela na obsazení Javornicka, Jesenicka a části Orlických hor.²⁰

Základní rámec, podle něž se měla sovětská vojska chovat na československém území, byl stanoven mezivládní dohodou o pobytu sovětských vojsk na území Československa, uzavřenou 8. května 1944. Pro dlouhodobější pobyt byly zásadní články 6 a 7, které stanovily, že ve chvíli, kdy dané území přestane být válečným pásmem, převezme nad ním moc čs. vláda a sovětská vojska zde budou pouze poskytovat pomoc. Tyto články také znamenaly, že zdejší civilní obyvatelstvo, včetně německého, spadalo pod čs. jurisdikci, zatímco sovětsí vojáci pod jurisdikci sovětského vrchního velitele. Dne 31. března 1945 pak Zdeněk Fierlinger podepsal další mezistátní dohodu, která upravovala způsoby využití sovětské válečné kořisti na území ČSR. Dohoda stanovila, že zařízení německých podniků a další ukořistěný majetek s vojenským významem mohou být vyvezeny mimo čs. území, aby sloužily válečným zájmům. Sovětská strana si ovšem také nárokovala průmyslové vybavení, bankovní úspory i jiný majetek, který před rokem 1938, resp. 1939 patřil soukromým vlastníkům. To se stávalo zejména v počátcích sovětské přítomnosti zdrojem významných problémů. Ty se snažily čs. orgány místně řešit dohodami se sovětskými jednotkami, které však ne vždy byly respektovány.²¹

Navzdory ujednáním a dohodám byl pobyt sovětských vojáků v českých zemích provázen výraznými problémy. Ve své podstatě bychom mohli problematické vztahy mezi civilním obyvatelstvem a vojáky Rudé armády rozdělit do několika kategorií. Nejběžněji se jednalo o rabování, zabavování cenností a podobné skutky. Tyto činy vycházely z běžné praxe v Rudé armádě, jelikož vojáci se po příchodu do střední Evropy setkali s produkty, které se

¹⁹ Potenciální kontroverze analogicky pomíjí také memoárová literatura. Srov. zejména JEREMENKO, Andrej. *Z paměti maršála Jereměnka: Ostravská operace*. Ostrava: Profil, 1970; MOSKALENKO, Kirill. *Na jihozápadním směru: Vzpomínky velitele armády. Kniha 2 1943 – 1945*, Praha: Naše vojsko, 1976.

²⁰ HRBEK – SMETANA, *Draze zaplacená svoboda*, s. 216 – 222; FIDLER, Jiří. *Osvobození 1945*. Bratislava: Ottovo nakladatelství, 2015, s. 106.

²¹ ARBURG – STANĚK, *Výsídlení*, s. 59 – 61; BYSTROV, Vladimír. Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945 – 1955. Praha: Themis, 2003, s. 17 – 18.

v SSSR běžně nedaly obstarat. Současně také měli vojáci za sebou dlouholeté zkušenosti s válkou, během nichž se postupně vytrácely nejen morální zábrany, ale také se rozvolňoval respekt k osobnímu vlastnictví. Zejména ve větších městech proto hrozilo lidem, že budou přímo na ulicích okradeni vojáky, případně se stanou obětí fyzických útoků. Takřka všude pak rudoarmějci vnikali do německých domů a bytů, kde rabovali a drancovali cokoliv, co uznali za hodné svého zájmu. Ve výsledku si pak běžní vojáci stejně jako důstojníci posílali domů krabice a bedny s hodinkami, rádií, jemným porcelánem, ložním prádlem, luxusními kožešinami a věci zašly tak daleko, že někteří vysocí důstojníci rekvírovali i automobily či celé vybavení domů, které na východ odesílali ve speciálních vlcích.²²

Jinou formu nevíтанých kontaktů se Sověty představovaly rekvizice potravin, píce pro zvířata, dopravních prostředků či čehokoliv dalšího, potřebného pro zásobování sovětských jednotek. Tyto rekvizice se zpravidla odehrávaly v režii jednotlivých útvarů a dotýkaly se především venkovských zemědělských oblastí. Tato praxe vycházela ze skutečnosti, že Rudá armáda nebyla v Československu, ale ani jinde v Evropě, zásobována těmito věcmi ze SSSR, ale obstarávala si je z území, na němž působila. Ustavující se čs. civilní správa měla sovětským požadavkům vycházet vstříc, avšak ne vždy a ne všude se to podařilo, takže výsledkem činnosti sovětských oddílů se stala celá série různých konfliktů a nedorozumění. Pokud se civilisté snažili při této činnosti stavět sovětským vojákům na odpor, byly pro ně důsledky nejednou fatální.²³ Těchto problémů si byly obě strany vědomy, a proto koncem května vydalo velitelství sovětských vojsk v ČSR rozkaz podřízeným útvarům, aby nákupy potravin od obyvatelstva a získávání z místních zdrojů byly zastaveny a došlo ke zřízení zvláštního štábu, který v součinnosti s ministerstvem výživy vydával poukazy k odběru potravin. Současně zemské i okresní národní výbory nesměly dále uzavírat jakékoliv smlouvy se sovětskými oddíly o dodávce potravin a krmiva, pokud nebude udělen souhlas ministerstva.²⁴ Těmito opatřeními se mělo zabránit největším excesům spojeným s rekvizicemi potravin a zemědělských produktů, nicméně neodstranily je zcela, jelikož v průběhu letních měsíců se nadále setkáváme s řadou případů, kdy sovětské vojáky bez náhrady odebírali čs. zemědělcům jejich majetek i hospodářská zvířata.

Dalším zdrojem problémů spojeným s přítomností sovětských vojsk v Československu byla otázka kořisti. Sovětská vláda si byla vědoma velkých materiálních ztrát, které SSSR během války utrpěl a chtěl si tyto ztráty kompenzovat německým majetkem. To ovšem vedlo k řadě problémů, jelikož sovětské oddíly zabavovaly a do SSSR odvážely přístrojové vybavení celých továren. Třebaže Košický vládní program ve svém článku X. stanovil, že osoby německé a maďarské národnosti budou zbaveny svého majetku, který tak případně do vlastnictví čs. státu, nebraly tyto oddíly tuto skutečnost nejednou v potaz, což vedlo po celém území k řadě konfliktů. To se netýkalo pouze pohraničí a např. ještě počátkem června si závodní výbor firmy B. Johan v Brně-Slatině stěžoval, že příslušníci Rudé armády odváželi tovární materiál a zařízení. Byla proto snaha čs. orgánů pokusit se uzavřít se sovětskými jednotkami dohody v otázce německého majetku, které ovšem nejednou nebyly respektovány.²⁵

²² MERRIDALEOVÁ, Cathrine. *Ivanova válka. Rudá armáda 1939 – 1945*. Praha : Beta Dobrovský, 2007, s. 252; ARBURG – STANĚK, *Výsídlení*, s. 59 – 61; BYSTROV, Únosy, s. 61 – 62.

²³ ARBURG – STANĚK, *Výsídlení*, s. 59.

²⁴ Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Opava, f. Jednotný národní výbor (dále jen JNV) Opava, kart. 1, inv. č. 135, směrnice pro zásobování Rudé armády z 4. června 1945.

²⁵ KOKOŠKA, Stanislav – HLAVIENKA, Lubomír (eds.). *Průmyslové dělnictvo 1938 – 1948. Edice dokumentů*. Praha – Opava, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Slezská univerzita v Opavě, 2019, s. 99; ARBURG – STANĚK, *Výsídlení*, s. 237 – 238.

Třebaže výše zmíněné druhy kontaktů patřily mezi rozšířenější, nejvýrazněji se do paměti lidí otiskly násilné incidenty. K nim docházelo v největší míře v době přechodu fronty a ještě nějakou dobu po skončení bojů. Obětí těchto excesů se většinou stávalo německé civilní obyvatelstvo, avšak v oblastech národnostně smíšených se útokům rudoarmějců nevyhnuli ani Češi. Z dostupných pramenů však není v řadě případů možné rozlišit, do jaké míry se jednalo o osobní iniciativu vojáků a do jaké míry jednali na základě rozkazů svých nadřízených. Nicméně minimálně v případě poprav lze předpokládat, že se nejednalo o akty individuální msty nebo násilí, ale o represe vykonávané na základě příkazů nadřízených. Na druhou stranu je třeba zmínit, že prvosledové sovětské jednotky bývaly nejednou tvořeny propuštěnými trestanci a zločinci, kteří za své činy museli sloužit v trestných oddílech. S těmito jednotkami také byly spojeny nejhorší projevy násilí vůči civilistům.

Excesy Rudé armády ve Východních Sudetech

Německá propaganda byla od vypuknutí války na východě doslova zaplavena různými zprávami o bestialních činech páchaných sovětskými vojáky a tento trend se ještě prohloubil ve chvíli, kdy koncem léta 1944 se fronta vrátila na hranice Říše. Jejím cílem bylo vyburcovat obyvatelstvo i vojáky k ještě zarputilejšímu odporu, ale vedlejším efektem se stal i hmatatelný strach, který se usídlil v myslích milionů Němců. Tento strach byl do velké míry oprávněný, jelikož sovětské vojáky po třech a půl letech války překypovali touhou po pomstě, kterou politicko-výchovné orgány Rudé armády zcela podporovaly. Poprvé se tato zloba projevila ve Východním Prusku a posloužila pro Goebbelse jako důkaz pravdivosti jeho propagandistické kampaně. Bestiální jednání rudoarmějců se nijak zásadně nezjemnilo ani v následujících měsících, kdy sovětská vojska postoupila do nitra skomírající Třetí říše. Výsledkem jejich činů byly miliony případů znásilnění a několik desítek tisíc zabitých civilistů. Zprávy o těchto zvěrstvích, šířených nejenom říšskou propagandou, ale i válečnými utečenci, prchajícími na území Vládního obvodu Opava především z oblastí Horního a Dolního Slezska, vytvářely mezi obyvatelstvem atmosféru fatalismu, která přerůstala v odhodlání uniknout krutému osudu z rukou rudoarmějců sebevraždou. Nejenom Německem, ale také územím Sudet se proto na jaře 1945 prohnala děsivá epidemie sebevražd.²⁶ Ty si jenom na území okresů Bílovec, Opava, Nový Jičín, Bruntál, Rýmařov a Svitavy vyžádaly minimálně 392 obětí. Skutečné číslo ale bude pravděpodobně výrazně vyšší. Z dalších okresů se dosud nepodařilo vyčíslit počet obětí této sebevražedné epidemie, ale lze předpokládat, že na území vládního obvodu se celkem jednalo asi o tisícovku osob, jež zemřely vlastní rukou v období od posledních válečných dní do konce léta 1945, kdy poprvé začaly čs. úřady tento fenomén blíže zkoumat.²⁷

Území Východních Sudet, třebaže majoritně obydleno Němci, se ale nenacházelo ve stejné pozici, jako tomu bylo jinde v Říši. Již od prvních poválečných dní zde docházelo k obno-

²⁶ KERSHAW, Ian. *Konec. Německo 1944 – 1945*. Brno : Jota, 2013, s. 152 – 154; MERRIDALEOVÁ, Ivanova. *válka*, s. 236 – 261; DIECKERT, Kurt – GROSSMANN, Horst. *Boj o Východní Prusko*. Praha : Naše vojsko, 2014, s. 98 – 99; DACK, Mikkel. Crimes Committed by Soviet Soldiers Against German Civilians, 1944 – 1945: A Historiographical Analysis. In: *Journal of Military and Strategic Studies*, 2008, roč. 10, č. 4, s. 1 – 33, cit. s. 4 a 8.

²⁷ Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), f. Zemský národní výbor, expozitura Ostrava (dále jen ZNVEO), kart. 194, inv. č. 301, zpráva o počtu sebevražd na území expozitury ze 17. října 1945; SOKA Bruntál, f. Okresní národní výbor (dále jen ONV) Bruntál, kart. 133, inv. č. 120, seznam sebevražd v okrese Bruntál z 21. října 1945; SOKA Bruntál, f. ONV Rýmařov, kart. 153, inv. č. 115, výkaz počtu sebevražd na území okresu Rýmařov z 4. listopadu 1945; Městské muzeum a galerie Svitavy, Sbírková knihovna, deník C. Bileka, sign. R-160, s. 8 – 14.

vě čs. státní svrchovanosti, což se projevovalo vznikem národních výborů tvořených Čechy a místními německými antifašisty. Tato skutečnost se odrazila i na jednání sovětských vojáků, po nichž se vyžadovalo, aby respektovali skutečnost, že se nacházejí na území spolkového státu, nikoliv na teritoriu poraženého nepřítele. To konkrétně vycházelo z mezivládní dohody z 8. května 1944. Jak ale plyne ze vzpomínek pamětníků a občas též z kronik a úředních relací, ne vždy byli ochotni sovětské důstojníky respektovat, že se nacházejí na území spolkového státu, jelikož, jak měli argumentovat, podle map vzniklých po záboru Sudet v r. 1938 se nacházeli na říšském území, „a tak tady mohou vše.“²⁸

Navzdory tomu, že někteří sovětské vojáci odmítali vnímat Sudety jako československé území a počínali si zde jako na čistě německém teritoriu, skutečnost, že území bývalého Vládního obvodu Opava náleželo Československu a docházelo zde ke vzniku orgánů čs. civilní správy, vedla k tomu, že obavy zdejších obyvatel se nenaplnily natolik, jak se to stalo v Německu. I přesto ovšem byl příchod vojsk 1. a 4. ukrajinského frontu poznamenán množstvím incidentů a excesů.

Opavsko

Mezi první významné lokality, které získaly zkušenost s vojáky Rudé armády, lze počítat samotné centrum vládního obvodu a jeho blízké okolí. Boje zde byly velmi tvrdé a vyžádaly si na sovětské straně nejméně 1 260 mrtvých.²⁹ Opava nakonec padla do rukou 15. a 28. střeleckého a 31. tankového sboru 60. armády 22. dubna, ale boje se v okolí táhly i v následujících dnech. Vzhledem k tomu, že samotné město, obývané hlavně německojazyčným obyvatelstvem, bylo před příchodem fronty evakuováno, se na Opavsku vojáci Rudé armády ocitli v převážně českojazyčném prostředí. Ani to ale neznamenalo, že by zdejší lidé byli ušetřeni násilných incidentů. K zřejmě většímu množství deliktů došlo v Kateřinkách, většinou české vsi sousedící s Opavou, kde obecní tajemník a kronikář Matěj Valík zaznamenal případy znásilňování a vražd. Obětí rudoarmějců se zde stal Alois Král, jenž zahynul „*při obraně své schovanky proti zneuctění*“. Tragický osud potkal také služebnou Minu (Vilemínu?) Štucekovou, jež byla „*ubita po znásilnění*“. Ačkoliv pisatel explicitně neoznačuje za pachatele sovětské vojáky, z kontextu je patrné, že k incidentu došlo až po ústupu Němců.³⁰

Násilnosti se odehrávaly také v Jaktáři, další obci s převahou českého obyvatelstva, rozkládající se nyní na západním předměstí Opavy. Zprávy o zdejších poměrech zanechal později odsunutý farář Franz Wanke. Podle něj sice první příchozí Sověti nepáchali žádné násilnosti, poměry se však měly značně zhoršit následujícího dne. Z paměti neplyne, zda se jednalo o stejnou jednotku, která obsadila obec, ale vojáci se chovali k civilistům německým i českým velmi tvrdě. Samotného faráře, přestože mluvil česky, sovětské vojáky začali podezřívat, že je německým špehem a měl proto být popraven. Jak údajně prohlásil jeden z vojáků: „*Tomu vypíchneme oči*.“ Před exekucí se mu však podařilo uprchnout a po nějakou dobu se skrýval. Současně se během bojů na Opavsku prvně projevila nedůvěra sovětských vojáků vůči Čechům.

Právě v Jaktáři bylo přímo vydáno nařízení, že pokud kdokoliv ve svém domově ukrývá Němce, bude i s rodinou zastřelen. Ve zbývajících dubnových dnech i počátkem května byla obec svědkem řádění sovětských vojáků. Docházelo k rabování majetku a velmi rozšířené se stalo i znásilňování německých žen a dívek. Jak přímo poznamenal Wanke, Němky se

²⁸ ICHA – KAREL – SCHNEIDER, *Těžké umírání*, s. 25.

²⁹ ZAO, f. Četnické oddělení Opava, kart. 1, bez inv. č., historie četnického oddělení, oblastního velitelství 1918 – 1946.

³⁰ SOKA Opava, f. Archiv města Kateřinky, inv. č. 6, Obecní kronika 1922 – 1952, f. 254 – 255.

staly lovnou zvěří opilých rudoarmějců. Násilností a plundrování se ovšem nevyhnuli ani Češi, avšak míra těchto excesů je ve srovnání s Němci nižší. Těmto ukrutnostem se jen v Jaktari rozhodlo uniknout sebevraždou osm lidí. O vraždách a popravách civilistů páchaných sovětskými vojáky zpráva nehovoří, ale vzhledem k rozsahu a míře násilností, které následovaly po bitvě o Opavu, lze i tyto případy předpokládat.³¹

Samotnou Opavu zanechaly zuřivé boje v troskách. Zpráva národního výboru ze 17. května konstatovala, že je ze $\frac{3}{4}$ poničená, většina domů byla poškozena boji a neobyvatelná, nefungovalo zásobování ani rozvody pitné vody. Navzdory nařízením německých úřadů ne všichni lidé Opavu skutečně opustili, takže i zde můžeme v prvních dnech po skončení bojů evidovat případy útoků sovětských vojáků na civilisty. Z dochovaných zpráv víme, že se to týkalo především areálu Slezské nemocnice, kde byli také někteří rudoarmějci ubytováni. Podle zprávy z 28. dubna se zde odehrávaly násilnosti, při nichž byla nejméně jedna ze zdejších pacientek zastřelena a došlo i na obtěžování řádových sester, které zde pracovaly jako ošetřovatelky. Vojáci navíc neustále prohledávali nemocniční pavilony a snažili se ukořistit, co se dalo. Výjimku nepředstavovaly ani případy žhářství, kterým padlo za obětí větší množství opavských domů. Běžným koloritem se staly také různé drobné krádeže.³²

Tuto anarchii umocňovala takřka úplná absence bezpečnostního aparátu. Po delší dobu totiž ve městě nepracoval žádný bezpečnostní sbor, který by dokázal zajistit pořádek. Provizorní sbor tvořený asi dvěma desítkami mužů sice působil již od 25. dubna, ale jeho reálná schopnost zajistit klid a bezpečí obyvatelům byla minimální. Skutečný bezpečnostní sbor podléhající vznikající Národní bezpečnostní stráž (NBS) se podařilo ustavit až 26. května sloučením příslušníků milic, uniformované i neuniformované policejní složky a jejich podřízením nově vzniklému velitelství NBS pro Slezsko, které úřadovalo v Moravské Ostravě.³³ Násilnosti ovšem neskončily v prvních dnech po utichnutí bojů, ani po ustavení bezpečnostního sboru. Ještě 29. května ve Svatoňovicích na Opavsku totiž rudoarmějci zastřelili učitele Karla Wolnyho s pětičlennou rodinou. Příčinou exekuce se nejspíše stal pouhý fakt, že se dotyční po přechodu fronty skrývali v nedalekém lomu, což je patrně samo o sobě činilo „podezřelými“.³⁴

Ani přítomnost představitelů čs. správy ovšem nemusela být zárukou dodržování zákonných norem, jak ukazuje případ muže původem z Velké Polomi v okrese Bílovec. Tento muž v poválečných týdnech vykonával funkci komisaře ve Strahovicích na Hlučínsku, kde se společně s minimálně jedním příslušníkem Rudé armády podílel na znásilnění dvou místních žen. Třebaže případ již teritoriálně nespadá do rámce bývalého vládního obvodu, ukazuje, že se zločinů vůči civilistům běžně dopouštěli po boku sovětských vojáků i Češi.³⁵

³¹ KRAVAR, Zdeněk. Události v Opavě na konci 2. světové války ve zprávě Jaktarského faráře Franze Wankeho. In: *Opava. Sborník k dějinám města*, sv. 2. Kravaře : AVE Centrum Kravaře, 2000, s. 91 – 93.

³² SOKA Opava, f. Ústřední národní výbor (dále jen ÚNV) Opava, kart. 1, inv. č. 135, hlášení z 28. dubna 1945; ŠVÁBENICKÝ, *Troppau 1945*, s. 168–181, cit. s. 169 – 170.

³³ Blíže ke genezi bezpečnostního aparátu ve Slezsku viz HLAVIENKA, Lubomír a KOLÁŘ, Ondřej. *Sbor národní bezpečnosti ve Slezsku a jeho podíl na řešení poválečných problémů regionu 1945 – 1948*. Opava : Slezské zemské muzeum, 2022, s. 27 – 55; HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej – ŠOPÁK, Pavel. *Transformace Slezska 1945 – 1948*. Opava : Slezské zemské muzeum, 2024, s. 143 – 180.

³⁴ MOTÝL, Ivan. *Květen 1945 – válka po válce*. Dostupné na: «https://www.tyden.cz/rubriky/nazory/glosadne-kveten-1945-valka-po-valce_58642.html?fbclid=IwAR3v12pnBVAmOz0v07tOyVSIQ3FweivUajMv06VqjhulP3QpK5-UuTXSgZc».

³⁵ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. A2/1, kart. 57, inv.č. 1765, příloha materiálů pro bezpečnostní výbor Ústavodárného národního shromáždění ze 4. října 1947; ABS, personální registr, osobní spis č. 1178 Vladimír Sedlář, vlastní životopis; ŠVÁBENICKÝ, *Opava po válce*, s. 169–170.

V závěru dubna jednotky sovětské 38. armády postupovaly východní částí opavského okresu k Moravské Ostravě. Šlo o prostor s výraznou dominancí českého obyvatelstva, kde prameny vyjma drobných krádeží nedokládají výraznější excesy. Neobjasněn zůstává případ Františka Čížka z Horní Lhoty, zastřeleného 29. dubna 1945, po přechodu fronty přes obec. Zda byli na vině ustupující Němci, nebo rudoarmějci, prameny neprozrazují.

Na rozdíl od operačního prostoru 60. armády v západní části opavského okresu, kde fronta po obsazení metropole takřka na dva týdny „zamrzla“ (což vojákům poskytovalo více prostoru k případnému rabování), 38. armáda byla nadále plně vytížena ofenzivními operacemi, navíc ve většinově českém prostředí, kde se celkem rychle po přechodu fronty obnovovala čs. veřejná správa. Jistou „pacifikační“ roli mohla sehrát také přítomnost čs. tankistů, postupujících po boku Rudé armády k Moravské Ostravě. Zda na větší četnost excesů v případě 60. armády měl vliv také individuální přístup velitelů, z torzovitých pramenů nelze posoudit.

V průběhu května a počátkem června se situace na Opavsku začínala stabilizovat, a i vzhledem k většímu množství Čechů žijících v této oblasti se orgány Rudé armády snažily formalizovat kontakty mezi svými vojáky a civilisty. Výsledkem toho se stal rozkaz zmocněnce Rudé armády pro okres Opava, který buď koncem května nebo počátkem června stanovil zásady vzájemných kontaktů. V první řadě byla čs. finanční stráž přiznána pravomoc kontrolovat státní hranici, což znamenalo, že sovětské vojáky museli přecházet hranici jen na určených místech a nahlásit členům FS, kde se budou zdržovat. Zajímavý je také dovětek, podle nějž musejí sovětské vojáky s čs. úředními činiteli i s civilisty jednat jako se spojenci. Majetkové přehmaty řešily dva body rozkazu, podle nichž vojáci nesměli vstupovat do soukromých domů a také neměli právo odebírat soukromý majetek nebo dobytek bez povolení centrálních rekvirovacích úřadů. Jakékoliv používání zbraní nebo vyhrožování jejich použitím bylo také přísně zakázáno a dopadeným pachatelům hrozily přísné tresty. Další body řešily praktické záležitosti, jako formu průjezdu autokolon Opavou, nebo zákaz hostincům i soukromým osobám podávat sovětským vojákům jakýkoliv alkohol.³⁶

Bílovecko, Vítkovsko, Novojičínsko

Od Opavy postupovali sovětské vojáky jihozápadním směrem na Bílovecko, Vítkovsko a Novojičínsko. Také tady se jednalo o oblasti, kde vedle Němců žili Češi, kteří místy tvořili i většinu. V celém regionu probíhaly velmi tvrdé boje, při nichž pouze v okrese Bílovec zemřelo minimálně 1 455 sovětských vojáků.³⁷ Těmto střetům padla za oběť významná část zástavby Bílovce, obsazeného 30. dubna vojsky 15. střeleckého sboru 60. armády, i nedalekého Fulneku, obsazeného ale až 5. května příslušníky 52. střeleckého sboru 38. armády. Následujícího dne obsadili sovětské vojáky Nový Jičín, Kopřivnici a Štramperk a 7. května následně Odry.³⁸ Jak již bylo zmíněno, žila v tomto regionu výrazná česká menšina, pro níž znamenal příchod Rudé armády konec okupace. Proto byl na řadě míst příchod sovětských jednotek doprovázen oslavami a spontánním nadšením, jinak typickým spíše pro oblasti Protektorátu.

Nicméně se objevily i problémy. Nejčastěji se jednalo o vloupání do bytů a shánění alkoholu. Do této kategorie lze začlenit události z Jakubčovic nad Odrou, kde po skončení bojů zaznamenali obyvatelé ztráty na movitém majetku a vybavení domácností. Za ně byli zřejmě z části odpovědní sovětské vojáky, z části pak někteří z místních. Podobné byly i zku-

³⁶ SOKA Opava, f. Sbírka dokumentačního materiálu SOKA Opava, kart. 4, inv. č. 7, rozkaz zmocněnce Rudé armády pro okres Opava.

³⁷ ZAO, f. Četnické oddělení Opava, bez inv. č., historie četnického oddělení, oblastního velitelství 1918 – 1946.

³⁸ FIDLER, *Osvobození*, s. 14 a 45; KOLÁŘ, *Boj o Ostravsko*, s. 125.

šenosti obyvatel nedalekého Spálova, kde si sovětští vojáci brali od nadšených obyvatel obce nejenom nabídnuté dary, ale i další věci, o něž měli zájem. Jednalo se převážně o majetek místních Němců, ale jídlo a alkohol se ztrácel i zdejšími Čechům. Nicméně obdobných zpráv, podle nichž vojáci v lepším případě měnili, v horším případě brali nejenom Němcům, ale i Čechům jejich majetek, máme mnoho i z dalších míst.³⁹

Mimo v podstatě obligátního rabování máme ale i zprávy o několika aktech teroru vůči civilnímu obyvatelstvu. V Mošnově zaplatili sovětští vojáci za obsazení obce nejméně deseti mrtvými muži. Po skončení bojů se zde odehrála hromadná poprava pěti zdejších Němců, její příčinou byl snad smrtelný útok na sovětského důstojníka, spáchaný údajně právě místními německými civilisty, nicméně žádná další svědectví podporující tuto verzi nemáme.⁴⁰ Nejasné jsou také příčiny smrti dvou německých žen v obci Běloutín nedaleko Hranic. Zprávy hovoří o tom, že obě byly zastřeleny, avšak s výjimkou menší šarvátky se o obec již nebojovalo, takže se lze spíše domnívat, že se jednalo o oběti poválečného násilí nebo vojáků Rudé armády.⁴¹ Ve Stachovicích došlo koncem války také k zastřelení několika místních obyvatel, avšak ze zachovaných zpráv též není zřejmé, zda se jednalo o oběti posledních bojových operací, nebo poválečných excesů Sovětů či Čechů.⁴² Zachovaly se i zprávy hovořící o znásilněních páchaných sovětskými vojáky. To se dělo např. v Libhošti, převážně české obci nedaleko Nového Jičína, kde se měly odehrát asi tři nebo čtyři obdobné případy.⁴³

Bruntálsko, Krnovsko, Rýmařovsko

Po rozpadu německé obrany na Ostravsku se sovětské jednotky posunuly od Opavy dále do oblasti horského masivu Jeseníků, kde je zastihla zpráva o kapitulaci Německa. Zatímco na Opavsku a rámcově také Bílovecku a Vítkovsku se rudoarmějci pohybovali v převážně českojazyčném prostředí, v oblasti Hrubého a Nízkého Jeseníku již operovali převážně mezi Němci a setkávali se s vlažným či zcela nepřátelským přijetím, což se nevyhnutelně odrazilo také na jejich morálce.

Z oblastí osídlených převážně německojazyčným obyvatelstvem se vojáci Rudé armády postupující od Opavy na západ dostali nejprve na Bruntálsko a Krnovsko. Na Krnovsku se sváděly rozhořčené boje již od neúspěšného pokusu sovětských vojsk proniknout do Českého Slezska, který vedl 22. března k obsazení Osoblahy. Samo okresní město ovšem dlouho vzdorovalo, jeho obránci jej hájili až do 6. května 1945, kdy byli poslední němečtí vojáci nuceni se stáhnout a umožnili tím vojákům 106. střeleckého sboru jej bez větších obtíží obsadit. Prolomením obrany u Krnova se postup jednotek 60. armády na západ výrazně zrychlil a v průběhu následujících dní došlo k obsazení velkého množství obcí na Krnovsku i Bruntálsku. Jelikož se německé oddíly snažily především co nejrychleji stahovat, střety již nebyly natolik tvrdé jako na Opavsku. Nicméně místy docházelo k bojům, za něž sovětská strana platila mrtvými, jako třeba u Dětrichova nad Bystřicí, kde se 4. a 5. května dostaly do střetu s Němci, za což zaplatili nejméně čtyřmi padlými.⁴⁴ Rozklad německé obrany nicméně umožnil, aby 7. května vojska 304. a 167. střelecké divize 106.

³⁹ SOKA Nový Jičín, f. Místní národní výbor (dále jen MNV) Jakubčovice nad Odrou, Kronika obce Jakubčovice, s. 29 SOKA Nový Jičín, f. MNV Spálov, Kronika obce Spálov, s. 198.

⁴⁰ SOKA Nový Jičín, f. MNV Mošnov, Kronika obce Mošnov, II. díl, s. 4.

⁴¹ SOKA Přerov, f. MNV Běloutín, inv. č. 55, Pamětní kniha obce Běloutín, sv. I, s. 16.

⁴² SOKA Nový Jičín, f. MNV Stachovice, Kronika obce Stachovice, s. 11.

⁴³ SOKA Nový Jičín, f. MNV Libhošť, Kronika obce Libhošť, s. 123.

⁴⁴ SOKA Bruntál, f. MNV Dětrichov, Kronika obce Dětrichov nad Bystřicí, s. 17.

střeleckého sboru vstoupila do Bruntálu, který téměř nebyl hájen. Ke zlomení německého odporu přispěla do velké míry i dělostřelecká palba dopadající na město v předchozích dnech, jež si vyžádala několik civilních obětí.⁴⁵

Příchod sovětských vojáků se zde zprvu nesl ve znamení rekvírování civilního majetku. Jak ukazují paměti velitele 159. opevněného prostoru⁴⁶ plk. I. N. Vinogradova, jeho vojáci zajišťovali od zdejších Němců koně a další materiál, který byl třeba pro přepravu těžkých děl. Jak ovšem ukazují paměti M. Billichové, členky prvního MNV ve Vrbně pod Pradědem, vše bylo doprovázeno rabováním majetku, jemuž se nevyhnuli ani místní Češi. Ohledy zprvu nebyly brány ani vůči ustavujícím se národním výborům, jimž byly zabaveny motocykly i jiné dopravní prostředky. To v horském prostředí, kde jednotlivé obce byly od sebe značně vzdáleny, znamenalo značnou komplikaci při výkonu státní správy. Navzdory těmto problémům se nacházeli přece jenom Češi vůči Němcům v mnohem lepším postavení, jelikož po příchodu druhosledových jednotek a překonání jazykové bariéry byly na ně brány jisté ohledy a jejich domy ušetřeny nejhoršího drancování. Jak ovšem Billichová poznamenala, tak i nyní bylo možné vyzorovat jistou nedůvěru, kterou chovali sověští vojáci vůči zdejším Čechům.⁴⁷

Mimo rabování se v tomto regionu poprvé ve větší míře naplnily hrozby a strašení nacistické propagandy. V Bruntále i okolních obcích zavládl po příchodu Sovětů chaos. V důsledku poválečného plenění byla zřejmě sovětskými vojáky zabita místní úřednice i se svým malým synem. Nejasné jsou okolnosti smrti další ženy, zemědělské dělnice, která zemřela 7. května v důsledku střely do břicha. Prameny již bohužel nehovoří o tom, kdo a proč tuto ránu vypálil, ale jelikož toho dne byl Bruntál obsazen rudoarmějci, lze se domnívat, že střelcem byl sovětský voják. Anarchii a násilí umocnila také skutečnost, že se vojáci v místním lihovaru zmocnili obrovských zásob alkoholu a asi čtrnáct z nich se zde upilo k smrti. Ti zbývající posílení ukradeným koňakem začali znásilňovat zdejší ženy.

To vedlo ještě během 7. května k prvním případům hromadných sebevražd. Asi jedna z největších se odehrála v lese u obce Polesí nedaleko Bruntálu, kde po požití jedu zemřelo 15 příslušníků jedné rodiny.⁴⁸ Nicméně po odchodu jednotek obou divizí, jež obsadily Bruntál, dál na západ zavládl ve městě jistý klid, což potvrdil i pamětník. Ten vzpomínal, že když 10. května městem procházely oddíly jiného, zřejmě gardového, útvaru, jejich chování bylo na mnohem vyšší úrovni a nejsou ani zprávy o tom, že by se podíleli na násilí vůči civilistům. Sovětské útvary město postupně opustily a 17. května se výkonu bezpečnostní služby ujala Moravská brigáda, později ji vystřídali partyzáni ze skupiny Rudá Morava. Za jejich vlády se však násilí vůči civilistům ještě více vystupňovalo.⁴⁹

O násilnostech máme zprávy také z Vrbenska, kde však byly poměry oproti Bruntálsku přece jenom o něco klidnější. Navzdory tomu i zde si pobyt Sovětů vyžádal několik civil-

⁴⁵ HORNIŠER, *Sousedství*, s. 43; CEPEK, Josef. *Bruntál: městem a historií. Rozdělila nás smyšlená historie 1938 – 1948, Díl II*. Bruntál: Městský úřad Bruntál 2013, s. 53; KOLÁŘ, *Boj o Ostravsko*, s. 120 – 121.

⁴⁶ Navzdory názvu se jednalo o pěší formaci v síle přibližně brigády. Na konci války bylo v rámci Rudé armády aktivních celkem 47 opevněných prostorů. 159. opevněný prostor vznikl v březnu 1942 v rámci Moskevského vojenského okruhu, v roce 1945 sloužil nejprve v rámci 18. armády 4. ukrajinského frontu, od 5. května 1945 převeden do stavu 60. armády téhož frontu. Viz PORTER, David. *Organizace a bojiště Rudé armády ve 2. světové válce*. Praha: Svojtka, 2011, s. 185.

⁴⁷ SOKA Bruntál, f. Městský národní výbor (dále jen MěNV) Vrbno pod Pradědem, kart. 42, Vzpomínky Marie Billichové na osvobození města a první poválečné měsíce, s. 3; SOKA Bruntál, f. MNV Světlá Hora, kniha 90, Kronika obce Světlá Hora, s. 6 – 7; HORNIŠER, *Sousedství*, s. 41

⁴⁸ SOKA Bruntál, f. ONV Bruntál, kart. 133, inv. č. 120, nález mrtvol v lese u Viedergřunu z 26. srpna 1945.

⁴⁹ HORNIŠER, *Sousedství*, s. 44 – 45; CEPEK, *Bruntál*, s. 54 – 56.

ních obětí. V polovině května byl poblíž Karlovy Studánky zabit místní lesmistr, příčinou byla snad nespokojenost Sovětů s mírou jeho spolupráce. Další muž byl zastřelen jen o několik dní později, když neuposlechl výzev k zastavení.⁵⁰

Ještě mnohem tvrději si počínali sovětsí vojáci v nedalekém Rýmařově a jeho nejbližším okolí. Samotné okresní město bylo obsazeno 7. května vojsky 106. střeleckého sboru 60. armády. Navzdory rozkladu německých sil, narazili zde rudoarmějci na ojedinělý odpor, který sice dokázali poměrně rychle zlomit, ale zaplatili za to nejméně 8 mrtvými.

Příchod sovětských vojáků byl na Rýmařovsku doprovázen vysokou mírou násilí vůči civilnímu obyvatelstvu, což se projevilo tím, že pouze v průběhu tří dní mezi 7. a 9. květnem bylo v obcích na Rýmařovsku zavražděno nejméně 24 osob. Za pachatele těchto vražd se nabízí označit sovětské vojáky, ale s výjimkou několika prokazatelných případů nejsme s to bez pochybností označit viníky, třebaže Sověti se jeví jako nejpravděpodobnější pachatelé.

Za jednoznačné případy, kdy o vině rudoarmějců není pochyb, lze považovat excesy, při nichž dne 7. května vyrazily s bílým praporem v ruce k sovětským pozicím tři starší ženy, dvě Němky a Češka. Druhého dne byla jejich těla nalezena znásilněná a zardoušená v jednom z domů. Dalším jasným případem je zastřelení muže, bránícího před rudoarmějci svou malou dceru. Obdobných případů, kde o vině rudoarmějců nebylo pochyb, bychom ale našli větší množství. Všechny tyto excesy lze vnímat jako projevy rabování vítězného vojska na území poraženého nepřítele a navzdory své hrůznosti zapadaly do rámce jednání Rudé armády na obsazených německých územích. Nicméně vraždění pokračovalo i v následujících dnech, kdy již vstoupila v platnost kapitulace německých vojsk a od 10. května do konce měsíce zde bylo zavražděno nejméně pět dalších lidí. Mezi ně patřila např. žena z Moravského Kočova, jež byla ubita 12. května, nebo podřezaný a ubitý muž, jehož ostatky našli místní až během žní. Jak ovšem ukazují vzpomínky, ne všichni vojáci se chovali krutě a v osadě Žďárský potok zachránil sovětský voják místní dívku před znásilněním, když na svého spolubojovníka namířil zbraň a ji doprovodil domů.⁵¹

Objevilo se i několik případů poprav vykonaných z příkazu sovětských důstojníků. V osadě Mírotíněk byl sovětskými vojáky zadržen majitel tvrdkovské rychty, na jehož pozemcích pracovalo několik válečných zajatců. Bylo proti němu vzneseno obvinění z krutého zacházení s těmito muži a krátce nato byl popraven.⁵² Ve Stránském byl 7. května zadržen místní stranický vedoucí, krutě zbit a 12. května jej sovětsí vojáci popravili. V Rýmařově byl ve stejné době zadržen soudní úředník a zřejmě po udání, že za války sloužil u soudu, byl odveden do lesa a zde zastřelen.⁵³

Právě na Rýmařovsku se také odehrála tragédie, vzpomenuť v úvodu našeho článku. Dne 7. května bylo u hradu, zapáleného sovětskými vojáky, kteří ve velkém konzumovali bohaté zásoby alkoholu uložené v jeho zdech, shromážděno 20 osob ze Sovince a okolních vsí, mužů i žen, starších i mladších, Němců i Čechů. Ti byli následně postříleni sovětskými vojáky. Jediná přeživší hromadné exekuce se do večera skrývala pod hromadou těl, než po soumraku uprchla. Tento exces, který stál život 19 lidí, se svou brutalitou vymyká z obrazu příchodu Sovětů do regionu.⁵⁴ Příčina poprav je neznámá a bez možnosti nahlédnout do

⁵⁰ SOKA Bruntál, MěNV Vrbno pod Pradědem, kart. 42, Vzpomínky Marie Billichové na osvobození města a první poválečné měsíce, s. 3.

⁵¹ ICHA – KAREL – SCHNEIDER, *Těžké umírání*, s. 9, s. 28 – 30. KAREL, Jiří. *Rýmařov v dějinách*. Rýmařov : Jiří Karel ml., 2021, s. 617 – 619.

⁵² SOKA Bruntál, f. MNV Tvrdkov, inv. č. 11, Kronika obce Tvrdkov, s. 19.

⁵³ KAREL, *Rýmařov*, s. 617 – 619.

⁵⁴ ICHA – KAREL – SCHNEIDER, *Těžké umírání*, s. 27 – 28; KAREL, *Rýmařov*, s. 617; STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 267 – 268.

ruských archivů zřejmě neznámou i zůstane. Nicméně nabízí se několik možných vysvětlení. Zvolené množství přesně dvaceti osob určených k popravě indikuje, že se mohlo jednat o odvetu za útoky spáchané proti sovětským vojákům civilisty. To, že v okolí byly aktivní jednotky tvořené členy HJ útočící na rudoarmějce, potvrzují zprávy z nedaleké Lomnice, nedaleko od níž byli v těchto dnech zabiti ze zálohy tři sovětsští ženisté, když odstraňovali rozbušky na mostě přes řeku Moravici. V jiném případě zase po ústupu německých vojáků se několik členů Volkssturmu z obce Václavov snažilo klást odpor sovětským jednotkám v jejich postupu.⁵⁵ Jako jiné vysvětlení se může nabízet msta sovětských vojáků za hrůzy páchané v zajateckém táboře u Lomnice, kde přišlo o život asi 323 sovětských zajatců, přičemž část jich měla být přímo popravena. Nicméně pro žádnou z těchto alternativ není k dispozici pramenný důkaz, který by pro ně svědčil, takže zůstává dál u spekulací.⁵⁶

Jesenicko, Šumpersko a Zábřežsko

V podstatě čistě německým byl i okres Jeseník, který byl obsazen v průběhu 8. května útvary 59. armády, konkrétně pak 93. a 115. střeleckého sboru. Ty se původně zapojily do tvrdých bojů na Osoblažsku, avšak po průniku dále na západ již takřka nenarážely na souvislý odpor, takže za obsazení Jesenicka zaplatili pouze dvěma nebo třemi padlými vojáky. Navzdory tomu se i zde setkáváme s množstvím násilných excesů, avšak jejich míra se zdaleka nedá srovnávat s jižněji položeným Rýmařovskem. Na Jesenicku máme zprávy především o rabování a znásilňování místních žen, což se v květnových dnech odehrávalo nejenom přímo v Jeseníku, ale třeba i nedalekém Domašově. Výsledkem tohoto počínání Sovětů se stalo i větší množství sebevražd.⁵⁷

Národnostně poněkud odlišné poměry panovaly na Šumpersku a Zábřežsku, kde již před válkou žila početná česká menšina, která zde zůstala i po Mnichovu. Také boje zde oproti Jesenicku probíhaly mnohem tvrději. Město Šumperk bylo obsazeno příslušníky 28. střeleckého sboru 60. armády 8. května a stejného dne došlo ke střetům mezi příslušníky 3. horského střeleckého sboru a ustupujícími Němci u Mohelnice, kde se sbíhaly ústupové cesty od Olomouce a od Šternberku. Tvrdě se bojovalo i na Zábřežsku, jehož okresní město bylo stejného dne obsazeno příslušníky 28. střeleckého a 3. horského střeleckého sboru.⁵⁸

Tyto tvrdší a rozhodnější střety se projevy i na množství padlých rudoarmějců, což se snad také odrazilo na postoji sovětských vojáků vůči civilistům, který byl mnohem drastičtější, než na severněji položeném a mimo hlavní ústupové trasy se nalézajícím Jesenicku. Klasickým obrazem, zejména v dominantně německojazyčných obcích, bylo rabování civilního majetku a znásilňování zdejších žen. O těchto excesech máme zprávy z Velkých Losin, majoritně německé obce s temnou historií čarodějnických procesů. V Losinách a jejich okolí evidujeme několik znásilnění a jeden pokus o hromadné znásilnění, když do budovy mateřské školy, kde byly ubytovány zdravotní sestry, vtrhlo několik vojáků. Ženy se snažily zachránit útekem přes okno, avšak jedna z nich byla přitom postřelena. Tolik štěstí neměla jiná žena v blízké Žárové, kterou sovětsští vojáci postřelili do nohy a bez pomoci brzy vykr-

⁵⁵ Blíže k německé rezistenci v okresech Rýmařov a Bruntál viz HLAVIENKA – KOLÁŘ, *Německá poválečná rezistence*, s. 118 – 129.

⁵⁶ SOKa Bruntál. f. MNV Horní Václavov, inv.č. 2, Kronika obce Horní Václavov, s. 3; CHYTIL, Jaroslav. Konec druhé světové války v Lomnici a Tylově. In: *Rýmařovský horizont*, 2015, č. 21, s. 16 – 17; KAREL, *Rýmařov*, s. 611.

⁵⁷ SOKa Jeseník, f. Farní úřad Jeseník, Farní kronika Jeseník, s. 33; Tamtéž, f. Farní úřad Dolní Benešov, Farní kronika Dolní Benešov, s. 179.

⁵⁸ FIDLER, *Osvobození 1945*, s. 158 a 182.

vácela. Při rabování německého majetku se hlavním předmětem zájmu rudoarmějců stala klasicky jízdní kola, radiopřijímače, motocykly či alkohol, ale vojáci si odnesli například i dva klavíry. Při rabování si přitom počínali velmi tvrdě, několik zdejších obyvatel bylo postřeleno nebo zraněno. Postřelen byl i jeden ze Sovětů, nuceně nasazený ve zdejší obci během války. Důsledkem strachu ze Sovětů, umocněného těmito jejich excesy, se i v Losinách stalo několik hromadných sebevražd.⁵⁹

Obzvláště brutálně si rudoarmějci počínali tehdy, kdy narazili u obyvatel na skutečný nebo i jen domnělý odpor. Na zmíněném Losinsku zadrželi 17. května patnáct mužů, kteří měli zřejmě patřit k Volkssturmu, jenž např. v blízké Žárově kladl rudoarmějcům aktivní odpor, a někteří z nich snad v poválečných dnech i vystřelili na sovětský tank. Všichni zadrženi zmizeli v pracovních táborech.

Ještě brutálnější byl případ obce Sobotín, obsazené v průběhu 7. května. Po příchodu se rudoarmějci snažili od místních si vynutit násilím vydání potravin i jiných zásob. O průběhu dalších událostí je několik svědectví, která jsou v některých ohledech nejednoznačná. Podle všeho v jednom z domů vznikla kvůli rabování Sovětů rvačka, při níž se majitel domu začal přetahovat s vojáky. Jeden ze dvou přítomných rudoarmějců jej chtěl zastřelit, ale omylem zabil svého spolubojovníka, pravděpodobně důstojníka. Podle jiné zprávy na místě zůstali snad dva mrtví rudoarmějci, ale to se nezdá pravděpodobné. Na místě střelby vypukl zmatek, kterého majitel domu i s rodinou využili a uprchli, nejprve ke svým sousedům a poté do lesa, když vojáci začali vypalovat vesnici. Uniknout se ale nepodařilo jeho nejstarší dceři, kterou vojáci dostihli a brutálně znásilnili.

Sovětské vojáci byli rozrušení smrtí jednoho ze svých a přistoupili k hromadné odvetě. Nejprve zapálili dům, v němž došlo ke střelbě a poté použili zápalné fosforové granáty i na domy v sousedství. Mezitím také shromáždili muže a ženy z okolních stavení, které prohlásili zodpovědné za smrt svého vojáka a okamžitě poté je popravili. Těla zastřelených vesničanů naházeli do hořících domů. Tomu, že zbytek vesnice nepotkal osud jejich sousedů, vděčili obyvatelé Sobotína snad jednomu ze sovětských důstojníků, kterého dříve místní rodina ošetřila, když se zranil po pádu z kola. Ten měl vojákům zabránit ve zničení části vesnice, kde žili jeho zachránci. Každopádně poté, co skončila sovětská odveta, zůstala téměř polovina vesnice v ruinách. Počet obětí tohoto excesu není přesně znám, obecní kronika hovoří o 31 mrtvých, ale paměti sobotínského kněze Bruna Esche zmiňují pouze 16 obětí. Naopak na tři desítky byl celkově vyčíslen počet civilních obětí Sobotína, Vernířovic a Štětínova do konce května 1945, takže je možné, že záměna byla způsobena tímto způsobem. Nicméně o identitě dalších mrtvých ze Sobotína a dvou blízkých osad nemáme mnoho zpráv. Jediné další informace jsou o smrti řeholnice, kterou se 11. května pokoušel v místní škole, sloužící jako ošetrovna, znásilnit jeden z vojáků a poté, co se bránila, ji zastřelil.⁶⁰

Na některých místech, jako třeba v Rapotíně, vítali příchod sovětských jednotek 106. střeleckého sboru nejenom místní Češi, ale také němečtí antifašisté. To zřejmě ovlivnilo postoj sovětských vojáků, kteří se vůči zdejším Čechům chovali relativně přátelsky, Němci naopak museli odevzdat zbraně, radiopřijímače i jízdní kola. Nicméně neodehrály se zde žádné větší násilnosti, nebo o nich alespoň nejsou zprávy.

Navzdory tomu, že Šumpersko bylo převážně německé, žili zde i Češi. To se týká např. Bludova, kde 8. května zadní voj německé armády se střetl s postupujícími sovětskými jednotkami. Po boji byli sovětské vojáci radostně vítáni zdejším obyvatelstvem, což se nutně

⁵⁹ JAŠŠ, Richard. Rok 1945 ve Velkých Losinách. In: *Velké Losiny*, 2000, historická ročenka č. 3, s. 43 – 46.

⁶⁰ SOKA Šumperk, f. MNV Sobotín, Kronika obce Sobotín, s. 50; Tamtéž, MNV Maršíkov, Kronika obce Maršíkov, nepag.

odrazilo i na jejich postoji ke zdejšími Čechům. Nicméně i přesto evidujeme několik problémů. V noci na 9. května vyhořel jeden z místních domů, v němž byli ubytováni rudoarmějci. Následujícího dne pak došlo k zastřelení místního českého dělníka. Podle dostupných pramenů se mělo jednat snad o nešťastnou náhodu. Sovětští vojáci následně postupovali do Šumperku, odkud se po krátké dělostřelecké přestřelce němečtí vojáci stáhli o den dříve. I v dalších obcích osídlených převážně Čechy ale evidujeme problémy. V blízkém Bohutíně byli rudoarmějci také vítáni místními obyvateli, ale jejich radost byla brzy zkalena, když vojáci několik lidem zabavili jejich hodinky a jízdní kola. Ještě větší problémy ale následovaly po setmění, kdy Sověti se snažili vlámat do domů, kde rabovali zdejší majetek. Sháněli se i po ženách, ale zprávy o znásilněních evidovány nejsou, snad proto, že ty ve strachu před osoboditeli se ukryly v sousední vsi, kudy nevedla hlavní pochodová trasa.

Zajímavé jsou také zprávy o nedůvěře, kterou sovětsí vojáci chovali vůči zdejšími Čechům. V Šumperku mohla začít místní garda úřadovat v podstatě až po příjezdu čs. armádních důstojníků od Žamberka, kteří sem byli vysláni na požádání rodičího se národního výboru. Podobná nedůvěra byla zaznamenána také v nedalekých Hanušovicích. Podle svědectví rudoarmějci všechny, kterým nerozuměli, považovali za Němce. Navzdory těmto komplikacím se jejich pobyt ve městě obešel bez větších problémů. Podobná svědectví se zachovala i z Bartoňova, kde sovětsí vojáci, navzdory tomu, že se jednalo o vesnici s početným českým osídlením, místním nedůvěřovali a domy v části obce, kudy procházeli, důkladně prohledávali.⁶¹

Ještě více národnostně smíšeným regionem bylo Zábřežsko. Jak bylo řečeno výše, také zde se podél německých ústupových tras odehrávaly krvavé střety. I to snad ovlivnilo jednání sovětských vojáků, jelikož zprávy z tohoto území hovoří o jejich hrubém chování vůči civilnímu obyvatelstvu a běžně rozšířené bylo i rabování. To se odehrávalo např. v Mohelnici a jejím okolí, kde se vojáci dopustili většího množství znásilnění i útoků na civilisty, které si vyžádaly nejméně jednu oběť. Jsou též zprávy o znásilnění a rabování, jehož pachatelé byli muži ve stejnokrojích Rudé armády. Podobné zprávy máme i ze Sklepného, kde však nebyly hlášeny oběti na životech. Také v obci Klopina se některé z místních žen musely ukrýt před vojáky, kteří mimo hledání schovaných Němců se snažili získat od obyvatel především alkohol, jízdní kola a hodinky.

Obdobné zprávy máme i z řady dalších míst okresu Zábřeh. Pokud se civilisté, jak němečtí, tak i čeští, pokoušeli násilnému jednání Sovětů postavit, následky pro ně bývaly zpravidla fatální. Takovéto případy máme doložené z obcí Zvole a Pivonín, kde došlo v průběhu května k zastřelení místních obyvatel, kteří bránili zdejší ženy před rudoarmějci.⁶² Není zřejmé, zda lze do této kategorie zahrnout i případ českého zemědělského dělníka ze statku německého majitele u Rovenska. Muž krátce po příchodu rudoarmějců odjel s koňmi pryč ze statku a od té doby o něm nejsou žádné zprávy. Není proto vyloučeno, že se jedná o další oběť sovětských vojáků, avšak k podpoření této domněnky nemáme žádné důkazy.⁶³ Docházelo i k případům, při nichž byli rudoarmějci zataženi do vyřizování si účtů z doby

⁶¹ SOKa Šumperk, f. ONV Šumperk, kart. 62, inv. č. 60, Šumperk 1938 – 1945, rkp. Dr. Jersáka, s. 59 – 60; Tamtéž, f. MNV Šumperk, inv. č. 2, Kronika města Šumperk, I. díl, s. 4; Tamtéž, f. MNV Bludov, inv. č. 15, Kronika obce Bludov, I. díl, s. 204 – 206; Tamtéž, f. MNV Hanušovice, Kronika obce Hanušovice, s. 14 – 15; Tamtéž, f. MNV Bartoňov, Kronika obce Bartoňov, s. 14; Tamtéž, f. MNV Bohutín, Kronika obce Bohutín, nepag; Tamtéž, f. MNV Mohelnice, Kronika města Mohelnice, s. 45; Tamtéž, f. MNV Klopina, Kronika obce Klopina, s. 70.

⁶² SOKa Šumperk, f. Archiv obce Zvole, inv. č. CZ227105010/1995/1/2/1/4/5/1; STEJSKAL, Jan. Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik. Olomouc : Univerzita Palackého, 2010 (nepublikovaná bakalářská práce), str. 57; STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 268 – 269; PADEVĚT, *Krvavé léto*, s. 579 a 585.

⁶³ SOKa Šumperk, f. MNV Rovensko, Kronika obce Rovensko, s. 147.

války. To se stalo v obci Javoří, kam se po příchodu sovětských vojáků vrátil muž původem ze SSSR, který zde byl pracovně nasazen v místním hostinci. Jeho majitel, muž české národnosti, jehož manželka byla zřejmě Němka, ale zjistil, že tajně pálí alkohol, udal jej proto německým orgánům a muže zatkl gestapo. Po konci války se muž vrátil zpět a ve společnosti sovětských vojáků nejprve napadl a zbil hostinského, který měl před nimi zatajit místa, kde si uschoval alkohol a tabák. O pár dní později se muž s vojáky vrátil, opět se domáhali alkoholu a cigaret, když je dostali, tak hostinského i s ženou zastřelili.⁶⁴

Asi nejbližší se hrůzám páchaným sovětskými vojáky na Rýmařovsku přiblížily na Zábřežsku události, které se odehrály v okolí Červené Vody. Obec i její nejbližší okolí byly obsazeny ve večerních hodinách dne 8. května po krátké šarvátce s německou posádkou, která si vyžádala pár raněných rudoarmějců. Hned následujícího dne ale začali v obci úřadovat čeští partyzáni, kteří měli zajistit 12 nebo 13 Němců z Bílé Vody, Červené Vody, Moravského Karlova a Šanova. Ty údajně předali sovětskému velitelství, jež je mělo nechat zastřelit na poli za obcí. Z dostupných pramenů není ovšem jasné, kdo je odpovědný za tuto masovou exekuci, jelikož se prameny zmiňují také o tom, že pachatelé byli členové partyzánské skupiny. Podle jiného zdroje navíc během května a počátkem června měla skupina v Bílé Vodě popravit deset místních obyvatel, takže není ani vyloučeno, že se jedná o stejnou událost. Každopádně se v okolí Červené Vody odehrála minimálně jedna hromadná poprava, na níž mohli mít podíl příslušníci Rudé armády.⁶⁵ Další násilnosti se odehrály v nedalekých Dolních Boříkovicích, kde byl 10. května zastřelen sovětskými vojáky jeden muž. Ze známých pramenů nejsme ovšem schopni určit motiv tohoto činu.⁶⁶ Mimo těchto poprav byli sovětské vojáky dále viněni, že společně s partyzány a některými z místních obyvatel se podíleli na rabování v několika místních firmách, čímž byly státu způsobeny milionové škody na majetku.⁶⁷

Svitavsko, Moravskotřebovsko, Lanškrounsko

Násilností a excesů nebyla ušetřena ani oblast Svitavska, Moravskotřebovska a Lanškrounska, rozkládající se na západní periferii vládního obvodu. Tento region byl obsazen vojsky Rudé armády až úplně v posledních okamžicích války v průběhu 8. až 10. května. Do Svitav se dostali příslušníci 52. střeleckého sboru 38. armády a 95. střeleckého sboru 1. gardové armády 10. května, stejného dne dospěli muži 11. střeleckého sboru 38. armády a 127. lehkého horského střeleckého sboru 1. gardové armády do Moravské Třebové a 3. horského střeleckého sboru 60. armády do Lanškrouna.⁶⁸

Velmi vysoké počty obětí byly v poválečných týdnech zaznamenány ve Svitavách. Město leželo na ústupových trasách, a tak se zde na konci bojů sléval proud civilních utečenců ze Slezska s těmi, co přicházeli z jižní Moravy. Výsledkem toho se stalo, že ve městě, kde žilo přes 10 tisíc obyvatel, se na konci války nacházelo možná 20 tisíc lidí. Zápisky místního faráře Carla Bileka hovoří o desítkách mrtvých, kteří zahynuli vlastní rukou, nebo přičiněním rudoarmějců. Násilnosti a rabování ve městě propukly již v noci na 10. května a pokračovaly plynule i v následujících dnech.

⁶⁴ SOKA Šumperk, f. MNV Javoří, Kronika obce Javoří, s. 23 – 24.

⁶⁵ Srov. ABS, sign. 2/1-57-1765, Porevoluční události v pohraničí z 28. listopadu 1947; Tamtéž, sign. 2/1-57-1765, Porevoluční události v pohraničí z 22. července 1947; Tamtéž, sign. 2/1-57-1765, Porevoluční události v Bílé Vodě ze 17. prosince 1947.

⁶⁶ PADEVĚT, *Krvavé léto*, s. 450.

⁶⁷ ABS, f. A2/1, kart. 57, inv.č. 1765, porevoluční události v okrese Zábřeh z 30. srpna 1947.

⁶⁸ FIDLER, *Osvobození*, s. 76, 92 a 149 – 150; GRUNTOVÁ, Jitka – PAKOSTA, Oldřich. Osvobození území svitavského okresu v květnu 1945. In: *Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1985*, Svitavy – Litomyšl, 1985, s. 12.

Nekompletní a útržkovité zprávy zmiňují konkrétně případ místního hostinského Schmitze, který odmítl obsloužit sovětské vojáky a ti jej za to zastřelili. Oběti ale bylo mnohem více, řada z nich byla spojená se znásilňováním zdejších žen. Pokud se tomuto řádění rudoarmějců někdo pokusil postavit, důsledky byly pro něj fatální, jak se předsvědčil zdejší lékař dr. Schulz, který 10. května zemřel, když bránil svou dceru. Podobný osud potkal i Karla Landsgesella, kterého při obraně dcery Sověti přemohli a ve sklepení popravili ranou do týlu. Nejméně jedna žena byla zabita, když se sama pokoušela ubránit násilníkům, jiné si po zneuctění samy sáhly na život. Klid nenastal ani v následujících dnech, kdy prvosledové sovětské útvary opustily město a nahradily je útvary druhého sledu. I ty pokračovaly v rabování a násilnostech. Jejich obětmi se kolem 15. května stala část rodiny ze statku v Lačnově nacházejícím se severně od Svitav. Několik těl, včetně dětí, bylo nalezeno v obilném poli u vesnice. Vzhledem k torzovitosti pramenů je nyní obtížné stanovit, kolik obětí si vyžádaly násilnosti ve Svitavách a okolí. Městská kronika evidovala do konce měsíce 335 úmrtí, mezi nimi se ovšem nacházelo velké množství sebevražd a nelze opomenout ani oběti bojů či zemřelé z přirozených příčin. Přímo sovětským vojákům lze připisat odpovědnost asi za osm případů, ale skutečné číslo bude pravděpodobně výrazně vyšší.⁶⁹

Mezi další tragédie spojené se Svitavskem se řadí násilnosti, které se odehrály v Městečku Trnávka a jeho nejbližším okolí. V průběhu 9. května zde příslušníci revolučních gard a Rudé armády svedli tvrdé boje s ustupujícími Němci a střety s roztroušenými skupinami vojáků wehrmachtu, snažícími se proniknout dále na západ, trvaly až do následujícího dne. Boje si na obou stranách vyžádaly množství padlých a raněných. Hned v průběhu 10. května začali příslušníci partyzánského oddílu a muži z revolučních gard vyčišťovat obec i její okolí, což se zvrhlo v plošný teror vůči civilistům, který si vyžádal 22 obětí. Příčinou snad mělo být, že někdo z místních obyvatel vystřelil na sovětský konvoj, takže není vyloučeno ani zapojení vojáků Rudé armády. Jiné zprávy totiž hovoří o 14 osobách, které měli popravit sovětsští vojáci, jako odvetu za údajnou střelbu na jeden z jejich automobilů. Nicméně je pravděpodobnější, že se jedná pouze o jeden jediný incident, který je mylně označován za dvě rozdílné události.⁷⁰

V celém regionu se odehrálo také větší množství ukrutností, ty jsou však spojeny s působením čs. partyzánské divize Václavík. Její muži byli odpovědní za lidové soudy a vykonání desítek trestů smrti nad německými obyvateli tohoto regionu. O přímém zapojení sovětských vojáků do těchto excesů nemáme žádné zprávy. Naopak existují informace, že především důstojníci NKVD toto svévolné násilí čs. partyzánů odsuzovali a poukazovali přitom na to, že Němci musejí být postaveni před řádný soud. Tyto změny v jednání sovětských vojáků si lze snad vysvětlit tím, že v raně poválečných dnech se rozjíždělo pátrání po německé ilegální síti Werwolf i po prchajících válečných zločincích, takže hromadné popravy toto šetření mohly komplikovat.⁷¹

⁶⁹ Městské muzeum a galerie Svitavy, Sbírková knihovna, deník C. Bileka, sign. R-160, s. 8-14; FIKEJZ, Radoslav. *Z Rafíkova deníku: Svitavské příběhy vážné i nevážné*. Svitavy : Městské muzeum a galerie Svitavy, 2023. FIKEJZ, Radoslav a VELEŠÍK, Vladimír. *Kronika města Svitavy*. Svitavy : Městské muzeum a galerie Svitavy 2006, s. 228 – 230.

⁷⁰ Srovnej: STRIK, *Tragické májové dny*; STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 193; PADEVĚT, *Krvavé léto*, s. 470.

⁷¹ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, f. Vojenská oblast 1, kart. 1, situační hlášení 3. divize z 26. května 1945.

Králicko a Orlické hory

Zprávy o dalších násilnostech pocházejí také z oblasti Orlických hor. Ta většinou spadala do bývalého německého okresu Králíky, který zahrnoval prvorepublikové soudní okresy Králíky a Rokytnice v Orlických horách, s drobnými hraničními úpravami, obývané majoritně německojazyčným obyvatelstvem. Celá oblast byla obsazena v průběhu 9. a 10. května vojáky 60. a 59. armády. Boje zde již nebyly příliš prudké, třebaže k lokálním šarvátkám docházelo, jako tomu bylo mezi Králíky a Prostřední Liptkou, kde si museli Sověti probíjet postup přes početný oddíl SS a Volkssturmu. Nicméně navzdory těmto ojedinělým střetům, neměli rudoarmějci již příliš vysoké ztráty.⁷² Sověti zde při svém postupu spolupracovali se stále aktivnějšími partyzány, kteří se také v pozdějších týdnech podepsali pod většinu represí vůči civilistům. Jelikož přes Králicko v závěru války ustupovaly silné německé formace z Jesenicka a Šumperska, v prvních poválečných dnech se v okolí pohybovaly roztroušené skupiny německých vojáků, což mohlo posilovat obavy Sovětů z možné další rezistence a jejich nedůvěru k obyvatelstvu.

Nicméně i tady došlo k řadě případů, kdy pachatelé byli oděni do stejnokroje Rudé armády. V Deštném byl 10. května zastřelen teprve sedmnáctiletý mladík, u nějž sovětsí vojáci našli ukrytou pistoli.⁷³ Zprávy o velmi tvrdém počínání rudoarmějců máme také z obce Semanín ležící poblíž Ústí nad Orlicí. Zde se vojáci dopustili nejenom v podstatě obligátního rabování německého majetku, ale také znásilnili množství zdejších žen, z nichž některé byly velmi mladé. Přičítá se jim také vina za zapálení jedné z místních zemědělských usedlostí, jejíž majitel zřejmě spáchal sebevraždu.⁷⁴

Znásilňování se dle svědků odehrávalo i v Králíkách. Jak poznamenal pamětník, ženy a dívky se přes den schovávaly v domech, přes noc pak v lesích, na polích, nebo také v klášteře na Hoře Matky Boží nad městem. Ne všechny ale měly štěstí a unikly pozornosti sovětských vojáků. Nicméně podle svědectví, někteří sovětsí důstojníci se snažili tomuto jednání postavit a jeden z násilníků byl za své činy svým nadřízeným zastřelen.⁷⁵ Podobně probíhaly první poválečné dny i v Neratově ležícím kousek od Rokytnice v Orlických horách. Zde také bylo zaznamenáno velké množství znásilnění a ženy se snažily vyhnout nežádoucí pozornosti sovětských vojáků. V obci také došlo 10. května k zapálení zdejšího kostela. Podle svědectví se to stalo, když rudoarmějci ze zábavy odpalovali nalezené pancéřové pěsti a jedna z nich zasáhla střechu kostela, který během pár chvil zachvátily plameny a rychle vyhořel.⁷⁶

Z celého regionu Králicka bylo také hlášeno množství případů rabování a krádeží, jež se ale dotkly nejenom zdejších Němců, ale i Čechů, žijících po obou stranách bývalé protektorátní hranice. Tyto zprávy máme z obcí Lukavice, Hejnice, Písečná, České Petrovice, Lichkov, Králíky a mnohých dalších, kde sovětská armáda během května rekvírovala nejenom dobytek, koně a obiloviny, ale třeba také stavební dříví a další věci. Mimo toho docházelo

⁷² PAVLOVÁ, Monika. *Odsun Němců z Králicka po druhé světové válce*. Brno : Masarykova univerzita, 2007 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 7, FIEDLER, *Osvobození*, s. 72 a 133; FRAJDL, Jiří – KMONÍČEK, Josef (eds.). *Květen 1945 ve východních a severovýchodních Čechách. Sborník dokumentů*. Havlíčkův Brod : Východočeské nakladatelství, 1965, s. 171.

⁷³ PADEVĚT, *Krvavé léto*, s. 391.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ PAVLOVÁ, *Odsun*, s. 13.

⁷⁶ KOTALOVÁ, Jana. *Neratovským kostelem znel smích na dlouhou dobu naposledy. Byl květen 1945*. Dostupné na: «https://rychnovskyy.denik.cz/zpravy_region/neratovskym-kostelem-znel-smich-na-dlouhou-dobu-naposledy-byl-kveten-1945-202105.html».

často také na krádeže drobných cenností. Podle svědectví kroniky obce Lichkov, pokládali první sověští vojáci toto území za součást Německa, takže při rabování byli obzvláště důkladní a v podstatě stejným způsobem přistupovali k majetku zdejších Němců i Čechů.⁷⁷

Uničovsko, Šternbersko, Moravský Beroun

Excesy sovětských vojáků máme evidované také na jihu bývalého vládního obvodu. Do kopcovité oblasti mezi Moravským Berounem, Uničovem, Šternberkem a Olomoucí vstoupily sovětské jednotky na samotném sklonku války, ale ani zde se nesetkaly s výraznějším odporem. Moravský Beroun byl obsazen již 5. května, kdy do města přijely předpsané oddíly 28. střeleckého a 31. tankového sboru ze stavu 60. armády a zmocnily se jej takřka bez boje. Obdobná situace panovala i v jižněji položeném Šternberku, obsazeném téhož dne vojsky 15. střeleckého sboru 60. armády, kde s výjimkou drobných střetů také neproběhly žádné boje. Odtud postupovali Sověti dále na jih směrem k Olomouci, kde se ale setkali s již poněkud silnějším německým odporem, zejména pak v prostoru mezi obcemi Hnojice – Štěpánov – Štarnov.⁷⁸

Příchod sovětských vojáků vyvolal ve Šternberku i jeho okolí již před 5. květnem vlnu sebevražd, která kulminovala v době příchodu sovětských jednotek. Tomuto strachu padlo za oběť jen na Šternbersku několik desítek, možná až sto místních obyvatel. Podobné scény probíhaly i na Uničovsku, kde se i s rodinou zastřelil místní starosta. V nedalekém Benkově došlo dokonce k hromadné sebevraždě patnácti osob.⁷⁹ Příchod sovětských vojáků zcela nenaplnil nejhorší obavy místních obyvatel, ale i tak se nesl ve znamení různých násilností. V hostinci Horní Bouda na cestě mezi obcemi Véska a Jívová se rudoarmějci zřejmě již 5. května dožadovali u hostinského vydání alkoholu. Ten jim sice posloužil, ale vojáci se pokusili znásilnit nejprve jeho dceru, které se podařilo uprchnout do lesa, a později i ženu, kterou postřelili, avšak také jim unikla. Později se hněv vojáků obrátil proti hostinskému, kterého v jeho hospodě zastřelili a následně odjeli pryč.⁸⁰

Ve stejné době byl nalezen mezi obcemi Véska a Pohořany zastřelený místní Němec. Vyšetřování dospělo k závěru, že vinu za tuto smrt nesou buď vojáci Rudé armády, osvobození sověští váleční zajatci, avšak nebyla vyloučena ani sebevražda.⁸¹ Taktéž 6. nebo 7. května byli mezi Radíkovem a Posluchovem sovětskými vojáky zajištěni dva němečtí dezertéři, kteří se již delší dobu skrývali u jednoho ze zdejších Čechů. Navzdory jeho svědectví, že se ani jeden z nich nezapojoval do boje proti rudoarmějcům, nařídil sovětský velitel českým gardistům, aby je okamžitě popravili.⁸² Zřejmě jako pomsta za působení ve funkci dozorce v zajateckém táboře byl 9. května v Troubelicích zastřelen jeden muž z nedaleké osady Dědinka. Stejný osud potkal téhož dne dalšího místního muže, který byl zastřelen nedaleko

⁷⁷ SOKa Ústí nad Orlicí, f. ONV Žamberk, kart. 100, škody vzniklé při rekvizicích ruského vojska; TROJAN, Emil. *Tak přísahali... Partyzánský odboj v Orlických horách v letech 1939 – 1945*. Ústí nad Orlicí: Ofitis. 2001, s. 168.

⁷⁸ FIDLER, *Osvobození*, s. 93 a 156 – 157; HLÚZOVÁ, Vlasta. Šternberk za 2. světové války. Šternberk: V. Hlúzová, 2015, s. 31.

⁷⁹ SOKa Olomouc, f. MNV Šternberk, Pamětní kniha města Šternberka, s. 272 – 274; HLÚZOVÁ, Šternberk, s. 30; SOKa Jeseník, f. Archiv města Jeseník, Příspěvek k dějinám města Jeseníka, s. 126.

⁸⁰ ABS, f. A2/1, kart. 58, inv. č. 1765, porevoluční události v Horní Boudě u Dolan z 25. září 1947.

⁸¹ Tamtéž, f. A2/1, kart. 58, inv. č. 1765, porevoluční události ve Věsce z 25. září 1947.

⁸² Tamtéž; porevoluční události v Radíkově z 18. října 1947.

Úsova. V tomto případě je ovšem jasné, že pachateli byli čs. partyzáni.⁸³ Z dalších míst, např. obce Dalov ležící mezi Moravským Berounem a Šternberkem, jsou zachována svědectví o znásilněných páchaných sovětskými vojáky.⁸⁴

Také v tomto regionu bylo klasickým rysem posledních dní války a raně poválečných týdnů rabování majetku a zabavování předmětů, které sovětsí vojáci našli v domech německých, ale nejednou i českých obyvatel. Jak popsal jeden z pamětníků, nejvíce se na této činnosti podílely jednotky sovětského druhého sledu. Obzvláště tím mělo utrpět centrum Šternberka, na němž se navršily hromady předmětů, které vojáky během jejich rabování nezaujaly a oni je vyházeli z oken na ulice a náměstí. Jelikož se ale rabování dotýkalo i českého obyvatelstva, byly pro zajištění pořádku sestaveny ozbrojené gardy. Obdobná svědectví máme zachována z území obcí Hrubá Voda či Véska.⁸⁵

Násilnosti na válečných zajatcích

Zvláštní formou poválečných excesů představovaly popravy německých válečných zajatců. V nejhorším postavení se ocitali zpravidla příslušníci SS, kteří byli odhalováni díky tetování v podpaží. Pokud vojáci odhalili toto stigma, čekala na tyto muže nejednou rychlá poprava. Nicméně zejména v prvních dnech a týdnech po skončení války se lépe nevedlo ani příslušníkům wehrmachtu či dalších uniformovaných ozbrojených složek.⁸⁶ První zprávy o zabíjení válečných zajatců máme přímo z Opavska, kde v Kateřinkách rudoarmějci upálili ve stodolách několik mužů. Jednalo se snad o odplatu za ubití několika sovětských zajatců, k čemuž došlo v této obci v posledních týdnech války.⁸⁷ Nicméně důkazy pro tuto teorii nemáme. Brutalita bojů o Opavu se projevila i v nedaleké Jaktari, kde posádka praporepublikového bunkru v kopci nad městem byla po své kapitulaci postřílena sovětskými vojáky a pohřbena vedle pevnosti.⁸⁸

O dalších podobných aktech násilí se dochovalo větší množství zpráv z oblasti Svitavska, Orlickoústecka i Moravskotřebovska, kde krátce po skončení války bylo v okolí Vranové Lhoty, Chotěnova či Dolní Dobrouče popraveno větší množství vojáků. Jejich přesné množství není známo, ale podle různých svědectví se může jednat až o několik stovek mužů. Nicméně ve všech případech se jednalo o místa ležící na hranici nebo za hranicí Východních Sudet, a tedy překračují rámec naší studie.⁸⁹ Rudoarmějci se podíleli i na pronásledování uprchlých vojáků, což se přihodilo např. na cestě mezi Štíty a Cotkylí, kde kolona asi deseti zajatců přesouvající se k Šumperku napadla a ubila českého strážného, následně vojáci přehli do lesů. Ve stejný den došlo k obdobnému incidentu mezi Štíty a Janoušovem, tentokrát si vzpoura vyžádala dva mrtvé členy doprovodu. Do pátrání po uprchlících se okamžitě zapojili i vojáci místní sovětské posádky, kteří každého dopadeného vojáka okamžitě popravo-

⁸³ MOTLÍČEK, Tomáš: Z dějin Troubelic v letech 1938-1945 (IV). Dostupné na: <https://www.troubelice.cz/prurez-historii>.

⁸⁴ HLŮZOVÁ, Šternberk, s. 96.

⁸⁵ ABS, f. A2/1, kart. 58, inv.č. 1765, sebevražda Adolfa a Marie Bezacziňských z 15. září 1947; Tamtéž, porevoluční události ve Věsce z 25. září 1947; HLŮZOVÁ, Šternberk, s. 94.

⁸⁶ STANĚK, Tomáš. *Němečtí váleční zajatci v českých zemích 1945 – 1950 (Nástin vybraných problémů)*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2011, s. 15 – 16.

⁸⁷ KOLÁŘ, *Boj o Ostravsko*, s. 87.

⁸⁸ KRAVAR, *Události*, s. 92.

⁸⁹ STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 194 – 195; PADEVĚT, *Krvavé léto*, s. 457.

vali.⁹⁰ Podobně si počínali vojáci i čeští ozbrojenci, kteří v lesích v okolí Letohradu chytali a popravovali příslušníky rozbitých jednotek wehrmachtu. Ani v tomto případě není jasné, kolik obětí si toto počínání vyžádalo.⁹¹ I zde evidujeme popravy zajatých vojáků. K tomuto došlo v obci Kosov. Velitel sovětské posádky v Zábřehu vydal zdejším příslušníkům strážního oddílu Moravské gardy příkaz k zastřelení nejméně dvou mužů, kteří se údajně i po dopadení měli chovat vzpurně a vyzývavě.⁹²

Shrnutí

Podle dostupných pramenů a zpráv zahynulo na území bývalého Vládního obvodu Opava rukou sovětských vojáků v průběhu dubna a května 1945 nejméně 78 civilistů. V tomto případě se ale jedná pouze o známé a prokazatelné případy, řadu dalších úmrtí jsme do uvedeného výčtu nezařadili, jelikož je vina sovětských vojáků nejednoznačná. To se týká především masakrů spáchaných v posledních dnech války v Červené Vodě a Městečku Trnávka. Do výčtu jsme nezahrnuli ani případy, kdy se hovoří o obětech, ale jejich počty nejsou přesně stanoveny. O velkém množství násilných incidentů se navíc nedochovaly žádné zprávy a čs. orgány tato úmrtí nevyšetřovaly, což skutečné množství obětí ještě zvyšuje.

Na základě shromážděných dat můžeme konstatovat, že většina excesů se odehrála v průběhu přechodu fronty a těsně poté. Násilné incidenty lze většinou zmapovat do období maximálně jednoho týdne po skončení bojů. Toto si lze vysvětlit nejen uklidněním poměrů a na řadě míst i poměrně rychlým obnovením činnosti čs. civilní správy, ale zřejmě také odchodem jednotek, které měly tyto excesy na svědomí. Nicméně tato cca týdenní lhůta, v níž se odehrávaly násilnosti vůči civilistům, není pravidlem a lze najít některé případy, které se odehrály i celé týdny po skončení války, avšak není jich mnoho. Motivů těchto vražd bylo velké množství. Sahaly od sexuální a majetkově motivovaných zločinů, přes různé excesy spojené s bojovými operacemi, až po mstu rudoarmějců za skutečné i domnělé zločiny, které vojáci civilistům kladli za vinu.

Mnohem méně jasný je rozsah sexuálního násilí páchaného sovětskými vojáky. Na základě dochovaných zpráv i vzpomínek pamětníků ale lze říci, že se na území Vládního obvodu Opava nejednalo o ojedinělé případy. Zmínky a vzpomínky pamětníků na tyto činy máme z velkého množství obcí, prosvítají i na stránkách obecních kronik, což je o to zajímavější, že v poválečné době byla většinou tendence tyto činy osvoboditelů zamlčovat. Na základě těchto zpráv lze proto konstatovat, že sexuální zločiny byly jedním z průvodních znaků posledních válečných a prvních poválečných dní na území vládního obvodu. Obdobně můžeme totéž říci o majetkových zločinech. Ze všech částí vládního obvodu jsou zachovány zprávy o tom, jak vojáci Rudé armády odebírali německým, ale i českým, civilistům hodinky, drobné cennosti, ale i nábytek a další předměty. Naopak vypalování domů představovalo i v kontextu námi sledovaného území spíše extrém a lze jej pozorovat pouze v omezené míře. V některých případech se dokonce jednalo nejspíše o nehody, a nikoliv o záměrné ničení civilního majetku.

Data také ukazují, že největší množství prokazatelných případů se odehrálo v převážně či dominantně německojazyčných oblastech Šumperska, Rýmařovska a Bruntálska. Vysoké počty obětí lze předpokládat také v Opavě a jejím okolí, avšak pro jejich prokázání nám chybějí potřebná svědectví či písemné záznamy. Na vysokém množství obětí ve zmíněných

⁹⁰ KLEIN, Pavel. *Odbojové hnutí na Cotkytelsku v období nacistické okupace 1939 – 1945*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2015 (nepublikovaná diplomová práce), s. 45.

⁹¹ PADEVĚT, *Krvavé léto*, s. 469.

⁹² SOKA Šumperk, f. MNV Kosov, Kronika obce Kosov, s. 128.

oblastech se mohl podepsat příchod sovětských vojáků do míst obydlených převážně Němci, kde nebyli vítáni, naopak se zde jednalo jako na dobytém německém území. Spojitost represí civilistů s intenzivnějšími boji a s tím souvisejícím větším množstvím padlých Sovětů je naopak neprůkazná. Tento model by šel aplikovat na Opavsku a částečně na Šumpersku, avšak Rýmařovsko a Bruntálsko byly obsazeny poměrně rychle a bez větších obětí na sovětské straně, a přesto zde můžeme sledovat poměrně rozsáhlé násilnosti, jejichž oběťmi se stali civilisté. V těchto oblastech, obsazených až v samém závěru války či dokonce až po podpisu německé kapitulace, mohla nedisciplinované chování rudoarmějců naopak motivovat vítězná euforie. Dalším z důvodů násilností se stávala odvěta za skutečné i domnělé případy německého odporu či sabotáže.

Regiony s vyšším výskytem doložených excesů, navzdory různorodé intenzitě bojů, spojuje fakt, že zde sovětské jednotky v řádu dní či týdnů po přechodu fronty působily v relativním „klidu“. Na Opavsku po obsazení slezské metropole následoval útlum bojových akcí, na Bruntálsko, Šumpersko či Rýmařovsko naopak Rudá armáda dorazila až v závěru války, kdy se již nemusela obávat protiútoků. Tyto „klidové“ fáze patrně přispívaly k uvolnění morálky a tím i k excesům.

S přechodem fronty souvisí i masakry německých válečných zajatců. O těchto násilnostech máme ještě menší množství zpráv, je proto ještě složitější vyčíslit počty obětí. Ze zachovaných útržkovitých dokladů ale plyne, že se jednalo minimálně o několik stovek mrtvých. Také v tomto případě se většina případů odehrála během posledních bojů války nebo bezprostředně po jejím skončení. Mimo potrestání uprchlých válečných zajatců zůstávají motivy těchto činů neznámé.

Všechny předložené závěry jsou však jen rámcové. Vzhledem k významnému množství nezachovaného materiálu se o řadě incidentů nic neví, což nutně deformuje a relativizuje naše závěry. Stejně tak musíme jako limit naší práce označit absenci sovětských rozkazů, které vytvářely rámec, v němž sovětské vojáky v regionu operovali. Navzdory tomu, že existují některé edice pramenů nabízející omezené množství různých dokumentů, bez důsledného výzkumu v ruských archivech tento nedostatek nelze odstranit. Vzhledem k současné politické situaci ovšem není pravděpodobné, že by se tato možnost mohla v dohledné době naskytnout. Navzdory těmto deficitům se jedná o první pokus o souhrnné zpracování tohoto fenoménu. Ve výzkumu je proto třeba, navzdory všem zmíněným heuristickým problémům, pokračovat a zaplnit mezeru, kterou i po 80 letech máme o tomto období dějin.

L. HLAVIENKA – O. KOLÁŘ: EXZESSE DER ANGEHÖRIGEN DER ROTEN ARMEE IN DEN ÖSTLICHEN SUDETEN IM APRIL UND MAI 1945

Die Studie stellt den ersten Versuch einer systematischen Aufarbeitung der Exzesse der Angehörigen der Roten Armee im ethnisch gemischten Gebiet des ehemaligen Regierungsbezirks Troppau (tschechisch Opava) im Reichsgau Sudeten dar. Der Fokus liegt auf den Vorfällen, die während des Frontübergangs oder in den ersten Wochen danach im April und Mai 1945 auftraten. Die Untersuchung stützt sich auf Akten der tschechoslowakischen Sicherheits- und Verwaltungsorgane, Gemeindearchive, Pfarrchroniken sowie auf Dokumente memoarischer Natur. Es handelt sich dabei zum großen Teil um retrospektive und häufig fragmentarische Quellen. Trotz der begrenzten Aussagekraft liefern die Quellen ein Bild vom Verhalten sowjetischer Soldaten in der untersuchten Region.

Aufzeichnungen über Exzesse sind vor allem aus den Gebieten entlang der Sprachgrenze in den Regionen Opava (deutsch Troppau) und Šumperk (deutsch Mährisch Schönberg)

überliefert, wo die Fälle von autochthonen tschechischen Bewohnern dokumentiert wurden. In überwiegend deutschsprachigen Regionen wie Bruntál (deutsch Freudenthal) und Jeseník (deutsch Freiwaldau) blieben viele Vorfälle wahrscheinlich undokumentiert. Die tschecho-slowakischen Behörden erfassten dort nur einige bedeutendere Zwischenfälle. In diesen nachbesiedelten Gebieten ist zudem mit einer höheren Verzerrung der Informationen durch spätere mündliche Überlieferung zu rechnen.

Die belegten Exzesse lassen sich in mehrere Kategorien einteilen. Am häufigsten treten individuelle Delikte Einzelner oder kleiner Gruppen auf, darunter sexuelle Gewalt, Plünderungen, Raubüberfälle und in einigen Fällen auch Morde. Es handelte sich um Handlungen, die aus Sicht des Kommandos der Roten Armee illegal waren. In den meisten Fällen fehlen jedoch Nachweise über die Bestrafung der Täter. Eine weitere Kategorie bilden Hinrichtungen von Gefangenen. Ein spezifisches Phänomen stellen Vergeltungsmaßnahmen dar, bei denen Gewalt gegen die Zivilbevölkerung als Reaktion auf Angriffe deutscher Bewohner auf Rotarmisten oder auf andere Formen des Widerstands nach dem Frontübergang verübt wurde.

Eine wichtige Rolle spielte jedoch die unzureichende Orientierung der sowjetischen Soldaten in den lokalen ethnischen und gesellschaftlichen Verhältnissen. Zahlreiche Quellen dokumentieren das Misstrauen der Rotarmisten gegenüber der tschechischen Bevölkerung sowie die Unfähigkeit, zwischen Tschechen und Deutschen zu unterscheiden.

Seznam použitých zdrojů a literatury / List of references and literature

Primární zdroje / Primary sources

Archivy a archivní prameny / Archives and archival sources

Archiv bezpečnostních složek, f. A2/1, kart. 57, inv.č. 1765, porevoluční události v okrese Zábřeh z 30. srpna 1947

Archiv bezpečnostních složek, f. A2/1, kart. 57, inv.č. 1765, příloha materiálů pro bezpečnostní výbor Ústavodárného národního shromáždění ze 4. října 1947

Archiv bezpečnostních složek, f. A2/1, kart. 58, inv. č. 1765, porevoluční události v Horní Boudě u Dolan z 25. září 1947.

Archiv bezpečnostních složek, f. A2/1, kart. 58, inv. č. 1765, porevoluční události ve Věsce z 25. září 1947.

Archiv bezpečnostních složek, f. A2/1, kart. 58, inv.č. 1765, sebevražda Adolfa a Marie Bezacinských z 15. září 1947;

Archiv bezpečnostních složek, personální registr, osobní spis č. 1178 Vladimír Sedlák, vlastní životopis

Archiv bezpečnostních složek, sign. 2/1-57-1765, Porevoluční události v Bílé Vodě ze 17. prosince 1947

Archiv bezpečnostních složek, Porevoluční události v pohraničí z 22. července 1947

Archiv bezpečnostních složek, sign. 2/1-57-1765, Porevoluční události v pohraničí z 28. listopadu 1947

Městské muzeum a galerie Svitavy, Sbírková knihovna, deník C. Bileka, sign. R-160

Státní okresní archiv Bruntál, f. Městský národní výbor (dále jen MěNV) Vrbno pod Pradědem, kart. 42, Vzpomínky Marie Billichové na osvobození města a první poválečné měsíce

Státní okresní archiv Bruntál, f. Místní národní výbor (dále jen MNV) Dětrichov, Kronika obce Dětrichov nad Bystřicí

Státní okresní archiv Bruntál, f. MNV Horní Václavov, inv.č. 2, Kronika obce Horní Václavov

Státní okresní archiv Bruntál, f. MNV Světlá Hora, kniha 90, Kronika obce Světlá Hora

Státní okresní archiv Bruntál, f. MNV Tvrdkov, inv. č. 11, Kronika obce Tvrdkov

Státní okresní archiv Bruntál, f. Okresní národní výbor (dále jen ONV) Bruntál, kart. 133, inv. č. 120, seznam sebevražd v okrese Bruntál z 21. října 1945

Státní okresní archiv Bruntál, f. ONV Bruntál, kart. 133, inv. č. 120, nález mrtvol v lese u Viedergrünü z 26. srpna 1945

Státní okresní archiv Bruntál, f. ONV Rýmařov, kart. 153, inv. č. 115, výkaz počtu sebevražd na území okresu Rýmařov z 4. listopadu 1945

Státní okresní archiv Jeseník, f. Archiv města Jeseník, Příspěvek k dějinám města Jeseníka

Státní okresní archiv Jeseník, f. Farní úřad Dolní Benešov, Farní kronika Dolní Benešov, s. 179

Státní okresní archiv Jeseník, f. Farní úřad Jeseník, Farní kronika Jeseník

Státní okresní archiv Nový Jičín, f. MNV Běloutín, inv. č. 55, Pamětní kniha obce Běloutín, sv. I,

Státní okresní archiv Nový Jičín, f. MNV Jakubčovice nad Odrou, Kronika obce Jakubčovice

Státní okresní archiv Nový Jičín f. MNV Mošnov, Kronika obce Mošnov, II. Díl

SOKA Nový Jičín, f. MNV Libhošť, Kronika obce Libhošť

Státní okresní archiv Nový Jičín, f. MNV Spálov, Kronika obce Spálov

SOKA Nový Jičín, f. MNV Stachovice, Kronika obce Stachovice

Státní okresní archiv Olomouc, f. MNV Šternberk, Pamětní kniha města Šternberka

Státní okresní archiv Opava, f. Archiv města Kateřinky, inv. č. 6, Obecní kronika 1922 – 1952

Státní okresní archiv Opava, f. Jednotný národní výbor Opava, kart. 1, inv. č. 135, směrnice pro zásobování Rudé armády z 4. června 1945

Státní okresní archiv Opava, f. Sbírka dokumentačního materiálu SOKA Opava, kart. 4, inv. č. 7, rozkaz zmocněnce Rudé armády pro okres Opava.

Státní okresní archiv Opava, f. Ústřední národní výbor (dále jen ÚNV) Opava, kart. 1, inv. č. 135, hlášení z 28. dubna 1945

Státní okresní archiv Přerov, f. MNV Běloutín, inv. č. 55, Pamětní kniha obce Běloutín, sv. I

- Státní okresní archiv Šumperk, f. Archiv obce Zvole, inv. č. CZ227105010//995//1/2/1/4/5//1
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Bartoňov, Kronika obce Bartoňov
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Bludov, inv. č. 15, Kronika obce Bludov, I. Díl
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Bohutín, Kronika obce Bohutín
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Hanušovice, Kronika obce Hanušovice
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Javoří, Kronika obce Javoří
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Klopina, Kronika obce Klopina
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Kosov, Kronika obce Kosov
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Mohelnice, Kronika města Mohelnice
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Maršíkov, Kronika obce Maršíkov
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Rovensko, Kronika obce Rovensko
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Sobotín, Kronika obce Sobotín
- Státní okresní archiv Šumperk, f. MNV Šumperk, inv. č. 2, Kronika města Šumperk, I. díl
- Státní okresní archiv Šumperk, f. ONV Šumperk, kart. 62, inv. č. 60, Šumperk 1938 – 1945, rkp. Dr. Jersáka
- Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, f. ONV Žamberk, kart. 100, škody vzniklé při revizích ruského vojska
- Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, f. Vojenská oblast 1, kart. 1, situační hlášení 3. divize z 26. května 1945
- Zemský archiv v Opavě, f. Četnické oddělení Opava, kart. 1, bez inv. č.
- Zemský archiv v Opavě, f. Zemský národní výbor, expozitura Ostrava

Publikované archivní prameny/ Source editions and Published editions

- von ARBURG, Adrian a STANĚK, Tomáš (eds.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951*. Díl II., sv. 1. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. 957 s. ISBN 978-80-86057-71-2.
- FRAJDL, Jiří a KMONÍČEK, Josef. (eds.). *Květen 1945 ve východních a severovýchodních Čechách. Sborník dokumentů*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství 1965. 250 s.
- HAHNOVÁ, Eva (ed.). *Od Palackého k Benešovi: německé texty o Česích, Němcích a českých zemích*. Praha: Academia, 2014. 723 s. ISBN 978-80-200-2389-6.
- KOKOŠKA, Stanislav a HLAVIENKA, Lubomír (eds.). *Průmyslové dělnictvo 1938 – 1948. Edice dokumentů*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Slezská univerzita v Opavě, Praha – Opava 2019. 209 s. ISBN 978-80-7285-209-3.
- VALIŠ, Zdeněk (ed.). *Velitelství osvobozeného území v dokumentech 1944 – 1945*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016. 514 s. ISBN 978-80-87912-65-2.

Sekundární zdroje / Secondary sources
Monografie a sborníky jako celek / Monographs

- BYSTROV, Vladimír. Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945 – 1955. Praha: Themis, 2003. 343 s. ISBN 80-7312-027-5.
- DORKO, Branislav. *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938 – 1945: Struktura a představitelé*. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2021. 167 s. ISBN 978-80-87632-79-6.
- CEPEK, Josef. *Bruntál: městem a historií. Rozdělila nás smyšlená historie 1938 – 1948, Díl II*. Bruntál: Městský úřad Bruntál 2013. 182 s. ISBN 978-80-260-4893-0
- CRAIG, Gordon. *The Germans*. New York: Meridian, 1981. 368 s. ISBN 0452010853.
- DIECKERT, Kurt a GROSSMANN, Horst. *Boj o Východní Prusko*. Praha: Naše vojsko, 2014, 332 s. ISBN 978-80-206-1409-4.
- FIDLER, Jiří. *Osvobození 1945*. Bratislava: Ottovo nakladatelství 2015. 192 s. ISBN 978-80-7451-448-7.
- FIKEJZ, Radoslav. *Z Rafíkova deníku: Svitavské příběhy vážně i nevázně*. Svitavy, Městské muzeum a galerie Svitavy, 2023. 143 s. ISBN 978-80-11-03138-1.
- FIKEJZ, Radoslav a VELEŠÍK, Vladimír. *Kronika města Svitavy*. Svitavy: Městské muzeum a galerie Svitavy 2006. 396 s. ISBN 80-239-7488-2.
- GÖDEL, Adolf (ed.). *Heimatjahrbuch Ostsudetenland 4*. Inning: Arbeitsgemeinschaft Ostsudetenland, 1957. 528 s.
- HILLGRUBER, Andreas. *Germany and Two World Wars*. Cambridge: Harvard University Press, 1981. 136 s. ISBN 9780674353220.
- HLAVIENKA, Lubomír a KOLÁŘ, Ondřej. *Jesenicko 1945: Mezi válkou a mírem*. Jeseník: Vlastivědné muzeum Jesenicka, 2024. 154 s. ISBN 78-80-87496-33-6
- HLAVIENKA, L. a KOLÁŘ, O. *Německá poválečná rezistence ve Východních Sudetech*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2024. 155 s. ISBN 978-80-53000-03-1.
- HLAVIENKA, L. a KOLÁŘ, O. *Sbor národní bezpečnosti ve Slezsku a jeho podíl na řešení poválečných problémů regionu 1945 – 1948*. Opava: Slezské zemské muzeum 2022. 125 s. ISBN 978-80-87789-88-9.
- HLAVIENKA, Lubomír, KOLÁŘ, Ondřej a ŠOPÁK, Pavel. *Transformace Slezska 1945 – 1948*. Opava: Slezské zemské muzeum 2024. 378 s. ISBN 978-80-53000-01-7.
- HLŮZOVÁ, Vlasta. *Šternberk za 2. světové války*. Šternberk: V. Hlůzová, 2015. 102 s. ISBN 978-80-260-9481-4.
- HORNIŠER, Igor. *Sousedství na hranici. Bruntálsko 1938 – 1946*. Bruntál, Muzeum v Bruntále, 2015. 135 s. ISBN 978-80-87038-24-6.
- HRBEK, Jaroslav, SMETANA, Vít a kol. *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944 – 1945, Sv. II*. Praha: Paseka, 2009. 358 s. ISBN 978-80-7185-975-8.
- JANÁK, Dušan a kol. *Národnostní menšiny a migrace v Českém Slezsku a na severní Moravě ve 20. a 21. století*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2021. 279 s. ISBN 978-80-7510-487-8.

JANAS, Roman a MACHÁČEK, Pavel. *Váleční zajatci na Jesenicku v letech 1939 – 1945*. Česká Ves: Obec Česká Ves, 2023. 263 s. ISBN 978-80-11-02752-0.

JEREMENKO, Andrej. *Z paměti maršála Jeremenka: Ostravská operace*. Ostrava: Profil, 1970.

KAREL, Jiří. *Rýmařov v dějinách*. Rýmařov: Jiří Karel ml., 2021. 998 s. ISBN 978-80-270-8944-4.

KERSHAW, Ian. *Konec. Německo 1944 – 1945*. Brno: Jota, 2013. 614 s. ISBN 978-80-7462-334-9.

KLEIN, Pavel. *Odbojové hnutí na Cotkytelsku v období nacistické okupace 1939 – 1945*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. 94 s. (nepublikovaná diplomová práce).

KOLÁŘ, O. *Boj o Ostravsko 1945*. Ostrava: Magistrát města Ostravy, 2021. 159 s. ISBN 978-80-88399-00-1-

KOLÁŘ, O. *Mimořádný lidový soud v Opavě a „velká“ retribuce v západním Slezsku 1945 – 1948*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2021. 154 s. ISBN 978-80-87789-78-0.

LIVŠIC, A. J. – ORLOV, I. B., *Советская пропаганда в годы Великой Отечественной войны: «коммуникация убеждения» и мобилизационные механизмы*. Moskva: Moskevská státní univerzita, 2007. ISBN 978-5-8243-0925-6.

MERRIDALEOVÁ, Cathrine. *Ivanova válka. Rudá armáda 1939 – 1945*. Praha: Beta Dobrovský, 2007. 359 s. ISBN 978-80-7306-288-0.

MOSKALENKO, Kirill. *Na jihozápadním směru: Vzpomínky velitele armády. Kniha 2 1943 – 1945*, Praha: Naše vojsko, 1976.

MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944 – 1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. 343 s. ISBN 978-80-88292-31-9.

PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945. Poválečné násilí v českých zemích*. Praha: Academia, 2016. 692 s. ISBN 978-80-200-2600-2.

PAVLÍČEK, Jaromír. *Opavské Slezsko v boji proti nacistické okupaci 1938 – 1945*. Opava: Matice slezská, 2003. 69 s. ISBN 80-903055-7-1.

PAVLOVÁ, Monika. *Odsun Němců z Králicka po druhé světové válce*, Brno: Masarykova univerzita, 2007. 44 s. (nepublikovaná bakalářská práce).

PORTER, David. *Organizace a bojiště Rudé armády ve 2. světové válce*. Praha: Svojtka, 2011. 192 s. ISBN 78-80-256-0361-1.

SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 – 1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. 373 s. ISBN 78-80-904421-3-9.

STANĚK, Tomáš. *Němečtí váleční zajatci v českých zemích 1945 – 1950 (Nástin vybraných problémů)*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2011. ISBN 978-80-86224-89-3.

STANĚK, T. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. 212 s. ISBN 80-7285-062-8.

STEJSKAL, Jan. *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. 94 s. (nepublikovaná bakalářská práce).

STRIK, Gretl. *Tragické májové dny 1945 v Městečku Trnávce*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2005. 88 s. ISBN 80-86057-34-8.

ŠVÁBENICKÝ, František (ed.). *Troppau 1945. Opava v roce nula*, Opava 2017. 231 s. ISBN 978-80-7572-007-8.

TROJAN, Emil. *Tak přísahali... Partyzánský odboj v Orlických horách v letech 1939 – 1945*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2001. ISBN 80-86042-42-1.

WIEDEMANN, Andreas. „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet, 1945 – 1952. Praha: Prostor, 2016. 383 s. ISBN 978-80-7260-337-4.

Kapitoly v monografiích, studie a články / Articles in Journals, Chapters in Monographs

BARTOŠ, Josef. Odpor a odboj ve vládním obvodu Opava 1938–1945. In: RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.). *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2000, s. 157 – 175. ISBN 80-7044-353-7.

DACK, Mikkel. *Crimes Committed by Soviet Soldiers Against German Civilians, 1944 – 1945: A Historiographical Analysis*. *Journal of Military and Strategic Studies*, roč. 10 (2008), č. 4, s. 1 – 33.

GRUNTOVÁ, Jitka a PAKOSTA, Oldřich. Osvobození území svitavského okresu v květnu 1945. In *Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1985*, Svitavy – Litomyšl 1985, s. 12.

HUBENÝ, David. Spolupráce Policejního ředitelství a Rudé armády na zajištění bezpečnosti ve Velké Praze a potlačení kriminality rudoarmějců. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek* (2013), č. 11, s. 159 – 174.

CHYTIL, Jaroslav. Konec druhé světové války v Lomnici a Tylově. *Rýmařovský horizont* (2015), č. 21, s. 16 – 17.

JASŠ, R. *Rok 1945 ve Velkých Losinách*. In: Velké Losiny 2000, historická ročenka č. 3, s. 43 – 46.

KOLÁŘOVÁ, Ivana a KOLÁŘ, Ondřej. K typologii a periodizaci aktivit německé irendenty v českém Slezsku 1918 – 1938. In: KOLÁŘ, O. (ed.). *Pohraniční regiony Československa 1918 – 1989*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2023, s. 7 – 22. ISBN 978-80-87789-96-4.

KRAVAR, Zdeněk. *Události v Opavě na konci 2. světové války ve zpráva Jaktařského faráře Franze Wankeho*. In: Opava. Sborník k dějinám města, sv. 2. Kravaře: AVE Centrum Kravaře, 2000, s. 91 – 93.

Internetové zdroje / Internet sources

KOTALOVÁ, Jana. *Neratovským kostelem zněl smích na dlouhou dobu naposledy. Byl květen 1945*. Dostupné na: «https://rychnovsky.denik.cz/zpravy_region/neratovskym-kostelem-znel-smich-na-dlouhou-dobu-naposledy-byl-kveten-1945-202105.html».

MOTLÍČEK, Tomáš. *Z dějin Troubelic v letech 1938-1945 (IV.)*. Dostupné na: «<https://www.troubelice.cz/prurez-historii>».

MOTÝL, Ivan. *Květen 1945 – válka po válce*. Dostupné na: «https://www.tyden.cz/rubriky/nazory/glosa-dne-kveten-1945-valka-po-valce_58642.html?fbclid=IwAR3v12pnbVAmOz0v07tOyVSIQ3FweivUajMv06VqjhulP3QpK5-UuTXSgZc».

O autorech / About the authors

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.

Slezské zemské muzeum

Nádražní okruh 31, 746 01 Opava, Česká republika

e-mail: kolar@szm.cz

<https://orcid.org/0000-0002-6040-3026>

Mgr. Lubomír Hlavienka, Ph.D.

Slezské zemské muzeum

Nádražní okruh 31, 746 01 Opava, Česká republika

e-mail: hlavienka@szm.cz

<https://orcid.org/0009-0003-3519-0545>

PLUKOVNÍK VLADIMÍR ŘEHÁK, MEMORANDUM 68 A ÚNOS LETADLA

STANISLAV POLNAR – BRONISLAV PROKOP

POLNAR, S. – PROKOP, B.: Colonel Vladimír Řehák, Memorandum 68 and the Hijacking of an Aeroplane. *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 74-105, Bratislava.

This paper is dedicated to the life and intellectual legacy of Colonel doc. Vladimír Řehák, CSc., a distinguished military scientist, reformer, and co-author of Memorandum 68. The aim of this text is to systematically document his intellectual development, which culminated in his independent formulation of Part 5 of Memorandum 68, subtitled *A Systematic Approach and the Use of Modern Research Methods*. This exceptional and comprehensive document defined Czechoslovak interests in the military sphere (a proposed military doctrine). Řehák's fundamental requirement was the scientific development of the armed forces' capabilities, based on a systems approach and the effective utilisation of the state's economic potential. Vladimír Řehák was also one of many Czechoslovak citizens who left their homeland following the August occupation by Warsaw Pact troops. The manner in which he did so, however, was also extraordinary. Along with his two sons, he hijacked a civilian aeroplane on a scheduled flight between Prague and Bratislava. Řehák's theoretical development is presented in the context of his life events.

Keywords: Prague Spring military reform, command and control in the Army, systematic analysis, Klement Gottwald Military Political Academy, Czechoslovak military affairs.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.4>

Úvod

Reformní proces Pražského jara 1968 lze charakterizovat v zásadě dvojím úhlem pohledu. Snahy o reformu československé společnosti a státních struktur šedesátých let pramenily z potřeb nápravy stalinských deformací socialismu tak, jak jej vyformovalo zakladatelské období režimu po únorových událostech roku 1948. Nové myšlenkové koncepty se dotýkaly všech struktur veřejného prostoru. Z toho logicky vyplynulo, že stranou nemohla zůstat ani široká oblast vojenství a ozbrojených sil, včetně oblasti vojenské vědy. Československé myšlení o válce a míru se potřebovalo vymanit ze sevření zájmů moskevských elit a jejich převodové páky, organizace Varšavské smlouvy, která k nim od jejího založení v roce 1955 primárně sloužila. Ta prioritně zabezpečovala realizaci sovětských válečných plánů, a až poté mohly výstavbu Československé lidové armády (ČSLA) realizovat státní orgány ČSSR. Samostatná československá vojenská doktrína, která by mohla vyjádřit naše státní zájmy v oblasti vojenství, tak přirozeně nemohla před obrodným procesem let 1968 – 1969 vůbec vzniknout.¹

Střediskem emancipující se československé vojenské vědy se stala pražská Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda (VPA KG). Právě v jejím rámci se jako významný vojenský vědec etabloval plukovník doc. Ing. Vladimír Řehák, CSc., jenž je hlavním protagonistou předkládané stati. Do historie československého a českého vojenství vstoupil v první řadě jako spoluautor mimořádného dokumentu *Memorandum 68*, které lze označit za jádro programu vojenské reformy Pražského jara. Řehákův vojenský a vědecký odkaz věrně odráží peripetie, jimiž prošly čs. ozbrojené síly v letech 1948 až 1968. V první polovině uvedené periody převládaly při doplňování armády zejména dělnické a rolnické

¹ POLNAR, Stanislav – PROKOP, Bronislav. Reforma československého vojenského myšlení a rok 1968. In: *Vojenské rozhledy*, 2020, roč. 29, mimořádné číslo, s. 86 – 102.

„kádry“. Postupně, a to zejména po polovině 60. let, začala vzdělanostní a intelektuální úroveň důstojnického sboru ČSLA výrazně růst. Jednalo se o důsledek vědeckotechnické revoluce v celosvětovém vojenství, kterou zapříčinil v první řadě rozvoj jaderných zbraní či raketové a radiolokační techniky.²

Při rekonstrukci životních a vojenských osudů plukovníka Řeháka narazili autoři předkládané studie na relativní nouzi primárních historických pramenů. Přímo k jeho osobě se dochoval pouze osobní spis vojáka z povolání deponovaný ve Správním archivu AČR v Olomouci. Nepřímo lze jeho život a činy rekonstruovat z vyšetřovacího spisu ze sbírek Archivu bezpečnostních složek v Praze a dokumentace z provenience pražské VPA KG, kterou uchovává Vojenský ústřední archiv tamtéž. O Řehákových osudech po emigraci do Rakouska a následně tehdejšího západního Německa sdělila autorům důležité informace jeho dcera, Janika Řehak, žijící dnes ve Spolkové republice Německo.³ Z hlediska Řehákova odborného odkazu lze pramennou základnu hodnotit velmi pozitivně. Jeho pokrokové myšlenky zejména v oblasti velení a řízení lze hodnotit jako nesmírně podnětné a v mnoha ohledech aktuální i po více než 50 letech, a proto je autoři předkládají váženému čtenáři jako podnět k zamyšlení. I z tohoto důvodu vznikl tento text v rámci aplikovaného výzkumu Zdroje vojenských tradic AČR, realizovaného v rámci Univerzity obrany v Brně.

Mládí Vladimíra Řeháka

Narodil se 18. června 1927 ve středočeské Kouřimi na Kolínsku, kde vyrůstal v rodině se živnostenským zázemím. Jeho otec Jaromír pracoval jako sládek v pivovaru a jeho matka Eugenie svědomitě pečovala o domácnost, kde vychovávala spolu s Vladimírem i jeho staršího bratra Jana a mladší sestru Olgu. Budoucí významný vojenský akademik navštěvoval v letech 1933 – 1938 obecnou školu v rodné Kouřimi. V období mnichovských událostí začal studovat na reálném gymnáziu v Českém Brodě, přičemž jeho studium bylo násilně přerušeno v listopadu 1944 nuceným nasazením k technickému výcviku v Praze spolu se všemi spolužáky z jeho septimy. Poté byl odeslán do trestního oddílu v Semilech, protože odmítl zdravit nacistickým pozdravem. Dlouho se zde nezdržel, protože před Vánoci roku 1944 uprchl a skrýval se v kolínské nemocnici. Duben posledního roku války prožil již opět u svých rodičů a od 5. do 9. května 1945 se v rámci povstání aktivně zúčastnil osvobozovacích bojů proti okupantům v Kouřimi a jejím okolí.⁴ Po válce charakterizoval ve svých životopisech vlastní účast v protinacistickém odboji jednoduše a sám sebe charakterizoval jako „střelce“.⁵

Výše uvedené životní peripetie však nijak neovlivnily jeho touhu po vzdělání, protože se v posledních dnech téhož roku vrátil ke studiu na českobrodské reálce. Již tehdy projevil silný zájem o veřejné dění a politiku, protože na počátku června 1945 vstoupil do Komunistické strany Československa (KSČ). Po úspěšně složené maturitě v červnu následujícího roku začal

² POLNAR, Stanislav. Vojenská profese, vědeckotechnická revoluce a Memorandum 68. In: *Historica Olomucensia*, 2021, roč. 61, s. 207 – 229.

³ Autoři textu s ní vedli korespondenci od září do listopadu 2024 na adrese: janika.rehak@googlemail.com. Získali tak rozhodující informace o závěrečné etapě Řehákova života mezi lety 1973 a 1998. Kontakt zprostředkoval laskavou péčí pan PhDr. Prokop Tomek, Ph.D., vedoucí oddělení vojenské historie pražského VHÚ. Autoři mu za to vyslovují upřímný dík.

⁴ Vojenský ústřední archiv – Správní archiv Armády ČR (VUA-SA AČR) Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, Vložka B pro příslušníky odboje v Čechách a na Moravě, kteří v době nesvobody byli důstojníky a rotmistry.

⁵ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, č. 9, životopis, s. 1.

pracovat jako řidič-brigádník při rozvážení piva pro Kolínské pivovary ze skladu v Kouřimi a současně zde působil jako člen místního národního výboru za komunistickou stranu. To bylo důvodem, proč absolvoval týdenní okresní politickou školu KSČ v Kolíně v září 1946. Požíval zde zřejmě stranickou důvěru, protože v Kouřimi v téže době vykonával v místní organizaci KSČ funkce volebního referenta, člena výboru, vedoucího komise mládeže a konečně předsedy obvodní komise mládeže. V návaznosti na tyto funkce byl v období 1945 až 1946 členem Československého svazu mládeže a Svazu československo-sovětského přátelství. V tomto ohledu je však poněkud překvapující, že se stále přiznával k římskokatolickému náboženství.

Voják a přesvědčený komunista

V roce 1946 Vladimír Řehák reagoval na náborovou akci KSČ pro potřeby armády. Její okresní výbor jej vyzval, aby si podal přihlášku na Vojenskou akademii v Hranicích. Učinil tak prostřednictvím ústředního sekretariátu KSČ a následně po svém přijetí se stal frekventantem této vojenské školy. Hranická akademie zahájila slavnostně svou činnost za účasti ministra národní obrany Ludvíka Svobody již v říjnu roku 1945. Jejím hlavním úkolem bylo v průběhu dvou let připravit budoucí důstojníky v hodnosti poručíka předurčené pro výkon funkcí velitelů čet všech druhů vojsk a některých služeb pozemního vojska. Podmínky pro přijetí přirozeně vycházely z příslušných ustanovení Košického vládního programu a před odbornými předpoklady upřednostňovaly politickou či národní spolehlivost a samozřejmě i odbojové zásluhy. Výuka v tomto období odrážela nejasnosti ohledně československé doktríny a rozdílné znalosti vyučujících, kteří vzešli z prostředí předmnichovské armády nebo získali vojenské vzdělání na školách v SSSR či Velké Británii.⁶ Kvalitních důstojníků byl v poválečném období velký nedostatek, což vedlo k mimořádným opatřením. V prvním školním roce došlo k zařazení 497 uchazečů přímo do druhého ročníku a po roce vzdělávacího procesu nastoupili jako čerství absolventi v hodnosti poručíků přímo k útvarům.⁷ To však nebyl případ Vladimíra Řeháka, který studoval na hranické akademii od 11. října 1946, kdy byl odveden, až do jeho vyřazení, tedy 1. srpna přelomového roku 1948.⁸

Dle potřeb armády začala jeho příprava pro potřeby dělostřelectva u 4. baterie Vojenské akademie. Již z kvalifikačního záznamu z prvního ročníku studia 1946 – 1947 lze vyčíst přítomnost vlastností a vloh, které Vladimíra Řeháka předurčovaly pro budoucí vědeckou a teoretickou dráhu. Z hlediska všeobecné inteligence jej velitel čtyř hodnotil jako člověka s mnohostrannou znalostí, hlubším vzděláním a schopností kritického přemýšlení. Dále byl charakterizován jako celkově nadaný, chápavý a disponující velmi dobrou pamětí. Z pohledu duševní pružnosti byl hodnocen jako schopný vyzrálého a rychlého rozhodování, logického uvažování a soustředěné pozornosti.⁹ Dle kvalifikačního záznamu z druhého ročníku školního roku 1947–1948 měla kultivace uvedených vlastností dále vzestupnou tendenci. Hodnocení nešetřilo superlativy o velmi širokém rozhledu, vysoké úrovni duševní pružnosti, logickém a metodickém uvažování či naprosté důslednosti. Ohledně akademických a pedagogických předpokladů Vladimír Řehák komunikoval slovem i písmem plynně, jasně, přesně a věcně.¹⁰

⁶ BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – ŠACH, Jan. Československá armáda v prvním poválečném desetiletí: květen 1945–květen 1955. Praha : MO ČR – AVIS, 2006, s. 32.

⁷ KLUČINA, Petr a kol. *Vojenské dějiny Československa: díl 5. (1945–1955)*. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 72.

⁸ Vojenský historický archiv (VHA) Praha, Sbírka klasifikačních listin (SKL), Klasifikační listina (KL) – část I Vladimír Řehák, s. 1.

⁹ VHA Praha, SKL, KL Vladimír Řehák – kvalifikační záznam za školní rok 1946–1947, ročník: první.

¹⁰ VHA Praha, SKL, KL Vladimír Řehák – kvalifikační záznam za školní rok 1947–1948, ročník: druhý.

Nijak však nezaostával ani v praktické části výcviku, protože od listopadu 1947 do června 1948 absolvoval celkem pětkrát ostrou dělostřeleckou přípravu na střelnici v Milovanech.¹¹ V průběhu studia získal celkové hodnocení 452 bodů, čímž se umístil souhrnně na 22. místě ze 158 absolventů ročníku.¹² Na tomto základě získal plnou způsobilost pro výkon funkce 1. důstojníka, a to až do konce července 1954, kdy skončil jeho povinný závazek k výkonu vojenské činné služby.

Kromě osvojování teoretických i praktických znalostí v dělostřelecké specializaci však Vladimír Řehák nijak nepolevil ani v práci politické. Od listopadu 1946 do října 1947 vykonával funkci důvěrníka KSČ pro čtu akademiků VA Hranice a poté až do svého vyřazení důvěrníka baterie. V únorových dnech přelomového roku 1948 se tak pochopitelně postavil na stranu k moci se deroucích komunistů, a to jako člen akční trojky pro oddíl akademiků VA.¹³ Již 21. února 1948 však premiér Klement Gottwald při projevu na Staroměstském náměstí vyzval „lid“ k zakládání akčních výborů sloužících k očistě Národní fronty od všech „reakcionářů“.¹⁴ Ty se začaly vytvářet v obcích, okresech a krajích jako nástroj na vytlačení opozičních politiků z vlády i celé Národní fronty.¹⁵ V armádě se situace vyvinula poněkud odlišně, jelikož zde akční výbory přímo zakládány nebyly. Územní akční výbory mimo brannou moc však situaci v ní pečlivě sledovaly, projednávaly jednotlivé případy a sestavovaly seznamy nepohodlných vojáků, zejména důstojníků. Telegraficky je pak předávaly ministrovi národní obrany Ludvíkovi Svobodovi a předsedovi branné komise Národního shromáždění Rudolfu Slánskému. Vojenské personální orgány poté tyto vojáky propouštěly samy, což se v podmínkách poúnorové očisty týkalo 770 důstojníků.¹⁶

Po ukončení dvouletého studia na hranické akademii a jmenování poručíkem dělostřelectva sloužil Vladimír Řehák v letech 1948 – 1951 u 14. dělostřeleckého pluku ve Dvorech u Karlových Varů a posléze jako velitel samostatného oddílu 24. raketometné brigády v Liberci. V rámci úvodní fáze své praktické vojenské služby absolvoval též aplikační kurz dělostřelectva při Dělostřeleckém učilišti v Olomouci, v němž dosáhl celkové výtečného hodnocení.¹⁷ Výše uvedené zapříčinilo jeho mimořádné povýšení do hodnosti nadporučíka k 6. říjnu roku 1950.¹⁸ Toto přechodné období uzavřel v září 1951 jako frekventant přípravné školy pro studium na vysokých školách při Vojenské akademii v Praze, která mu otevřela cestu k dalšímu vojensko-teoretickému růstu. Pokračoval též intenzivně ve stranické práci jako člen krajského štábu Lidových milic či jako předseda útvarových organizací aplikační olomoucké školy a jako předseda těžké organizace ve Dvorech. Posudky z tohoto období nešetří ve vztahu k jeho osobě superlativy typu inteligentní, nadaný, svědomitý a cílevědomý.¹⁹ V jeho postojích se projevovala bezmezná víra v socialismus a odhodlání přinášet jakékoliv oběti pro tehdejší

¹¹ VHA Praha, SKL, KL Vladimír Řehák – záznam o ostré střelbě z děl.

¹² VHA Praha, SKL, KL Vladimír Řehák – výkaz o prospěchu.

¹³ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, Kritický pohled na vlastní stranicko-politickou činnost v uplynulém období (1968-1969), s. 19.

¹⁴ DEJMEK, Jindřich a kol. Československo: dějiny státu. Praha : Nakladatelství Libri, 2018, s. 459.

¹⁵ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 256 – 257.

¹⁶ MLÝNSKÝ, Jaroslav. Únor 1948 a akční výbory Národní fronty. Praha : Academia, 1978, s. 71.

¹⁷ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, pomocný záznam o zhodnocení ze dne 30. 7. 1950, s. 1.

¹⁸ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, MNO-HKS/9-Príl. poř. čís. 46, posudek ze dne 24. 12. 1950.

¹⁹ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, posudek o důstojníkovi – opis, pěší prapor 77, Kostelní Bržda 18. 5. 1949.

lidově-demokratický režim. Vladimír Řehák však nepatřil k ideologií zaslepeným členům strany, protože již tehdy nezapřel bytostného teoretika. To dokládají i jeho kádrové posudky ve smyslu, že se jedná o člověka schopného hlubokých politických úvah, sečtělého se správným a bystrým uvažováním. V této optice je nutné chápat tehdejší Řehákův hluboký zájem o studium sovětské vojenské vědy, které věnoval velkou pozornost a předával její obsah i svým podřízeným.²⁰

Nepřekvapí tedy, že nadporučík Řehák pokračoval dále ve studiích. Od září roku 1951 do února roku 1954 se z něj stal posluchač velitelského oboru Vojenské technické akademie (VTA) v Brně, dělostřelecké fakulty. Prezident republiky Klement Gottwald vydal 15. srpna téhož roku rozkaz o organizaci vojenských vysokých škol, dle něhož měla brněnská VTA vychovávat důstojníky na funke ve štábech vyšších jednotek, na funke velitelů pluků a oddílů technických druhů vojsk a služeb.²¹ V případě dělostřelecké fakulty se pak jednalo o specializace konstrukce pěchotních zbraní, konstrukce dělostřeleckých zbraní, konstrukce protiletadlových zbraní, konstrukce střeliva a konstrukce zaměřovacích a pozorovacích přístrojů.²² Studium na fakultě se odehrávalo v oborech vojensko-průmyslovém, velitelsko-technickém a ryze velitelském.²³ Vladimír Řehák jako posluchač velitelského směru zvládal studium na vysoké úrovni a lze bez nadsázky říci, že v jeho rámci učinil další významný krok směrem k budoucí akademické dráze. Vyprofiloval se v pilného, vytrvalého a iniciativního studenta,²⁴ což se projevilo v technické i společenskovední části jeho vzdělávacího procesu. Řehákovy referáty a diskuzní příspěvky byly hodnoceny jako výslednice poctivého studia, důkladného promyšlení otázek a správné přípravy na semináře. Již od prvního ročníku dokázal své zobecňující analytické myšlení přetavit do výtečně hodnoceného odborného textu, konkrétně ročníkové práce, což přispělo k povýšení na kapitána.²⁵ Závěr Řehákova studia na VTA potvrdil jeho stále rostoucí odbornou zdatnost, kdy jím předložená diplomová práce z dělostřelecké taktiky posloužila při prezentaci školy před prezidentem republiky a ministrem národní obrany. V konečném hodnocení absolventa kapitána Řeháka nechybělo proto konstatování, že disponuje schopnostmi samostatného vědeckého pracovníka.²⁶

Výtečný prospěch při závěrečném absolutoriu VTA, kdy dosáhl celkově vynikajícího druhého pořadí,²⁷ předurčil mladého kapitána k dalšímu odbornému i kariérnímu růstu. Jako jeden z nejlepších studentů byl vybrán ke službě na štáb ministerstva národní obrany, velitelství dělostřelectva, kde od 1. dubna roku 1954 konal službu pomocníka náčelníka operačního oddělení a posléze jako starší referent. Již na konci září téhož roku se dočkal

²⁰ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, posudek kádrového referenta 24. děl. brigády, Liberec 7. února 1951, s. 1.

²¹ VONDRÁŠEK, Václav – CHRASTIL, Sylvestr – MARKEL, Martin. *Vojenská akademie v Brně*. Praha : Ministerstvo obrany – AVIS, 2005, s. 40.

²² VONDRÁŠEK, Václav – CHRASTIL, Sylvestr – MARKEL, Martin. *Dějiny Vojenské akademie v Brně 1951–2001*. Praha : Ministerstvo obrany – AVIS, 2001, s. 33.

²³ VONDRÁŠEK, Václav. Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků čsl. armády v letech 1945–1951. In: *Vojenská historie*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 52 – 72.

²⁴ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, služebně-politická charakteristika k ukončení školního roku 1951/1952.

²⁵ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, návrh na povýšení důstojníka do hodnosti kapitána ze dne 1. října 1952.

²⁶ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, zhodnocení za dobu od 1. září 1953 do 25. března 1954.

²⁷ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, návrh na povýšení důstojníka (generála) do hodnosti majora ze dne 2. února 1955.

mimořádného povýšení do hodnosti majora a stoupající tendenci měl i jeho služební vývoj z hlediska vojensko-odborné stránky. Značně si prohloubil teoretické znalosti otázek použití dělostřelectva na stupni sboru a armády²⁸, a to praktickými zkušenostmi, zejména účasti na polních cvičeních. V lednu roku 1955 se realizoval návrh na jeho vyznamenání „Za službu vlasti“. I když jeho hodnocení z poloviny 50. let minulého století obsahují obligátní fráze o Řehákově oddanosti lidově-demokratickému zřízení, komunistické straně, vládě a Sovětskému svazu, je z nich stále patrnější, že čerstvý major se již pomalu vydal na poněkud odlišnou vojenskou i osobní dráhu. Periodická hodnocení jeho nadřízených jasně dokládají jeho nezadržitelně rostoucí teoretické i praktické znalosti vojenského řemesla.²⁹ V rámci své dělostřelecké specializace však dosahoval zcela zjevně vyšší znalostní schopnosti než dovednosti v praktickém výcviku. I proto byl v září roku 1956 přemístěn k Hlavní politické správě (HPS) ministerstva národní obrany, aby od října téhož roku nastoupil do funkce náčelníka skupiny taktiky dělostřelectva katedry taktiky druhů vojsk pražské Vojenské politické akademie (VPA).³⁰

Zrod vojenského akademika

Řehákův příchod na VPA lze bez nadsázky označit za zlom v jeho vojenské a odborné kariéře. Jednalo se sice o vojenské vzdělávací zařízení, které sloužilo k výchově politických pracovníků s vyšším vojenskopolitickým vzděláním po dobu dvou let (v případě dálkového studia v délce čtyř let).³¹ Šlo však o instituci ryze školskou s dobrým zázemím pro vědeckou, výzkumnou a pedagogickou práci. V období příchodu Vladimíra Řeháka zde navíc začaly postupně sílit reformistické snahy o definování více samostatné československé vojenské politiky.³² Od počátku dráhy vojenského pedagoga Řehák dobře využíval vědomosti získané studiem na VTA Antonína Zápotockého. Soustavně studoval dělostřeleckou taktiku a publikoval na toto téma pojednání v odborných časopisech a vedl přednášky na VPA, jejichž úroveň byla hodnocena jako velmi dobrá. Z toho pramenilo po necelém roce působení na VPA navrzení na udělení vyznamenání „Za zásluhy o obranu vlasti“.³³ V roce 1959 přišlo funkční povýšení zařazením na pozici zástupce náčelníka katedry vševojskové taktiky a druhů vojsk VPA.³⁴ Důvody k tomuto postupu shledávali Řehákoví nadřízení v jeho neustálém odborném růstu v oboru soudobého vojenství, zejména raketové techniky, a v neutuchající publikační činnosti.

²⁸ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, návrh na povýšení důstojníka (generála) do hodnosti majora ze dne 25. srpna 1955.

²⁹ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, zhodnocení za dobu od 1. dubna 1954 do 31. října 1955.

³⁰ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, MNO – osobní spis 70343, s. 7.

³¹ BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – MINAŘÍK, Pavel – POVOLNÝ, Daniel – ŠACH, Jan. Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy: květen 1955–srpen 1968. Praha : Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2008, s. 35.

³² Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact, Oral History Interviews with Czechoslovak Generals, *Rozhovor s gen. mjr. prof. Ing. Vojtěchem Menclem, DrSc. v Praze 18. února 2004* [online] [cit. 23-4-2025]. Dostupné na: «http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/16845/ipublicationondocument_singleddocument/a49a4967-4ee9-4771-8f94-f103ef91dbdf/cs/mencl.pdf», s. 7.

³³ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, návrh na vyznamenání za výsluhu 10 let 11 měsíců z 6. června 1957.

³⁴ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, SA AČR Olomouc, hodnocení k povýšení do hodnosti podplukovníka, s. 1–2.

Hlavní hybnou silou se v tomto ohledu stalo studium podplukovníka Řeháka v rámci externí aspirantury. Zahájil ji v září roku 1958 na VTA Antonína Zápotockého v Brně, která tedy stále zůstávala jeho „almou mater“. Školícím pracovištěm se mu stala katedra taktiky a teorie střelby dělostřelectva (skupina vojenských věd, vědní obor taktika a operační umění, specializace taktika pozemního dělostřelectva).³⁵ Tématem jeho kandidátské disertační práce bylo *Bojové použití perspektivních druhů dělostřelectva v útočné operaci vševojskové armády*. Studium jej evidentně zcela naplňovalo, protože v roce 1959 byl hodnocen mezi uchazeči jako nejlepší. Externí aspirantura a příprava na ni se stala motorem Řehákovy první fáze publikační činnosti. V rozmezí let 1956 a 1958 publikoval v hodnosti majora čtyři texty na stránkách periodika Vojenská mysl. Ty vycházely zejména z jeho zkušeností získaných na taktickém stupni velení a dále ze studia materiálů západní provenience, které zohledňovaly dobové trendy v zahraničních vyspělých armádách.

Řehákova prvotina nesla název *Rozmístění dělostřelectva ve výchozím položení k útoku*³⁶, kde analyzoval ucelené poznatky z velitelsko-štábních i štábně armádních operačních cvičení z let 1955–1956. K sepsání stati ho vedla primárně vysoká aktuálnost této problematiky a také fakt, že otázka účelného rozmístění dělostřelectva v tomto položení nebyla všemi veliteli a štáby správně chápána. Získané poznatky a zkušenosti pečlivě analyzoval, následně zevšeobecnil a na jejich základě formuloval svoje závěry (doporučení). Jedním z jeho fundamentálních požadavků bylo co možná největší rozptýlení dělostřelectva podél fronty i do hloubky tak, aby případné atomové údery nepřítele nezpůsobily velké ztráty. Pro názornost svého závěru použil praktický příklad, kdy na dvou schématických znázorněních demonstroval použití jaderných pum malé ráže s různými epicentry výbuchu a jejich účinku na dělostřelecké oddíly ve vybudovaných palebných postaveních o poloměru 800 metrů. První varianta reprezentovala nerovnoměrný způsob rozmístění a varianta dvě rovnoměrný způsob rozmístění dělostřelectva. Výhodnost jím navrhovaného řešení (nerovnoměrný způsob) byla více než zřejmá.

Dalšími Řehákovými navrhovanými zásadami bylo, že rozmístění musí současně umožnit co největší využití dělostřelectva při plnění úkolu bez práva změny palebních postavení, či tendenci o co možná nejhospodárnější využití jednotlivých ráží s důrazem na spotřebu munice. Neposledním podnětným doporučením bylo včasné zahájení přesunu dělostřelectva v závislosti na stanovených úkolech v průběhu útočného boje, zejména pak jednotek určených k podpoře předsunutých odřadů a k přímé podpoře praporů prvního sledu. V závěru zopakoval starou okřídlenou pravdu, že neexistuje jedno univerzálně správné řešení, neboť v každém jednotlivém případě je třeba bedlivě uvážit všechny podmínky a určit takový způsob rozmístění (dělostřelectva), který nejlépe umožňuje splnit zadané úkoly.³⁷

Druhá stať majora Řeháka byla věnována vedení obranných i útočných operací s použitím zbraní hromadného ničení. Nesla název *Vliv použití atomových zbraní na vývoj pozemního dělostřelectva*³⁸ a otevřeně si kladla za cíl vymezit místo a úlohu dělostřelectva v případné útočné i obranné operaci. Podnětem vedoucím k jejímu sepsání byla nemožnost plně aplikovat zkušenosti z 2. světové války do dobových podmínek, neboť podstatné změny v taktice a operačním umění byly zapříčiněny zaváděním zbraní hromadného

³⁵ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, dotazník pro doktory věd, kandidáty věd a pro osoby, které se připravují na dosažení vědecké hodnosti z 23. 6. 1961.

³⁶ ŘEHÁK, Vladimír. Rozmístění dělostřelectva ve výchozím položení k útoku. In: *Vojenská mysl*, 1956, roč. 6, č. 5, s. 42 – 47.

³⁷ ŘEHÁK, *Rozmístění dělostřelectva ve výchozím položení k útoku*, s. 42 – 47.

³⁸ ŘEHÁK, *Rozmístění dělostřelectva ve výchozím položení k útoku*, s. 42 – 47.

ničení do výzbroje vyspělých armád. Následně se podrobně věnoval otázce dopravy atomových zbraní na cíl, a to jak v taktické, tak i v operační hloubce nepřítele. Za zjevný nedostatek považoval malou přesnost zásahů atomových pum při jejich shozu z letadel, zejména pak při jejich použití v blízkosti vlastních vojsk. Tento způsob použití jaderných zbraní by dle jeho závěrů musel logicky vést ke zvětšování vzdálenosti vlastních jednotek od jaderných úderů na nejbližší nepřátelské objekty a vlastní vojska. To by reálně zapříčinilo nemožnost plně využít těchto úderů při útoku. V obraně pak toto nasazení jaderných zbraní nebylo myslitelné vůbec, neboť jejich případné použití na nejdůležitější cíle v prvním sledu nepřítele by přímo ohrozilo vlastní vojska v obraně. Neposlední nevýhodou tohoto způsobu vedení boje byla i předpokládaná hustota sítí radiolokátorů, které by přilet letadel (nosičů jaderných zbraní) včas odhalily a mohly by tak varovat vojska nepřítele. To by následně značně snížilo účinnost úderů v porovnání s možností, že by se podařilo vojska nepřítele překvapit. Za kvalitativně lepší řešení považoval na tyto cíle využít jadernou municí vystřelovanou z děl nebo řízených či neřízených střel s jadernou náplní. Jako velmi pokrokový se jevil i jeho návrh na zaměřování cílů s využitím leteckých snímků, které by dělostřeleckým jednotkám přicházely již se zakreslenou souřadnicovou sítí.³⁹ V závěru stati Řehák dále nastínil směr vývoje, kterým se měla ubírat dělostřelecká bojová technika.

Třetím textem Vladimíra Řeháka publikovaným na stránkách Vojenské mysli byl ten s názvem *Opatření ke zmaření protipřípravy*. Zde komplexně shrnul svoje poznatky ze studia a analýzy pramenů západní provenience o moderní válce. Protipřípravu považoval za běžnou činnost armád, jejímž cílem bylo rozrušit bojovou sestavu útočníka a zabránit mu palbou dělostřelectva, údery letectva a zejména pak atomovými údery vyrazit do útoku. Následně konkretizoval cíle protipřípravy jako dezorganizovat systém velení a spojení nepřítele, snížit účinnost jeho atomové, dělostřelecké a letecké přípravy, způsobit vojskům protivníka co největší ztráty a podlomit jeho bojovou morálku. Za progresivní lze i dnes považovat jeho požadavek na soustavné a intenzivní monitorování nepřítele a získávání zpravodajských informací všemi dostupnými prostředky od vševojskového přes dělostřelecký až po letecký průzkum. V případě zjištění příprav nepřítele k protiofenzivě doporučil tento průzkum maximálně zintenzivnit. Dále také propagoval četné kroky ke zmaření protipřípravy protivníka typu umlčování dělostřelectva v průběhu zaujímání palebných postavení, ničení dělostřelecké jaderné a chemické munice či umlčování radiolokačních stanic nepřítele, které byly určeny primárně k navádění nepřátelského letectva a řízených střel ihned po jejich zjištění. Neopomenul ani rušení činnosti nepřátelských radiolokátorů v předpokládaném pásmu protipřípravy a zabránění příchodu obrněných svazků nepřítele z hloubky a jejich následné rozvinutí k útoku.

Zdůrazňoval zásadu, že pohotovost k plnění úkolů musí být časově i prostorově sladěna se způsobem vyvedení hlavního útočného uskupení vlastních vojsk do výchozího prostoru k útoku. Poukazoval i na nutnost mít k dispozici včas dostatečné množství standardní dělostřelecké a jaderné munice k umlčování a ničení atomových prostředků nepřítele a protiletadlové dělostřelectvo k odražení nepřátelských vzdušných úderů. Zdůraznil nutnost koordinace protipřípravy, kterou plánoval všeobecný štáb armády dle pokynů jejího velitele, ale účastnit se jí nově měli i příslušníci dělostřelectva armády a letectva, neboť při všeobecném plánování bylo naprosto zásadní harmonizovat činnost všech klíčových participujících jednotek.⁴⁰

³⁹ ŘEHÁK, Vladimír – ONDRÁŠEK, Hynek. Vliv použití atomových zbraní na vývoj pozemního dělostřelectva. In: *Vojenská mysl*, 1957, roč. 7, č. 4, s. 48 – 55.

⁴⁰ ŘEHÁK, Vladimír. Opatření ke zmaření protipřípravy. In: *Vojenská mysl*, 1958, roč. 8, č. 4, s. 30 – 36.

Poslední statí publikovanou v tomto období byla ta s názvem *Plánování radiotechnických opatření štábem vojskové armády*⁴¹. Zde uvedl, že zavedení radiotechnických prostředků do armád mělo přímý vliv na změnu zbraní dosavadního typu a současně vytvořilo podmínky a předpoklady k vývoji zbraní nového rázu. Zbraně založené na použití radiotechnických prostředků označil za ty, které mají velký vliv na vedení boje i operace. Velká pohyblivost armád a dynamičnost operací si dle jeho názoru vynutily nepřetržité velení a úzkou součinnost všech druhů vojsk, což kladlo zvýšené nároky na radiotechnické zabezpečení a na rádiové spojení, které reprezentovalo hlavní a často i jediný druh spojení.

Velké množství radiotechnických prostředků, které používal nepřítel, dle Řehákova názoru jasně dokazovalo, že úspěch operace mohl často záviset na možnostech zabránit nepříteli v jejich použití. Ačkoliv si dobře uvědomoval, že způsob protiradiotechnické činnosti bude primárně závislý na zámyslu operace a množství prostředků, definoval několik obecných zásad. Plánování radiotechnických opatření muselo být detailně sladěno a centrálně řízeno, síly a prostředky by měly být použity soustředěně na hlavním směru za využití překvapení v rozhodujících momentech operace. Stať se následně věnovala věnovala komplexním otázkám rádiového rušení pozemních stanic a rušení radiolokačních prostředků nepřátelského letectva. Mimo sofistikované použití prostředků nových Vladimír Řehák neopomenul ani způsoby tradičního umlčování (ničení) dělostřelectvem a doporučil realizovat širokou škálu opatření týkajících se protiradiotechnického maskování. Závěrem vyzval velitele a štáby, aby se nejen odborní náčelníci, ale i oni sami věnovali těmto novým prostředkům zvýšenou pozornost, rozšířili si studiem svůj odborný rozhled tak, aby byli schopni organizačně plně využít potenciál nové techniky zaváděné do ČSLA.

Celkově hodnoceno major Řehák překročil již koncem let padesátých na taktickém stupni velení ve svých statích v mnoha ohledech dobové meze myslitelného, a to celou řadou svých závěrů (doporučení) typu soustavného a intenzivního monitorování nepřítele, získávání zpravodajských informací všemi dostupnými prostředky či požadavky na koordinaci úsilí při plánování všeobecného štábu armády za účasti letectva a dělostřelectva. Za nejpokrokovější lze bezesporu označit jeho závěry týkající se likvidace klíčových prvků nepřítele, dezorganizace systému velení a spojení, či podlomení jeho bojové morálky, cíleného ničení nepřátelských radiolokátorů, rušení rádiového spojení nebo likvidaci jaderné a chemické munice ihned po jejím zjištění. Jeho závěry předběhly svoji dobu o celou dekádu, neboť strategii odklonu od frontálního ničení prvků systémů protivníka ke strategii ničení vybraného prvku, který byl klíčový, a jehož vyřazení následně vedlo ke zhroucení celého branného systému protivníka, reálně demonstrovala až arabsko-izraelská (šestidenní) válka v roce 1967.⁴²

Kandidátskou disertační práci, v níž plně zúročil i zkušenosti z prvotní etapy své publikační činnosti, Vladimír Řehák úspěšně obhájil v roce 1962 a získal tak vědecko-pedagogický titul „CSc.“. Na počátku téhož roku se pak dočkal povýšení na podplukovníka.⁴³ V listopadu 1963 následně úspěšně dokončil osmiměsíční vyšší akademický dělostřelecký kurz Vojenské dělostřelecké akademie v Leningradu s celkovým výtečným prospěchem.⁴⁴

⁴¹ ŘEHÁK, Vladimír. Plánování radiotechnických opatření štábem vojskové armády. In: *Vojenská mysl*, 1957, roč. 7, č. 5, s. 85 – 89.

⁴² Podrobněji POLNAR, Stanislav – PROKOP, Bronislav. „Memorandum 68“ v kontextu československého strategického myšlení 60. let. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty – řada společenských věd*, 2019, roč. 33, č. 2, s. 129 – 145.

⁴³ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, osobní karta důstojníka „A“.

⁴⁴ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, překlad čj.: 441 ze dne 20. listopadu 1963 v Leningradě.

Do vlasti se vrátil již jako náčelník katedry taktiky druhů vojsk a technické přípravy VPA Klementa Gottwalda HPS ČSLA. Řehákova touha po vědeckém růstu soustavně narůstala. Dálkově studoval ČVUT v elektrotechnickém oboru, kde úspěšně skládal zkoušky ve 3. ročníku studia. Dále se aktivně zapojil do činnosti Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí. Podplukovník Řehák procházel v první polovině 60. let patrným osobním vývojem, který svým „bdělým“ zrakem zaregistrovala útvarová organizace KSČ při VPA. Přiznávala mu na jedné straně mimořádné vědecké předpoklady, zvláště pak schopnosti postihnout zásadní otázky v řešeném problému. Po svém si však vyložila jeho zřejmý odklon od stranou posvěcených ideologických schémat, a naopak důraz na stále rostoucí vědecko-pedagogickou kompetenci a především analytickou věcnost. Stranický posudek z tohoto období se omezil na hodnocení osobnostního typu, kdy se soustředil na věci jako povahová ješitnost, přezíravost k názorům druhých a na malou oblíbenost v kolektivu.⁴⁵ Z hlediska silné individuality Vladimíra Řeháka se však jednalo o hodnocení zjevně očekávané.

V kontextu dynamického růstu Řehákovy vojenské i vědecké kariéry poněkud zapadá jeho osobní život. Bez pevného ukotvení v této oblasti není možný profesní růst byť sebena-
dějnějšího akademika. Vladimír Řehák neměl v tomto ohledu pozici jednoduchou. Poprvé se oženil v únoru roku 1949 s Alenou Řehákovou, roz. Krýzovou. Do manželství se postupně narodily čtyři děti, a to Jaromír (1949), Vladimír (1951), Alena (1952) a Olga (1953). Manželství však bylo v důsledku úplného rozvratu rozvedeno v červnu 1960 a ještě téhož roku uzavřel Vladimír Řehák sňatek nový s rozvedenou Olgou Oujezdskou, s níž vyženil i její dceru Olgu.⁴⁶

Léta 1966 až 1968 jako vrcholné tvůrčí období plukovníka Řeháka

V prvně uvedeném roce zakotvil Vladimír Řehák na katedře řízení a velení VPA KG a v té době publikoval jedno ze svých nejzásadnějších děl *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*⁴⁷. Kniha byla uvozena citátem E. Buckingha: „Bez důsledné racionalizace řízení hrozí vysoce automatizovaným soustavám osud brontosaura, jehož tělo roste rychleji než mozek a nervový systém, což mělo katastrofické důsledky pro jeho existenci.“⁴⁸ Vědeckotechnologická revoluce, dle závěrů jím vedené pracovní skupiny, prohlubuje rozpor mezi požadavky na koncepčnost, kvalitu a rychlost řízení a velení v ozbrojených silách a mezi možnostmi tyto požadavky splnit s využitím stávajících prostředků a způsobů řízení. Konkrétně uvedl několik příkladů, které nejlépe vystihovaly stav řízení a velení v ČSLA. Proběhlé reorganizace a další dílčí zásahy do systému řízení početně rostoucích řídicích složek a štábů nepřinesly novou kvalitu řízení a velení. Dalšími poznatky bylo, že rychlost a operativnost neodpovídají potřebám vojsk, anebo, že strategické řídicí stupně mají relativně silně omezenou variantu rozhodování díky velkému množství předpisů a směrnic, čímž zužují varianty rozhodování u nižších řídicích stupňů. Neopomenul též zdůraznit, že není vyřešen vztah mezi rozsahem a detailností informací ve vztahu k jednotlivým stupňům řízení.⁴⁹

⁴⁵ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, stranický posudek ÚO KSČ ze dne 4. 12. 1962, s. 1 – 2.

⁴⁶ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, stranický posudek ÚO KSČ ze dne 4. 12. 1962, s. 1 – 2.

⁴⁷ ŘEHÁK, Vladimír a kol. *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*. Praha : VPA KG, 1966, s. 1.

⁴⁸ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 1.

⁴⁹ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 1 – 3.

Důvody neuspokojivého stavu spatřoval v tom, že zkoumání otázek obrany a armády bylo prováděno podle obsahového hlediska, přičemž uspořádanost a informační procesy, jakož i koncepční stránka zahrnující vědecké předvídaní, byly brány v úvahu jen a priori a v podstatě zkoumány nebyly. Z hlediska metodologie se jednalo v řídicí praxi o metodu historických analogií s jistou dávkou logiky a s větší či menší snahou o zobecnění a zohlednění změn vyplývajících z rozvoje bojové techniky a vývoje vojenských struktur. Podplukovník Řehák následně uvedl, že dobový způsob řízení a velení neumožňuje zohlednit celou množinu faktorů a do jisté míry se stal jistým a specifickým odrazem řízení naší společnosti (společenský determinismus). Negativní tendenci řídit vše do detailů a předem cokoliv direktivně plánovat charakterizoval jako jeden ze společenských rysů přežitého modelu řízení.⁵⁰

Za řešení výše popsaného neuspokojivého stavu považoval větší provázanost vývoje armády a jejího řízení na vývoj společnosti a jejich řídicích procesů. Prosazoval týmové zpracování, umožňující všestrannou interpretaci kybernetického přístupu ke zkoumání konkrétní společenské soustavy (armády) zahrnující i společenské a lidské stránky procesu. Tím bylo řečeno, že nelze při zkoumání opomíjet ani jednu ze dvou stránek, tedy hmotně energetickou (obsahovou a věcnou) ani funkční (kybernetickou). Za nové možnosti nezbytné pro zvědečtění řídicí činnosti považoval kybernetiku, která zkoumala a odhalovala objektivní zákonitosti společné všem složitým dynamickým pravděpodobnostním soustavám. Kybernetika v jeho očích byla nejbližší možností stát se základem obecné teorie řízení, neboť zkoumala nejen obecné zákonitosti řízení a sdělování společné systémům technologickým či biologickým, ale i společenským. Posledně uvedená kategorie se zabývala obsahovou stránkou procesu společenského řízení, ale měla schopnost i odhalit vliv obsahových procesů na specifiku jejich fungování a část některých společenských věd se přímo zabývala určitými stránkami funkční analýzy společenských procesů (sociologie, psychologie). Vývoj dle podplukovníka Řeháka naznačoval možnost konstituování jedné komplexní integrované vědecké disciplíny – vědeckého řízení společnosti. Východiskem, které prosazoval, bylo vycházet přímo z kybernetiky. Existující systém obecné teorie řízení společnosti se dle jeho vyjádření nacházel ve fázi úvah, dílčích poznatků a počátečních výzkumů, kdy se teprve začala zkoumat strukturálně funkční stránka řízení z hlediska specifických úkolů.⁵¹

S lidmi a jejich kolektivy nešlo dle Řehákových závěrů jednat jako s deterministickými prvky soustavy, neboť člověk nebyl pasivním objektem řízení. Lidské myšlení a vůle způsobovaly, že mezi záměry řídicích a jednáním řízených vždy vznikala jistá odchylka. Ta mohla být sice zanedbatelná, ale také mohla způsobovat zásadní rozporuplnosti. Následně Řehák vyjádřil myšlenku, že dosavadní praxe řízení ozbrojených sil a velení zaostává za rozvojem ozbrojených sil. Za hlavní důvody stávajícího stavu označil jednostranné a nepřímé hluboké poznání procesu vývoje ozbrojených sil a řídicích procesů. Tento problém však nebyl diagnostikován jen v ČSLA, ale i v ostatních vyspělých armádách a tento rozpor se dle jeho názoru měl prohlubovat s rozvojem vědeckotechnické revoluce. Pouze aplikace komplexních poznatků společenských věd s využitím metod vědeckého předvídaní mohly vést v jednotlivých oblastech k maximální efektivnosti uplatnitelné ve vědeckém systému řízení a velení při přípravě na ozbrojený zápas i v jeho průběhu.⁵²

Doporučil se zejména soustředit na moderní exaktní zkoumání společenských procesů a rozvoj počítačové techniky. Společenské vědy měly dle jeho slov začít zkoumat některá specifická hlediska řídicích procesů v armádě (filozofická, psychologická, sociální, ekonomická atd.). Společenskou stránku řízení jako organické součásti teorie řízení a velení pak

⁵⁰ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 1 – 3.

⁵¹ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 4 – 6.

⁵² ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 7 – 11.

měla začít zkoumat vybraná pracoviště. Za zabezpečení a splnění tohoto úkolu určil vlastní katedru řízení a velení VPA KG, v jejímž čele stál od 31. října 1967, potažmo ostatní katedry této instituce a Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně. Prostředkem k jeho dosažení měly být zejména disertační, rigorózní či diplomové práce. Dále byly prezentovány poznatky jeho týmu ve vztahu k praxi (práci štábů a vojenských funkcionářů). Ty ukazovaly zdravou nespokojenost se systémem dosavadním a doslova hlad po nových poznatcích, které by umožňovaly racionalizovat a zvědečtit řízení a velení ve změněných podmínkách.⁵³

Rozsah a složitost tohoto úkolu označil za velké a mnohostranné, a tudíž se mělo jednat o proces dlouhodobý a nesmírně obtížný. Cílevědomý rozvoj teorie řízení a velení musel být v souladu s rozvojem kybernetiky, teorií řízení společnosti, přírodními i technickými vědami a doplněný o techniku komplexního systému přenosu a zpracování informací skrze velké množství programů a jejich propojení přes všestrannou analýzu dosavadní struktury armádního organismu jako společenského podsystému a jeho vnitřních i vnějších vazeb až po doškolení řídicích kádrů. Stanovit časový rámec transformace československé armády na novou kvalitu v řídicí a velitelské praxi označil za velmi obtížné. Nicméně jistý kvalitativní přelom predikoval mezi lety 1975 – 1980, kdy předpokládal vyřešení většiny základních problémů. V tomto období také již očekával vybudování komplexního autonomního systému získávání, přenosu a zpracování informací. To by umožnilo omezení až odstranění periodicky opakující se mechanické duševní práce, jež měla být přenesena na strojový systém a komplexní soustavu účelně propojených programů. Velitelé a štáby by pak měly analyzovat a vyhodnocovat za použití vědeckých metod a s využitím počítačové techniky okamžitý stav řízeného systému a jen tam, kde toho bylo třeba, usměrňovat mimořádnosti, které autonomní systém ještě nebude schopen řešit. Všechny funkce měly být dle Řehákovy vize obsazeny důstojníky optimálně odpovídajícími svými vlastnostmi, znalostmi a majícími požadovanou kvalitu. V návaznosti vyjmenoval taxativní výčet požadavků, které považoval za nezbytné k dosažení požadovaného stavu.⁵⁴

Pro přechodné období doporučoval, aby řídicí praxe v armádě a dosažení nové kvality bylo procesem postupným s přizpůsobováním se stávajícímu systému řízení a velení bez narušení kontinuity řízení vojsk z hlediska bojové připravenosti. Návrh koncepční představy výchovy kandidátů na funkci řídicího pracovníka spočíval ve schopnostech řídit cílově zaměřené složité lidské kolektivy, založené na principu soustavné pochybnosti o správnosti starších forem organizace řízení, na systémovém způsobu myšlení a soustavné nespokojenosti s dosaženým stupněm vzdělání. Princip soustavné pochybnosti interpretoval tak, že je lepší se mýlit než nedělat nic a změny v organizaci řízení je třeba uskutečnit dříve, než si je vývoj vynutí prostřednictvím krizových jevů. Systémový přístup pak označil za vlastní novodobému vědeckému poznání, neboť systém nelze chápat jen jako výčet a popis jeho prvků. Jeho analýza pak není možná bez analytického myšlení, které poskytuje kybernetika, matematika a logika. Tempo vývoje teorie i praxe v podmínkách vědeckotechnické revoluce označil za tak vysoké a vzdělání se tak rychle spotřebovává, tudíž vyžadovalo neustálé doplňování.⁵⁵

Obecné pedagogické zkušenosti dle Řeháka jednoznačně dokázaly, že čím více bylo vzdělání zaměřeno na přípravu ke konkrétní funkci (instrukčně účelový systém), tím dříve zastarávalo. Oproti tomu správné vojenské vzdělání v teoretické oblasti mělo trvalou hodnotu a možnost se přizpůsobit změněným podmínkám. U dobře teoreticky vzdělaných lidí bylo pak doplňování vzdělání podstatně snazší. Školení kandidátů na funkce řídicích

⁵³ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 12 – 14.

⁵⁴ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 15 – 17.

⁵⁵ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 25 – 26.

pracovníků různých stupňů pak bylo nezbytné usměrnit na základě jejich všeobecného vzdělání a praxe k teoretické přípravě dovedené k samostatnému myšlení. Ze samotné interdisciplinární podstaty teorie řízení a velení vyplývalo, že žádný řídicí pracovník nemůže být dobrým odborníkem ve všech speciálních vědeckých oborech jako je matematika, psychologie, filozofie, věda o samočinných počítačích atd. To jeho tým vedlo k závěru, že by měly vzniknout dva typy řídicích pracovníků. Ve vzdělání operativního řídicího pracovníka prvního typu měla převažovat stránka věcně vojenská s poměrně dobrými technickými vlastnostmi a s rámcovými znalostmi společenské a lidské stránky vědeckého řízení (typ velitelský pracovník) a u řídicího pracovníka druhého typu by měla převažovat společenská a lidská stránka vědeckého řízení s dobrými znalostmi včetně vojenské a rámcové znalosti technické stránky vědeckého řízení v armádě. Podnětné byly i závěry Řehákova týmu k výběru řídicích pracovníků, které reflektovaly zahraniční zkušenosti. Ideálním kandidátem do řídicí funkce byl voják ve věku mezi 27–30 lety, který měl mimo intelektuálních a psychologických předpokladů i jisté životní a praktické zkušenosti (praxe u vojsk). Jednotčím cílem bylo získání schopností myšlení v souvislostech s využitím kybernetiky a moderních metod zkoumání a řešení složitých soustav.⁵⁶

Na výše analyzované dílo plynule navázala Řehákova vrcholná kapitola v monografii *Řízení v armádě II.*, jež byla publikována pod názvem *Možnosti a problémy přechodu k vědeckému řízení v ozbrojených silách*. Ta detailně propracovala teoretické dílčí závěry díla předchozího a posunula poznatky o vědeckém řízení armády na zcela novou úroveň. V úvodu plukovník Řehák vyjádřil myšlenku, že i přes to, že naše ozbrojené síly dosáhly v dosavadním vývoji nesporných úspěchů při budování bojeschopné armády, lze pozorovat některé jevy, které dokládaly, že dosažené výsledky neodpovídaly plnému rozsahu možností a vynaloženému úsilí. Úspěchy matematiky, fyziky, chemie, biologie, lékařských věd, rozvoj kybernetiky, automatizace i výtěžky dalších věd se syntetizovaly, čímž se věda stávala přímou výrobní silou, jež měla stále výrazněji ovlivňovat tempo rozvoje společnosti. Složitost tohoto období vyplývala dle Řeháka i z přechodu od vrcholného stupně industriální éry k éře vědeckotechnické revoluce, která kladla principiálně nové požadavky na člověka, jeho individuální i skupinové řízení ve směru přechodu od poslušného robota k maximálnímu uvolnění tvůrčích sil lidí. V kontextu napjaté mezinárodní situace se výsledky vědy uplatňovaly v ozbrojených silách často dříve a v širším měřítku než v jiných podsystemech společnosti. To se ve vojenství projevilo revolučními změnami, které zasáhly všechny oblasti, vyvolaly revoluční posuny v názorech na přípravu vojsk k ozbrojenému zápasu, rozbily tradiční zásady a principy taktiky, operačního umění a strategie, vynucovaly si přehodnocování dosavadních kritérií a vyvolaly revoluci ve vojenství. Cesta k vědeckému řízení a velení v ozbrojených silách představovala v Řehákově pojetí využití výsledků a poznání řady speciálních vědních oborů, které teprve v dialektické syntéze a transformováním systémovými a kybernetickými přístupy vytvářely základy vědeckého řízení v ozbrojených silách. Jeho cíl spatřoval v optimálním zabezpečení branných potřeb naší společnosti z hlediska efektivnosti a požadavků na národní ekonomiku.⁵⁷

Teorie řízení a velení se vyčlenila pod naléhavým tlakem řídicí praxe do samostatného vědního oboru, který již tehdy figuroval jako součást vojenské vědy. Tento syntetický vědní obor s výraznou sociální určeností aplikoval zákonitosti řízení společenských procesů na procesy řízení v ozbrojených silách a zkoumal jejich modifikované působení v míru, při přechodu na válečný stav a v ozbrojeném zápase. Cílem a smyslem teorie řízení a velení bylo řešit základní rozpory mezi objektivními požadavky na řídicí praxi v ozbrojených si-

⁵⁶ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 28 – 30, 32 – 33.

⁵⁷ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 148 – 149, 150 – 151.

lách a mezi možnostmi tyto požadavky splnit a urychlit rozvoj řídicí praxe v ozbrojených silách k dosažení vědecké úrovně.⁵⁸ Při řešení konkrétních problémů vstupovaly do teorie řízení jiné vědní obory jako nástroj v různé míře a intenzitě. Pro dílčí úkoly řešené v teorii řízení a velení se stala prvním požadavkem volba vhodných nástrojů, jejichž využití vedlo co nejefektivněji k cíli. K tomu logicky náleželo mít odpovídající znalosti o objektu, který je předmětem zkoumání. Otevřené manipulování člověkem (jako rys řízení epochy průmyslové revoluce) postupně ustupovalo cílenému podněcování samostatné aktivity lidského činitele. Současně se dle Vladimíra Řeháka i přetvářel dřívější vztah nadřízenosti a podřízenosti založený na tuhé vazbě k nepoměrně volnějším poměrům založeným spíše na informačním vztahu. Tím se otevíraly nové možnosti ekvifinality, dynamické rovnováhy, samoregulace a vlastnosti společenské soustavy, což mělo vážné důsledky pro systémovou výstavbu celého společenského organismu i jeho jednotlivých institucí.⁵⁹

Vojenské procesy Vladimír Řehák klasifikoval jako složité dynamické soustavy, mající speciální vertikální i horizontální strukturu, a to nejen jako výsledek historického vývoje ozbrojených sil, ale také podmíněností existence mezních podmínek, které byly jen velmi obtížně srovnatelné s jinými procesy v ostatních společenských oblastech. Efektivnost činností ve vysoce technizovaných agregovaných vojenských soustavách byla zásadně závislá na přesně sladěné lidské činnosti v těchto systémech a rovněž na vysoké odpovědnosti jednotlivce za přesné splnění úkolu až k fyzickému sebeobětování v mezních podmínkách. Výchozí k těmto vlastnostem se ve vojenských systémech projevovala nepoměrně výrazněji než v jiných společenských podsystémech. Nelze opomenout ani jiné vojenské faktory typu značných předpokladů nenadálých a rychlých změn situace, či odborné závislosti nadřízeného na podřízeném, vyžadujícím uvolnění prostoru pro iniciativu podřízených.⁶⁰

Jednou ze základních otázek, kterou bylo dle názoru Vladimíra Řeháka nutné řešit, byla ta týkající se prostoru volnosti a závislosti řízení na jednotlivých úrovních v ozbrojených silách. Porovnávány byly dva typy řízení – ten s volným prostorem řízení na každé úrovni a lineární typ řízení bez volného prostoru. Prvně jmenovaný a preferovaný reprezentoval model, kde každá úroveň měla svůj prostor, kde mohla rozhodovat vedle mezí, v nichž jsou pro ni závazná rozhodnutí vyšší řídicí úrovně. Ty přirozeně určovaly cíle činnosti pro ty nižší z důvodů zřejmých, jako je souhra specializovaných činností či součinnost. Pozitivem bezesporu bylo, že každá úroveň se na celém řídicím procesu podílela aktivně, současně však nesla i plnou osobní odpovědnost za přijatá rozhodnutí. Požadovaná detailnost příkazu na různých úrovních řízení určovala pak míru a obsah informací nezbytných pro jejich rozhodování. Naproti tomu lineární typ řízení byl charakteristický tím, že vyšší řídicí úroveň měla tendenci řídit ty nižší tak detailně, že jim nenechávala reálně žádný prostor pro vlastní rozhodování a ani pro vlastní aktivitu. Toto řízení bylo dle plukovníka Řeháka akceptovatelné jen v mimořádných případech, kdy se čas stal rozhodujícím kritériem. Lineární typ řízení zcela vyřazoval všechny nižší úrovně řízení, a proto od nich následně nebylo možné čekat odpovědnost za neúspěch, a navíc vedl tyto orgány k pasivitě. Pokud se s lineárním řízením setkal v praxi, interpretoval jej jako důsledek nedůvěry ve schopnost podřízených, nebo tak, že příslušný velitel ještě nepřekonal v metodách řídicí práce úroveň, na níž kdysi pracoval v nižší úrovni řízení.⁶¹

⁵⁸ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 170 – 173.

⁵⁹ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 163 – 165.

⁶⁰ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 165.

⁶¹ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 167 – 169.

Další základní otázkou teorie řízení byla problematika optimálního složení štábu a vymezení pravidel jeho činnosti. Pronikání vědeckotechnické revoluce do vojenství zvyšovalo na straně jedné složitost a odpovědnost rozhodování na různých řídicích úrovních. Na straně druhé se zkracoval čas pro přípravu rozhodnutí. Výsledkem byl značný početní růst štábů, což však prokazatelně nebyla ta správná cesta, neboť dvojnásobné zvýšení počtu štábních pracovníků nevedlo ke dvojnásobnému výkonu štábu v řídicím procesu. Tento zdánlivě ne-logický závěr vysvětlil Vladimír Řehák tak, že jedno z pravidel společenského řízení nás učí, že agregovaný výkon skupiny pracovníků v řídicím aparátu nestoupá přímo úměrně s počtem pracovníků, ale dokonce při dosažení určitého rozsahu a složitosti úrovně vede zvyšování pracovníků v řídicím orgánu dokonce k poklesu agregovaného výkonu.⁶²

Další řešenou základní otázkou teorie řízení a velení se stal vědecký výzkum kritérií výběru kádřů z hlediska požadavků na řídicího pracovníka v dobových podmínkách a v širším slova smyslu v podmínkách vědeckého řízení a velení v ozbrojených silách. Značná část úkolů teorie řízení úzce souvisela s požadavkem uplatnění v co nejširší míře metody vědeckého předvídání v řídicích procesech v ozbrojených silách. Zde měly postupně převládat dle Řehákových slov objektivní faktory na úkor subjektivních a voluntaristických prvků řízení. Základ vědeckého předvídání spatřoval v kombinaci zobecnění teoretických a experimentálních poznatků (závěrů) s poznanými zákonitostmi rozvoje předvídající jevy v přírodě a ve společnosti, které ještě nebyly objeveny nebo se ještě nestaly. Ve své podstatě se jednalo o vědecké prognózování vývoje řízených procesů a o vytváření včasných předpokladů, které by umožnily splnit úkoly, které teprve nastanou.⁶³

Další řešenou základní otázkou teorie řízení a velení byla jeho automatizace. Hlubší analýza procesů ve velení odhalila, že značná část časově náročných činností má zákonitý a opakující se charakter. To umožňovalo je formalizovat, a to zejména proto, že u nich nebyl reálně vyžadován tvůrčí přístup k řízení. Jednalo se primárně o činnosti typu sběru, přenosu, shromažďování informací o nepříteli i vlastních vojscích, operačně taktické výpočty podkladového charakteru, či operačně taktické výpočty vedoucí ke zhodnocení pravděpodobných následků možných variant rozhodnutí a doporučení optimální varianty podle určených kritérií. Tyto činnosti a mnohé další plukovník Řehák chápal jako mechanickou duševní práci. Tu charakterizoval jako činnost založenou na formální logice či kvantitativní analýze a syntéze, kterou lze předat samočinným počítačům, neboť ty jsou schopny vykonávat formální část duševní práce člověka, a to nejen v mnohem kratší době, ale i bez chyb. Aplikace tohoto druhu velení a řízení do ozbrojených sil by dle jeho závěrů efektivně vyřešila základní rozpor mezi požadavky na koncepci, kvalitu a rychlost řízení a velení v ozbrojených silách a mezi možnostmi tyto požadavky splnit. Automatizovaný systém, tedy soustava člověk – stroj, nepředstavoval náhradu práce velitele a štábu strojem, nýbrž šlo „jen o převedení nejsložitějších a časově nejnáročnějších oblastí formální práce na technické prostředky“ s cílem poskytovat doporučení k optimální variantě řešení z kvantitativního hlediska. Prostředky automatizace velení se měly stát výkonnými prostředky a nástroji v rukou velitele a štábů, jejich využití mělo mnohonásobně zvýšit efektivitu jejich práce.⁶⁴

Základním předpokladem realizace automatizace velení bylo vybudování komplexních technických zařízení pro sběr, přenos, zpracování informací a jejich zobrazování. Vladimír Řehák zastával názor, že zavedení sebedokonalejší řídicí techniky do štábů samo o sobě nemůže vyřešit problém automatizace velení. Proto bylo nezbytné připravit velké množství programů pro strojové zpracování informací na základě poznaných zákonitostí boje

⁶² ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 170.

⁶³ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 170 – 171.

⁶⁴ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 174 – 176.

a operace. Automatizaci velení vojskům chápal jako objektivní nutnost a její realizace měla vytvořit předpoklady pro odstranění rozporů mezi požadavky na rychlost, přesnost a optimálnost řídicích procesů a současnými možnostmi velet. Automatizace velení byla cestou, jež umožňovala překonat rozpor mezi psychicko-fyziologickými možnostmi velitelů a štábů a složitostí řídicích procesů. Řídicí práci obecně hodnotil Vladimír Řehák jako nejobtížnější lidskou činnost a tato obtížnost v období revolučních změn byla ještě umocněna. Dosažení vědecké úrovně řízení v co nejkratší době považoval za naprosto klíčové. Nové kvality řízení a velení ozbrojených sil však nebylo možné dosáhnout ani automatickým vývojem, a ani tím, že se k vědeckému řízení jen proklamativně přihlásíme. Požadované úrovně řízení lze dle Řehákových slov dosáhnout jediné cestou usilovného studia a usilovné práce velkého množství důstojníků, zaměřených teoreticky i prakticky.⁶⁵

Důležitou úlohu měli v tomto procesu důstojníci z praxe, neboť zlepšovat řídicí praxi mohli jen ti, kteří měli určité minimum znalostí teorie řízení a velení a současně měli zkušenost s řídicími systémy a procesy, které v nich probíhaly. Nejslabším místem byly právě znalosti teorie řízení, a proto za jediné možné řešení považoval úporné a soustavné studium teorie řízení a velení. Dovětkem budiž jeho poznámka, že převážná většina důstojníků se ve školách učila mnoho různých věcí, jen řídit ne. Další důležitý úkol důstojníků z praxe spočíval v získání pravdivých a úplných informací o řízených složkách a procesech, které v nich probíhaly, a to při popisování těchto procesů, jakož i při experimentech a ověřování závěrů vědeckovýzkumných prací. Jeho navrhované řešení znělo, po získání určitého penza poznatků a základních pravidel, metod a přístupů teorie řízení a velení, aby důstojníci tyto konfrontovali s praxí v oblastech své působnosti a odpovědnosti a postupně odstraňovali z řídicí praxe nejhrubší chyby. Následným krokem bylo postupně racionalizovat a optimalizovat řídicí procesy. Studium nového vědního oboru považoval za nezbytné nejen pro vyšší řídicí kádry, ale i pro všechny velitele a příslušníky štábů. Za nezbytné považoval i realizaci statistických výzkumů u vojsk, jež byly klíčové k získání vstupních hodnot pro výzkum řídicích procesů. Ty sice nepřinášely okamžitý efekt a jevily se jako práce velitelství a štábu navíc, nicméně jejich úkolem bylo posloužit v budoucnu ke zvýšení efektivity práce v praxi.⁶⁶

Všechna Řehákova publikační činnost ve druhé polovině 60. let nakonec vyústila ve vrchol jeho akademické činnosti. Dne 4. dubna 1967 se habilitoval před vědeckou radou 2. fakulty VAAZ v Brně. Ministr národní obrany ČSSR generál Lomský poté vydal v Praze dne 8. ledna 1968 oficiální dekret, na základě něhož byl stále ještě podplukovník Řehák jmenován docentem pro obor bojového využití raketového vojska a dělostřelectva, a to k 1. říjnu předchozího roku.⁶⁷ Jeho úloha ve vojenské reformě Pražského jara jako vojenského vědce a pedagogického pracovníka tak byla výrazně určena jeho vynikajícími odbornými předpoklady.

Spoluautorem Memoranda 68

Přelomový rok 1968 určil do značné míry i další životní osudy Vladimíra Řeháka. Nejdříve pro něj znamenal formální vyvrcholení jeho vojenské kariéry, když byl k 1. květnu povýšen do hodnosti plukovníka.⁶⁸ Na půdě své domovské akademické instituce se aktivně podílel na snahách o formulaci samostatné československé vojenské doktríny. Na přelomu května

⁶⁵ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 174 – 176, 179.

⁶⁶ ŘEHÁK a kol., *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*, s. 179 – 181.

⁶⁷ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, dekret ev. č. 97.

⁶⁸ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, osobní spis č. 70343.

a června roku 1968 zde vznikl metodologický návrh pod názvem *Formulovat a konstituovat československé státní zájmy v oblasti vojenství*. Dokument pod zkráceným názvem *Memo-
randum 68* se zrodil jako společný projekt třiceti vědců z řad ČSLA a dalších dvanácti odbor-
níků z civilní sféry. Jednalo se o interdisciplinární projekt založený na poznatcích vojenské
sociologie, psychologie, teorie vědy, válečné ekonomiky, politických věd, pedagogiky, histo-
rie, teorie řízení, prognózování, filozofie a technických věd. K hlavním autorům memoranda
za oblast mezinárodní politiky, diplomacie, analýzy a scénářů vývoje války a míru v evrop-
ském vojenství patřili podplukovníci Milan Ždímal a Bořivoj Švarc, oba taktéž z řad pražské
VPA KG, která se tímto počinem etablovala jako ohnisko vojenské reformy Pražského jara.

Plukovník Řehák se stal autorem páté části *Memoranda třiceti vědeckých pracovníků Vo-
jenské politické akademie a Vojenské technické akademie s návrhem československé vojen-
ské doktríny*, jak zněl rozšířený podnázev tohoto převratného dokumentu. Jeho pátá část nes-
la podtitul *Systémový přístup a využití moderních výzkumných metod* a precizně finalizovala
rozpracované závěry v nosné teze. Jejich brilantní formulace budiž důvodem, proč je pátá
část *Memoranda 68*⁶⁹ uvedena v plném znění:

5.1 *Z hlediska konstituování československé vojenské doktríny je nejnebezpečnější a nej-
zranitelnější jednohlediskový přístup metodou prosté logiky s tradičními metodami práce.
Absolutizování varianty všeobecné války v Evropě s hromadným nasazením jaderných zbraní
je z hlediska československé svébytnosti protismyslné, poněvadž v této variantě je vysoce
pravděpodobná fyzická likvidace ČSSR, bez ohledu na výši výdajů a prostředků na výstavbu
ozbrojených sil, a to dokonce i bez ohledu na konečný výsledek války.*

5.2 *Pro každou z variant 4.2, 4.3, 4.4, 4.5 je možno odvodit systémovým přístupem a s vy-
užitím moderních výzkumných metod průběh vztahů mezi materiálními, finančními a kádro-
vými náklady státu na armádu (za předpokladu dokonalosti a racionality výstavby systému
armády) na jedné straně a mezi mírou rizika ve směru fyzického zničení státu, ztráty suver-
enity a možnostmi dalšího rozvoje socialismu, případně válečné hrozby vůbec na straně druhé.
V podstatě jde o dosažení pragmatické stability systému obrany státu a výstavby armády,
odvozené z politických potřeb a ve vztahu k zahraniční politice s dvojedijným cílem: odvrá-
tit válku zvýšením rizika potenciálního protivníka, zachovat existenci a suverenitu Česko-
slovenské socialistické republiky a touto cestou realizovat přínos ČSSR ke koalici ve smyslu
plnění internacionálních povinností. Řízení rozvoje armády jen na základě prosté logiky, em-
pirie a historických analogií, případně jen v koaličním zájmu bez ohledu na vlastní suverénní
zájmy, je ve svém konečném efektu nevhodné a proti zájmu koalice.*

*Proto považujeme vedle vyrovnání vlastních i koaličních zájmů jako základního východis-
ka vojenské doktríny za nezbytné využití systémového přístupu s využitím všech dostupných
nepřímých kritérií a metod vědeckého předvídání včetně modelových principů. Touto cestou
přezkoumat skutečný stav bojeschopnosti armády v různých variantách z hlediska dynamiky
politických potřeb a ekonomických možností státu. Jde přitom především o problémy politic-
ké a doktrinární v konfrontaci s realitou, nikoliv o problémy taktickooperační a organizační.
Ve využití systémového přístupu při výstavbě armády i v operačních zámyslech vidíme novou
kvalitu, která může zvýšit skutečnou efektivnost našich ozbrojených sil proti současnému stavu.*

5.3 *V nejobecnější poloze vidíme dvojí možnou cestu v základních metodách a přístupech
k řízení rozvoje armády:*

- *Cestu od daných limitujících faktorů kádrových, technických a finančních, které dává
společnost na armádu, k ukázání rizika nedosažení příznivého politického cíle v různých*

⁶⁹ BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan. *Vojenské otázky československé reformy 1967 –
1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967 – 1968)*. Brno : Doplněk, 1996, s. 142 – 143.

variantách evropského vývoje, naznačených v předcházející kapitole. Rozhodnutí o únosnosti výsledné míry rizika přísluší potom vrcholnému politickému orgánu státu.

- Cestu od přípustné míry rizika, stanovené politickým vedením státu, k nezbytným nárokům na uvolnění nutných kádrových, technických a finančních prostředků, v různých variantách evropského vývoje.

Při využití kterékoliv z těchto cest jde o vypracování suboptimálních modelů výstavby armády pro jednotlivé varianty, zabezpečující plnění úkolů obrany v podstatě bez ohledu na dosavadní stavbu reálného systému. Z konfrontace přijatého korelovaného modelu se skutečností a zdroji odvodit pak konkrétní opatření pro řízení rozvoje armády a jejich prvků. Celý naznačený postup by neměl smysl v případě, že bychom pokračovali v nesystémovém, resortním způsobu výstavby armády a nemohli politickému vedení prokázat, že uvolněné prostředky kádrové, finanční i technické využíváme s maximálním efektem a že vytváříme skutečně bojeschopnou armádu pro různé varianty vývoje v Evropě, a nikoliv armádu, jejíž jednotlivé složky jsou schopny na přehlídkách a při ukázkových cvičeních probíhajících podle scénáře dokumentovat svoji zdánlivou bojeschopnost.

5.4 Ve strategii se stále výrazněji projevuje přelom ve směru přechodu od frontálního ničení všech prvků systému protivníka k rozrušení jeho systému zničením vybraného prvku, jehož vyřazení vede ke zhroucení branného systému protivníka vcelku. Tento přechod je možno dokumentovat jako teoreticky optimální, avšak v některých případech (arabsko-izraelská válka) se projevil i prakticky. Jeho racionální využití při řízení výstavby armády i v rozvoji naší strategie a stavby operačních plánů může vést nejenom k podstatným úsporám v nákladech prostředků na armádu a ke skutečnému zvýšení efektivity našeho branného systému i při eventuálním relativním snížení nákladů (avšak vědecky odvozeném a odůvodněném), může pomoci snížit důsledky exponenciálního růstu cen nových typů bojové a řídicí techniky, ale zejména může vést k odpovědnému přesvědčení velení armády i politického vedení státu o optimální činnosti a odpovědnosti vůči státu i vůči koalici.

5.5 Naznačenou cestu i metody konstituování československé vojenské doktríny je ovšem možno realizovat jedině kvalitativně novým přístupem k využití vědeckého potenciálu našeho státu jako rozhodující složky její realizace. Ve využití vědy jako motorické síly, schopné používat metod práce nedostupných pracovníkům operativy nejen z hlediska způsobu myšlení, ale i z hlediska času a využití prostředků a jako protiváhy (iniciativní a oponentní) vůči operativě s arbitrází ve velení armády, a v politickém vedení státu, vidíme základní předpoklady pro dosažení nové kvality jak při konstituování československé vojenské doktríny, tak i při řízení rozvoje armády při její realizaci.

Labutí píseň plukovníka Řeháka, aneb druhý život po Memorandu 68

Poslední Řehákovo dílo, které vzniklo na VPA KG, neslo název *Kritický pohled na vlastní stranicko-politickou činnost v uplynulém období (1968-1969)*. Zasazeno do dobového kontextu se jedná o vlastní Řehákovu obhajobu a minimalizaci jeho podílu na zpracování tohoto unikátního dokumentu v perspektivě počátku období normalizace. Pro současné čtenáře je tato část podnětná zejména jako unikátní možnost nahlédnout do zákulisí vzniku tohoto dokumentu.

V jeho úvodu plukovník doc. Ing. Vladimír Řehák, CSc. uvedl, že se z denního tisku dozvěděl, že byro HPS ČSLA s ním na svém zasedání ve dnech 4. a 5. září 1969 zahájilo stranické řízení v souvislosti s kritizovanými dokumenty VPA KG z roku 1968. Jeho reakcí bylo hledání nezbytných odpovědí na řadu otázek, a to nejen pro stranické vedení. Otázky, které si pokládal, byly typu, jak je možné, že je citován v souvislosti s takovými pojmy, jako je „antisovětišmus“, či „pravicově oportunistické názory“, když tyto směry jsou hluboce cizí jeho přesvěd-

čení a celé jeho dosavadní činnosti, nebo že se podílel na dokumentech, které dnes hodnotí stranický orgán jako prostředek pravice v boji proti stranickému aparátu. V centru pozornosti se přirozeně objevilo i jeho autorství páté části *Memoranda 68* a signování téhož dokumentu.⁷⁰

K posledně zmíněnému uvedl plukovník Řehák, že v březnu roku 1968 byl pozván na schůzku do Výzkumného ústavu evropské bezpečnosti (VPA KG), kde měl být projednán možný podíl pracovišť akademie na přípravě podkladů pro návrh připravovaného akčního programu ČSLA pro komisi ministra. Následně byl tento úkol přenesen na velitele VPA KG formou organizace vědecké konference k politickým a společenským stránkám rozvoje ČSLA, z níž by pak vznikl příspěvek VPA KG k akčnímu programu armády. Ke každé konferenci bylo i tehdy nutné připravit podklady v souladu s tezemi. Plukovník Řehák proto dostal za úkol připravit stručný výhled o možnostech racionálního programování rozvoje armády s využitím systémové analýzy. Pro úplnost dodejme, že doc. Procházka měl plénum seznámit s analýzou ekonomických problémů rozvoje ČSLA a podplukovník dr. Bořivoj Švarc s mezinárodně politickými hledisky. Koncem dubna se na Vladimíra Řeháka obrátili již zmíněný Bořivoj Švarc a pplk. Ing. Milan Ždímal se žádostí, aby se připojil vlastní pasáží k jejich částem, rozebírajícím mezinárodně politická východiska, a ukázal možnou metodu postupu programování racionálního vývoje ČSLA. Je nutné zdůraznit, že se celou dobu stále mluvilo o tomto materiálu jako o podkladech k diskuzi na konferenci, nikoliv jako o memorandu. Materiály, které zůstaly u plukovníka Řeháka na připomínkování, byly první čtyři části pozdějšího *Memoranda 68*. Ten však plnil jiné naléhavé úkoly, a tak tyto materiály pouze zběžně prohlédl, založil a na celou věc zapomněl.

Následně asi po 3 týdnech mu Dr. Švarc připomněl jeho slib, a tak narychlo, během dvou večerů, Řehák sepsal stať o možných vědeckých metodách zkoumání, které se následně dostaly do memoranda jako jeho pátá část. Ta je stručným a poněkud pragmaticky upraveným obsahem teoretické studie o možnostech využití systémové analýzy jako prostředku ke snížení rizika při programování rozvoje velmi složitých dynamických soustav. Tento materiál byl ryze odborné a technické povahy, který Řehák sepsal v roce 1967 a z toho vyplývala poněkud slabá návaznost páté části na předcházející části pozdějšího memoranda. Tuto část pak předal oběma kolegům s jejich původními materiály s připomínkou, že zejména v prvních dvou částech se některá hlediska nezdaří správná a některé formulace jsou až příliš příkré, což může vyvolat oprávněnou nelibost u našich sovětských přátel. Autoři těchto částí jej však ujistili, že základní myšlenky jsou vlastně jen modifikací závěrů politického poradního výboru států Varšavské smlouvy z roku 1966 (Bukurešť) a z karlovarské konference komunistických stran z roku 1967, a že ty formulace budou ještě upraveny.⁷¹

Přístup Vladimíra Řeháka, autora páté části memoranda, vycházel z jeho předcházejících prací. Jeho úvahy vycházely zejména z toho, zda jsou k dispozici ve vědě metody, které by umožnily nést východiska ke zvýšené agregované účinnosti při únosných nákladech a únosném riziku z hlediska splnění cílů ČSSR a jejich internacionálních povinností. Dále uvažoval o resortnosti a komplexnosti rozvoje armády a konečně o možném způsobu využití vědeckého potenciálu státu ke zvýšení obranyschopnosti. Subjektivně sledoval svou částí pozdějšího memoranda jediný cíl – upozornit vojenské teoretiky na některé netradiční metody práce, zejména pak systémovou analýzu jako velmi nadějný směr, který představuje možnost snížit riziko neúspěchu při programování rozvoje branného systému. Pokud jde o Řehákov podpis jako signatáře memoranda, ten vyplýval z předcházejícího. Podepsal s plnou odpovědností materiál, jehož metodologicky nejvědeckější část sám vytvořil.

⁷⁰ ŘEHÁK, Vladimír. *Kritický pohled na vlastní stranicko-politickou činnost v uplynulém období (1968 – 1969)*. Praha: VPA KG, 1969, s. 1 – 2.

⁷¹ Tamtéž, s. 12 – 14.

Až k hořkému konci

Osudy Vladimíra Řeháka po srpnové okupaci rozhodujícím způsobem ovlivnila nastupující normalizace v ČSLA. Jako již zmíněný spoluautor a signatář *Memoranda 68* se navíc stal jednou z obětí tvrdého tažení proti inteligenci v armádě, jež byla obviňována z rozkladu ČSLA zevnitř přenášením cizích ideologických vlivů. K vojenské inteligenci se přistupovalo zcela nekompromisně a měla být souzena za své „viny“ v plném rozsahu.⁷² Sovětsí okupanti zaujali krajně nepřátelský postoj právě k pražské VPA,⁷³ která pro ně zůstala ohniskem antisovětismu, „oportunismu“ a „pravicových“ tendencí. Za vhodnou příležitost posloužilo zavádění nové makrostruktury ČSLA, jež bylo předběžně konzultováno se sovětskou delegací pod vedením maršála Grečka v Československu již během května 1968. Jinými slovy, ještě před osudovým 21. srpnem došlo k přijetí politického opatření spočívajícím v plánu na zrušení nepohodlné VPA.⁷⁴ Připravené návrhy nové armádní struktury projednal maršál Grečko s ministrem národní obrany generálem Dzürem 22. února 1969 v Moskvě. Následně byla 14. března téhož roku schválena nově svolaná Rada obrany státu,⁷⁵ a to na svém prvním zasedání.⁷⁶ Od 1. května 1969 byl zahájen proces průběžného hodnocení vojáků z povolání právě s ohledem na strukturální změny armádního organismu. Tímto momentem odstartovaly hromadné čistky, protože hodnotitelé se zaměřili především na vztah hodnocených vojáků k politice KSČ, a nikoliv primárně na jejich odborné předpoklady.

Ve stejném období začala zvláštní komise HPS vyšetřovat činnost vědeckých a pedagogických pracovníků VPA v Praze. Náčelník HPS generál František Bedřich navíc dne 22. srpna 1969 písemně vyrozuměl předsedu Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ Milouše Jakeše v tom smyslu, že všechny autory a signatáře *Memoranda 68* čeká propuštění z rámce ČSLA. Žádal zároveň o provedení opatření, jež měla propuštěné znevýhodňovat při hledání zaměstnání ve státních a společenských organizacích. Na tomto základě odstartovala vlna perzekucí bývalých vojáků z povolání, a to i v civilním životě.⁷⁷ V těchto krajně nepříznivých podmínkách tedy započal neodvratný proces konce vojenské kariéry plukovníka Řeháka.

V souvislosti s ukončením činnosti VPA vzniklo v červenci 1969 Řehákovo řádné služební hodnocení, v němž byl hodnocen celkově jako výtečný. Dne 30. července mu však oznámila komise náčelníka HPS za jeho osobní přítomnosti nepochopitelnou skutečnost. Vladimír Řehák měl být propuštěn z ČSLA z reorganizačních důvodů, jelikož se pro něj nenašlo další služební zařazení. Poté došlo k evidentně zmanipulovanému „právnímu“ procesu, kdy původní hodnocení pozbylo platnosti, vznikla tři další, přičemž poslední z 11. prosince 1969 obsahovalo celkově nevyhovující závěrečné stanovisko. Téhož dne byl Řehák seznámen

⁷² CHRASTIL, Sylvestr. *Normalizace československé armády na počátku 70. let*. Brno : Vojenská akademie, 2002, s. 175.

⁷³ RAŠEK, Jan. Vojenské Memorandum 1968: proč Sověti neobsadili nejdříve Ministerstvo národní obrany, ale VPA KG. In: *Vojenské rozhledy*, 2008, roč. 17, č. 4, s. 176 – 179.

⁷⁴ Ukončení služební činnosti akademie proběhlo dne 24. 7. 1969 ve formě rozšířeného zasedání Vědecké rady VPA KG. Viz VHA Praha, fond 280, karton č. 34, Zápis z porady velení VPA KG, která se konala dne 9. července 1969, čj. 4503/28 ze dne 11. července 1969, s. 2.

⁷⁵ Ústavní zákon ze dne 31. ledna 1969 o Radě obrany státu č. 10/1969 Sb.

⁷⁶ MADRY, Jindřich. Sovětské zájmy v pojetí obrany Československa (1965 – 1970). In: *Historie a vojenství*, 1992, roč. 41, č. 5, s. 126 – 140.

⁷⁷ MADRY, Jindřich. Počátky normalizace a armáda: duben–srpen 1969. In: *Historie a vojenství*, 1993, roč. 42, č. 4, s. 3 – 49.

s rozhodnutím náčelníka HPS ČSLA o jeho propuštění do zálohy.⁷⁸ Rozhodující důvod pro tak tristní výsledek celého hodnoticího procesu není složité najít. Stalo se jím zcela zřejmě autorství a podpis memoranda, v němž: „*měl projevit oportunistické, netřídní názory na hodnocení mezinárodní a vnitropolitické situace, úlohu Varšavské smlouvy a nesprávné názory na vedoucí úlohu strany ve společnosti a armádě*“.⁷⁹ Nevyhovující hodnocení však vypracovaly k tomu neoprávněné osoby, které nevykonávaly s plukovníkem Řehákem služební činnost a jeho výkony ve službě tudíž neznaly.

Součástí hodnoticí kritiky se stal kromě memoranda i Řehákův podíl na rozpracování tezí k otázce řízení stranicko-politické práce v armádě. Projekt vznikl na přímou objednávku 1. oddělení HPS v lednu 1968 a měl pouze do praxe uvést myšlenku z předchozího prosincového pléna ÚV KSČ o rozdělení státních a stranických funkcí, a to ve vojenských podmínkách. Vladimír Řehák se k věci vyjádřil jako nikoliv politický pracovník, ale uznávaný teoretik v oblasti řízení. Zvažoval dvě varianty, konkrétně strukturu samostatné stranické organizace v ČSLA a variantu vřazení politické práce do segmentu velení.⁸⁰ Nejednalo se o jeho vlastní iniciativu, ale pokus HPS o řešení kritického stavu, v němž se politický aparát komunistické strany v armádě po lednu 1968 a zejména po aféře generála Šejny ocitnul. Kritika se na něj hrnula jak ze strany velitelského sboru od úrovně MNO až po nejnižší jednotky, tak ze strany veřejnosti.⁸¹ I tato činnost ve prospěch KSČ tedy posloužila v posrpnových podmínkách k profesní perzekuci plukovníka Řeháka, což jen podtrhuje skutečnou povahu začínající normalizace. V tomto kontextu nepřekvapí jeho vzetí do kádrové dispozice náčelníka HPS ČSLA ke dni 1. listopadu 1969.⁸²

Tyto těžkosti zapadaly velmi přesně do celkového kontextu tehdejší situace v armádě. Na kolegiu ministra 15. prosince 1969 Martin Dzúr zakázal propouštět do civilu vojáky z organizačních důvodů, pokud se jednalo o politické příčiny. Propuštění tak odcházeli z armády za stále obtížnějších podmínek. Rostl i důraz na trestní postih jednotlivců stojících v opozici. Na kolegiu ministra národní obrany dne 26. ledna 1970 bylo oznámeno, že materiály vojenské kontrarozvědky na vojáky provinivší se v průběhu srpnové okupace převzal již hlavní vojenský prokurátor za účelem dalšího postupu v trestním řízení. Za trestné činy proti republice⁸³ (protistátní delikty) bylo odsouzeno v roce 1969 celkem 179 a o rok později 252 příslušníků ČSLA.⁸⁴ V této atmosféře byl postup proti plukovníku Řehákovi jako spoluautorovi tolik nenáviděného memoranda zcela nekompromisní. 10. března 1970 posoudila hlavní komise MNO jeho odvolání proti řádnému hodnocení, souhlasila s dosavadním postupem proti jeho osobě a navrhla jej propustit z činné služby. V posledním březnový den s tím ministr národní obrany generálplukovník Dzúr vyslovil bez

⁷⁸ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, záznam o pohovoru se s. plukovníkem Ing. doc. Vladimírem ŘEHÁKEM, CSc. dne 11. prosince 1969.

⁷⁹ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, Věc: odvolání proti řádnému hodnocení, Praha, 20. 12. 1969, s. 6.

⁸⁰ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, Kritický pohled na vlastní stranicko-politickou činnost v uplynulém období ze dne 30. září 1969, s. 3.

⁸¹ NAVRÁTIL, Jaromír. Džúrovo velení ČSLA a jeho nástupnická strategie (I): příspěvek k dějinám roku 1968. In: *Historie a vojenství*, 1991, roč. 40, č. 6, s. 70 – 94.

⁸² VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, osobní karta důstojníka „A“.

⁸³ Trestní zákon ze dne 29. listopadu 1961 č. 140/1961 Sb., hlava první zvláštní části.

⁸⁴ MADRY, Jindřich. Stupňování normalizačních opatření po srpnu 1969 v Československu a jeho armádě (1969 – 1971). In: *Historie a vojenství*, 1993, roč. 42, č. 5, s. 71 – 112.

dalšího souhlas.⁸⁵ 27. dubna 1970 pak byl Vladimír Řehák vyrozuměn o svém propuštění ze služebního poměru vojáka z povolání k 31. červenci téhož roku, a to na základě rozkazu MNO č. 0116.⁸⁶

Je složité odhadnout, kdy přesně se Vladimír Řehák rozhodl pro radikální řešení své nové životní situace. Aniž považujeme za nutné přehnaně spekulovat o jeho duševním stavu, není třeba pochybovat o tom, že konec vlastní vojenské a odborné kariéry nesl těžce. Přijal osobní rozhodnutí, jímž se vrátil mezi zhruba dvě stě tisíc Čechoslováků, kteří mezi lety 1948 a 1989 nelegálně Československo opustili. Většina z nich odešla právě v souvislosti se srpnovými událostmi roku 1968, přičemž však zvolili klidný způsob provedení svého záměru. Převážně se nevrátili z turistických či služebních cest v zahraničí, popřípadě z návštěv svých příbuzných. Pouze menšina z nich zvolila například teroristické metody, k nimž lze počítat ozbrojené únosy civilních letadel. Tento poměr rámcově odpovídal představám Gustáva Husáka, který si osobně plošné politické procesy jako formu odplaty za Pražské jaro nepřál, a to s ohledem na vlastní minulost politického vězně a ve snaze neprovokovat mezinárodní mínění. V květnu 1970 proto navrhoval (neúspěšně) vyhlášení amnestie.⁸⁷ Na druhé straně nelze Řehákovu rozhodnutí považovat za čin zcela ojedinělý. V inkriminovaném roce 1970 došlo celkem ke čtyřem pokusům o násilím vynucený přelet československých letounů za hranice, přičemž většina z nich (celkem 3) proběhla „úspěšně“.⁸⁸ Bez ohledu na fakta a možná hodnocení, právě tuto radikální cestu zvolil i Vladimír Řehák, avšak i zde představoval přece jen určitou výjimku, a to vzhledem ke své dlouhodobé a čestné službě vlasti a v neposlední řadě i díky tomu, že se k tak krajnímu a násilnému činu odhodlal spolu se svými dvěma syny.⁸⁹

Kdy konkrétně Vladimír Řehák st., Vladimír Řehák ml. a Jaromír Řehák počali s plánováním únosu letadla, není zcela zřejmé. Z vyšetřování vedeného orgány vojenské kontrarozvědky (VKR) vyplynulo, že se iniciátorem celé akce stal právě plukovník Řehák ještě před tím, než jeho kariéra v ČSLA definitivně skončila. Za motiv jeho jednání lze považovat nejen pochopitelnou uraženou lidskou ješitnost, nýbrž i silné obavy před politickými perzekucemi za jeho práci na reformě vojenské politiky, vědy i armády v průběhu let 1968/69.⁹⁰ V dopise, jenž zanechal před únosem ve svém bytě, navíc vyjádřil absolutní nesouhlas se směrem politického vývoje v ČSSR.⁹¹ Řehákův strach před politickým pronásledováním nebyl v žádném případě produktem jeho předrážděné mysli. Státní bezpečnost věděla o jeho pokračujících kontaktech s bývalými kolegy ze zrušené VPA KG (rektor plukovník Mencl, spoluautor textu memoranda podplukovník Švarc),⁹² tedy o formující se skupině vojenského

⁸⁵ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, Závěr hlavní komise pro hodnocení důstojníků a generálů Československé lidové armády, KR 0116.

⁸⁶ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, Potvrzení ze dne 27. dubna 1970.

⁸⁷ MACHÁČEK, Michal. *Gustáv Husák*. Praha : Vyšehrad, 2019, s. 421.

⁸⁸ KELLER, Ladislav – KOVERDYNSKÝ, Bohdan. Únosy dopravních letadel v Československu 1945–1992. Cheb : Svět křídel, 2012, s. 24.

⁸⁹ PEJČOCH, Ivo. Teroristické metody při překonávání státní hranice. In: *Paměť a dějiny*, 2018, roč. 12, č. 2, s. 36 – 47.

⁹⁰ Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, Sbírka Správa vyšetřování StB, vyšetřovací spisy MV-V, svazek arch. č. V-15242 MV, Vladimír Řehák a spol., závěrečná zpráva v trestní věci ze dne 3. 2. 1971, ČVS: Skr-161/14-1970, s. 2.

⁹¹ ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV, AKCE TRANSIT – ÚNOS, doplňující informace ke dni 13. srpna 1970 – 08.00 hod., s. 1.

⁹² ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV, AKCE TRANSIT – ÚNOS, doplňující poznatky ke dni 12. 8. 1970 v 08.00 hod., s. 1.

normalizačního disentu.⁹³ Stýkal se též úzce s generálporučíkem Václavem Vitanovským, bývalým náčelníkem operační správy GŠ a autorem knihy *Vojenská strategie koaličního pojetí (1968)*.⁹⁴ Právě díky tomuto dílu se stal Sovětům nepohodlným a jeho vojenská kariéra na počátku normalizace předčasně skončila. Tyto a další informace k Řehákově osobě dodával agent VÍTEK z 1. odboru Hlavní správy vojenské kontrarozvědky spolu s důvěrníkem pod krycím označením VĚDEC. S oběma Vladimír Řehák st. musel komunikovat velmi obezřetně, protože ani jeden ze dvojice nezachytil sebemenší náznak jeho plánů na násilný útěk z Československa.⁹⁵ Naopak získali z jeho vyjádření dojem, že má zajištěnu budoucnost v civilním životě a těší se na nové zaměstnání.⁹⁶ Již mezi 19. a 21. červencem 1970 se však snažil získat letenky a své dcery obdaroval památečnými dary.⁹⁷ Palubní doklady nutné pro let se svými syny nakonec úspěšně zakoupil 22. července,⁹⁸ což byl rozhodující krok k realizaci jeho plánu na útěk do ciziny.

Osudovým dnem se pak stal 8. srpen 1970. V 16:30 hod. nastoupil bývalý plukovník ČSLA Řehák i se syny Jaromírem a Vladimírem na palubu letadla IL-14 imatrikulační značky OK-MCG Československých aerolinií (ČSA). Let OK 303 s pravidelným odletem v 16:35 hod. směřoval z pražské Ruzyně do Košic, včetně plánovaného mezipřistání v Bratislavě. Již v bratislavském vzdušném prostoru nabraly události rychlý spád. Řehák st. ozbrojen gumovým obuškem a jeho syn Vladimír, jinak posluchač prvního ročníku pilotního směru na brněnské Vojenské akademii Antonína Zápotockého, s pistolí vyrazili dveře pilotní kabiny a donutili trojčlennou posádku Iljušinu ke změně kurzu na Vídeň. Zejména docent Řehák přitom komunikoval s posádkou a třiceti pasažéry. Nikterak se netajil svou vlastní identitou, představil se a v napjaté atmosféře se pokoušel cestující uklidnit. Z jeho vyjádření lze usuzovat, že své jednání chápal jako čin motivovaný nikoliv kriminálními pohnutkami, ale naopak akt člověka politicky pronásledovaného. Krátce se charakterizoval jako vojenský vědecký pracovník, autor knih a dalších publikací a zdůraznil svou roli spolutvůrce a signatáře textu *Memoranda 68*. Právě tuto skutečnost označil za důvod své politické perzekuce v ČSSR a příčinu únosu letounu.⁹⁹ Unesené letadlo nakonec přistálo téhož dne bez dalších komplikací na vídeňském letišti ve Schwechatu kolem 17:50 hod., přičemž otec a syn Řehákoví byli neprodleně zadrženi rakouskými bezpečnostními orgány. Díky společnému úsilí pracovníků čs. vyslanectví a zastoupení ČSA ve Vídni nakonec

⁹³ Dle rozkazu náčelníka Hlavní správy vojenské kontrarozvědky č. 16 ze dne 30. června 1970 byla vytvořena centrální účelová evidence nepřátelských osob (vojáci a občanští pracovníci ČSLA), které v letech 1968/1969 projevily své nepřátelství ke KSČ, socialismu a SSSR. Jednou ze sledovaných skupin se stali i signatáři a podporovatelé *Memoranda* vypracovaného býv. VPA. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/data/pdf/rozkazy/rozkaz-nhsvkr16-700630.pdf>.

⁹⁴ MW. *Personálie*. Vojenské rozhledy, 1992, č. 6, s. 116 – 117.

⁹⁵ ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV, AKCE TRANSIT – ÚNOS, doplňující informace ke dni 14. srpna 1970 v 08.00 hodin, s. 1.

⁹⁶ Milan Ždímal však na počátku 90. let naznačoval v retrospektivě pravý opak, o němž lze do určité míry pochybovat. Vladimír Řehák se někdy mezi 6. a 10. 9. 1969 měl sejít jak s ním, tak i s Bořivojem Švarcem ve svém bydlišti a o plánu na násilný únos letadla z ČSSR je informovat (!). Viz k tomu ŽDÍMAL, Milan. *Memorandum: 1968 – 1990*. Bratislava : Vysoká vojenská pedagogická škola, 1992, s. 14.

⁹⁷ ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV, AKCE TRANSIT – ÚNOS, doplňující poznatky ke dni 12. 8. 1970 v 08.00 hod., s. 2.

⁹⁸ ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV, AKCE TECHNOKRAT – ÚLET, informace ke dni 18. srpna 1970 v 08.00 hod., s. 3.

⁹⁹ ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV, VŠ-ČVS-299/70 – svědecká výpověď Margita KOLCOVÁ ze dne 11. 8. 1970, s. 3.

IL-14 s posádkou i všemi pasažéry ještě před půlnocí odstartoval a v noci následujícího dne bez nehod přistál na letišti v Bratislavě.¹⁰⁰

Další osudy jednoho z iniciátorů československé vojenské reformy se staly následkem jeho radikálního činu. Rozkazem MNO ve věcech kádrových č. 0300 byla Vladimíru Řehákovi odňata hodnost plukovníka ke dni 31. srpna 1970 i se všemi vyznamenáními „Za službu vlasti“ či „Za zásluhy o obranu vlasti“. Zároveň mu náčelník Městské vojenské správy v Praze Josef Ježek navrhl odejmout příspěvek za službu v ČSLA ve výši 1 250,- Kč měsíčně, jenž mu z důvodu pobytu mimo území republiky nebyl vyplácen.¹⁰¹ Již v září 1970 požádala obě republiková ministerstva o vydání otce i synů Řehákových do ČSSR za účelem trestního stíhání. Zemský trestní soud ve Vídni však 17. února 1971 vydal odsuzující rozsudek, v němž je všechny tři shledal vinnými z únosu československého letadla tak, jak bylo popsáno výše. Tímto rozsudkem byl Vladimír Řehák st. odsouzen na jeden a čtvrt roku žaláře a oba jeho synové po jednom roku téhož. Spolkové ministerstvo spravedlnosti ve Vídni odůvodnilo zamítnutí jejich vydání k potrestání do Československa tím, že díky proniknutí letounu IL-14 do rakouského vzdušného prostoru došlo ke spáchání trestné činnosti také v Rakouské republice. Proto se ve věci staly kompetentními orgány rakouské justice.¹⁰²

Lze však v tomto kontextu hovořit o štěstí. Vojín Vladimír Řehák ml. byl totiž Vyšším vojenským soudem Příbram odsouzen (jako jediný aktivní voják z celé trojice) v nepřítomnosti dne 27. ledna 1972 za trestné činy zavlečení do ciziny, loupeže a zběhnutí do ciziny k úhrnnému trestu odnětí svobody v trvání deseti roků.¹⁰³ Vladimír Řehák st. již nebyl osobou podléhající vojenské soudní pravomoci, ale československým civilním trestním soudům. Neznamenalo to však žádnou procesní výhodu. Bratislavský trestní tribunál vynesl 15. srpna 1972 odsuzující rozsudek v nepřítomnosti, který spoluautorovi *Memoranda 68* uložil nepodmíněný trest odnětí svobody v délce jedenácti let, propadnutí majetku a ztrátu vojenské hodnosti. To vše z důvodu naplnění skutkových podstat trestných činů zavlečení do ciziny, loupeže, opuštění republiky a poškozování majetku v socialistickém vlastnictví.¹⁰⁴

Druhý život Vladimíra Řeháka

Rakousko 70. let minulého století se nakonec nestalo Řehákovou novou domovinou, a to navzdory skutečnosti, že jej rakouská justice za únos letadla nepotrestala nijak přísně. Na-trvalo totiž přesídlil do sousední Německé spolkové republiky, kde žil od roku 1973 až do své smrti 1. června roku 1998. Po krátké úvodní epizodě ve Frankfurtu nad Mohanem se usadil v malém městě Visselhövede ve spolkové zemi Dolní Sasko, které se nachází asi 60 kilometrů od Brém. Zde potkal i svou třetí manželku Annemarie Renate Pultar, původním povoláním učitelku. Oženil se s ní v listopadu roku 1977 v Mnichově. V roce 1983 se jim poté narodilo jediné společné dítě, dcera Janika. Jako bývalý vojenský technik a systémový vědec našel Vladimír Řehák uplatnění v oboru informačních technologií. Stal se úspěšným autorem informační podpory pro zemědělce, když vybudoval oddělení informační podpory ve firmě Land Data, která dodnes existuje a poskytuje softwarové služby německým země-

¹⁰⁰ Další únos čs. letadla. In: *Lidová demokracie*, 1970, 10. srpna, roč. XXVI, č. 187.

¹⁰¹ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, čj. 0164 ze dne 4. ledna 1971, Věc: Ing. Vladimír Řehák doc. CSC., odejmutí příspěvku za službu.

¹⁰² ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV, N-1494/71, Věc: Vladimír Řehák a spol. – řízení o vydání z ciziny, s. 2.

¹⁰³ ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV, rozsudek T 12/71 ze dne 27. ledna 1972, s. 1 – 2.

¹⁰⁴ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, návrh na zahájení rehabilitačního řízení s doc. Vladimírem Řehákem, CSC., nar. 18. 6. 1927 v Kourimi ze dne 4. října 1990.

dělcům.¹⁰⁵ Jednalo se o zaměstnání velmi dobře honorované, takže vedl se svou rodinou život vyšší horní třídy. V roce 1990 si ve Visselhövede postavil vlastní dům. Vladimír Řehák udržoval v průběhu československé normalizace kontakt se svými bývalými kolegy z pražské VPA KG, zejména s profesorem Vojtěchem Menclem a pokud byl živ, i se svým otcem, stejně jako s bratrem Janem a sestrou Olgou. Prostředníkem se stala známá Věra Caesarová, která Řehákovu korespondenci zasílala na adresy do tehdejší ČSSR. S československými emigranty žijícími v tehdejší západní Německu však kontakty neudržoval, což bylo zřejmě způsobeno jeho silnými obavami o vlastní bezpečnost. I z tohoto důvodu jen velmi nerad hovořil o svém předchozím životě v ČSSR, stejně jako nesděloval nic ohledně únosu letadla ze srpna roku 1970. Týkalo se to bezvýjimečně i jeho manželky a dcery.

Epilog

Práce Vladimíra Řeháka na zásadním dokumentu vojenské reformy Pražského jara zapříčinila po 17. listopadu 1989 nové otevření jeho případu. Dělo se tak za zcela jiné společenské atmosféry a odlišných politicko-právních okolností. Hybatelem Řehákovy osobní a vojenské rehabilitace nebyl on sám, nýbrž jeho bývalý nadřízený a rektor VPA KG Praha prof. Ing. Vojtěch Mencl, DrSc. Ten 4. října 1990 sepsal pro Rehabilitační komisi Federálního ministerstva obrany (FMO) návrh, v němž stručně připomněl *Memorandum 68* a jeho význam pro tvorbu čs. vojenské doktríny. Mencl zdůraznil úlohu normalizátorů při destrukci Řehákovy vědecké, vojenské i osobní dráhy, jež nakonec vedla k únosu letadla a násilnému odchodu na tehdejší Západ.¹⁰⁶ Vladimír Řehák se od své minulosti v bývalém Československu nedistancoval a ze svého bydliště v SRN s rehabilitačními orgány spolupracoval. I po letech chápal únos letadla z 8. srpna 1970 jako čin nikoliv teroristický, nýbrž jako akt vynucený normalizační šikanou vůči své osobě. Do podkladů pro rehabilitaci tuto skutečnost bez jakýchkoliv výhrad otevřeně uvedl.¹⁰⁷ Jednalo se o hodnocení ryze subjektivní, avšak nikoliv vzdálené tehdejší realitě. Centrální rehabilitační komise FMO pak mohla jeho žádost projednat dne 11. července 1991 s výsledkem nad jiné jednoznačným. Vladimír Řehák byl plně a bez dalšího rehabilitován s navrácením hodnosti plukovníka a povolením nošení stejnokroje při slavnostních příležitostech.¹⁰⁸

Vladimír Řehák si rehabilitace osobně velmi vážil a rozhodnutí o ní měl vyvěšené na zdi své kanceláře. V roce 1990 odešel do důchodu, leč zůstával stále aktivní a založil si vlastní firmu Perikles. Ta vyvíjela i činnost v České republice, kde pro ni pracoval i jeho syn Vladimír a dcera Olga, která vykonávala funkci generální ředitelky. Na počátku 90. let Vladimír Řehák uvažoval i o návratu do své původní vlasti, kterou poprvé navštívil na přelomu let 1991 a 1992, tedy ještě za existence československé federace. Ve hře zůstávala i alternativa přestěhování do Prahy, kde by jeho žena, profesí učitelka, mohla vyučovat v Goethe Institutu. Nakonec se však jeho návrat do vlasti z rodinných důvodů neuskutečnil. Řehák zůstával až do posledních dnů svého života aktivní, komunikativní a veselý, ač jej počaly provázet závažné zdravotní obtíže. Postihly jej totiž dva záchvaty mozkové mrtvice, první v polovině 80. let a druhý půl roku před smrtí.

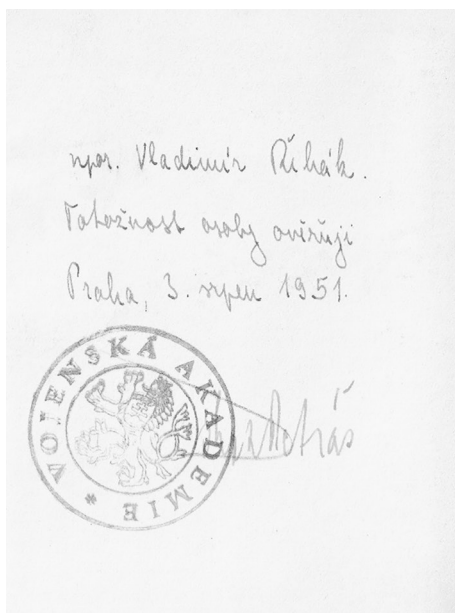
¹⁰⁵ LAND DATA [online] [cit. 23-4-2025]. Dostupné na: <<https://www.landdata.de/>>.

¹⁰⁶ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, návrh na zahájení rehabilitačního řízení s doc. Ing. Vladimírem Řehákem, CSc., nar. 18. 6. 1927 v Kouřimi ze dne 4. října 1990.

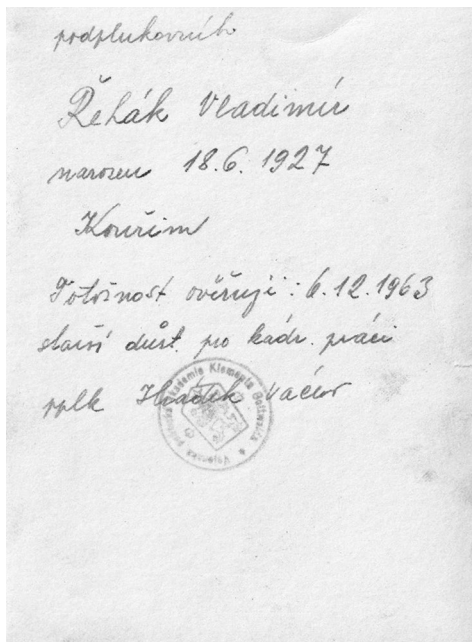
¹⁰⁷ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, položka „H. další okolnosti“ v rámci Návrhu rozsahu rehabilitace (spis personální rehabilitace 1990-1992 ev. č. 488-7075/2006-7542).

¹⁰⁸ VUA-SA AČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák, nar. 18. 6. 1927, č. j.: 60021/4119-A-38 ze dne 29. 7. 1991.

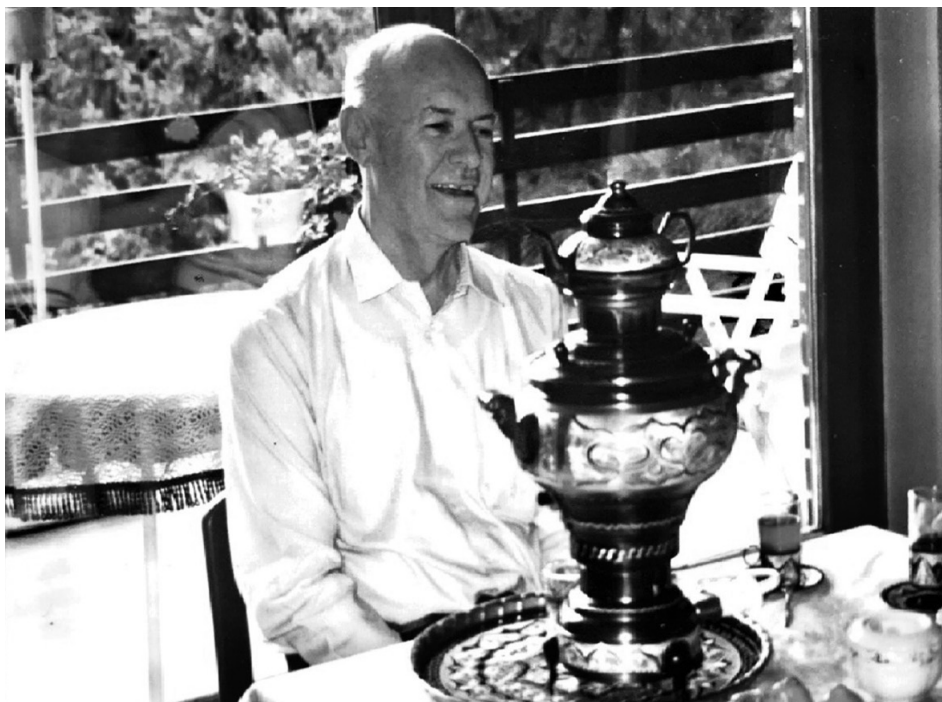
Teoretický i lidský odkaz Vladimíra Řeháka lze přes některé diskutabilní momenty v jeho životních osudech považovat za více než inspirativní a aktuální. Z přesvědčeného komunisty jej jeho vědecká práce v ozbrojených silách, zahrnující více než šedesát publikovaných odborných prací, přivedla až na pozice zásadního odpůrce marxistických dogmat v československém vojenství. V průběhu roku 1968 se postavil za program vojenské reformy Pražského jara, a to na základě přísně racionálních a vědeckých argumentů. Navzdory tomu se i v tomto svobodném období ryze politickým kritériím spíše vyhýbal. I za takto relativně umírněné postoje nakonec v průběhu počínající normalizace zaplatil cenu vysokou, tedy zcela destruovanou profesní kariérou. Rozhodl se odvážným, leč protiprávním činem změnit svou životní dráhu, což se mu ve svobodnější části tehdejší rozdělené Evropy podařilo. V neposlední řadě Řehákův akcent na větší provázanost vývoje armády a jejího řízení s vývojem společnosti odpovídá i zcela aktuálním požadavkům na demokratickou kontrolu ozbrojených sil. Jeho profil odborně skvěle připraveného a nestranného vojenského vědce budiž vzorem k následování, a to nejen pro dnešní obec vojensko-akademickou, ale i v širším kontextu pro celou oblast vojenství. Jím sepsaná pátá část *Memoranda 68* inspiruje i v dnešní době zásadních reforem obranného sektoru, a to svým důrazem na vědecké budování schopností ozbrojených sil vycházejících ze systémového přístupu a efektivního využívání ekonomického potenciálu státu. Řada jeho velmi pokrokových myšlenek a tezí je stále živá (aktuální) a mnohé, ještě ani zdaleka nevyčerpany svůj potenciál a čekají na realizaci.

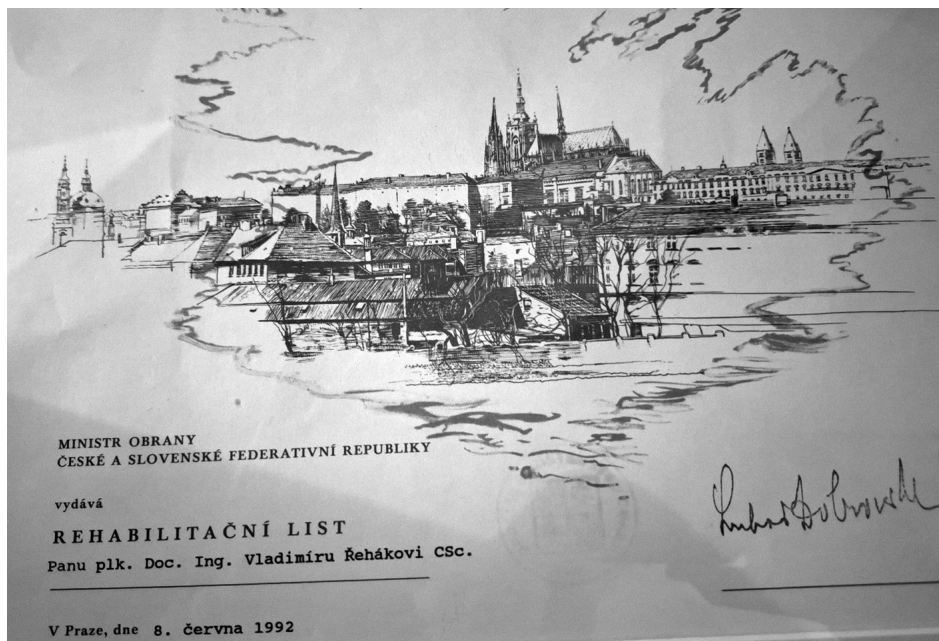
Vladimír Řehák jako nadporučík v srpnu roku 1951
VUA-SA-AČR Olomouc

*Vladimír Řehák jako podplukovník v prosinci roku 1963
VUA-SA-AČR Olomouc*

*Vladimír Řehák při odpočinku v rodinném kruhu v roce 1990
osobní archiv Janika Řehák*

*Rehabilitační list Vladimíra Řeháka z června roku 1992
osobní archiv Janika Řehak*

S. POLNAR – B. PROKOP: OBERST VLADIMÍR ŘEHÁK, MEMORANDUM 68 UND DIE ENTFÜHRUNG EINES FLUGZEUGS

Dieser Beitrag widmet sich dem Lebensweg und dem intellektuellen Vermächtnis von Oberst Dozent Vladimír Řehák, CSc., einem bedeutenden Militärwissenschaftler, Reformator und Mitautor des Memorandum 68. Ziel des Textes ist es, seine gedankliche Entwicklung umfassend zu dokumentieren und seine zentralen Thesen und Schlussfolgerungen hervorzuheben. Bereits Ende der 1950er Jahre überschritt Vladimír Řehák auf taktischer Führungsebene in vielerlei Hinsicht die damaligen Grenzen des Vorstellbaren mit einer Reihe seiner Schlussfolgerungen (Empfehlungen), darunter Forderungen nach systematischer und intensiver Beobachtung des Gegners sowie der Gewinnung von nachrichtendienstlichen Informationen mit allen verfügbaren Mitteln, einschließlich der Koordination der Planungsanstrengungen des Generalstabes der Armee unter Einbeziehung von Luftwaffe und Artillerie. Besonders fortschrittlich waren seine Forderungen nach gezielter Eliminierung von Schlüsselkomponenten des Gegners, wie etwa Radarstationen, Störung der Funkverbindungen oder die Beseitigung von Kern- und Chemiewaffen unmittelbar nach deren Entdeckung. Mit diesen Erkenntnissen war er seiner Zeit um eine Dekade voraus, da die Strategie der Abkehr von der frontalen Zerstörung gegnerischer Systemelemente hin zur gezielten Ausschaltung eines einzelnen, entscheidenden Elements, dessen Beseitigung den Zusammenbruch des gesamten gegnerischen Verteidigungssystems zur Folge hatte, erst im dritten arabisch-israelischen Krieg (Sechstagekrieg) 1967 real demonstriert wurde.

Beruflich widmete sich Oberst Řehák anschließend vor allem dem Bereich Führung und Kommando in der Armee. Die Aufgabe der neuen Militärwissenschaft, der Theorie von Führung und Kommando, bestand darin, grundlegende Widersprüche zwischen den objektiven Anforderungen an die Führungspraxis in den Streitkräften und den Möglichkeiten ihrer

Umsetzung zu lösen. Militärische Prozesse klassifizierte Řehák als komplexe dynamische Systeme mit spezieller vertikaler und horizontaler Struktur, nicht nur als Ergebnis der historischen Entwicklung der Streitkräfte, sondern auch bedingt durch die Existenz von Randbedingungen, die nur schwer mit Prozessen in anderen gesellschaftlichen Bereichen vergleichbar waren. Er empfahl daher, sich im Prozess von Führung und Kommando auf moderne exakte Untersuchungen gesellschaftlicher Prozesse sowie die Entwicklung der Computertechnik zu konzentrieren. Konsequenterweise setzte er sich für einen systemischen Ansatz ein, den er als integralen Bestandteil modernen wissenschaftlichen Erkenntnisses verstand. Für ihn war ein System nicht bloß eine Aufzählung von Elementen und deren Beschreibung; für eine gründliche Analyse waren analytisches Denken, Kybernetik, Mathematik und Logik unerlässlich. Die Erfolge von Mathematik, Physik, Chemie, Biologie, Medizin, die Entwicklung der Kybernetik und Automatisierung sowie Errungenschaften weiterer Wissenschaften wurden synthetisiert, wodurch die Wissenschaft nach seinen Schlussfolgerungen zu einer direkten Produktionskraft wurde, die zunehmend das Entwicklungstempo der Gesellschaft beeinflussen sollte. Řehák betrachtete das Tempo theoretischer und praktischer Entwicklungen im Rahmen der wissenschaftlich-technischen Revolution als so hoch, dass Bildung schnell veraltet, weshalb er zu deren kontinuierlicher Ergänzung aufrief. Die Automatisierung von Führung und Kommando hielt er für eine objektive Notwendigkeit, deren Umsetzung die Voraussetzung für die Überwindung von Widersprüchen zwischen den Anforderungen an Geschwindigkeit, Genauigkeit und Optimierung der Führungsprozesse und den gegenwärtigen Kommandomöglichkeiten schaffen sollte. Grundvoraussetzung war der Aufbau komplexer technischer Einrichtungen zur Sammlung, Übertragung, Verarbeitung und Darstellung von Informationen. Weitere zentrale Fragen der Theorie von Führung und Kommando betrafen etwa die wissenschaftliche Untersuchung der Kriterien für die Auswahl von Führungspersonal, die optimale Zusammensetzung des Stabes und die Festlegung von Regeln für dessen Tätigkeit und viele weitere.

Sein gedankliches Vermächtnis ist nach wie vor lebendig und wartet in vielerlei Hinsicht auch nach mehr als fünfzig Jahren noch auf seine Verwirklichung. Als Řeháks Hauptwerk kann zweifellos der von ihm selbst formulierte fünfte Teil des Memorandum 68 mit dem Untertitel *„Systemischer Ansatz und Nutzung moderner Forschungsmethoden“* angesehen werden. Er war jedoch auch an der Ausarbeitung der vorangegangenen vier Teile dieses außergewöhnlichen und geschlossenen Dokuments beteiligt, das die tschechoslowakischen Interessen im militärischen Bereich (Entwurf einer Militärdoktrin) definierte. Řeháks grundlegende Forderung war der wissenschaftliche Aufbau der Fähigkeiten der Streitkräfte auf der Grundlage eines systemischen Ansatzes und der effektiven Nutzung des wirtschaftlichen Potenzials des Staates. Die Forderung nach einer rational aufgebauten Armee als Ganzes, die auf die Bewältigung einer Vielzahl von Bedrohungen aus dem Sicherheitsumfeld vorbereitet ist, erscheint auch im Kontext der aktuellen Sicherheitslage in Europa äußerst anregend. Nicht zuletzt bietet der Beitrag eine einzigartige Möglichkeit, sich mit dem Entstehungs- und Veröffentlichungsprozess des Memorandum 68 vertraut zu machen.

Vladimír Řehák gehörte zudem zu den vielen Tschechoslowaken, die nach der Besetzung im August durch Truppen des Warschauer Paktes ihr Land verließen. Grund dafür war sowohl seine berufliche Eliminierung im Rahmen der beginnenden Normalisierung sowie sein Bewusstsein, dass ihm in der Tschechoslowakei ein Schicksal drohte wie seinen Kollegen und Mitautoren des so gehassten Memorandums – am Rande der Gesellschaft zu stehen. Die Art und Weise seiner Ausreise war außergewöhnlich: Er entführte zusammen mit seinen beiden Söhnen ein Zivilflugzeug auf der regulären Linie zwischen Prag und Bratislava. Das Flugzeug landete anschließend in Wien, wobei kein Passagier zu Schaden kam. Vladimír Řehák ging als bedeutender Militärwissenschaftler in die Geschichte ein, der als Schöpfer des Kerns des Programms der Militärreform des Prager Frühlings gilt.

Seznam použitých pramenů a literatury / List of references and literature**Primární zdroje / Primary sources****Archívy a archivní prameny / Archives and archival sources**

ABS Praha, svazek arch. č. V-15242 MV.

VUA-VHA Praha, fond 280.

VUA-VHA Praha, Sbirka klasifikačních listin, Klasifikační listina Vladimír Řehák.

VUA – SA Armády ČR Olomouc, osobní spis Vladimír Řehák.

Sekundární zdroje / Secondary sources**Monografie a sborníky jako celek / Monographs**

BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan. *Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967 – 1968)*. Brno : Doplněk, 1996. 362 s. ISBN 80-85765-84-5.

BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – ŠACH, Jan. *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí: květen 1945–květen 1955*. Praha : MO ČR – AVIS, 2006. 197 s. ISBN 80-7278-377-7.

BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – MINAŘÍK, Pavel – POVOLNÝ, Daniel – ŠACH, Jan. *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy: květen 1955–srpen 1968*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2008. 257 s. ISBN 978-80-7278-472-1.

DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo: dějiny státu*. Praha : Nakladatelství Libri, 2018. 951 s. ISBN 978-80-7277-572-9.

CHRASTIL, Sylvestr. *Normalizace československé armády na počátku 70. let*. Brno : Vojenská akademie, 2002. 201 s. ISBN 80-85960-42-7.

KELLER, Ladislav – KOVERDYNŠKÝ, Bohdan. *Únosy dopravních letadel v Československu 1945–1992*. Cheb : Svět křídel, 2012. 215 s. ISBN 978-80-87567-11-1.

KLUČINA, Petr a kol. *Vojenské dějiny Československa: díl 5. (1945 – 1955)*. Praha : Naše vojsko, 1989. 797 s. ISBN 80-206-0056-6.

MACHÁČEK, Michal. *Gustáv Husák*. Praha : Vyšehrad, 2019. 631 s. ISBN 978-80-7601-181-6.

MLÝNSKÝ, Jaroslav. *Únor 1948 a akční výbory Národní fronty*. Praha : Academia, 1978. 205 s.

ŘEHÁK, Vladimír. *Kritický pohled na vlastní stranicko-politickou činnost v uplynulém období (1968-1969)*. Praha : VPA KG, 1969.

Vladimír ŘEHÁK a kol. *Společenské a lidské důsledky vědecké revoluce v armádě*. Praha : VPA KG, 1966.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 426 s. ISBN 978-80-7106-941-6.

VONDRÁŠEK, Václav – CHRASTIL, Sylvestr – MARKEL, Martin. *Dějiny Vojenské akademie v Brně 1951–2001*. Praha : Ministerstvo obrany – AVIS, 2001. 239 s. ISBN 80-7278-114-6.

VONDRÁŠEK, Václav – CHRASTIL, Sylvestr – MARKEL, Martin. *Vojenská akademie v Brně*. Praha : Ministerstvo obrany – AVIS, 2005. 207 s. ISBN 80-7278-287-8.

ŽDÍMAL, Milan. *Memorandum: 1968 – 1990*. Bratislava : Vysoká vojenská pedagogická škola, 1992. 72 s.

Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích / Articles in Journals, Chapters in Monographs

MADRY, Jindřich. Počátky normalizace a armáda: duben–srpen 1969. In: *Historie a vojenství*, 1993, roč. 42, č. 4, s. 3 – 49. ISSN 0018-2583.

MADRY, Jindřich. Sovětské zájmy v pojetí obrany Československa (1965–1970). In: *Historie a vojenství*, 1992, roč. 41, č. 5, s. 126 – 140. ISSN 0018-2583.

MADRY, Jindřich. Stupňování normalizačních opatření po srpnu 1969 v Československu a jeho armádě (1969–1971). In: *Historie a vojenství*, 1993, roč. 42, č. 5, s. 71 – 112. ISSN 0018-2583.

MW. *Personálie*. Vojenské rozhledy, 1992, č. 6, s. 116 – 117. ISSN 2336-2995.

NAVRÁTIL, Jaromír. Džúrovo velení ČSLA a jeho nástupnická strategie (I): příspěvek k dějinám roku 1968. In: *Historie a vojenství*, 1991, roč. 40, č. 6, s. 70 – 94. ISSN 0018-2583.

PEJČOCH, Ivo. Teroristické metody při překonávání státní hranice. In: *Paměť a dějiny*, 2018, roč. 12, č. 2, s. 36 – 47. ISSN 1802-8241.

POLNAR, Stanislav–PROKOP, Bronislav. „Memorandum 68“ v kontextu československého strategického myšlení 60. let. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty – řada společenských věd*, 2019, roč. 33, č. 2, s. 129 –145. ISSN 1211-6068.

RAŠEK, Jan. Vojenské Memorandum 1968: proč Sověti neobsadili nejdříve Ministerstvo národní obrany, ale VPA KG. In: *Vojenské rozhledy*, 2008, roč. 17, č. 4, s. 176 – 179. ISSN 2336-2995.

ŘEHÁK, Vladimír. Opatření ke zmaření protipřípravy. In: *Vojenská mysl*, 1958, roč. 8, č. 4, s. 30 – 36.

ŘEHÁK, Vladimír. Plánování radiotechnických opatření štábem vojskové armády. In: *Vojenská mysl*, 1957, roč. 7, č. 5, s. 85 – 89.

ŘEHÁK, Vladimír. Rozmístění dělostřelectva ve výchozím položení k útoku. In: *Vojenská mysl*, 1956, roč. 6, č. 5, s. 42 – 47.

ŘEHÁK, Vladimír – ONDRÁŠEK, Hynek. Vliv použití atomových zbraní na vývoj pozemního dělostřelectva. In: *Vojenská mysl*, 1957, roč. 7, č. 4, s. 48 – 55.

VONDRÁŠEK, Václav. Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků čsl. armády v letech 1945–1951. In: *Vojenská historie*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 52 – 72. ISSN 1335-3314.

Právní předpisy / Legal regulations

Ústavní zákon ze dne 31. ledna 1969 o Radě obrany státu č. 10/1969 Sb.

Dobový tisk / Period Press

Další únos čs. letadla. In: Lidová demokracie, 1970, 10. srpna, roč. XXVI, č. 187. ISSN 0323-1143.

Internetové zdroje / Internet sources

LAND DATA [online] [cit. 23-4-2025]. Dostupné na: «<https://www.landdata.de/>».

Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact, Oral History Interviews with Czechoslovak Generals, *Rozhovor s gen. mjr. prof. Ing. Vojtěchem Menclem, DrSc. v Praze 18. února 2004* [online] [cit. 23-4-2025]. Dostupné na: «http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/16845/ipublicationdocument_singledocument/a49a-4967-4ee9-4771-8f94-f103ef91dbdf/cs/mencl.pdf».

O autorech /About the authors

JUDr. PhDr. Stanislav Polnar, Ph.D. et Ph.D.

Univerzita obrany v Brně, Fakulta vojenského leadershipu,

Katedra teorie vojenství Kounicova 65, 662 10 Brno, Česká republika

e-mail: stanislav.polnar@unob.cz

<https://orcid.org/0000-0003-1293-5316>

kpt. Ing. Bronislav Prokop

starší asistent Oddelenia chemického vojska

Ústav ochrany proti zbraním hromadného ničení

Univerzita obrany

Kounicova 65, 662 10 Brno, Česká republika

e-mail: bronislav.prokop@nob.cz

DOKUMENTY A MATERIÁLY

JÁN ŠMIGOVSKÝ AKO ZRADCA NA POVSTANÍ

ALEXANDRA LETKOVÁ

LETKOVÁ, A.: Ján Šmigovský as a Traitor to the Uprising. *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 106-130, Bratislava.

This article focuses on analysing the activities and historical reception of the officer Ján Šmigovský during the existence of the wartime Slovak state, with particular emphasis on his retribution trial. The author rejects the portrayal of Šmigovský as a “controversial” figure in Slovak history, a depiction found primarily in Ľudák (referring to Hlinka’s Slovak People’s Party) and *neo-ľudák* texts, which serves to relativise his activities and the regime as such. These texts depict him as a typical officer who, out of ideological conviction, adapted to and collaborated with the new order after 1939, did not betray his military honour, and is even regarded as a martyr by certain sections of opinion. The article examines three main areas: (1) the retribution trial before the National Court, in which Šmigovský was the first to be tried, convicted, and executed; (2) an assessment of his actions in light of new historical findings that were unknown at the time of the trial or established in court solely through witness testimony; and (3) an analysis of his portrayal and a deconstruction of the myths surrounding him, created by Ľudák and *neo-ľudák* literature from the post-war period to the present.

Keywords: Ján Šmigovský, retribution, wartime Slovak state, Slovak National Uprising, betrayal of the Uprising.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.5>

Úvod

Ako už z názvu článku jasne vyplýva, predmetom mojej analýzy je konanie Jána Šmigovského počas vojnového obdobia – osobnosti, ktorá patrí medzi notoricky známe postavy slovenskej histórie. Zameriam sa aj na jeho postoje v rozhodujúcich chvíľach národno-oslobodzovacieho boja na Slovensku. Nepôjde však výlučne o analýzu jeho retribučného procesu; pozornosť budem venovať aj samotnému priebehu jeho súdenia a odsúdenia, reflektujúc nové poznatky o jeho činnosti, ktoré Národnému súdu v čase procesu neboli známe, a v poslednom rade ma zaujíma aj jeho obraz v Ľudáckej a neoľudáckej spisbe (jej analýze sa venujem v poslednej kapitole).

Podľa slovenského synonymického slovníka pod pojmom „zradca“ rozumieme toho, „*kto zradil, zrádza, vierolomníka, zastaralo vierolomcu (podľa Kalinčiaka): zradcu vlasti, zradcu vlastného svedomia, neverníka (kto porušil vernosť), odrodilca (kto sa odrodil, obyčajne národu), odpadlíka, zriedkavo odbehlíka (kto sa zriekol viery alebo príslušnosti k istej idej, rodine a pod.), pejoratívne judáša, janičiara, renegáta, zapredanca, kvislinga (zradca vlastného národa).*“¹ V našom prípade však možno, už len na základe uvedenej definície, argumentovať v prospech, ale aj v neprospech Jána Šmigovského. Najmä (súčasní) autori, ktorí sú z rozmanitých dôvodov obhajcami vojnového slovenského štátu, ho označujú za

¹ Synonymický slovník slovenčiny z r. 2004. [online] Dostupný na: «<https://slovník.juls.savba.sk/?w=z-radca&s=exact&c=He21&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=ber nolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>» [cit. 28. 6. 2025].

kontroverznú osobnosť, čím relativizujú jeho úlohu v kľúčových momentoch Povstania. Na Jánovi Šmigovskom v skutočnosti nič kontroverzné nebolo, išlo o radového dôstojníka slovenskej armády, ktorý, podobne ako mnohí ďalší, zmenil svoju vernosť po 14. marci 1939, a prispôbil sa novému domácejmu aj medzinárodnému usporiadaniu. Pravdepodobne bol tento obrat pre neho prirodzený, bol s ľudáctvom stotožnený a v nemalej miere to podporil aj klerikálny charakter vojnového slovenského štátu, novovzniknutého tuzemského nacistického satelitu. Šmigovský bol ako prvý postavený pred Národný súd v Bratislave, zároveň bol prvým odsúdeným za pravdepodobne najvágnejšie definovaný zločin z retribučného nariadenia, a taktiež bol prvým popraveným. Povojnové obdobie si ho príliš nevšímalo, oveľa väčší význam mu dával ľudácky zahraničný disident a samostatná kapitola v jeho posmrtnom živote sa následne otvorila po Nežnej revolúcii, najmä v nultých rokoch 21. storočia.

V tejto štúdii budem postupne analyzovať jeho proces pred Národným súdom, ako aj údajné kontroverzie (či skôr mýty), ktoré tento proces sprevádzajú. V závere sa zameriam na to, aký obraz Šmigovského pretrváva v ľudáckej a neoludáckej mytológii a akým spôsobom sa tento obraz opakovane objavuje v rôznych textoch až do súčasnosti.

Súdny proces s Janom Šmigovským

Proces vedený proti Jánovi Šmigovskému patrí k retribučným procesom v povojnovom Československu. Cieľom tejto state nie je komplexná analýza retribucie ako takej. Predstavím len konkrétny proces spolu s deliktom, ktorého sa Šmigovský podľa Národného súdu dopustil. Zrada na povstaní patrila k päťici deliktov postihovaných na základe retribučného nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a o zriadení ľudového súdnictva, konkrétne bola obsiahnutá v § 4:

§ 4 Zrada na povstaní

a) Kto akýmkoľvek spôsobom maril boj slovenského národa proti zradcom alebo okupantom, za slobodu a za obnovenie Československej republiky, najmä kto maril prípravu národného povstania alebo účasť vojenských jednotiek na ňom, alebo

b) kto sa akokoľvek zúčastnil na úsilí fašistických okupantov alebo domácich zradcov v úmysle potlačiť slovenské národné povstanie alebo znemožniť partizánsky boj, alebo kto spolupôsobil pri prenasledovaní účastníkov povstania alebo partizánskeho boja, udával alebo inak pomáhal okupačným vojskám a orgánom, alebo

c) kto takúto zradcovskú činnosť propagoval, verejne obhajoval alebo schvaľoval, potresce sa smrťou.

Tento zločin sa vzťahoval na obdobie od začiatku, resp. vypuknutia Povstania, prípadne od jeho počiatkových príprav. Územná pôsobnosť bola výlučne na území vojnového slovenského štátu. Subjekt bol definovaný všeobecne, t. j. zločinu zrady na povstaní sa mohol dopustiť každý, kto maril prípravu na povstanie, zúčastnil sa boja na strane zradcov a okupantov alebo také konanie propagoval. Objektom tohto zločinu bola nerušená príprava, podpora a priebeh povstania, partizánskych bojov a boja za obnovenie spoločnej republiky. Išlo o zločin v plnom rozsahu retroaktívny, čo patrí medzi najčastejšiu kritiku nielen v jeho procese, ale v retribuícii celkovo. Oveľa problematickejšou bola skutočnosť, že išlo o zločin zadefinovaný vágnym spôsobom a textový výklad len veľmi hmlisto ponúkal predstavu o tom, ako ho budú retribučné sudy, najmä Národný súd, aplikovať v praxi.

Práve zo skutkov subsumovaných pod uvedené ustanovenie bol obžalovaný aj Ján Šmigovský, ktorý bol v rozhodujúcich dňoch veliteľom nitrianskej posádky a neskôr veliteľom pešieho pluku 1 Domobrany. Jeho najvyššou dosiahnutou vojenskou hodnosťou bola podplukovník, pričom k povýšeniu došlo práve v období povstania (tejto skutočnosti sa budem venovať nižšie). Podľa § 12 retribučného nariadenia Šmigovský nespadal do vymedzeného

okruhu činiteľov, ktorí mali byť pred Národný súd postavení, avšak bol pred Národný súd prikázaný na základe Predsedníctva SNR, čo umožňovalo totožné ustanovenie podľa písm. l). Podľa môjho názoru nešlo o nepochopiteľný krok, práve naopak – Šmigovský bol ústrednou postavou ľudáckej propagandy počas jesene 1944 a domnievam sa, že skutočne nikto z vojenstva nebol tak pronemecky a protičeskoslovensky angažovaný ako práve on, čo dokazuje napr. aj nasledujúca ukážka z denníka *Gardista*: „*Nás neodradí nijaká sila zradiť líniu statočného Slováka. Našou zásadou bude: Byť dobrým domobrancom, znamená byť dobrým gardistom a byť dobrým Slovákom. Sme bratmi, kde sme všetci synmi jednej matky. Naš prápor Domobrany bojuje vonku takisto, ako jednotky Hlinkovej gardy. Keď sme sa zbavili zradcov, vylúčili sme tých, ktorí nás robili nepriateľmi. Domobranec vie, ako sa má pozeráť na zradu a na zradcov a preto pôjde bok po boku s Hlinkovou gardou so zbraňou v ruke proti spoločnému nepriateľovi.*“² Národný súd na hlavnom pojednávaní taktiež predčítaval veľké množstvo úryvkov z dennej tlače, Šmigovský a jeho obhajca obsah týchto článkov relativizovali a sami priznávali, že išlo o nástroj propagandy.

Trestné pokračovanie v trestnej veci Šmigovského, podľa § 6 vykonávacieho nariadenia Zboru povereníkov SNR č. 55/1945 Zb. n. SNR k retribučnému nariadeniu, začalo v júli 1945. Miloslav Takáč, obžalobca pred Národným súdom v Bratislave, predložil obžalobu dňa 28. júla 1945 a následne, dňa 17. augusta, Predsedníctvo SNR prikázalo prípad Šmigovského pred Národný súd. Michal Malatinský zdôrazňuje³, že v uznesení Predsedníctva SNR sa uvádza, že trestnú vec Šmigovského je potrebné „predložiť Národnému súdu s tým, že je prestížou Slovenskej národnej rady, aby Národný súd urýchlene a spravodlivo rozhodol.“⁴ Podľa Malatinského ide o nadštandardnú komunikáciu medzi obžalobcom a Predsedníctvom SNR, no podľa môjho názoru v uvedenej komunikácii nič nadštandardného nie je. Obžalobca pred Národným súdom podľa § 15 retribučného nariadenia podliehal Predsedníctvu, okrem toho v rámci celkových kompetencií SNR sa nachádzame v období po prvej pražskej dohode, takže SNR mala široké, miestami až netradičné kompetencie, s ktorými sa prax pomerne náročne vysporadúvala (napr. rozhodovanie o milosti, čo tradične patrí do rúk hlavy štátu, nie kolektívnemu orgánu). Z čisto pragmatického hľadiska nejakou formou muselo prísť k prikázaniu daného prípadu do pôsobnosti Národného súdu, ak mal byť pred ním Šmigovský súdený, pričom retribučné nariadenie v § 12 písm. l) nevyžadovalo ani konkrétnu formu, ani adresáta a aj obžaloba sa iba stroho v tejto súvislosti odkazuje na § 12 nariadenia.⁵ Šmigovský bol síce prvým prikázaným prípadom, ale nie jediným. Okrem toho forma ani obsah neodporovali zneniu retribučného nariadenia, takže ho môžeme označiť za legálne a primerané.

Finálna verzia obžaloby bola potom Národnému súdu podaná 3. septembra 1945. Hlavné pojednávanie prebiehalo tri dni – 21., 22. a 25. septembra pred senátom, ktorému predsedal Igor Daxner. Ján Šmigovský bol obžalovaný v dvoch bodoch obžaloby, že „*ad a) maril boj Slovenského národa proti zradcom alebo okupantom za slobodu a obnovenie Československej republiky a maril prípravy národného povstania; ad b) zúčastnil sa na úsilí fašistických okupantov alebo domácich zradcov v úmysle potlačiť slovenské národné povstanie alebo znemožniť partizánsky boj, ako aj spolupôsobil pri prenasledovaní účastníkov povstania*

² Príhovor Jána Šmigovského. In: *Gardista*, zo dňa 16. novembra 1944, roč. 6, č. 255, 1944, s. 1.

³ MALATINSKÝ, Michal. Proces s podplukovníkom Jánom Šmigovským pred Národným súdom In: *Pamäť národa*, 2015, roč. 9, č. 1, 2015, s. 20.

⁴ SNA, f. Úrad predsedníctva SNR, k. č. 1A, 18/45. Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva SNR zo 17. augusta 1945.

⁵ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Obžaloba, s. 6.

*alebo partizánskeho boja, ako aj udával okupačným vojskám.*⁶ Podľa obžalobcu tak spáchal zločin podľa § 4 písm. a) a b) retribučného nariadenia.

Obžaloba mu kládla za vinu v časti a), že neuposlúchol rozkaz Jána Goliana a nepripojil sa k povstaniu, resp. ani neodovzdal velenie do rúk Jána Černeka. Súčasne mal nariadiť zvýšené bezpečnostné opatrenia, ktoré mali zabrániť príchodu povstalcov do Nitry. Súčasťou týchto opatrení bola aj zvýšená ochrana väznice, kde sa nachádzali politickí (komunistickí) väzni, ktorých oslobodenie sa po vypuknutí povstania predpokladalo, alebo odpočúvanie telefónu na pošte, aby mohol odhaľovať propovstaleckú činnosť. Rovnako mu boli kladené za vinu prejavy pred mužstvom či v rozhlase, v ktorých mal povstalcov označovať za hordy a vyslovovať podporu slovenskej vláde a prezidentovi.⁷ V časti b) mu bol kladený za vinu aktívny odpor voči povstalcom, resp. voči členom mužstva, ktorí sa chceli k povstalcom pripojiť. Menovite išlo o vyslanie autopráporu (resp. ozbrojenej asistencie), aby zabránil chystanému úteku mužstva na stranu povstania. Ďalej vyslal hliadku na Zobor, aby zadržala čatu, ktorá tam utiekla, a taktiež vyslal za Nitru smerom na Kynek menšie vojenské časti s rozkazom strieľať. V súvislosti s týmito aktivitami obžaloba hovorila o pronemeckom postoji Šmigovského, ktorý pomohol nemeckým jednotkám strategicky sa zorientovať v teréne hornej Nitry, a tým im dopomôcť k porážke povstaleckého vojska, resp. k dobytí územia až po Prievidzu. Taktiež podľa obžaloby nechal zadržať niekoľko členov trnavskej, ale aj vlastnej posádky, napomáhal k perzekúcii povstalcov, Židov a civilného obyvateľstva. V neposlednom rade mal Šmigovského pronemecký postoj dosvedčovať večierok u Králika, zorganizovaný na počesť príchodu Nemcov do Nitry. Šmigovský mal byť za protipovstalecké zásluhy povýšený na podplukovníka a zároveň sa stal veliteľom pešieho pluku I Domobrany. Obžaloba mu tiež kládla za vinu jeho veľkú účasť na propagande, najmä v novinových článkoch.⁸

V úvodnej fáze hlavného pojednávania Šmigovský vinu odmietol a zároveň v krátkosti zhrnul svoj život. Niektoré zo skutočností, ktoré uviedol, sú z pohľadu vynášania viny dôležité, tak ich v krátkosti spomeniem. Šmigovský sa hrdo označoval za Slováka, no zdôrazňoval aj svoju československú výchovu. Priznal sa, že nerozumie politike a ako vojak sa o ňu ani nezaujímal (taktiež uviedol, že nebol členom žiadnej politickej strany, čo ani nebolo legálne) a dôrazne odmietal podiel viny na rozpade Československej republiky, hoci mu tento skutok, samozrejme, vôbec nebol kladený za vinu. Vo vzťahu k jeho údajnému nezájmu o politiku protichodne vyznievajú jeho slová o uznaní vojnového slovenského štátu konkrétnymi štátmi. Ďalej popísal svoju vojenskú kariéru po 14. marci 1939: najprv bol pridelencom Ministerstva národnej obrany na Hlavnom veliteľstve Hlinkovej gardy⁹, odkiaľ na vlastnú žiadosť po približne štyroch mesiacoch odišiel a nechal sa preveliť opäť do armádnych štruktúr. Počas júlového výsluchu však uviedol, že na Hlavné veliteľstvo bol pridelený z dôvodu jeho ľudáckeho či rýdzo slovenského zmýšľania.¹⁰ Je na mieste uviesť, že Šmigovský označil daný výsluch za skreslený a vykonaný pod psychickým nátlakom vyšetrovateľa, hoci nebol schopný uviesť, ktorá časť výpovede bola vynútená.¹¹ Vo svojej reči odmietal akýkoľvek podiel na rasovo motivovanej perzekúcii, taktiež odmietal akékoľvek styky s Nemcami a gardistami (vo Zvolene), zdôrazňoval, že počas vojnového slovenského

⁶ Tamže.

⁷ Tamže, s. 1 – 4.

⁸ Tamže, s. 4 – 6.

⁹ PEJS, Oldřich. Důstojníci pro Hlinkovu gardu. In: *Vojenská historie*, 2024, roč. 28, č. 1, s. 43.

¹⁰ Tamže, Zápisnica z výsluchu Jána Šmigovského zo dňa 14. júla 1945.

¹¹ Tamže, Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 18 – 19.

štátu nemal žiadnu vojenskú kariéru a že nebol kariéristom (hoci jedným dychom vymenoval, kto z jeho kolegov bol plukovníkom na rozdiel od neho). Spomínal, že po návrate z ruského frontu v roku 1942 pred Mikulášom Markusom (v tej dobe veliteľ pluku vo Zvolene) kritizoval Jozefa Tisa, Vojtecha Tuku a predpovedal pád Nemecka. Svoju „skromnosť“ Šmigovský podporil tvrdením o tom, ako ponúkol post veliteľa pechotnej školy v Nitre Jánovi Černekovi, pretože bol hodnosťou vyššie – toto tvrdenie neskôr zásadným spôsobom modifikoval samotný Černek vo výpovedi na hlavnom pojednávaní: „*Ja som sa s obžalovaným Šmigovským stýkal a hovoril mi, že ho mrzí, že nie som ja veliteľom posádky, avšak mne veliteľstvo obžalovaný neponúkal. Hovorieval som s obžalovaným, že ma mrzí, že väčšiu dôveru má on. Šmigovský sa vyjadroval v debate o pomeroch neurčito. Ja som hovoril, že sme pod vplyvom Nemcov, Šmigovský tvrdil, že je vylúčená vec, aby sa Rusi dostali k nám.*“¹² Šmigovský ďalej svoje pôsobenie počas a po 29. auguste relativizoval a marginalizoval, jeseň a zimu 1944/1945 v podstate odignoroval a vyzdvihol až svoje rozhodnutie neuposluchnúť rozkaz a odísť do Prahy za rodinou, resp. svoju účasť v pražskom povstaní.¹³

Pokiaľ ide o vzťahy s politikmi, Nemcami a gardistami, napriek prvotnému zapieraniu sa Šmigovský na hlavnom pojednávaní priznal, že sa spoznal s Laurenzom Karbusom,¹⁴ Jozefom Tisom, Alexandrom Machom, Tidom J. Gašparom, Gejzom Medrickým, Franzom Karmasinom, a to na rôznych spoločenských akciách a večierkoch.¹⁵ V súvislosti so vzťahmi s gardistami možno uviesť jeho odsúdenie v roku 1940. Podľa trestného lístku č. 1.113 bol Šmigovský odsúdený Vojenským trestným súdom rozsudkom zo dňa 5. apríla 1940 č. Vtr 996/39 pre zločin podľa § 380, prečin podľa § 594 a prečin podľa §§ 457 a 482 Vojenského trestného zákona na 8 mesiacov žalára, zostreného mesačne jedným tvrdým lôžkom a pôstom a samoväzbou po dobu 14 dní v prvom, štvrtom a ôsmom mesiaci trestu. Odsúdenie bolo podmienené na skúšobnú dobu 3 rokov. Šmigovský sa voči rozsudku neodvolal a celý skutok vysvetlil tým, že bol vyšetrovaný pre spreneveru a krádež, lebo sa vraj stal obeťou československých elementov (na hlavnom pojednávaní Šmigovský tento výrok poprel), ktoré boli v danom čase ešte v slovenskej armáde. Podľa obvinenia mal poskytovať civilným osobám (príslušníkom Hlinkovej gardy) lepšiu stravu, cigarety, pohonné hmoty, ako aj zapožičiavať vojenské vozidlá aj so šoférmi. Tiež mu bolo pripisované vytvorenie manka 20 000 Ks a krádež koberca, ktorý podľa Šmigovského slúžil ako „obal“ na obraz, ktorý dostal od rotmajstrov pri odchode.¹⁶ Podľa Antona Rašlu¹⁷, ktorý sa k uvedenému skutku vyjadroval na hlavnom pojednávaní, „*neišlo o vyložené kriminálny trestný čin. Nebolo to zo zisťných dôvodov. Veci súvisely s jeho funkciou na Orave, kam bol dosadený ako osobe režimu, ako stúpenec Machov a v tej dobe v roku 1939 boli rozpory v armáde, a to medzi skupinou Čatlošovcov a Gardistami. Kolegovia z justície, ktorí priniesli oznámenie*

¹² Tamže, s. 57.

¹³ Tamže, s. 2 – 19.

¹⁴ Sudetský Nemec; príslušník viedenskej SD na Slovensku. Od októbra 1938 poradca náčelníka Hlinkovej gardy K. Murgaša; redaktor tlačového orgánu NSDAP Völkischer Beobachter v Bratislave.

¹⁵ Tamže, s. 23.

¹⁶ Tamže, s. 24.

¹⁷ Anton Rašla vystupoval v procese s Jánom Šmigovským ako svedok, a to z pozície toho, že v čase po vypuknutí povstania sa v Nitre neúspešne pokúšal zorganizovať útek odbojových pracovníkov a členov ilegálnych výborov KSS z tamojšieho väzenia. Od marca 1946 zastával funkciu štátneho žalobcu na Národnom súde v Bratislave, pričom bol aj jedným zo žalobcov v procese s Jozefom Tisom, Alexandrom Machom a Ferdinandom Ďurčanským. Viac k téme pozri: MASKALÍK, Alex. Rašla, Anton. In: CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : VHÚ, 2013, s. 205 – 206.

na obžalovaného udávali, že ide o senzačnú vec, keďže obžalovaný nie je v láske Čatloša a že skutočne môže byť zavretý, lebo sa prišlo na vec, kde bola manipulácia s peniazmi. Mal som dojem, že uvedené veci obžalovaný robil z túhy po osobnom vyniknutí. Počas vyšetrovania som zistil, že obžalovaný v Dolnom Kubíne chcel vystupovať veľkopánsky, mal k dispozícii úradný paušál, avšak nebol dôvod k osobnému obohateniu, ale chcel si dodať lesku svojej osobe.“¹⁸

Súd najväčšmi skúmal udalosti od 29. augusta 1944 až do prevelenia Šmigovského do Bratislavy. Šmigovský sa priznal, že odmietol vykonať rozkaz Goliana a zachoval vernosť slovenskej vláde, a to na základe telefonického rozhovoru s ministrom národnej obrany Ferdinandom Čatlošom, ktorého kontaktoval, pretože sa mu rozkaz od Goliana zdal nejasný. Zároveň priznal, že odmietol vydať velenie Jánovi Černekovi a taktiež odmietol zvoliť dôstojnícky zbor v otázke pripojenia sa posádky k povstaniu.¹⁹ Podľa znaleckých posudkov mal v prípade nejasností kontaktovať, v súlade s dobovými služobnými predpismi, toho veliteľa, ktorý rozkaz vydal, teda Jána Goliana, resp. Veliteľstvo pozemného vojska v Banskej Bystrici.²⁰ Podľa môjho názoru je práve táto časť obžaloby a zároveň aj odsudzujúceho rozsudku z právneho hľadiska najzložitejšia. Aj podľa svedeckých výpovedí (napr. Antona Rašlu²¹) bolo od počiatku jasné, že Šmigovského je nutné zbaviť velenia ešte pred vypuknutím povstania, pretože zostal verný ľudstvu a slovenskej vláde. Súd musel nájsť logický argument, ktorý by vysvetlil, prečo je nemožné sa vyvinúť z neuposlušnosti Golianovho rozkazu. Z rýdzo právneho hľadiska to vysvetľovali znalecké posudky len prostredníctvom povinnosti kontaktovať veliteľa, ktorý rozkaz vydal. Avšak povstanie v dobe svojho vypuknutia mohlo byť subsumované pod niektoré z vlastizradných konaní podľa zákona č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu (pravdepodobne podľa § 1 Úklady o republike).²² Povstanie bolo chápané ako udalosť prospešná pre slovenský národ a podľa Deklarácie SNR zo dňa 1. septembra 1944 bol vyzývaný „celý národ do zbrane a do boja proti našim odvekým nepriateľom a ich tunajším prisluhovačom...“²³ Hoci zákon č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu zostal v platnosti podľa § 2 nariadenia č. 1/1944 Zb. n. SNR o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku, jeho interpretácia a aplikácia nemohla odporovať nastavenej demokraticko-republikánskej výhrade. Akákoľvek činnosť proti povstaniu, hoc aj pasívna, bola teda chápaná ako konanie v prospech okupanta, resp. ľudského režimu. Samozrejme, Šmigovský nemohol vopred predpokladať, ako budú vyzeráť právne predpisy prijaté SNR, súd však zastával názor, že rozhodnutie

¹⁸ „Obžalovaný sedel vo väzbe ešte na Veľkú noc v roku 1940 a vtedy som mal príležitosť zistiť jeho pomer k režimu. Ukazoval nám na nejakom kúsku papieri nejaký záznam o jeho ceste s Machom a vtedy hovoril, že robil služby Machovi a Garde a teraz ho nechali Čatlošovi takto prepadnúť. Išlo o človeka nového režimu, hoci jeho manželka bola Češka, keďže vtedajší režim mu umožňoval postup, dal sa preto do Jeho služieb. Bol v HG, ale či ako vojenský pridelenec, to neviem. Mal však tam veľké slovo, lebo sa tým stále oháňal.“ Tamže, s. 42 – 43.

¹⁹ Tamže, s. 26.

²⁰ Tamže, s. 26.

²¹ „Keď sa pripravovalo povstanie asi v júni, lebo v júli 1944 hlásil som Golianovi, aby vymenil nového posádkového veliteľa v Nitre. V Nitre som zistil, že posádkový veliteľ Šmigovský je pre odboj nespoľahlivý a preto som intervenoval za zbavenie Šmigovského ako posádkového veliteľa. Toto som priamo Golianovi povedal a som aj uviedol, že Šmigovský sa tohoto miesta dobrovoľne nevzdá. Mal tam jedného poručíka Nemca a stotníka Havránka, ktorí boli úplní fašisti.“ Tamže, s. 44.

²² Tento zákon však zostal v účinnosti aj po oslobodení až do roku 1947.

²³ VOJÁČEK, Ladislav – GÁBRIŠ Tomáš. *Pramene k právnym dejinám Slovenska II*. Šamorín : Heuréka, 2017, s. 61.

pripojiť sa alebo nepripojiť sa bolo predovšetkým hodnotovou a morálnou otázkou, s čím plne súhlasím.

Zároveň je nutné opäť pripomenúť informácie, ktorými súd v tom čase nedisponoval. Čatloš sa s členmi nitrianskej posádky, konkrétne so službukonajúcim dôstojníkom Jánom Havránkom, spojil aj neskôr, konkrétne počas jeho úteku do Banskej Bystrice, a vyzval ich, aby sa k povstaniu pripojili. Havránek odmietol s odôvodnením, že by prišlo k zbytočnému krviprelievaniu pre prítomnosť nemeckých jednotiek – tie sa však v tomto čase ešte v Nitre nenachádzali a zo strany Havránka išlo iba o taktiku, aby sa medzi mužstvom v nitrianskej posádke nepodporovala propovstalecká nálada.²⁴

V súvislosti s neodovzdaním velenia Jánovi Černekevi, ktorý bol zasvätený do priprav povstania a slúžil v nitrianskej posádke, vypovedal na hlavnom pojednávaní samotný Černek: „*Dňa 29.8. večer som prišiel a šiel som do Banskej Bystrice a povedal som, že v Nitre potrebujem pomoc, keďže dôstojníctvo v Nitre je ovplyvnené Šmigovským. Večer som sa vrátil do Nitry a šiel som k Šmigovskému do kancelárie, kde som zastihol štyroch nemeckých dôstojníkov a jedného poručíka Valúcha-Nemca v slovenskej uniforme. Povedal som, im, že v okolí Zl. Moraviec sú partizáni. V tom spomenutý Valuch i s ostatnými nemeckými dôstojníkmi išli von a ja som sám zostal so Šmigovským a povedal som mu, že prichádzam z Bystrice, že sa pripravuje povstanie, načo mi on povedal, že o tom vie, že dostal rozkaz z Ban. Bystrice a že už i telefonoval do Bratislavy Tisovi a že zostane verný Tisovi. Preto som ho žiadal, aby sa vzdal veliteľstva, aby odovzdal posádku, čo však obžalovaný tuším odoprel. Chcel som svolať dôstojnícke shromaždenie, čo však obžalovaný nedovolil, vyhovoriac sa na noc. Potom som išiel na posádkové veliteľstvo, kde bol major Havránek, poručík Valouch a sedeli tam traja dôstojníci z Trnavy, z ktorých kapitána Peca som poznal. Pýtal som sa Havránka, čo teraz zamýšľajú robiť a on povedal, že majú zadržaných troch parlamentárov. Kpt. Pec vstal a pýtal sa, čo robiť. Nenápadne som hovoril kpt. Pecovi, aby sa rozišli z kancelárie a odišli smerom na Topolčany, čo i urobil.*“²⁵ Ján Černek bol nakoniec (pravdepodobne) dňa 31. augusta na rozkaz Šmigovského zatknutý, pričom Šmigovský si rozkaz na zatknutie nechať odobrať z Bratislavy: „*Obžalovaný povedal, že ma mohol dať do súdnej väzby, ale keď mu dám čestné slovo, že neujdem, s tou podmienkou, že na druhý deň pôjdem do Bratislavy, som mu dal čestné slovo. Povedal mi, že Nemci do nitrianskej posádky nesmú vstúpiť. Bol proti partizánom, ale i proti Nemcom. Taktiež povedal, že ani ja sa do rúk Nemcov nedostanem. Vtedy mi nejaký telefonista cez okno oznámil, že budem daný Gestapu, lebo zachytil taký rozhovor. ... Ja som chcel ujsť. Keď ma zatvorili do miestnosti, vzali mi pištoľ. Vyzvliekol som si blúzu a išiel som na chodbu ku zadnému vchodu. Tam stála stráž, celé družstvo. Desiatnik ma poznal a povedal mi, že Nemci prišli pre mňa, ale že ma nevydajú. Ja som sa rozhodol ujsť. Spomenutý vojak hovoril, že môžem ísť, ale aby som sa ponáhľal, aby som sa dobre pozrel, či na blízku nie sú Nemci. Keďže som zbraň nemal, jeden z vojakov mi dal pištoľ a tak som išiel.*“²⁶

V nadväznosti na vypuknutie povstania Šmigovský nariadil sprísniť obranu mesta a posádku, ktorá sa podľa Rašlu aj Černeka chcela pridať k povstaniu, presvedčil o tom, že Nitru nevydá Nemcom a ubráni ju.²⁷ O príchode Nemcov do Nitry vypovedal svedok Július Morávek, taktiež člen nitrianskej posádky: „*Dňa 1/9. t.j. v piatok prvý raz prišli Nemci aj*

²⁴ BAKA, Igor. Útek ministra národnej obrany gen. Čatloša z Bratislavy na povstalecké územie na začiatku septembra 1944. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 3, s. 23.

²⁵ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 57 – 58.

²⁶ Tamže, s. 60 – 61.

²⁷ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 45 - 47; 60 - 62.

s veliteľom Kozlovským²⁸. Toto mi hlásil strážm. Pluta a hovoril, že u Kineka sú Nemci a idú smerom do mesta. Išli sme ku kasárňam, kde už boli Nemci a tam som videl Kubička, okresného veliteľa Gardy. Z kasárne sa obžalovaný spolu s Kubičkom a Kozlovským odobrali autami na Zobor, tam som za nimi prišiel. Obžalovaný mal rozhovor s kpt. Husákom a potom sa začal omlúvať, že budú mať čiste vojenský rozhovor, pri ktorých môže byť prítomný len kpt. Kozlovský a obžalovaný. Tento rozhovor trval asi 1/2 2 hod. Vtedy prišiel niekto pre obžalovaného s hlásením, že v kasárňach je vzbúra. Keď sa vrátil bol úplne bledý, hovoril, že už to sotva vydrží a podarilo sa mu posádku zachrániť v poslednej chvíli. Počas týchto rozhovorov nemeckí vojaci čakali pred kasárňou na výsledky porady Kozlovského s obžalovaným. Ja som sa informoval od nadpor. Petrika, ktorý bol na schôdzke u obžalovaného prítomný, že obžalovaný hovoril, že bude bojovať po boku Nemcov. Nemeckí vojaci, ktorí prišli spať pred kasárňami, lebo slovenskí vojaci ich nechceli do kasárni pustiť. Videl som, že Kozlovský odchádza ráno na Hlohovec a popoludní sa vrátil s väčšou jednotkou. Viem o tom, že keď nemecké jednotky prenikly až do Prievidzi, získaly zajatcov, ktorých utábořili v Nitre a veliteľom tohoto tábora bol najprv por. Strýček a druhým veliteľom kapitán Lehotský. ...Ako boli čsl. zajatci spravovaní, neviem. ... Viem o tom, že obžalovaný bol vo styku s okres. veliteľom HG v Nitre Malíkom. Taktiež mám vedomosť o tom, že zo spomenutého zajateckého tábora boli asi dva razy odosielaní zajatí transportom do Nemecka.²⁹ Táto udalosť je v kontexte posvätnosti mýtického príbehu o Šmigovského udatnosti jedna z najdôležitejších, lebo on sám ju interpretoval tak, že sa nenechal odzbrojiť Nemcami ani povstalcami (ako jediný na Slovensku). Nitrianska posádka nebola jedinou, ktorá sa k povstaniu nepripojila, ďalšími boli napr. posádky v Bratislave, Hlohovci, Sereďi, Novom Meste nad Váhom, Trenčíne a v Nemšovej, z ktorých do povstania odišli iba jednotlivci alebo menšie skupiny. Bola však rozhodne jedinou, ktorá sa angažovala v spolupráci s okupantom. Šmigovskému, podľa nemeckých správ, nešlo o zachovanie autonómie nitrianskej posádky. Nedošlo síce k násilnému odzbrojeniu posádky zo strany Nemcov, čo v dôsledku početnej, vyše desaťnásobnej prevahy ani nebolo možné – Otto Koslowski si toho bol vedomý. Šmigovský sa však urýchlene spojil s Koslowskim, „ktorému dal čestné slovo, že stojí na strane prezidenta Tisa a nikdy sa nepridá k povstalcovi. Práve naopak, v prípade potreby ich bude likvidovať. Následne bol medzi nitrianskou posádkou a EK 13 uzavretý „čestný mier.“³⁰ Otázkou teda zostáva, či je skutočne správna interpretácia o neodzbrojení Nitry Nemcami. Podľa môjho názoru by bolo vhodnejšie uvádzať, že išlo o priamu, a zo Šmigovského strany vyžadanú, kolaboráciu.³¹

Nadštandardne pozitívny vzťah Šmigovského s Nemcami potvrdzuje aj zoznamovací večierok u Králika, teda udalosť usporiadaná na počesť príchodu Nemcov do Nitry. Vypovedal o nej opäť svedok Morávek, ktorý zdôraznil, že bez Šmigovského súhlasu nemohol

²⁸ Išlo o Otta Koslowského, ktorý ako veliteľ Einsatzkommando 13 prišiel dňa 30. augusta 1944 do Bratislavy a na nasledujúci deň sa presunul do Nitry. ADAMEC, Václav. Mýtus Koslowski. Kriminální rada brněnské řídící úřadovny Gestapa Otto Koslowski. In: *Paměť a dějiny*, 2014, roč. 8, č. 4, s. 85.

²⁹ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 88 – 89.

³⁰ KLUBERT, Tomáš, *Smrť sa volá Schill*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2016, s. 27; JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : Obzor, 1990, s. 260.

³¹ Do úvahy teda prichádza, že možno priliehavejšou skutkovou podstatou podľa retribučného nariadenia by bol zločin kolaborácie podľa § 3, písm. a) „Kto akokoľvek napomáhal činnosť fašistických okupantov alebo domácich zradcov, s nimi spolupracoval s úmyslom napomáhať nemecké vedenie vojny, alebo poškodil vojnové úsilie proti Zväzu sovietskych socialistických republík a spojencov, ako aj oslobodenecký boj slovenského národa“.

byť v Nitre usporiadaný žiadny večierok.³² Hoci spočiatku Šmigovský akýkoľvek večierok a jeho účasť na ňom odmietal, neskôr sa nepriamo k účasti na večierku priznal a v reakcii na svedkovu výpoveď uviedol, že „sa rozhorčil nad tým, keď nemecko-slovenská spoločnosť, ktorá večierok poriadala vyslala pre neho.“³³

V sledovanom období čelil Šmigovský obžalobe aj za odovzdanie proviantu a zásob (napr. benzínu) Nemcom, o čom vypovedal napríklad svedok Ján Fiedor, a ďalej za odvrátenie politických väzňov do Nemecka. Tvrdil však, že o ich prítomnosti v mestskej väznici nevedel a trval na tom, že Gestapu nikoho neudával a ani nenapomáhal zaistiť konkrétne osoby. Šmigovský v podstate relativizoval a bagatelizoval akýkoľvek skutok, ktorý mu bol kladený za vinu. Napríklad v kontexte prebrania velenia aj nad nemeckými vojakmi v Nitre vyhlásil, že to bolo z nemeckej strany „iba také gesto“. V neposlednom rade súd skúmal jeho verejné prejavy v rozhlase a pred posádkou, s dôrazom kladeným na jeho vyjadrovanie sa o povstaní a povstalcoch (zrada, zradcovia, hordy, bandy) a o jeho postoji k Nemcom.

Činnosti Šmigovského v Domobrane sa súd nevenoval detailne, skúmanie tohto obdobia sa zredukovalo najmä na analýzu propagandistických článkov v novinách. Šmigovský sa zároveň snažil všetky obvinenia vyvracať a nahrávať si body, pretože Národný súd mal iba veľmi obmedzené informácie o jeho činnosti v tomto období.

Podľa súdu mal byť Šmigovský za zásluhy v boji proti povstaní povýšený na hodnosť podplukovníka a následne prevelený do Bratislavy, kde sa stal veliteľom 1. pešieho pluku Domobrany. Šmigovský to odmietal a tvrdil, že tento akt nesúvisel s povstaním, pretože mal byť na predsedníctve vlády navrhnutý na povýšenie už začiatkom roka 1944 medzi najstaršími majormi,³⁴ avšak vtedajší minister Čatloš naplánoval jeho realizáciu na január 1945, nie na september 1944. Podľa článku z Gardistu bol povýšený „za zásluhy, ktoré si získal v pohnutých augustových dňoch, keď prejavil vernosť predovšetkým Vodcovi a prezidentovi Republiky Dr. Jozefovi Tisovi a svojej vlasti.“³⁵ Šmigovský aj jeho obhajca opakovane relativizovali predčítané novinové články z jesene 1944 a označovali ich za nepravdivé, slúžiace účelom propagandy (čo samo o sebe zakladalo trestnoprávnu zodpovednosť za zločin zrady na povstaní podľa § 4 písm. c) – propagácia). Šmigovský sa snažil vylepšiť si pozíciu pred súdom vyhláseniami, že len vďaka nemu sa členovia Domobrany nezapojili priamo do bojov, ale slúžili len ako technická podpora Nemcom, pričom dôraz kládol na rozpustenie svojej jednotky na začiatku apríla 1945 (keď sám ušiel do Prahy). Svedok Jozef Klein však dosvedčil, že mužstvo Domobrancov Šmigovský nabádal, aby vydržali v boji a vernosti, verili v nemecké víťazstvo a v neposlednom rade uviedol, že sa mali podriaďovať rozkazom nemeckej divízie.³⁶ Treba tiež zdôrazniť, že členovia Domobrany v skutočnosti neboli iba technickou podporou pre Nemcov – napríklad ku skupine Schill bol dňa 17. októbra 1944 pričlenený II/1 peší prapór Domobrany (Ján Havránek), ktorý zaistil priestor Zlatých Moraviec, Žarnovica a Banskej Štiavnice.³⁷

V rámci procesu sa do tejto fázy neobjavili výraznejšie pochybenia, ktoré by sa vymykali štandardom povojnového súdenia. Chcem tým povedať, že napriek rýchlosti konania a odchýlkam od riadneho zákonodarstva a riadneho súdneho procesu prebehol proces v legálnych limitoch (i keď možno pre niekoho rigidných) a rozhodne ho nemožno označiť za zin-

³² SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 90 – 91.

³³ Tamže, s. 91.

³⁴ Tamže, Zápisnica z výpovede Jána Šmigovského z 22. júna 1945.

³⁵ Napr. pozri: *Gardista*, zo dňa 17. septembra 1944, s. 3.; *Slovenská pravda*, zo dňa 17. septembra 1944, s. 2.

³⁶ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 110.

³⁷ KLUBERT, *Smrť*, s. 114.

scenovaný. Medzi vytýkané nedostatky patrí napríklad odmietnutie svedkov navrhovaných obhajobou. V súvislosti s nepripojením sa k povstaniu chcel Šmigovský na základe svedeckých výpovedí dokázať, že rozhodnutie bolo kolektívne a radil sa aj s inými dôstojníkmi (v tejto súvislosti vypovedal Tibor Hajdu). Faktom však zostáva, že o proľudácky orientovanom dôstojníckom zbore v Nitre vypovedali aj Rašla a Černek, takže títo svedkovia by neprinesli žiadne nové informácie. Šmigovský chcel pravdepodobne dosiahnuť umenšenie viny v zmysle poľahčujúcej okolnosti (kolektívnej zodpovednosti), ktorá by mohla ovplyvniť zmiernenie trestu.

Vzhľadom na skutočnosť, že bol Šmigovský veliteľom nitrianskej posádky, je takáto interpretácia nezlučiteľná s vojenskými predpismi, pretože za rozkazy bol zodpovedný veliteľ, a to bez ohľadu na to, či s tým dôstojnícky zbor alebo mužstvo súhlasilo alebo nie. Michal Malatinský upozornil na, podľa jeho slov, procesnoprávne pochybenie, pretože obžalobca Miloslav Takáč dňa 24. septembra 1945 prevzal odvolací dekrét a oficiálne tak dňa 25. septembra (posledný deň hlavného pojednávania) už *de iure* nebol obžalobcom pri Národnom súde.³⁸ Voči rozsudkom Národného súdu v tejto fáze retribúcie nebolo možné podať žiadny opravný prostriedok – takže k zmätočnosti z dôvodu nedostatku zákonnej obžaloby formálne nemohlo dôjsť. Zastávam názor, že rýchlosť retribučných konaní, ako jedna z hlavných zásad retribúcie, mala rozhodne prednosť pred týmto druhom procesnoprávneho pochybenia, pretože Takáč bol so spisom oboznámený. Okrem toho aj Igor Daxner priznával, že popri Národnom súde pôsobil v tom čase iba jeden aktívny obžalobca a traja nečinní, čo bol problém v kompetencii SNR, nie Národného súdu.³⁹ Takáč teda reálne v danej dobe ani nemal komu obžalobu odovzdať a aj keby ju odovzdal, novému obžalobcovi by trvalo dlhší čas, kým by sa so spisom riadne oboznámil.

Rozsudok bol vyhlásený 25. septembra 1945 a Národný súd uznal Jána Šmigovského vinným zo zločinu zrady na povstaní podľa § 4 písm. a), b), c) retribučného nariadenia. Rozsudok teda rozšíril kvalifikáciu skutkových podstat o písm. c). Zločiny podľa rozsudku spáchal nasledovne:

„Písm. a) hoci už dňa 29. augusta 1944 vedel z rozkazu vojenského pozemného veliteľstva, že v Banskej Bystrici vypuklo celonárodné a vojenské povstanie, predsa, ako veliteľ nitrianskej posádky, jednak opatreniami vojenského rázu, jednak hláseniami podávanými bývalému Ministerstvu národnej obrany a prezidentskej kancelárii v Bratislave, taktiež svojimi rozkazmi a prejavmi dôstojníctvu a mužstvu, ďalej bezprostredne alebo rozhlasom učenými prejavmi obyvateľstvu Nitry, zatýkaním, odzbrojovaním a strážením jednotlivcov i celých častí vojska, uisťovaním, že k odzbrojeniu slovenskej posádky Nemcami neprijde a že sa sám postaví proti odzbrojeniu, zavádzal vojakov a obyvateľstvo ohľadom stanoviska, ktoré zaujíma proti povstaniu a voči Nemcom a tak zabránil pripojenie sa nitrianskej posádky k povstaniu a odvezenie vojenského materiálu pre národné povstanie, znemožnil dôstojníkom a organizátorom povstania, ako aj partizánom prístup do Nitry, izoloval posádku od ich vplyvu až do príchodu nepriateľských nemeckých vojsk do Nitry, hoci slovenským národným a vojenským záujmom bolo, aby sa celé Slovensko a celá jeho armáda jednotne pridali k povstaniu a hoci mal možnosť bez nebezpečenstva pre svoju osobu vykonať, alebo aspoň nebrániť vykonanie rozkazu VPPV, vydaného vtedajším podplukovníkom Golianom, pripojiť sa k povstaniu, prípadne hoci bez väčšieho vojenského nebezpečenstva mal možnosť nitriansku posádku a vojenský materiál previesť k povstaniu v Banskej Bystrici, a týmto svojim konaním vydal na pospas nemeckým okupantom životy slobody a majetky dôstojníctva a mužstva posádky i obyvateľstva Nitry a širokého okolia, cenný vojenský materiál,

³⁸ MALATINSKÝ, *Proces*, s. 34.

³⁹ DAXNER, Igor. *Ludáctvo pred súdom*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 36.

taktiež životy, alebo zdravie politických väzňov a národných, alebo rasových nepriateľov Nemcov. Touto svojou činnosťou spôsobil národnému povstaniu nedoziernú škodu, prekážky a ťažkosti a ohrozil jeho úspech. V dôsledku jeho činnosti utrpelo tiež ujmu na živote viac ľudí a ujmu na slobode priamo 240 osôb zaistených Gestapom a orgánmi ústrednej štátnej bezpečnosti,

Písm. b) po príchode Nemcov do Nitry podal nemeckému veleniu informácie o vojenskej situácii okolí, o teréne a sile povstaleckých vojsk, následkom čoho nemecké jednotky za 5 dní dobyli celé územie až po Prievidzu

Písm. c) vo svojich prejavoch pred verejnosťou vychvaľoval Nemcov, uisťoval mužstvo posádky a obyvateľov, že im Nemci nič neurobia, vyhlasoval, že nemecký generál Höffle nie je krvavý pes, ako sa o nemeckých generáloch hovorí, ale že je ušľachtilý, jemný pán, z ktorého sála porozumenie pre Slovákov, vyzýval obyvateľstvo k boju proti partizánom, ktorých nazýval hordami a drancovateľmi, súčasťoval sa na počet nemeckých vojenských jednotiek večierkov, uisťoval verejnosť, že v priebehu dvoch mesiacoch budú povstanci úplne zlikvidovaní a znemožnení.⁴⁰

Ján Šmigovský bol odsúdený na trest smrti (nešpecifikovaný) a na trest konfiškácie štvrtiny majetku v prospech štátu.

Odôvodnenie rozsudku sa, ako je pre retribučné rozsudky oboch Národných súdov v Československu typické, začína morálnym odkazom pre budúcnosť. Tým, že bol Šmigovského rozsudok prvým, ide pravdepodobne o najemotívnejší začiatok odôvodnenia spomedzi všetkých: „Najmenší vazal Nemecka, Slovenský štát, snažil sa krčovitě udržať zdanie samostatnosti a suverenity, hoci musel platiť krvou, i pod nehoráznymi titulami, aj materiálnymi aj peňažnými hodnotami svojmu protektorovi. Hoci titulovaní služobníci slovenskí obohacujúci sa neslýchaným spôsobom na účet národa rovnako ako protektori snažili sa udržať pozlátka samostatnosti a suverenity, s legendou o dobroprajnom veľkom susedovi, ktorý nezištne a veľkodušne zaručuje samostatnosť a nedotknuteľnosť Slovenska... Keď sa natáčal válečný film späť od Kaukazu k Tatrám a delá hrmeli už na Karpatoch... padalo belmo aj zo slepých očí a tvár veľkého suseda pozbývala pozlátka šlachetnosti, nezištosti a vernosti aj v očiach najčiernejších mamelukov, ostali verní Nemcom len sluhovia, ktorí sa tak stotožnili s režimom, dušou i svojím záujmom, že nebolo pre nich cesty späť. Takýmto služobníkom bol obžalovaný Šmigovský. Sám prehlásil slávnostne vo svojej obhajobe, že keby mu bola venovaná dôvera so strany povstania, boli by sa udalosti v nitrianskej posádke rozvíňovali celkom iným spôsobom - že hoci nechce vyzdvihovať svoje vojenské kvality, uisťuje, že by nebolo lepšieho vojaka povstania, ako on - keby mu vedenie bolo dôverovalo. Tedy nie osud národa, nie ideál, ale jeho hitlerovské „Ich“ rozhodovalo o jeho postoji k národnému ako povstaniu. Ani faktum, že Nemci tak ako urobili v iných vazalských štátoch, už aj na Slovensko šli proti sľubom, proti smluvám a proti vôli marionetnej slovenskej vlády a prichádzali na Slovensko podrobiť si ho ozbrojenou rukou. Nie vojenská a dôstojnícka česť, ale len a výhradne jeho osobný záujem, jeho ich, diktovalo jeho postoj k udalostiam ku konci augusta 1944. Biela nemoc nemeckého egocentizmu zachvátila všetky jeho útroby, skryla dušu človeka, česť vojaka a Slováka.“⁴¹ Na vlastné odôvodnenia bol patrične hrdý aj samotný Igor Daxner a uvedenú pasáž doslovne cituje aj vo svojej knihe *Ludáctvo pred Národným súdom (1945 – 1947)*, v ktorej venuje pozornosť iba vybraným a najvypuklejším prípadom páchania konkrétnych zločinov, pričom sám si uvedomoval historickú úlohu Národného súdu a jeho odkaz pre budúcnosť.⁴² V kontexte súdenia vojakov pred Národným

⁴⁰ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45, Rozsudok z dňa 25. septembra 1945, s. 1 – 3.

⁴¹ Tamže, s. 4 – 6.

⁴² DAXNER, *Ludáctvo*, s. 45 – 46.

súdom nešlo o vyhlásenie vybočujúce z normy povojnového národného pátosu – napríklad odsudzujúci rozsudok vynesený nad Františkom Bartošom pred Národným súdom v Prahe hovoril, že: „*Srdcem svým již dávno českému národu nenáležel, maje k německému nejblíží „...ujišťování obžalovaného i jeho vlastní prohlášení, že byl po celý svůj život a zůstal do dneška dobrým a věrným synem českého národa jsou v zrcadle jeho skutků slova svatokrádežné.*“⁴³

V odôvodnení ďalej súd v podstate iba zhrnul dokazovanie, vinu Šmigovského považoval za jasne preukázanú a nenašiel žiadne skutky, ktoré by mohol uznať ako poľahčujúce okolnosti, a to vrátane pražského povstania, pretože Národný súd bol názoru, že „*sa nijak významne obžalovaný nezaslúžil o protifašistický boj, nakoľko sa pripojil k boju proti fašistom len sám a až 5.mája, keď už väčšia časť nemeckých armád kapitulovala.*“⁴⁴

Udelenie milosti Národný súd neodporúčal a Predsedníctvo SNR sa ňou teda nemuselo zaoberať (ani sa ňou nezaoberalo). Exekúcia prebehla zastrelením, a to na žiadosť Šmigovského, ktorej bolo exekučným súdom vyhovené⁴⁵ na neverejnom zasadnutí Krajského súdu v Bratislave dňa 8. októbra 1945. Túto žiadosť vyslovil Šmigovský na dotaz ohľadom jeho posledného prania, spolu so žiadosťou o rímskokatolíckeho duchovného a o stretnutie s deťmi.⁴⁶ Rozsudok bol vykonaný dňa 9. októbra 1945 po šiestej hodine ráno (poprava bola pôvodne naplánovaná na piatu hodinu). Telo popraveného malo byť vydané na jednoduchý pohreb pozostalým.⁴⁷

Kontroverzie (?)

Ako píše Anton Hruboň, Ján Šmigovský patrí k trojici popravených „politických mučeníkov“ ľudáckeho exilu a samizdatu (ďalšími dvoma boli Jozef Tiso a Otomar Kubala). Kresťanská, až mytologická a v nemalej miere martýrska interpretácia je typická najmä pre apologetov vojnového slovenského štátu, väčšmi pre povojnové obdobie, no vyskytuje sa aj v súčasnosti. Najobskúrnejším prejavom udržiavania kultu martýrstva Šmigovského je Memoriál Jána Šmigovského⁴⁸, t. j. šesťdesiatkilometrový nočný pochod z Prešova do Spišského podhradia, ktorého jedným z účelov je „*uctiť si pamiatku veľkého muža, ktorý bol zavraždený boľševickými okupantmi a ich prisluhovačmi, pretože odmietol zradiť prisahu vernosti Slovenskej republike a odmietol sa so svojimi mužmi pridať ku krivde na národe, k rebélii zvanej tiež „Slovenské národné povstanie*“.“⁴⁹ Len doplníme, že v podstate totožný memoriál sa dodnes pravidelne usporadúva aj na slávu Jozefa Tisa.

Nie všetci zástancovia vojnového slovenského štátu sa však utiekajú k argumentom a interpretáciám przniciam kresťanskú symboliku a postupujú sofistikovanejšie. Argumentačne podkutí sú aj z dôvodu, že napríklad Jozef Jablonický alebo Anton Rašla (ktorý zároveň

⁴³ Národný archív Praha, f. Národný súd, TNS 13/46, kartón č. 3, Rozsudok v trestnej veci F. Bartoša s. 3.

⁴⁴ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45, Rozsudok, s. 27.

⁴⁵ Národný súd nestanovil konkrétny spôsob popravy – novelizácia retribučného nariadenia zo dňa 25. júla 1945 doplnila § 19 ods. 3 a bolo možné trest smrti vykonať zastrelením.

⁴⁶ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45, Zápisnica Krajského súdu v Bratislave z 8. októbra 1945, sp. z. Nt 2/45, s. 1.

⁴⁷ Tamže, Úradný záznam Krajského súdu, sp. zn. Nt 2/45, s. 1 – 2.

⁴⁸ Na webovom sídle uvádzajú ako poslednú pozvánku na XVIII. ročník memoriálu z roku 2025. http://nss.sk/6189/pozvanka-x-rocnik-memorialu-jana-smigovskeho-29-august-2015-presov-spiske-podhradie?fbclid=IwY2xjawNxU5pleHRuA2FlbQlXMAbicmlkETBncllrOWt5a0F2YlVoekxXAR6qmNH0cK8kZ0wQ-_oi-h89GC5u87wOf6xJFlsIyPjFOXZcTKtIqS6BG-aQe7Q_aem_0xMQHt6hKIUDIGwHaTsKdw#more-6189

⁴⁹ <https://jansmigovsky.sk/memorial-js/zakladne-informacie/ucel>

v procese so Šmigovským vypovedal ako svedok) rozsudok a celkovo proces so Šmigovským kritizovali. Podľa Jablonického bol proces zaujatý, a to z dôvodu, že mal poslúžiť ako prekrytie neschopnosti povstalcov, ktorým sa nepodarilo získať nitrriansku posádku. Obhajcovia Šmigovského však už nespomínajú, že Jablonický jednoznačne hovoril o aktívnej spolupráci Šmigovského s nacistami, čím nepoškodil iba vojenský a politický rozmer povstania, ale spôsobil aj perzekúcie osôb v odboji.⁵⁰ Anton Rašla poukazoval na nutnosť zakryť neúspešnú akciu oslobodenia politických (komunistických) väzňov z Nitry, pričom sa vedelo, že Šmigovský bol verný Tisovi a Tukovi, a jeho neodstránenie z veliteľského postu pred vypuknutím povstania bolo veľkým zlyhaním.⁵¹ Rašla taktiež uviedol, že „vzhľadom na vtedy vládnu psychózu „revolučnej spravodlivosti“ nevybočoval tento rozsudok z jej rámca, avšak nech mi je dovolené ako právnikovi vyhlásiť, že to nebol trest, ale revanš. ... Daxnerovi som povedal, že chápem, že súd, keď uznal obžalovaného vinným podľa obžaloby, nemal iného výberu trestu, ale predsa sa mi zdá vykonanie trestu prísny. Na to mi Daxner odpovedal, že prvé rozsudky Národného súdu musia byť prísne preto, aby si súd získal autoritu!“⁵² Martin Lacko napríklad označil proces so Šmigovským za zinscenovaný, zároveň však zdôrazňoval jeho zachovanie vojenskej vernosti vojnovému slovenskému štátu, najmä vzhľadom na to, že nebol zasvätený do príprav povstania.⁵³ Michal Malatinský takisto pracuje s tézou nespravodlivého procesu, pričom najväčší dôraz kladie na všeobecný subjekt skutkovej podstaty zrady na povstaní a neuznanie poľahčujúcich okolností, ktoré podľa neho mali byť zohľadnené pri výmere trestu, najmä účasť na pražskom povstaní.

Ako sme už uviedli, skutková podstata bola skutočne nastavená veľmi flexibilne, čomu pomohlo najmä „ohraničenie“ neurčitými zámenami „akokoľvek“ a „akýmkoľvek“, takže bolo možné obžalovanému pripísať k objektívnej stránke zločinu naozaj rozmanité spektrum činnosti, bez ohľadu na jej rozsah. Národný súd sa veľmi logicky vysporiadal s rozlíšením písm. a) a písm. b), keď pod prvú skutkovú podstatu (marenie povstania) zaradil jeho činnosť od 29. augusta do príchodu Nemcov na začiatku septembra a druhú skutkovú podstatu (zúčastnil sa na úsilí okupantov potlačiť povstanie) od príchodu Nemcov do apríla 1945, keď opustil slovenské územie a odišiel do Prahy, písm. c) a teda posledná, tretia, skutková podstata (propagácia a obhajoba zradcovskej činnosti) sa týkala oboch „období“ sledovanej činnosti Šmigovského. Dokazovanie v súdnom konaní sa sústredilo na 29. august a bezprostredne nasledujúce udalosti, pričom súd sa snažil primárne preukázať marenie povstania podľa § 4 písm. a). Dokazovanie prostredníctvom svedeckých výpovedí a znaleckých posudkov bolo zamerané na preukázanie postoja Šmigovského k povstaniu, resp. jeho lojalitu k ľudáckemu režimu a jeho predstaviteľom. Tým sa, samozrejme, mala zodpovedať otázka, či vôbec má byť za nepripojenie sa k povstaniu trestne zodpovedný. Práve táto časť obžaloby/rozsudku býva najčastejšie kritizovaná, pretože ad 1) Šmigovský síce neuposlúchol rozkaz Goliana, ale uposlúchol rozkaz Čatloša, a keďže do príprav povstania nebol zapojený, nemusel o jeho vojenskom a právnom (historickom) rozsahu v danej chvíli vedieť. Nadväzujúca ad 2) lojalita k vojnovému slovenskému štátu, ktorému zložil vojenskú vernosť, bola podľa jeho obhajcov dodržaná až do konca. O argumentácii v prospech a neprospech uposlúchnutia rozkazu Goliana som písala vyššie. Zaujímavou je však v tomto kontexte obhajoba Šmigovského, ktorý na hlavnom pojednávaní povedal: „*Lutujem, že mi nebolo dané cti od vedúcich činiteľov Národného povstania, len trochu dôvery ku mne, len málo, ale*

⁵⁰ JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava : Kalligram, 2004, s. 198 – 199.; JABLONICKÝ, *Povstanie*, s. 255 – 275.

⁵¹ RAŠLA, Anton. *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica : Vidas, 1998, s. 19 – 25.

⁵² Tamže, s. 24 – 25.

⁵³ LACKO, Martin. *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava : Slovart, 2004, s. 98 – 101.

*dnes je to ťažko hovoriť. Po všetkom čo sa stalo možno, že by sa stalo úplne iného. Poznám sám seba a tí, ktorí ma poznajú, istotne by mi dokázali... bola by sa vojenská situácia na juhozápadnom Slovensku vytvorila úplne ináč. Snáď by celé Národné povstanie vyzeralo ináč. I celý odpor by vyzeral ináč.*⁵⁴ Šmigovský si, samozrejme, uvedomoval, že mu ide pred súdom o život. Každý obžalovaný má slobodnú voľbu pri zvolení taktiky brániť sa (hoci aj klamstvom). Jeho vlastné slová sú však v príkrom rozpore s obrazom principiálneho vojaka, ktorý sa počas celého pojednávania hrdo hlásil k neporušeniu prísahy. Predovšetkým, jeho kľúčové tvrdenie o neporušení prísahy je lož. Igor Baka uvádza, že v apríli 1945 Šmigovský neuposlúchol rozkaz, svojvoľne opustil ustupujúcu armádu a odišiel k rodine do Prahy, tzn. vojenskú prísahu minimálne raz určite porušil.⁵⁵ Táto skutočnosť narúša naratív o Šmigovskom ako o udatnom a odvážnom vojakovi-veliteľovi, ktorý do Nitry nepustil ani povstalcov, ani Nemcov, pretože pri ústupe jednoducho opustil bojisko.

Ani správanie Šmigovského počas hlavného pojednávania nezodpovedalo čestnému a principiálnemu vojakovi, pretože bol opakovane upozorňovaný za nevhodné a arogantné správanie. Môžem spomenúť napríklad jeho reakciu pri výpovedi svedkyne Ľudmily Weinholdovej, vdove po Adolfovi Weinholdovi, veliteľovi obranného úseku na Hornej Nitre s veliteľstvom v Zemianskych Kostolnoch. Svedkyňa vypovedala, že svojho muža prišla hľadať do nitrianskej väznice, pretože sa dozvedela, že sa tam nachádza. Dozvedela sa, že Šmigovský už opustil Nitru, ale vedel o väznení jej muža, pričom pri nástupe väzňov predstieral, že ho nepozná. Následne je v zápisnici z hlavného pojednávania uvedená Šmigovského reakcia: „*Ja som bol priateľom kapitána Weinholda a nevedel som, že tento bol veliteľom úseku v Hornej Nitre a kedy bol zajatý a dopravený do Nitry. Je možné, že sme debatovali v domnienke o osude veliteľov, ktorí boli v zajatí a sme spomenuli, že možno, že budú odstrelení, avšak nič určitého o nich neviem. Konštatuje sa, že obžalovaný sa medzi rečou usmieva.*“⁵⁶

Nota bene, Malatinský sa v prípade smrti Weinholda odvoláva na Jablonického, podľa ktorého zomrel v nemeckom zajatí za neznámych okolností,⁵⁷ pričom kritizuje, že Národný súd sa na svedectvo Weinholdovej odvolával v rozsudku v rámci priťažujúcich okolností.⁵⁸ Len pripomínam, že Národný súd ani vdova Weinholdová nenašli odpoveď na to, kde bol jej muž zavraždený; pred súdom sa hovorilo iba o postoji Šmigovského k Weinholdovi, resp. o jeho podiele viny za jeho transport z Nitry, čo nijakým spôsobom nie je v rozpore so slovami Jablonického.

V nadväznosti na uvedené je nutné spomenúť aj dôkazy, ktorými síce súd nedisponoval, ale odkrývajú dôležité skutočnosti najmä pri právne oveľa zaujímavejšej druhej skutkovej podstate zločinu zrady na povstaní a teda písm. b), keď sa posudzovalo Šmigovského konanie po príchode Nemcov do Nitry, resp. až do jeho odchodu v apríli 1945. Primárne sa súd zameriaval na aktívnu spoluprácu Šmigovského s Nemcami v Nitre. Na obdobie, keď opustil Nitru, sa v dokazovaní príliš nezameriaval – v podstate hovoril iba o jeho povýšení na podplukovníka, o propagandistických článkoch (to však bolo subsumované pod § 4 písm. c) retribučného nariadenia) a jeho preradenie na veliteľa Domobrany (náhrady za slovenskú armádu). Z rozsudku jednoznačne vyplýva, že súd vedel o úzkej spolupráci Šmigovského s Nemcami, ktorý ju, samozrejme, v rámci možností, popieral, no priamymi dôkazmi ne-

⁵⁴ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, Reč obžalovaného Šmigovského, s. 1.

⁵⁵ BAKA, Igor. Podplukovník Ján Šmigovský a Einsatzgruppe H na Slovensku na jeseň 1944. In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 140.

⁵⁶ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 111 – 112.

⁵⁷ MALATINSKÝ, *Proces*, s. 31.

⁵⁸ Tamže.

disponoval. Keďže sa dodnes objavujú hlasy, ktoré sa snažia zo Šmigovskéhorobiť martýra ochotného položiť život za slovenský národ a slovenskú štátnosť, označujúc jeho proces za justičnú vraždu, rozhodne by sme mali v rámci súčasnej interpretácie prihliadať aj k novoobjaveným dôkazom nemeckej proveniencie.

Vo veci perzekúcií mal súd k dispozícii svedecké výpovede Gombarčíka, Spála, Morávka a Rašlu, na základe ktorých sa vedelo, že Šmigovský chodieval na porady SD a z nich vyplynuli vždy nejaké opatrenia proti konkrétnym osobám. Šmigovský priznal kontakt s gestapom aj s SS, ale odmietal akýkoľvek podiel na perzekúcii odbojárrov alebo Židov. 31. augusta 1944 vo svojej správe vedúci III. oddelenia Einsatzgruppe H SS-Hauptsturmführer Herbert Böhrsch informoval, že Šmigovský z vlastnej iniciatívy podnikol kroky aj proti prepusteným ozbrojeným Židom z tábora v Seredi.⁵⁹ Rozsudok ohľadom perzekúcií osôb hovorí o 240 osobách, ktoré v dôsledku Šmigovského činnosti boli zajaté Gestapom, o jednotlivcoch, ktorí boli zadržaní na rozkaz Šmigovského, a o minimálne troch nákladných autách, na ktorých boli odtransportovaní zajatci do Nemecka. Malatinský relativizuje Šmigovského zodpovednosť za životy daných osôb už pri svojej analýze obžaloby a uvádza, že sú „*mylne ako príklad uvádzaní „profesor Markus a Sabo“, ktorí mali byť „Nemcami zastrelení“*“. Podľa všetkého ide o stredoškolského profesora Alexandra Markuša, ilegálneho komunistického pracovníka, a o Štefana Szabóa, funkcionára ilegálnej KSS. Obaja zahynuli pri nešťastnom nálete spojeneckých lietadiel na kolónu, ktorá prepravovala politických väzňov do koncentračného tábora v Mathausene, dňa 19. 2. 1945 pri Melku.⁶⁰ Spôhlavo nedokážeme verifikovať uvedenú hypotézu, napriek tomu s ňou budeme pracovať ako s informáciou pravdivou. V prvom rade uvádzame, že ani jeden z týchto príkladov nie je súčasťou odôvodnenia rozsudku a z obžaloby sa prebral iba počet osôb (240). Skutková podstata zločinu zrady na povstaní hovorila o *spolupôsobení pri prenasledovaní účastníkov povstania alebo partizánskeho boja* a teda nehralo rolu, či boli zastrelení na mieste, odtransportovaní do Mauthausenu a zomreli nešťastnou náhodou alebo hoci by zajatie a vojnu prežili – postačovalo, že sa Šmigovský spolupodieľal (a to akýmkoľvek spôsobom) na ich internácii, čo preukázateľne robil a informovali o tom samotní Nemci.

Až po procese objavené dokumenty však v prípade Šmigovského odhaľujú aj ďalšie dôležité informácie a okrem iného potvrdzujú jeho úzku kolaboráciu s Nemcami a v neposlednom rade veľa prezrádzajú o jeho charaktere. Veliteľ bojovej skupiny Schill informoval začiatkom septembra, že „*jedine osoba majora mu umožňuje v tejto forme preraziť von z Nitry, lebo bez nitrianskej posádky by jeho terajší postup bol samovraždou*“. Ďalej zo dňa 6. septembra veliteľ Einsatzgruppe H vyjadril sklamanie, že sa Šmigovský nestal ministrom národnej obrany (miesto Ferdinanda Čatloša, pozn. autorky). On sám ho považoval za vzor pre slovenských vojakov využiteľný na propagandistické účely vojny.⁶¹ Ďalej náčelník Einsatzgruppe H Josef Witiska informoval, že sa vojaci nitrianskej posádky zapojili do boja proti silnej bande, ktorá mala napadnúť kasárne. Po dlhšom boji ich zahlnali⁶², pričom Šmigovský v zápisnici o výsluchu zo dňa 14. júla 1945 tvrdil, že k bojom s partizánmi nikdy nedošlo.⁶³ Igor Baka v roku 2017 zverejnil dovtedy neznámy dokument datovaný 14. novembrom 1944, ktorý vypracovala neznáma osoba z Einsatzgruppe H a je označený ako Rozhovor s pod-

⁵⁹ BAKA, *Podplukovník*, s. 139.

⁶⁰ MALATINSKÝ, *Proces*, s. 21.

⁶¹ BAKA, *Podplukovník*, s. 138 – 139.

⁶² Tamže, s. 139.

⁶³ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 15 – 16; alebo Zápisnica z výpovede Jána Šmigovského z 12. júna 1945, s. 3.

plukovníkom Šmigovským (uskutočnený 11. novembra 1944). Správa obsahuje primárne kritiku Šmigovského do radov Domobrany, ale aj Ministerstva národnej obrany. Šmigovský kritizoval mladšiu generáciu v rámci ministerstva, nerozumel, ako môže byť podriadený Jozefovi Parčanovi (náčelník hlavného štábu), ktorý je od neho mladší, hodnosťou vyššie postavený (a teda mu je Šmigovský podriadený), a zároveň nadáva na Nemecko. V podobnom duchu sa vyjadroval aj o novom ministrovi národnej obrany Štefanovi Haššíkovi, čo možno interpretovať aj tak, že ich vystavil novej perzekúcii zo strany Nemcov. Zvyšok správy sa nesie v patetickom duchu a hovorí o Šmigovského pocite krivdy. Spomína napríklad, ako ho generál Waffen SS Gottlob Berger⁶⁴ pochválil a oznámil mu, že bude budovať a viesť Domobrany. Za zmienku stoja Šmigovského slová o členoch nitrianskej posádky: „*Moji ľudia chceli tiež utiecť, ale ja som im to prekázil tým, že som k nim hovoril ako k deťom. A čo som dostal? Ani jedno vyznamenanie sa mi nedalo.*“⁶⁵ Záverečné zhrnutie správy konštatuje, že Šmigovský pôsobí ako „úprimný vojak, ktorý sa otvorene a z presvedčenia stavia za tesnú nemecko-slovenskú spoluprácu, ktorý je však v tomto nekompromisnom úmysle osamotený.“⁶⁶ Dohodli sa aj na každotýždňovom stretnutí s agentom Einsatzgruppe H.⁶⁷ Šmigovského „osamotenosť“ pretrvala až do temer úplného záveru vojny, čo potvrdzuje správa štábu veliteľa nemeckej Bezpečnostnej polície SIPO a Bezpečnostnej služby SD Josefa Witisku, zo dňa 12. marca 1945, podľa ktorej bol celý dôstojnícky zbor až na jednu výnimku nespoľahlivý a protinemecký. Šmigovský nemeckým bezpečnostným útvarom poskytoval vojenské aj politické informácie, postrehy o politickej nespoľahlivosti konkrétnych osôb, čím ich vedome naďalej vystavoval riziku perzekúcie.⁶⁸ Kolaborácia Šmigovského je podľa týchto dokumentov nepopierateľne pronemecká.

Pokiaľ ide o uloženie trestu smrti, súd nemal iný alternatívny trest (na slobode) na výber, do úvahy prichádzal iba inštitút zmiernenia trestu podľa § 6 retribučného nariadenia, a to na základe poľahčujúcich okolností, resp. po uložení trestu smrti odporúčanie milosti súdom podľa § 19 ods. 1 retribučného nariadenia. Podľa Malatinského mala byť jednoznačne braná do úvahy skutočnosť, že sa preukázateľne zapojil do pražského povstania. Svedčilo o tom potvrdenie od plk. Žilku, zo dňa 12. mája 1945, o tom, že sa Šmigovský zúčastnil bojov na Prahe XI., stanovište Žižkov, a s nasadením vlastného života bojoval za životy a majetok československých občanov a vykonával aj funkciu parlamentára.⁶⁹ Šmigovský bol podľa Pavla Čarnogurského presvedčený, že práve na základe tejto udalosti bude (čoskoro) prepustený na slobodu.⁷⁰ Hoci ide o neverifikovateľnú informáciu, považujem ju za vysoko

⁶⁴ „SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS šéf nemeckého Hlavného úradu SS, prvý veliteľ nemeckých okupačných vojsk v septembri 1944 na Slovensku. ... do hodnosti SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS. Od 1. 9. 1944 bol poverený úlohou potlačiť povstanie na Slovensku. Úlohu, ktorú dostal, nedokázal splniť, nielen za 5 dní, ako pred prevzatím funkcie vyhlasoval, ale ani za skoro tri týždne, preto ho dňa 20. 9. 1944 z funkcie odvolali a vystriedal ho SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und Polizei H. Höfle. Od 1. 10. 1944 ho menovali za vedúceho referátu vojnových zajatcov. Po vojne ho postavili pred súd a v tzv. Wilhelmstraßen-Prozeß-e (proces s vedúcimi činiteľmi vedenia nem. zahraničnej politiky pred amer. voj. súdnym dvorom V) ho 14. 4. 1949 v Norimbergu odsúdili na 25 rokov väzenia. 31. 1. 1951 mu trest znížili na 10 rokov a 16. 12. 1951 prepustili na slobodu.“ Prebraté z: CSÉFALVAY, František. BERGER, Gottlob Christian. In: CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava: VHÚ, 2013, s. 22.

⁶⁵ BAKA, *Podplukovník*, s. 143.

⁶⁶ Tamže, s. 143.

⁶⁷ Tamže.

⁶⁸ Tamže, s. 139 – 140.

⁶⁹ SNA, f. Národný súd, Tnľud 2/45. Potvrdenie o aktívnej účasti v bojoch o Prahu zo dňa 12. mája 1945.

⁷⁰ ČARNOGURSKÝ, Pavol. *Svedok čias*. Bratislava: USPO P. Smolík, 1997, s. 232 – 233.

pravdepodobnú, aj keď možno by bolo vhodnejšie hovoriť o spoliehaní sa než o presvedčení, pretože Ján Šmigovský sám pricestoval na Slovensko a prihlásil sa úradom, čo viedlo k jeho zadržaniu v Trnave 24. mája 1945. Zároveň si nechal vystaviť spomínané potvrdenie o účasti v pražskom povstaní, takže je zjavné, že sa ním plánoval brániť. Zostáva však otvorená otázka, či jeho zapojenie sa do pražského povstania nebolo iba chladným kalkulom, ako sa vyvinúť zo zločinov, ktoré spáchal na Slovensku. Národný súd dospel k záveru, že áno, a s týmto názorom sa stotožňujem.

Udelenie milosti súd neodporučil a ako sme už vyššie uviedli, po Prvej pražskej dohode bolo v kompetencii Predsedníctva SNR udeľovať milosti, avšak iba za predpokladu, že ju odporúča súd. Žiadosť o milosť síce zaslaná bola, ale Predsedníctvo SNR rigidne a doslovne interpretovalo ustanovenie § 19 ods. 1 retribučného nariadenia, podľa ktorého žiadosť o milosť sa k spisu predkladanému Predsedníctvu SNR chápala iba ako sekundárna a nezakladala Predsedníctvu SNR povinnosť vo veci konať.

Ak hľadáme na povojnové súdnictvo súčasnými očami, podobne ako uvažuje Ivan Kamenec pri Jozefovi Tisovi, možno by omilostenie Šmigovského bolo možné interpretovať ako prejav humanizmu víťazov. Takýto zmierlivý tón a schopnosť odpúšťať je síce podstatný pre historickú pamäť, no na druhej strane je v absolútnom rozpore s retribučnou funkciou povojnového súdnictva a celkovo retribučného zákonodarstva. Okrem toho na udelenie milosti nemal odsúdený za žiadnych okolností nárok, závisela by iba na rozhodnutí Predsedníctva SNR. Už vyššie som spomínala slová Antona Rašlu, ktorý hovoril o revanši a nutnosti udelenia hrdelného trestu, pretože podľa Daxnera si mal nimi súd získať autoritu. K procesu so Šmigovským, resp. k procesom pred Národným súdom celkovo, sa vyjadril aj Igor Daxner. Národný súd rozhodoval o najexponovanejších páchateloch, o tých, ktorí jednotlivé zločiny zadefinované retribučným nariadením priam stelesňovali. Podľa Daxnera bol prípad Šmigovského najvypuklejším spomedzi zradcov na povstaní.⁷¹ Aj vo svetle novozistených informácií, ktorými súd nedisponoval, sa s názorom Daxnera stotožňujem.

Je prirodzené, že s odstupom času sa hrany citlivosti na útrapy vojny obrusujú, taktiež existuje množstvo právnych aj faktických nedostatkov, ktoré možno retribučnému zákonodarstvu či činnosti súdov vytýkať. Išlo však o mimoriadnu situáciu, s mimoriadnym zákonodarstvom a súdnictvom, ktorého činnosť bola časovo ohraničená a rýchlosť konaní bola ovplyvnená aj nemožnosťou využívať (riadne) opravné prostriedky.

S odstupom času v slovenskej spoločnosti zostali spomienky na oslobodenie stelesnené v pripomínaní si výročia SNP, resp. dní, keď boli konkrétne mestá a obce oslobodené Červenou armádou. S veľkolepým príbehom oslobodenia súvisí, samozrejme, aj množstvo jednotlivcov – hrdinov, ktorí v povstaní bojovali. Historická pamäť si však nemôže rovnocenne pripomínať všetkých, a tak hrdinstvo jednotlivcov zostalo uchované v rámci rodiny a celospoločensky boli tieto príbehy personifikované do povstaleckého velenia (Ján Golian, Rudolf Viest) alebo v súčasnosti do zopár preživších jednotlivcov, ktorí naďalej šíria posolstvo oslobodenia (Vladimír Strmeň). Inak povedané, nemôže v historickej pamäti existovať hrdinstvo povstalcov a hrdinstvo Jána Šmigovského. Šmigovský tvorí protipól ku Golianovi, je antihrdinom v príbehu o povstaní, inými slovami, bol zradcom povstania, ktorý dodnes figuruje v (neo)ľudáckej propagande.

Je, samozrejme, pochopiteľné, že pre tú časť slovenskej spoločnosti, ktorá velebí vojnový slovenský štát, zostane Ján Šmigovský naďalej odvážnym hrdinom a jeho proces zostane justičnou vraždou, nespravodlivou boľševickou pomstou, a to bez ohľadu na dôkaznú situáciu počas procesu alebo v súčasnosti. Apologétom vojnového slovenského štátu neprekáža ani spolupráca s nacistami a už vôbec nie perzekúcia politických oponentov, Židov, povstal-

⁷¹ DAXNER, *Ludáctvo*, s. 50.

cov alebo partizánov, ktorých označovali (vrátane Šmigovského) za „hordy“. Šmigovský bol praktizujúci katolík, nacionalista, obdivovateľ Tisa aj Tuku. Úprimne veril myšlienke slovenskej samostatnosti pod taktovkou Ľudákov, neskôr v područí Nemecka. V rámci oficiálnej historiografie by sme sa však mohli vzdať, v súvislosti s jeho prípadom, používania pojmu „kontroverzia“. Jeho proces nebol kontroverzný, nevymyká sa povojnovým právnym štandardom v rámci retribúcie, čo priznávajú aj jeho zástancovia z radov historikov a právnych historikov, proces netrpel dôkaznou núdzou a ani výraznými procesnoprávnymi či hmotnoprávnymi nedostatkami, dokonca sa jeho spolupráca s Nemcami (a ďalšie skutky, ktoré popieral) dodatočne preukázala novoobjavenými dokumentami. Kontroverznými nie sú ani jednotlivé strety jeho obhajcov s tými, ktorí ho považujú za spravodlivo odsúdeného zradcu, a názorový konflikt je v tomto prípade prirodzený a očakávateľný.

Zatiaľ pravdepodobne najvyhrotenejším stretom oboch skupín bolo prvotné osadenie a neskoršie odstránenie pamätnej tabule s nápisom „*Na pamiatku veliteľovi pechotnej školy a vojenskej posádky v Nitre pplk. JÁNOVI ŠMIGOVSKÉMU 1903 – 1945 za obranu štátnej nezávislosti a suverenity Slovenskej republiky. Mesto Nitra, Konfederácia politických väzňov Slovenska Matice Slovenskej*“. Táto tabuľa bola na budove bývalých kasární v Nitre osadená Maticou slovenskou v roku 1998, podľa ktorej bol Šmigovský výnimočný najmä dodržaním svojej vojenskej prisahy. Igor Cagaň túto skutočnosť interpretoval skrz náboženský symbolizmus: „*Hodnota samej vernosti prisahy však nesmie byť posudzovaná bez skúmania morálneho pozadia danej prisahy. Z hľadiska katolíckej morálky, vernosť a lojalnosť regulérnemu štátu je morálna a po prisahy dokonca morálne záväzná, v prípade vojaka ide tiež o otázku stavovskej cti, a v neposlednom rade o čestný výkon povolania. Z náboženského hľadiska teda Šmigovský konal morálne, v súlade so svojimi morálnymi a stavovskými záväzkami dôstojníka Slovenskej armády...*“⁷² Cagaň sa už ale nevyjadruje k morálnym záväzkom Šmigovského, keď v rozpore s rozkazom odišiel do Prahy. Šmigovský sa podľa vlastných slov cítil byť vojenskou prisahou viazaný do momentu, kým slovenská vláda neprekročila v apríli 1945 moravské hranice.⁷³ Pamätná tabuľa bola odstránená v roku 2005, a to na podnet nitrianskeho rodáka adresovaného mestskému zastupiteľstvu. Nasledovalo vypracovanie posudkov z Historického ústavu SAV a Vojenského historického ústavu a následné prijatie všeobecne záväzného nariadenia o odstránení pamätnej tabule. V súvislosti s jej odstránením vznikla myšlienka už vyššie spomínaného memoriálu a posvätenia obnoveného hrobu Šmigovského s nápisom „*Tu leží nespravodlivo na smrť odsúdený dôstojník Slovenskej armády podplukovník Ján Šmigovský, ktorý svoj život zasvätil službe národu a štátu. Česť jeho pamiatke! ...mohol som odísť, avšak ja som volil cestu cti, cestu rovnú...*“ [podpis Šmigovského]. Aktivita Cagaňa a celkovo Nového slobodného Slovenska, ktoré jeho pamiatku v súčasnosti najväčšmi uchováva a propaguje, však v posledných rokoch klesajú, viditeľne ubúda radikálnych a nekritických obdivovateľov vojnového slovenského štátu, ktorých najväčší rozmach bol v období osadenia spomínanej pamätnej tabule, teda v časoch mečiarizmu.

Nemožno záverom opomenúť ani Martina Lacka, pretože práve on ako posledný k danej téme publikoval v roku 2023 článok s názvom *Ján Šmigovský (1903 – 1945) – Slovenský dôstojník a martýr*, a to pri príležitosti 120. výročia narodenia Jána Šmigovského. Článok je písaný tendenčne, obsahuje množstvo faktografických a právnych chýb, ale zároveň predstavuje ukážkovú prípadovú štúdiu ohýbania histórie. Úvodom Lacko uvádza, že „jednou z prvých slovenských obetí povojnového čsl. režimu bol podplukovník Ján Šmigovský, po-

⁷² Dostupné na [online]: <<https://jansmigovsky.sk/kontroverzie/kauza>> [cit. 28. 6. 2025].

⁷³ SNA, f. Národný súd, TnĽud 2/45. Zápisnica z hlavného pojednávania, Reč obžalovaného Šmigovského, s. 2.

pravený 9. októbra 1945. Jeho poprava bola súčasťou likvidácie slovenských elit⁷⁴. Lacko v inotajoch hovorí doslova o genocídnych praktikách československého režimu voči slovenskej elite. Pravdepodobne pojem „slovenská“ stotožňuje s pojmom „ľudácka“, pretože Ján Šmigovský bez pochyb nepatrí ku slovenskej vojenskej elite (a priznával to aj sám). Jeho najväčším „úspechom“ bola skutočne iba spolupráca s nacistami po vypuknutí povstania a následné velenie Domobrany, za čo bol odsúdený a popravený. Bez tejto skutočnosti by nedosiahol „úspech“ ani v ľudáckych a neoludáckych kruhoch.

Československý režim opisuje hneď v prvej stati článku, kde uvádza: „V roku 1944 sa vyostřil zápas dvoch štátnych ideí – slovenskej a československej. Prvú reprezentovala SR na čele s prezidentom J. Tisom, druhú exilová čsl. vláda v Londýne (E. Beneš). Frontový vývoj nahrával Benešovi, ktorý sa z Londýna vyhrážal pomstou všetkým Slovákom, ktorí budú slúžiť SR. To menilo i správanie ľudí. Mnohí z dôstojníkov, čo brali nemecké vyznamenania, boli zrazu ochotní obrátiť zbrane proti nim. (...) Uvedomoval si aj hazard s tisícami životov, aký by v prípade neuváženeho odporu hrozil. Jeho slová, ktoré adresoval povstalcem – ‚vydrží vám to dva mesiace‘, sa ukázali ako prorocké.“⁷⁵ Nie je novinkou, že Lacko dlhodobo odmieta teóriu právnej kontinuity a Slovenskú republiku považuje za nástupnícky štát vojnového slovenského štátu.⁷⁶ Otázkou je, či skutočne existoval zápas dvoch štátnych ideí, ako ho popisuje, a či sa teda mohol vyostriť. Len v krátkosti poznamenávam, že Tiso nebol Benešovým partnerom v dialógu, bola ním SNR, ktorej vyjednávaciu pozíciu jednoznačne polepšilo povstanie. Týkalo sa to aj slovenskej otázky, resp. novokoncipovaného samostatného slovenského národa. Tvrdenie, že frontový vývoj nahrával Benešovi, je okrem iného možno interpretovať tak, že podľa Lacka by bolo lepšie, keby vojnu vyhrali nacisti a ich spojenci, vrátane Slovenska. Opätovne vytiahnutá notoricky známa karta o Benešových vyhrážkach smerom ku Slovákom, ktorú najčastejšie používal Milan S. Ďurica⁷⁷, je tentokrát umiestnená do obdobia tesne pred vypuknutím povstania, pričom absolútne vynecháva podiel SNR na jeho organizovaní – pravdepodobne preto, že bola slovenská, a nie československá.

Ďalej v texte v krátkosti zhrňa skutočnosť, že Nitra vďaka Šmigovskému ako jediná nebola odzbrojená a že velitelia oboch vojsk vyjednávali cez bránu, pričom tomuto „divadlu“ sa vraj zopodíal prizerala stovka ľudí. Ako som už uviedla vyššie, telefonické spojenie Šmigovského a Tisa skutočne prebehlo, no nakoniec to mal byť Šmigovský, ktorý dal čestné slovo o vernosti Tisovi Koslowskimu, hoci nemecké vojsko bolo v tom čase desaťnásobne menšie a v horšej (ofenzívnej) pozícii. Ostatné skutky Lacka nezaujímajú a otázku

⁷⁴ LACKO, Martin. *Ján Šmigovský (1903 – 1945) – Slovenský dôstojník a martýr*. [online] Dostupné na: <https://www.zsi.sk/jan-smigovsky-1903-1945-slovensky-dostojnik-a-martyr/> [cit. 28. 6. 2025].

⁷⁵ Tamže.

⁷⁶ Martin Lacko vo svojej prednáške na sneme Asociácie slovenských novinárov v roku 2014 povedal, že nevzdvihovanie prvej slovenskej štátnosti (vojnového slovenského štátu, pozn. autorky) je výsledkom nebudovania kolektívnej pamäte autoritami štátu, resp. že ide o výsledok „pretláčania“ československej koncepcie dejín. Lacko opäť pracuje s falošnou dilemou, ktorá je ľudáckym a neoludáckym autorom vlastná – snaží sa publikum presvedčiť o tom, že ak nepovažujeme súčasnú Slovenskú republiku za právneho nástupcu vojnového slovenského štátu, tak nie sme dobrí Slováci, necítíme národnú a nedisponujeme národnou hrdosťou. V kontexte slovenskej samostatnosti a štátnosti v rokoch 1939 – 1945 vyzdvihuje príbehy jednotlivcov, ktorí za národnú otázku trpeli, no zároveň opomína zverstvá ľudáckeho režimu. Taktiež klamlivo zavádza tvrdením o zlyhaní štátu pri budovaní kolektívnej pamäte. Okrem iného aj štátne sviatky sú súčasťou budovania kolektívnej pamäte, ale keďže medzi súčasnými nefiguruje 14. marec, Lacko považuje kroky štátu za nedostačujúce, resp. neexistujúce. LACKO, Martin. Zápas o pamäť národa. Prednáška na sneme slovenskej asociácie novinárov dňa 11. 12. 2014 v Bratislave. In: *Kultúra*, 2015, roč. 18, č. 2, s. 4.

⁷⁷ ĎURICA, Edvard Beneš a jeho vzťah k Slovákom, s. 37.

povstania uzatvára konštatovaním, že „minister obrany Š. Hašík menoval Šmigovského za veliteľa pešieho pluku 1 obnovujúcej sa armády (Domobrany) a prezident ho povýšil na podplukovníka.“⁷⁸

Poslednú časť článku venoval procesu a poprave, kde píše: „Po návrate ČSR 25. mája 1945 bol uväznený a postavený pred čl. Národný súd. Retribučné súdy za najväčší zločin pokladali vytvorenie SR a angažovanie sa v jej rámci. Šmigovský sa hájil tým, že bol vojak a vždy sa riadil príslušnou, príkazmi zákonitých veliteľov. Do zápisnice o.i. uviedol: „Som vojak a Slováč. Nemám vinu na tom, že zanikla ČSR ani zásluhy na tom, že vznikol Slovenský štát.“ No 25. septembra 1945 bol odsúdený za „zločin zrady na povstaní“ na smrť. Keďže predseda SNR J. Lettrich mu odmietol udeliť milosť, bol 9. októbra 1945 v Justičnom paláci v Bratislave zastrelený. Pochovali ho v rodičovskej obci. Jeho proces možno hodnotiť ako zmanipulovaný, ako akt politickej pomsty. Priznal to aj socialistický historik J. Jablonický, keď napísal: „Povojnoví víťazi so Šmigovským zaobchádzali zaujato a bez milosti... Súd so Šmigovským zakrýval neschopnosť povstalcov pri debakli v Nitre...“ Ešte jasnejšie sa vyjadril právnik Valent Michalík: „Je nesporné, že Šmigovský bol popravený bez viny. Bol to človek, ktorý nestratil česť...“ Trpké pre odsúdenca bolo i to, že v najťažších chvíľach ho manželka s deťmi opustila. Podľa svedectva jeho spovedníka, františkána J. Chryzostoma Bárdysa sa pred popravou správal mimoriadne statočne. Keď o tom vydal svedectvo do zahraničia, bol zavraždený aj on...“⁷⁹ Tu je nutné v prvom rade zdôrazniť právny dualizmus v československej retribuícii a tiež fakt, že retribučné nariadenie prijala SNR bez intervencie Beneša (skôr napriek Benešovi), takže Národný súd v Bratislave nemožno definovať prívlastkom československý. Retribučné súdy na Slovensku, resp. Národný súd v Bratislave nepovažovali za najväčší zločin samotné vyhlásenie, resp. vznik vojnového slovenského štátu, za trestné sa považovalo, že „bol vyhlásený po dohode s Hitlerom a Ribbentropom... čím boli odstránené posledné zvyšky demokratického režimu na Slovensku a bol nastolený totalitný režim po vzore Nemecka, pričom výkonnú a vládnu moc vykonávali v smere čo najužšej spolupráce s nacistickým Nemeckom...“⁸⁰, pričom Šmigovský vôbec nebol súdený za svoju činnosť v spojitosti so 14. marcom. Posledná veta je zase premostením na martýrske pozadie vnímania Šmigovského, čo je priznané aj v samotnom názve článku. Pátrovi Chryzostomovi Bárdysovi bol vydaný článok *Tak zomieral plukovník*⁸¹ v periodiku *Hlas z Ríma* v roku 1953, a teda takmer presne po ôsmich rokoch od popravy, pričom je podpísaný St. Č. Presvedčivý dôkaz o príčinnej súvislosti medzi vydaním správy tesne po poprave a jeho smrťou nemá ani Martin Lacko, a s presvedčením tvrdím, že nie je žiadny. Samotný text je však plný paralel s Tisovou popravou, resp. s kresťanskou symbolikou obety, pokory a mučeníctva: „A Šmigovský, s pohľadom na Ukrižovaného, vyslovil jasným hlasom slová odpustenia: ‚Všetkým, všetkým, tak ako On, aj ja...‘ Pobadal som na ňom náhlu zmenu, chvenie prestalo, vyrovnaný pokoj bolo vidno na jeho tvári. Pozriem na hodinky. Práve začínala v kostole svätá omša... Nie je to zázrak? Keď mi večer hovoril, že by rád ministroval na tej svätej omši, vravel som mu, že bude ministrovať už v nebi. Štrngot kľúčov nás upozornil, že rozhodujúci okamih je tu. Išli sme po chodbe spolu, podopierajúc jeden druhého a recitujúc nahlas Otčenáš a Zdravas, až na miesto popravy. Šmigovský si kľakol, s ružencom v rukách.

⁷⁸ LACKO, Martin. *Ján Šmigovský (1903 – 1945) – Slovenský dôstojník a martýr*. [online] Zverejnený na: <<https://www.zsi.sk/jan-smigovsky-1903-1945-slovensky-dostojnik-a-martyr/>> [cit. 28. 6. 2025].

⁷⁹ Tamže.

⁸⁰ A subsumovalo sa to pod skutkovú podstatu zločinu fašistickej okupácie podľa § 1 písm. a) alebo zločinu domácej zrady podľa § 2 písm. a).

⁸¹ BARDYS, Chryzostom, O. F. M. *Tak zomieral plukovník*. In: *Hlas z Ríma*, 1953, roč. 2, august-september, s. 7. Zverejnený na: <<https://jansmigovsky.sk/zivot/svedectvo>> [cit. 28. 6. 2025].

*Na otázku veliteľa popravej čaty, či si praje zaviazať oči, odpovedal, že áno. Bol zvyknutý veliť. Mohlo by ho v poslednom okamihu vyrušiť, keby daktorý z vojakov zle mierili... Odznali výstrely... Hrdina Šmigovský odovzdal svoju dušu Svoriteľovi. Do bielej šatočky pozbieral som stekajúcu teplú krv...*⁸²

Záverom o banalite zla

Jána Šmigovského nepovažujem za kontroverznú ani za zložitú postavu slovenských dejín. V skutočnosti ide o muža jedného okamihu, ktorý sa stal referenčným bodom dvoch protichodných názorových prúdov, a preto stojí Šmigovský v jednej z interpretácií na strane zradcov, a v druhej na strane hrdinov. Nejde o jav zriedkavý alebo nevídaný – je to bežná súčasť posmrtného života väčšiny historických osobností, ktoré akýmkoľvek spôsobom formovali alebo rámcovali štátoporný vývoj. Je teda akceptovateľnou skutočnosťou, že pre neoludácky zmýšľajúcu časť spoločnosti zostane Šmigovský martýrom a hrdinom, koniec-koncov, ako som uviedla vyššie, na tejto interpretácii sa pracuje nepretržite od konca druhej svetovej vojny. Kresťanské, či skôr martýrske topoi vytvárané okolo jeho osobnosti sú však, podľa môjho názoru, neprijateľnou súčasťou ľudáckych dezinterpretácií.

Podobne ako pri ranokresťanských svätcoch, aj pri Šmigovskom sa vyskytuje klasická, život sprevádzajúca skladba topoi: *ad 1) topos predobrazu iného svätca* – v zmysle ľudákov to bol predobraz skutočného roduverného Slováka, resp. trojice roduverných Slovákov, pripodobovaných priamo k Svätej Trojici (ako som už spomenula, išlo o trojicu Tiso – Šmigovský – Kubala), ďalej to bol *ad 2) topos pokory a skromnosti*, ktorý je vystavaný na jeho živote zasľúbenom v prvom rade službe národu vo vojsku, a to bez sebeckej túžby po uznaní (v zmysle, ako to prezentoval sám Šmigovský), no a ako posledný uvádzam ten najpodstatnejší, a to *ad 3) topos obžalovania, lámania viery a umučenia*, podľa ktorého v zlomových momentoch na začiatku povstania Šmigovský zachoval vernosť svojej vojenskej prísahe a bratislavskej vláde, pričom ho nezlomil ani súd k priznaniu viny.

Punc mučeníctva mu dodala jeho poprava, interpretovaná najmä v duchu vyššie uvedených slov Chryzostoma Bárdysa. Obhajoba Šmigovského v ľudáckej interpretácii teda nestojí výlučne na právnom posúdení rozhodnutia zabrániť nitrianskej posádke pripojiť sa k povstaniu, resp. zostať verný bratislavskej vláde. To, že údajne odmietol vpustiť do nitrianskych kasární nemecké jednotky, však pridáva jeho konaniu v ľudáckej interpretácii ďalšiu vrstvu a jednoznačne to má vzbudzovať dojem o autonómii nitrianskej posádky a naznačovať neochotu plne kolaborovať s nacistickým režimom. Ako som už uviedla, v obrobnej stratégii rozhodne napomohla dezinterpretácia slov Jablonického a Rašlu, ktorí síce niektoré aspekty procesu so Šmigovským kritizovali, no nie jeho vinu, resp. vyvodzovanie trestnoprávnej zodpovednosti voči nemu.

Nazdávam sa, že pri analýze konaní Jána Šmigovského je relevantná teória o banalite zla, dokonca je možno priam kľúčová. Hypotéza, s ktorou budem v závere pracovať, je postavená na tzv. banalite zla, ktorú definovala Hannah Arendtová na procese s Adolfom Eichmannom.⁸³ Arendtová zlo nebanalizovala, ako jej mnohí vyčítajú, práve naopak. Jej

⁸² Tamže.

⁸³ Podľa Hannah Arendtovej tkvela banalita zla najmä v úlohe Eichmanna v celej nacistickej mašinérii smrti, kde podľa vlastných slov vystupoval ako radový úradník, ktorý iba plnil rozkazy zhora. Holokaust tak marginalizoval na byrokratickú prácu nič netušiacich úradníkov, ktorí sa denne vracali z práce za svojimi rodinami a na páchanie zločinov proti ľudskosti nevyužívali kritické myslenie, dokonca sa nemuseli ani zamýšľať nad svojou zodpovednosťou, a to ani právnu, ani morálnu. Sami pri výkone povolania nikomu neublížovali, nikomu nebrali život. Eichmannova obhajoba bola aj vďaka jeho bežného vzhľadu pomerne dobre uveriteľná, umocňoval ju aj veľký časový odstup od udalostí z obžaloby, ako aj jeho povojnový, úplne obyčajný, život v Argentíne. Bližšie

teória poukazuje na prvoplánovú obyčajnosť, či všednosť priemerného úradníka: „*Ako bolo možné, že úplne priemerní ľudia mohli páchať činy, ktoré prekračujú všetku mieru ľudskej predstavivosti, či sa na nich podieľať a to z obyčajnej bezmyšlienkovitosti...*“⁸⁴ Aj samotný Eichmann sa v procese obhajoval tým, že bol iba úradníkom, radovým byrokratom. V skratke by sme mohli povedať, že spomínaná všedná byrokracia bola pôvodom a dôkazom banality zla. Arendtová upozorňovala, že veľké historické zločiny sa často nepáchali v dôsledku patologickej nenávisti alebo výnimočne krutej povahy, ale skôr z banálnej poslušnosti, konformity a neschopnosti kritického myslenia či adekvátneho posúdenia následkov vlastných konaní. To samo o sebe nevylučuje nízku pohnútku pri páchaní zla (napr. nenávisť voči konkrétnej rase, etniku, či politickej príslušnosti), páchatelia však pri svojom konaní neboli priamymi svedkami zločinov, do ktorých sa v rozbehnutej mašinérii zapojili, čím sa subjektívne vzdali vlastnej osobnej, či morálnej zodpovednosti.

Ján Šmigovský sa po vzniku vojnového slovenského štátu bezvýhradne prispôbil novým pomeroch. Na jednej strane v procese hovoril, ako počas povstania nezradil svoju vojenskú prisahu, na druhej strane mu neprekážala „zmena“ vernosti z československej na rýdzo slovenskú, v podruží nacistického Nemecka. Žiadnym spôsobom nevystúpil proti autoritám, a to ani v čase, keď bol zrejme totalitný a kolaborantský charakter režimu; práve naopak, po povstaní a jeho potlačení mu ešte oddanejšie slúžil. Jeho konanie, ako sa aj sám bránil, bolo mechanickým plnením rozkazov a formálnym dodržiavaním vojenskej poslušnosti bez hlbšej úvahy o ich morálnych dôsledkoch – i keď tu môže vyvstať pochybnosť, pretože rozkazy na zatknutie (napr. Čierneka) si v podstate sám vypýtal z Bratislavy, takže je možné, že o správnosti a morálnosti svojich konaní minimálne pochyboval (a počas procesu sa tým skutočne snažil hájiť). Nedokážeme vierohodne verifikovať, či Šmigovského oddanosť vojnovému slovenskému štátu vychádzala výlučne z jeho morálneho postoja alebo nie.

To, čo však vieme identifikovať spoľahlivo, je, že jeho chorobná konformita a v nemalej miere aj pohnútky kariérne rástť ho doviedli v záverečnej fáze vojny (v štátoprávnej otázke kľúčovej) na piedestál nielen spomedzi zradcov na povstaní, ale aj ukážkovej kolaborácie s Nemcami. Vernosť bratislavskej vláde aj počas procesu Šmigovský využíval ako prostriedok na zbavenie sa individuálnej zodpovednosti voči národu a jeho snahe oslobodiť sa. Zaujímavosťou je, že tento striktné formalistický prístup k obhajobe (aj v súčasnosti) má byť odpoveďou na údajnú formálnosť a striktnosť retribučného nariadenia a jeho aplikácie. Podobne ako Eichmann, ani Šmigovský svoje činy neofutoval, dokonca perfídne súdu prezentoval myšlienku, že sa k povstaniu nepripojil z dôvodu nedôvery medzi povstaleckým vedením, pričom ak by ho do konšpirácie zapojili, mohlo povstanie dopadnúť úplne inak. To bol len ďalší z argumentov, ktorým sa snažil ospravedlniť a racionalizovať svoje rozhodnutia počas a po povstaní s dôvetkom, že vlastnú zodpovednosť sa snažil preniesť napríklad na Jána Goliana. Kolaboráciu s Nemcami zase ospravedlňoval nielen prisahou, ale aj jej relativizáciou a označoval ju za nutné opatrenia k zachovaniu poriadku, vedúce k záchrane životov.

Ján Šmigovský však nevystupoval ako fanatik alebo sadista. Pôsobil všedne a prezentoval sa ako dobrý vojak a hrdý Slováč. V celom procese mu však chýbala potrebná empatia. Jeho arogantné vystupovanie, úškry a zároveň neprejavenie ľútosti nad ľudskými obeťami (vrátane jeho priateľov) znamenalo, že nad zmiernením trestu sa súd vôbec nezamýšľal a s odstupom času možno usúdiť, že oprávnené.

Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-22-0079 Premeny právnej vedy – his-

pozri: ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzaleme. Správa o banalite zla*. Bratislava: Premedia, 2016, 376 s.

⁸⁴ ARENDTOVÁ, Hannah. Myšlení a úvahy o morálce: prednáška. In: *Reflexe: Filosofický časopis*, 1998, roč. 19, č. 1, s. 1.

torické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva.

A. LETKOVÁ: JÁN ŠMIGOVSKÝ ALS VERRÄTER AM AUFSTAND

Der vorliegende Beitrag untersucht detailliert den Gerichtsprozess und die Hinrichtung von Ján Šmigovský, einem Offizier der slowakischen Armee während des Zweiten Weltkriegs, der vom Nationalgericht im September 1945 des Verrats am Aufstand für schuldig befunden wurde. Der Prozess fand in der Nachkriegs-Tschechoslowakei statt, und Šmigovský wurde am 9. Oktober 1945 durch Erschießen hingerichtet. Das Gericht sah im Urteil keine mildernden Umstände, womit die Autorin übereinstimmt und ebenfalls keine Umstände zur Minderung der Schuld feststellen konnte. Die Autorin kommt ferner zu dem Schluss, dass das Verfahren gegen Ján Šmigovský – innerhalb der Grenzen der schnellen Nachkriegs-Retributionsjustiz – legal, legitim und gerecht war. Argumente zu formalen Verfahrensmängeln (z. B. Zuständigkeit des Nationalgerichts, formaler Status des Staatsanwalts Takáč am letzten Prozesstag) erachtet sie als unbeachtlich und ohne Einfluss auf die Rechtmäßigkeit des Urteils. Nach Auffassung der Autorin war der Prozess nicht inszeniert, keine politische Rache, sondern das logische Ergebnis von Šmigovskýs offener und aktiver Kollaboration mit dem nationalsozialistischen Deutschland gegen die Interessen der eigenen Nation zu einem entscheidenden historischen Zeitpunkt. Es darf nicht außer Acht gelassen werden, dass er in der Endphase des Krieges, insbesondere was das slowakische Offizierskorps betrifft, in seinen strikt kollaborativen Kontakten isoliert blieb.

Nach der Hinrichtung wurde Šmigovský zu einer symbolischen Figur in Ludaken- und Neoludaken-Kreisen, die ihn als Märtyrer und angeblich ungerecht Verurteilten ansehen. Diese Interpretation manifestierte sich auch im öffentlichen Raum, etwa durch die Organisation des *Memoriál Jána Šmigovského* oder die Errichtung einer Gedenktafel in Nitra. Gleichzeitig relativierten Historiker und Juristen, die seinen Verrat und seine Schuld nicht bestritten, die Rechtmäßigkeit des Prozesses und kritisierten die Strenge der Strafe (z. B. Jozef Jablonický und Anton Rašla). Die erst nach dem Prozess entdeckten Dokumente deutscher Provenienz, die dem Gericht somit nicht zur Verfügung standen, bestätigten seine enge Kollaboration mit den Deutschen. Sie belegen seine initiativ ergriffenen Maßnahmen gegen freigelassene Juden aus Sered', seine Teilnahme an Gestapo-Besprechungen, die Weitergabe von Informationen an deutsche Sicherheitsorgane über die politische Unzuverlässigkeit bestimmter Personen sowie seine Wahrnehmung als Vorbild für slowakische Soldaten, das möglicherweise für Propagandazwecke genutzt werden konnte.

Summa summarum hatte das Nationalgericht keine legale Alternative zur Todesstrafe; eine Begnadigung wurde nicht empfohlen und konnte daher auch nicht gewährt werden. Die Autorin teilt zudem die Auffassung, dass Šmigovskýs Beteiligung am Prager Aufstand eine kalkulierte Maßnahme war, um von seinen früheren Taten abzulenken.

Auf Grundlage der gewonnenen Erkenntnisse und der Analyse des rechtlichen Kontexts lehnt die Autorin es ab, den Fall Ján Šmigovský als kontrovers zu bezeichnen. Der Prozess wich nicht von den nachkriegsrechtlichen Standards ab und wies keine wesentlichen Rechtsmängel auf. Die Verbrechen, für die er verurteilt wurde, wurden zudem durch neu entdeckte Dokumente bestätigt. Für das historische Gedächtnis stellt Šmigovský das Gegenstück zu den Helden des Aufstands dar: Er ist der Verräter in der Geschichte des Aufstands, trotz der Versuche seiner martyrischen Glorifizierung, die die Autorin als inakzeptablen Bestandteil der Ludaken-Dezinterpretationen einstuft, wobei sie die Vielfalt (auch widersprüchlicher) Interpretationen anerkennt.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and archival sources

SNA, Fond. Úradu predsedníctva SNR, kartón č. 1A, 18/45.

SNA, Fond Národný súd, Tnľud 2/45.

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

BAKA, Igor. Podplukovník Ján Šmigovský a Einsatzgruppe H na Slovensku na jeseň 1944. In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 137 – 146. ISSN 1338-7154.

VOJÁČEK, Ladislav – GÁBRIŠ, Tomáš. *Pramene k právnym dejinám Slovenska II*. Šamorín : Heuréka, 2017. 224 s. ISBN 9788081730375.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzaleme. Správa o banalite zla*. Bratislava : Pre-media, 2016. 376 s. ISBN 9788081594137.

ČARNOGURSKÝ, Pavol. *Svedok čias*. Bratislava : USPO P. Smolík, 1997. 285 s. ISBN 9788088717225.

CSEFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : VHÚ, 2013. 283 s. ISBN 9788089523276.

DAXNER, Igor. *Ludáctvo pred súdom*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1961. 304 s.

ĎURČANSKÝ, Ferdinand. *Biela kniha*. Zv. Prvý. Buenos Aires : Slovenský oslobodzovací výbor, 1954. 1000 s.

ĎURICA, S. Milan. *Edvard Beneš a jeho vzťah k Slovákom*. Bratislava : Lúč, 2008. 56 s. ISBN 9788071146681.

JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : Obzor, 1990. 355 s. ISBN 9788021500778.

JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava : Kalligram, 2004. 535 s. 8071496812. ISBN 8071496812.

JABLONICKÝ, Jozef. *Z ilegality do povstania: Kapitoly z občianskeho odboja*. Banská Bystrica : Dali, 2009. 448 s. ISBN 9788089090600.

KLUBERT, Tomáš. *Smrť sa volá Schill*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2014. 242 s. ISBN 9788089335695.

LACKO, Martin. *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava : Slovart, 2008. 224 s. ISBN 9788080855758.

RAŠLA, Anton. *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica : Vidas, 1998. 253 s. ISBN 8085306166.

**Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách /
Articles in Journals, Chapters in Monographs**

ADAMEC, Václav. Mýtus Koslowski. Kriminální rada brněnské řídící úřadovny Gestapa Otto Koslowski. In: *Paměť a dějiny*, 2014, roč. 8, č. 4, s. 76 – 89. ISSN 1802-8241.

ARENDTOVÁ, Hannah. Myšlení a úvahy o morálce: přednáška. In: *Reflexe: Filosofický časopis*, 1998, roč. 19, s. 1 – 26. ISSN 0862-6901.

BAKA, Igor. Útek ministra národnej obrany gen. Čatloša z Bratislavy na povstalecké územie na začiatku septembra 1944. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 3, s. 9 – 36. ISSN 1338-7154.

KASARDA, Štefan. Posledný rozkaz prvého generála: Prvýkrát slobodne o našom rodákovi z Revúcej. In: *Východ*, 1990, roč. 1, č. 224, s. 3.

LACKO, Martin. *Ján Šmigovský (1903 – 1945) – Slovenský dôstojník a martýr*. [online] Zverejnený na: «<https://www.zsi.sk/jan-smigovsky-1903-1945-slovensky-dostojnik-a-martyr/>».

LACKO, Martin. Zápas o pamäť národa. Prednáška na sneme slovenskej asociácie novinárov dňa 11. 12. 2014 v Bratislave. In: *Kultúra*, 2015, roč. 18, č. 2, s. 4. ISSN 1335-3470.

MALATINSKÝ, Michal. Proces s podplukovníkom Jánom Šmigovským pred Národným súdom In: *Pamäť národa*, 2015, roč. 9, č. 1, s. 19 – 37. ISSN 1336-6297.

PEJS, Oldřich. Důstojníci pro Hlinkovu gardu. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 1, s. 29 – 48. ISSN 1338-7154.

Dobová tlač / Period Press

BARDYS, Chryzostom, O. F. M. Tak zomieral plukovník. In: *Hlasy z Ríma*, 1953, roč. 2, august-september, s. 7. Zverejnený na: «<https://jansmigovsky.sk/zivot/svedectvo>».

Príhovor Jána Šmigovského. In: *Gardista*, z dňa 16. novembra 1944.

Internetové zdroje / Internet sources

<https://jansmigovsky.sk>

O autorovi / About the author

Mgr. et JUDr. Alexandra Letková, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci,

17. listopadu 930/8, 77900 Olomouc, Česká republika

e-mail: alexletkova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0181-6469>

UDALOSTI FRANCÚZSKO-RAKÚSKEJ VOJNY ROKU 1809 VO VZŤAHU K PREŠPORKU ZAZNAMENANÉ V DENNÍKOCH SASKÝCH DÔSTOJNÍKOV

MATEJ ČAPO

ČAPO, M.: Events of the Franco-Austrian War of 1809 in Relation to Pressburg, as Recorded in the Diaries of Saxon Officers. *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 131-158, Bratislava.

Following the Armistice of Znojmo, which concluded the combat operations of the Franco-Austrian War of 1809, the town of Pressburg (Prešporok, present-day Bratislava), its surroundings, and part of the territory of modern western Slovakia fell within the French side of the demarcation line until the final peace settlement was reached. Life in the occupied territory was influenced by the presence of occupation units, primarily from the IX Corps of the *Grande Armée*, which was composed of Napoleon's Saxon allies. Information on this is provided by the diaries of several Saxon officers, held in the Sächsische Hauptstaatsarchiv Dresden (Saxon Main State Archive, Dresden), which have not yet been comprehensively examined by Slovak historiography. They were discovered by the researcher Jörg Titzte and made available to the public in edited form within four separate publications. The purpose of this paper is to present an annotated Slovak translation of selected excerpts from these documents, relating to Pressburg and the territory of present-day Slovakia, covering the period from 13 July to 19 November 1809. In many respects, the diaries enhance our understanding of the events of 1809, particularly those relating to Pressburg. The documents illustrate daily military life in the occupied town and record several important events, such as the Austro-Saxon skirmish at Stupava, the celebration of Napoleon's birthday, and Napoleon's visit to Pressburg.

Keywords: Military history, Austrian Empire, Napoleonic Wars, Franco-Austrian War of 1809, Pressburg, IX Corps of the *Grande Armée*, Saxon officers, diaries.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.6>

Po vojenských udalostiach, ktoré sa odohrali pri Prešporku v období približne od začiatku júna do polovice júla 1809, nasledovala viac než štyri mesiace trvajúca okupácia mesta s okolím, ako aj časti územia dnešného západného Slovenska. Toto územie bolo obsadené nepriateľskými jednotkami predovšetkým z IX. zboru *Grande Armée* tvoreného Napoleonovými saskými spojencami.¹ Sasi bojovali v poľnom ťažení roku 1809 proti rakúskej armáde vo Varšavskom vojvodstve, v Bavorsku a Rakúsku, kde sa zúčastnili aj na veľkej bitke pri Deutsch-Wagram, ktorá sa odohrala v dňoch 5. – 6. júla 1809. IX. zboru pôvodne velil maršal Jean Baptiste Bernadotte,² ktorý bol na bojovom poli pri Deutsch-Wagram zbraňový velenia a nahradený divíznym generálom Jeanom Louisom Reynierom.³

¹ V roku 1806 bolo Sasko súčasťou štvrtej protifrancúzskej koalície. V októbri toho roku saské vojsko po boku pruskej armády utrpelo zdruvujúcu porážku pri Jene a Auerstedte. Napoleon zvolil voči Sasku ústretovejší prístup, čím docielil rýchle stiahnutie sa saských jednotiek z bojísk, a vyhlásil Sasko za neutrálne územie. Dňa 12. decembra 1806 uzatvoril saský kurfirst Fridrich August III. s Napoleonom mier, vstúpil do Rýnskeho spolku a za odmenu bol ako Fridrich August I. povýšený na kráľa. Po porážke Pruska v roku 1807 Napoleon zriadil z väčšiny pruských dŕžav v bývalom Poľsku Varšavské vojvodstvo a na jeho čelo dosadil Fridricha Augusta I. V rámci svojho spojenectva s Napoleonom bolo Sasko zatiahnuté do ďalších francúzskych vojen v strednej a východnej Európe.

² Jean Baptiste Jules Bernadotte, knieža z Ponte-Corvo (26. 1. 1763 – 8. 3. 1844), francúzsky maršal, neskôr ako Karol XIV. Ján švédsky a nórsky kráľ. DOSTÁL, Tomáš. *Poslední vítězné tažení císaře Napoleona. Francouzsko-rakouská válka v roce 1809*. České Budějovice : Bohumír Němec – Veduta, 2008, s. 122 – 123.

³ Jean Louis Ebenezzer, gróf de Reynier (uvádzaný aj Regnier, 14. 1. 1771 – 27. 2. 1814), francúzsky generál švajčiarskeho pôvodu. HAYTHORNTWHAITE, Philip. *Napoleonovi vojevůdci 1809 – 1815*. Praha : Grada, 2007, s. 51.

Po bitke pri Deutsch-Wagram saské jednotky postupovali proti zboru arcivojvodu Jána,⁴ ktorý sa bez toho, aby zasiahol do boja, z Moravského poľa vrátil do Prešporka.⁵ V noci z 11. na 12. júla 1809 bolo v Znojme uzatvorené prímerie, na základe ktorého si Napoleon ako záruku mieru vyhradil právo obsadiť tretinu územia Rakúskeho cisárstva. Demarkačná línia zahrnula v jeho prospech aj úzky pás územia dnešného západného Slovenska ohraničený cestou z Moravského Svätého Jána do Prešporka vrátane samotného Prešporka s okolím. Napriek platnému prímeriu došlo medzi rakúskymi jednotkami a saským predvojom, obsadzujúcim demarkačnú líniu, 13. júla 1809 k sarvátke pri Stupave, ktorú vyvolala rakúska strana a ktorá sa skončila jej zdrvivou porážkou. Nasledujúci deň vo večerných hodinách prvá divízia IX. zboru obsadila Prešporok. Dňa 15. júla 1809 do mesta dorazila aj druhá divízia tohto zboru.⁶ Saské jednotky boli dislokované aj v ďalších obciach obsadeného územia dnešného západného Slovenska.

Okrem ego-dokumentov civilných svedkov vojenských udalostí roku 1809 spomedzi obyvateľov Prešporka, cenný pohľad z opačnej strany prinášajú aj písomnosti niekoľkých saských dôstojníkov, ktoré slovenská historiografia dosiaľ komplexne nereflektovala. Ide o denníky uložené v Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden (Saský hlavný štátny archív Drážďany), ktoré objavil bádateľ Jörg Titzze a sprístupnil ich verejnosti v rámci štyroch samostatných publikácií v edovanej forme. Cieľom tohto príspevku je predložiť čitateľom komentovaný slovenský preklad vybraných častí týchto dokumentov, ktoré sa vzťahujú k Prešporku, resp. územiu dnešného Slovenska, a spadajú do obdobia od 13. júla do 19. novembra 1809.

Prvým je „Denník o poľnom ťažení 1809 vedený pri pešej brigáde von Lecoq“ („Tagebuch über den Feldzug 1809, geführt bei der Infanterie-Brigade von Lecoq“).⁷ Pravdepodobne bol napísaný jedným alebo oboma adjutantmi brigády. Zachytené sú v ňom udalosti od 30. marca do 13. septembra 1809, hlásenia o stave brigády však siahajú až do 1. januára 1810.

Ďalším dokumentom je „Denník poľného ťažení v Rakúsku a Uhorsku v rokoch 1809 až 1810“ („Journal der Campagne von Österreich und Ungarn in den Jahren 1809 bis 1810“)⁸ práporčíka Carla Traugotta Kändlera,⁹ ktorý zachytil obdobie od 28. februára 1809 do mája 1812, pričom záznamy k rokom 1810 a 1811 sú veľmi sporadické.

⁴ Ján Baptista Jozef Fabián Sebastián (20. 1. 1782 – 11. 5. 1859), rakúsky arcivojvoda, brat cisára Františka I./II. V roku 1809 viedol armádu proti talianskemu vicekráľovi Eugénovi de Beauharnais v Talianskom kráľovstve. DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 23.

⁵ Bližšie pozri: ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 18 – 19.

⁶ Údaje o počte príslušníkov okupačných jednotiek v Prešporku sa rôznia. Podľa Schustera a Franckeho išlo o 9 625 vojakov a 347 dôstojníkov (SCHUSTER, Oskar Wilhelm – FRANCKE, Friedrich August. *Geschichte der Sächsischen Armee. Zweiter Theil*. Leipzig : Duncker & Humblot, 1885, s. 284). Z denníka prešporského advokáta a súdneho úradníka Paula Scultetyho vyplýva počet 9 000, resp. 9 055 vojakov a 343 dôstojníkov (Lyceálna knižnica v Bratislave, Rukopisná zbierka Lyceálnej knižnice v Bratislave, 2. časť – rukopisné fascikle, Diarium completens historiam belli Gallici anno 1809, rkp. 700, fasc. 27, fol. 244 – 245). Gróf Imrich Zay vo svojej korešpondencii uvádza 8 000 Sasov (List grófa Zayho tete zo 17. júla 1809. MV SR, Slovenský národný archív, fond Zay, Bučiansky archív, Imrich Zay – korešpondencia, No. 221 – 272, 373 – 499, škatuľa č. 101, 1. časť, fol. 161). Rovnaký počet je uvedený aj v letopisoch prešporských kapucínov (ČAPO, Matej. Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku zaznamenané v letopisoch kapucínov. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 2, s. 84).

⁷ TITZE, Jörg (ed.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (I): Infanterie-Brigade von Lecoq*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2018, 67 s.

⁸ TITZE, Jörg (ed.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II): Carl Kändler und George von Bose*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2018, s. 8 – 34.

⁹ Carl Traugott Kändler (10. 3. 1790 – 17. 2. 1840), v roku 1809 slúžil ako práporčík v pluku Cerrini, 11. júna 1809 bol preložený k streleckému práporu Egidy. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 6.

Autorom tretieho denníka s názvom „Denník poľného ťaženia na Dunaji roku 1809“ („Tagebuch während des Feldzuges an der Donau 1809“)¹⁰ bol major George Carl von Bose,¹¹ ktorý zaznamenal udalosti od 21. februára 1809 do 27. januára 1810.

Ďalší prameň predstavuje „Výťah z denníka vedeného pri predsunutom zbore pod velením pána generálmajora baróna von Gutschmidta počas poľného ťaženia v Rakúsku roku 1809“ („Auszug aus dem, bei dem Avant Corps unter Befehl des Herrn General Majors Baron von Gutschmidt, gehaltenen Journal während des Feldzuges in Österreich ao: 1809“),¹² ktorý vyhotovil poručík Emil Friedrich Marschall von Bieberstein.¹³

Zaujímavým zdrojom informácií sú aj „Pamäti Carla Augusta Schneidera“ („Erinnerungen von Carl August Schneider“),¹⁴ ktoré vznikli s časovým odstupom od opisovaných udalostí, a to až v roku 1836. V tom čase už penzionovaný podplukovník Carl August Schneider¹⁵ spomína na udalosti, ktoré sa odohrali medzi májom a júlom 1809.

Z pohľadu zaznamenaných udalostí, ktoré sa v skúmanom období odohrali v Prešporku, má najväčšiu výpovednú hodnotu posledný z denníkov, ktorý nesie názov „Denník generálmajora von Zeschaua počas poľného ťaženia 1809“ („Tagebuch des Generals von Zeschau während des Feldzuges 1809“).¹⁶ Generálmajor Heinrich Wilhelm von Zeschau¹⁷ v ňom zachytil obdobie od 15. apríla do 25. októbra 1809.

Denníky saských dôstojníkov v mnohých ohľadoch prehlbujú poznanie o dianí v roku 1809 predovšetkým vo vzťahu k Prešporku. Zachytávajú vojenskú každodennosť v okupovanom meste a poskytujú informácie o viacerých dôležitých udalostiach. Dokumenty tiež približujú dobovú atmosféru v Prešporku na začiatku 19. storočia a sú cenným pohľadom cudzincov na mesto zvonka (heteroobrazom). V tejto súvislosti vyniká denník generálmajora von Zeschaua, ktorý zahŕňa najviac itinerárnych prvkov.

Denník o poľnom ťažení 1809 vedený pri pešej brigáde von Lecoq

Dňa 13. júla. [...] Dnes sa predvoj ešte zúčastnil na malej brilantnej šarvátke pri Stupave, v ktorej oddiel dragúnov z pluku Prinz Johann, vedený podplukovníkom von En-

¹⁰ TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 35 – 61.

¹¹ George Carl von Bose (1765 – 1824), saský dôstojník, od 23. apríla 1809 major pri prápore telesnej granátnickej gardy. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 6.

¹² TITZE, Jörg (ed.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (III): Avantgarden-Brigade von Gutschmidt und Carl August Schneider*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2019, s. 6 – 19.

¹³ Emil Friedrich Marschall von Bieberstein (10. 9. 1779 – 8. 10. 1829), poručík v pešom pluku König, počas poľného ťaženia roku 1809 slúžil ako adjutant v štábe brigády generálmajora Gutschmidta. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (III)*, s. 4.

¹⁴ TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (III)*, s. 20 – 40.

¹⁵ Carl August Schneider (20. 5. 1782 – 19. 1. 1843), na začiatku roku 1809 slúžil ako podporučík v pluku Prinz Anton a v priebehu poľného ťaženia ako nadporučík v streleckom prápore Metzsche. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (III)*, s. 4 – 5.

¹⁶ TITZE, Jörg (ed.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV): Generalmajor von Zeschau*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2019, 49 s.

¹⁷ Heinrich Wilhelm von Zeschau (22. 8. 1760 – 14. 11. 1832), saský dôstojník, od 8. apríla 1809 generálmajor. V poľnom ťažení roku 1809 velil druhej pešej brigáde 2. divízie IX. zboru pod velením generálporučíka von Polenzy. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV)*, s. 3 – 4.

gelom,¹⁸ a strelecký prápor Egidy nepriateľovi vzali delo a zástavu, tiež zajali jedného plukovníka, niekoľko dôstojníkov a 300 mužov.

Hoci bolo Rakúšanom oznámené prímerie, tento boj vyvolali oni tým, že nečakane prepadli telesnú švadrónu pluku Prinz Johann a veliteľstvo strelcov. Po boji sa naše oddiely zmocnili Stupavy a s Rakúšanmi bola korigovaná demarkačná línia. Obec Stupava bola pri tomto boji našimi oddielmi veľmi poškodená.

Dňa 14. júla. Už zavčas rána prijal zbor rozkaz pripraviť sa na pochod; vyraziť mal do Stockerau. Okolo siedmej hodiny predpoludním však prišiel nový rozkaz, ktorý zbor nasmeroval do okolia Prešporka. Smer pochodu bol určený cez Stupavu a bolo treba prekročiť Moravu. Táto rieka – veľká ako Freiberská Mulda – už niekoľko dní stúpala, takže sa museli znovu odložiť začaté práce na stavbe mosta pri Marcheggu. Existovali tak iba dva priechody: obnovený most pod Marcheggom pri Angerne a malá kompa pri Marcheggu, ktorá pojala sotva 60 – 70 mužov. Jazda, delostrelectvo a všetky vozy, okrem vozov veliaceho generálporučíka a dvoch vozov pána generálneho intendanta, boli nasmerované cez Angern, čo bola päťhodinová obchádzka; pechota sa naproti tomu preplavila pri Marcheggu. Táto výprava trvala od deviatej hodiny ráno do jedenástej hodiny v noci. Len čo sa prápor zhromaždil na protíľahlom brehu, odpochodoval k Stupave. Pechota 1. divízie niekoľko hodín zotrvala pri tejto obci, aby sa brigády znovu spojili, a potom pokračovala v pochode do Prešporka. Pechota 2. divízie, ktorej posledný prápor dorazil k Stupave až po druhej hodine ráno, bivakovala pri tejto obci. Generálmajor von Steindel¹⁹ sa natoľko zotavil z choroby, že mohol prevziať velenie nad vlastnou brigádou a brigádou Lecoq.

Dňa 15. júla. 1. divízia, ako bolo poznamenané, už predchádzajúci deň obsadila Prešporok, 2. divízia sa sústredila pri Lamači, kde jej bola nariadená nasledovná dislokácia:

Hlavný stan	Prešporok
Generálmajor von Gutschmidt ²⁰	Prešporok
Švališerský pluk Prinz Clemens	Prešporok
Husársky oddiel	Prešporok
Strelecký prápor Egidy	Prešporok
Generálmajor von Zeschau ²¹	Prešporok
1 prápor telesnej gardy	Prešporok
1 granátnický prápor Bose	Prešporok
1 granátnický prápor Radeloff	Prešporok
1 mušketerský prápor König	Prešporok
1 mušketerský prápor Niesemeuschel	Prešporok
1 mušketerský prápor Klengel	Prešporok
1 strelecký prápor Metzsch	Prešporok

¹⁸ Carl Joachim Friedrich von Engel, podplukovník, od 25. 8. 1809 plukovník v pluku Prinz Johann. ČAPO, Matej – TITZE, Jörg (eds.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (V): Joseph Franz Freiherr von Rohrscheidt*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2024, s. 46.

¹⁹ Friedrich Gottlob von Steindel (17. 7. 1754 – 5. 12. 1824), saský generálmajor. TITZE, Jörg (ed.). *Die Tagebücher von Johann Carl von Dallwitz (1812 – 1815) und Adolf George von Göphardt (1813)*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2015, s. 138.

²⁰ Christoph Siegmund, barón von Gutschmidt (14. 10. 1762 – 7. 6. 1812), saský generálmajor. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 62.

²¹ Heinrich Wilhelm von Zeschau (22. 8. 1760 – 14. 11. 1832), saský generálmajor, v poľnom ťažení 1809 velil druhej pešej brigáde 2. divízie IX. zboru pod velením generálporučíka von Polenzy. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 64.

Generálmajor von Lecoq ²²	Prešporok
1 mušketerský prápor Prinz Clemens	Lamač
1 mušketerský prápor von Cerrini	Dúbravka
1 mušketerský prápor von Low	Záhorská Bystrica
Generálporučík von Polenz ²³	Stupava
Generálmajor von Steindel	Stupava
1 mušketerský prápor Prinz Anton	Stupava
1 mušketerský prápor Prinz Friedrich	Láb a Plavecký Štvrtok
1 mušketerský prápor Prinz Max	Vysoká pri Morave
Švaliérsky pluk Prinz Johann	Malacky, Gajary, Kostolište
Telesná kyrysnícka garda	Moravský Svätý Ján, Veľké a Malé Leváre, Gajary
Kyrysnícky pluk Garde du Corps	Plavecký Štvrtok, Láb, Jakubov
Karabiniersky pluk	Mást, Zohor
Všetky batérie	Prešporok
Delostrelecký park	Devín, Devínska Nová Ves
1 granátnický prápor Hake	na Napoleonovom ostrove ²⁴
1 granátnický prápor Winckelmann	pri Viedni

Posádky, ktoré sa podľa tejto dislokácie nachádzajú v Malackách a Gajaroch, sa pôvodne nachádzali v Stupave, odkiaľ však boli preložené do spomínaných obcí.

Hlavný stan vicekráľa²⁵ je v Schlosshofe a generálov Reyniera a von Zezschwitz²⁶ v Prešporoku.

Oddiely sú zaopatrované z Prešporoka a dostávajú denne 1 ½ funta²⁷ chleba, ½ funta mäsa a ½ mázu²⁸ uhorského piva alebo ¼ mázu uhorského vína. Privarky musia dodávať obce. Dôstojníci sú zaopatrovaní v obciach; zaopatrenie je dobré, pretože dediny v tunajšom okolí zväčša patria bohatým statkárom, ktorí dôstojníkom v každej ubikácii plne zaobstarávajú obedy a večere.

Podľa denného rozkazu z Obersiebenbrunn z 13. júla sa demarkačná línia tiahne: „zo strany Horného Rakúska hranicou s Čechami, ďalej zahŕňa znojemský a brniansky kraj, od hranice Moravy sa nasledovným spôsobom predlžuje k Rábu:²⁹ a síce začína v mieste, kde sa hranica brnianskeho kraja dotýka rieky Morava, tiahne sa pozdĺž Moravy až po ústie rieky Dyje, odtiaľ k Moravskému Svätému Jánovi po ceste k Prešporoku, zahŕňa Prešporok a okolie tohto mesta na pol hodiny cesty,³⁰ ďalej pozdĺž hlavného toku rieky Dunaj po ústie

²² Carl Christian Erdmann Edler von Lecoq (28. 10. 1767 – 30. 6. 1830), saský generálmajor. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 63.

²³ Georg Friedrich August von Polenz (17. 10. 1741 – 19. 12. 1815), saský generálporučík, veliteľ 2. divízie IX. zboru. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV)*, s. 46.

²⁴ Išlo o ostrov Lobau, ktorý Francúzi po bitke pri Asperne a Esslingu premenovali na Ile Napoléon (Napoleonov ostrov).

²⁵ Eugène de Beauharnais (3. 9. 1781 – 21. 2. 1824), francúzsky generál, Napoleonov adoptívny syn, v rokoch 1805 – 1814 taliansky vicekráľ. DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 66.

²⁶ Joachim Friedrich Gotthelf von Zezschwitz (5. 5. 1740 – 28. 6. 1820), saský generálporučík, veliteľ 1. divízie IX. zboru. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 64.

²⁷ 1 funt = 0,560 kilogramu.

²⁸ 1 máz = 2 holby = 1,6968 litra.

²⁹ Dnešný Győr.

³⁰ Pol hodiny cesty = pol francúzskej míle (demi-lieu); 1 francúzska míľa = približne 4 km.

rieky Rába a zahŕňa mesto Ráb a jeho okolie na jednu hodinu cesty, odtiaľ pozdĺž rieky Rába po hranicu Štajerska, Kranska a Fiume. Iba podmienka týkajúca sa Fiume podlieha ratifikácii arcivojvodom Karolom.³¹

V dennom rozkaze sa ďalej podľa tretieho článku uzatvoreného prímeria uvádza: „Rakúske oddiely ihneď po podpísaní tohto prímeria opustia pevnosti Brno a Štajerský Hradec.“

V štvrtom článku sa uvádza: „Detašované rakúske oddiely v Tirolsku a vo Vorarlbersku opustia obe krajiny. Hrad Sachsenburg bude vydaný francúzskym oddielom.“

Šiesty článok stanovuje: „V Poľsku obe armády zostávajú na svojich súčasných pozíciách.“

V siedmom článku sa nakoniec ustanovuje: „že toto prímerie má trvať jeden mesiac a každá strana, ktorá chce obnoviť nepriateľské akcie, musí 15 dní vopred o tom upovedomiť druhú stranu.“

Dohodnuté a podpísané barónom von Wimpffenom,³² cisárskym rakúskym generálmajorom a náčelníkom generálneho štábu, a Jeho Jasnosťou kniežaťom de Neuchâtel³³ 12. júla v tábore pri Znojme.³⁴

Dňa 16. júla. Pozície zboru sa nezmenili. Vojaci v ubikáciách stavajú bezpečnostné stráže a všetka komunikácia s Rakúšanmi je zakázaná.

Dňa 17. júla. Pán generálmajor von Lecoq dnes dorazil do Prešporka po tom, čo na základe falošnej správy, navštívil saský zbor pri Stockerau.

Dňa 18. júla. Pán generálmajor von Lecoq si dnes predvolal brigádneho adjutanta von Koppenfelsa³⁵ do Prešporka, kde sa pán generál ubytoval. Príchod pána generála bol oznámený brigáde. Adjutant Einsiedel dnes rovnako dorazil s ekvipážou sprevádzaný plukovním chirurgom Jägerom.

Dňa 19. júla. Bez zmeny.

Dňa 20. a 21. júla. Rovnako.

Dňa 22. júla. Páni brigádieri³⁶ vykonali prehliadku prítomnej posádky. Brigáda Lecoq sa zhromaždila medzi Lamačom a Záhorskou Bystricou, kde bol pán generál uvítaný radostným „Vivat!“. Velitelia práporov museli podať hlásenia o skutočnej potrebe porcií a dávok, ktoré boli zaslané generálnej intendancii.

Dňa 23. júla. Major von Klux, ktorý predtým velil práporu Prinz Clemens, z dôvodu choroby odišiel do Prešporka; velenie tohto práporu prevzal major von Polenz.

Dňa 24. júla. Bez zmeny.

Dňa 25. júla. Prápor Prinz Clemens bol dnes odvelený do Kittsee, aby strážil rakúskych vojnových zajatcov, ktorých tam zhromaždili s cieľom ich výmeny.

³¹ Karol Ludovít Ján Jozef Vavrínek (2. 9. 1771 – 30. 4. 1847), rakúsky arcivojvoda a vojvodca, brat cisára Františka I./II., účastník vojen s revolučným a napoleonským Francúzskom. Vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809 zastával post generalissima rakúskych vojsk. V bitke pri Asperne-Esslingu, ktorá sa odohrala v dňoch 21. a 22. mája, Napoleonovi uštedril prvú porážku na bojovom poli. Následne však utrpel porážky v bitkách pri Deutsch-Wagram, v dňoch 5. a 6. júla, a Znojme, v dňoch 10. a 11. júla, ktoré rozhodli o výsledku celej vojny. PERNES, Jiří. *Habsburkové bez trůnu*. Praha : Iris, 1995, s. 18 – 39.

³² Maximilián, barón von Wimpffen (19. 2. 1770 – 29. 8. 1854), rakúsky generál, vyznamenal sa v revolučných a napoleonských vojnách. V roku 1809 bol povýšený do hodnosti generálmajora. DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 64.

³³ Louis Berthier, knieža de Neuchâtel a de Wagram (20. 11. 1753 – 1. 6. 1815), francúzsky maršal, náčelník francúzskeho generálneho štábu. DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 71.

³⁴ Text prímeria v plnom znení pozri: *Preßburger Zeitung*, 1809, roč. 45, č. 52, s. 560 – 561.

³⁵ Friedrich Heinrich von Koppenfels, saský nadporučík v pluku Löw. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (I)*, s. 5.

³⁶ Brigádír = veliteľ brigády, dnes brigádny generál.

Dňa 26. júla. Prvý oddiel práporu Cerrini bol dnes preložený do Lamača.

Dňa 27. júla. Štyri delá z batérie Coudray a k nim patriaca delostrelecká posádka, kone a sluhovia boli preložení do Lamača. Kapitán Coudray³⁷ je ešte chorý vo Viedni, preto vele-
nie batérie prevzal nadporučík Zandt.

Dňa 28. júla. Prápor Prinz Clemens sa dnes vrátil z Kittsee s 1 500 rakúskymi vojnovými zajatcami. Zajatci boli prostredníctvom dôstojníka francúzskeho generálneho štábu odovzdaní rakúskym predsunutým hliadkam a prápor Prinz Clemens sa vrátil späť do svojej pôvodnej ubikácie v Lamači. Oddiel práporu Cerrini, ktorý od 26. tohto mesiaca obsadil Lamač, sa znovu spojil s práporom v Dúbravke; batéria Coudray však zostala v Lamači. Navečer generál sprevádzaný oboma svojimi adjutantmi odišiel do Stupavy.

Dňa 29. júla. Pechota 2. divízie mala dnes prehliadku pred pánom generálom Reynierom; prápory sa s týmto cieľom zhromaždili o šiestej hodine ráno pri Stupave. Niektoré cviky s puškami a paľba boli vykonané po práporoch a niektoré pohyby vcelku. Z dôvodu choroby generála von Steindela obom brigádam velil generál von Lecoq.

Od 29. júla do 1. augusta. Bez zmeny.

Dňa 2. augusta. Na rozkaz pána generála Reyniera sa dnes uskutočnila prehliadka výzbroje a vojenských remeňov mužstva. Pán generálmajor von Lecoq, sprevádzaný dôstojníkmi delostrelectva Zandtom a Hannemannom, vykonal túto prehliadku v ubikáciách práporov. Prápory odovzdajú súpisy o výsledkoch prehliadky, najmä o počte cudzích zbraní nachádzajúcich sa v práporoch.

Dňa 3. augusta. Pán generálmajor von Gutschmidt uskutočnil dnes s jazdou a jazdným delostrelectvom, ktoré sú mu podriadené, malý manéver v prítomnosti generála Reyniera. Tieto oddiely sa zhromaždili o šiestej hodine ráno na cvičisku pri Prešporke.

Dňa 5. augusta. Brigáda dnes cvičila po oddieloch a práporoch, každý prápor v blízkosti svojej ubikácie.

Dňa 6. augusta. Bez zmeny.

Dňa 7. augusta. Brigáda cvičila po oddieloch a potom po práporoch.

Dňa 8. augusta. Bez zmeny.

Dňa 9. augusta. Prápory brigády cvičili tak ako 7. tohto mesiaca.

Dňa 10. augusta. Bez zmeny.

Dňa 11. augusta. Pán generálmajor von Lecoq dnes predpoludním zhromaždil brigádu medzi Lamačom a Záhorskou Bystricou a cvičil s ňou vcelku.

Od 12. do 14. augusta. Bez zmeny.

Dňa 15. augusta. Dnes bol oslávený Napoleonov deň. Ráno s východom Slnka bola delovými salvami z Hradného vrchu oznámená slávnosť dňa.

Oddiely, nachádzajúce sa v Prešporke, sa presunuli na svoje obvyklé cvičisko a pred prvou líniou týchto oddielov veliaci generálporučík von Zezschwitz odovzdal stuhý Rádu sv. Heinricha a medaily za zásluhy tým dôstojníkom, poddôstojníkom a vojakom, ktorých Jeho Veličenstvo kráľ³⁸ vymenoval za rytierov tohto rádu a obdaroval medailami. Po tejto ceremónii oddiely vypálili salvu a odpochodovali späť do mesta.

Na poludnie sa konala veľká omša v dómkostole [Dóm sv. Martina – pozn. M. Č.].

Navečer bola vysvietená Promenáda,³⁹ verejné budovy a domy pánov generálov a v divadle sa konal veľký ples.

³⁷ Peter Heinrich Coudray, saský štábný kapitán poľného delostrelectva. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 62.

³⁸ Fridrich August (23. 12. 1750 – 5. 5. 1827), prvý saský kráľ (v rokoch 1806 – 1827) a varšavský vojvoda (v rokoch 1807 – 1815). DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 42.

³⁹ Dnešné Hviezdoslavovo námestie.

Cisár povolil na pohostenie každého vojaka 1 ½ franku a pre každého dôstojníka 6 frankov.

Od 16. do 18. augusta. Bez zmeny.

Dňa 19. augusta. Cvičenie brigády.

Od 20. do 29. augusta. Bez zmeny.

Dňa 30. augusta. Brigáda dnes cvičila po práporoch. Keď chcel pán generál von Lecoq na dvore svojho domu vysadnúť na koňa, nešťastne spadol. Generál sa síce vážne nezranil, predsa však v tento deň nemohol jazdiť na koni.

Dňa 31. augusta. Ešte včera večer bol pán generál upozornený, že dnes by mohla byť prehliadka. Dnes ráno okolo šiestej hodiny celkom nečakane prišiel do Prešporka cisár Napoleon, koňmo si prezrel rozostavené stráže na demarkačnej línii a bez toho, aby sa zdržal, ešte v ten istý deň odišiel do Ungarisch-Altenburgu.⁴⁰ Cisár náhodne prišiel na cvičenie brigády Zeschau a nechal vykonať niekoľko cvikov s puškami.

Dňa 1. septembra. 2. divízia – pechota a jazda – sa dnes zhromaždila pri Stupave a mala prehliadku pred generálom Reynierom.

Dňa 2. a 3. septembra. Bez zmeny.

Dňa 4. septembra. Pán generál von Lecoq dnes nechal cvičiť prápory.

Od 5. do 11. septembra. Bez zmeny.

Dňa 12. septembra. Páni brigádíri dnes prijali rozkaz, aby sa pechota saského zboru nasťahovala do dvoch táborov. 1. divízia bude pri Prešporku a 2. divízia pri Devínskej Novej Vsi pri Morave.

Dňa 13. septembra. Prápory brigády sa dnes ráno o desiatej hodine presunuli do tábora pri Devínskej Novej Vsi. Baraky pozostávajú zo slamených chatrčí, na ktoré boli materiály veľmi skromne postupne dodávané. Tábor stojí na miernej vyvýšenine pred dedinou Devínska Nová Ves, povedľa ktorej tečie Morava a vo vzdialenosti jednej hodiny – pri Devíne – sa vlieva do Dunaja.

Mužstvo získava potraviny zo skladu v Prešporku; dôstojníci dostávajú dvojité porcie.

Páni generáli von Lecoq a von Steindel sa nachádzajú v Devínskej Novej Vsi.

Okrem obvyklých táborových stráží nastupujú za súmraku až do svitania ešte pikety – jeden dôstojník a 30 mužov na brigádu – stavané ako poľné hliadky. Nadporučík von Vittinghoff z pluku Cerrini je veliteľom v Devínskej Novej Vsi a má k dispozícii policajnú stráž, ktorá sa denne strieda.

Batéria Huthsteiner rovnako táborí v Devínskej Novej Vsi.

Denník poľného ťaženia v Rakúsku a Uhorsku v rokoch 1809 až 1810

Mesiac august 1809

Dňa 12. – o piatej hodine ráno som sa znovu vydal na cestu a o deviatej hodine večer som s veľkou námahou dorazil do Prešporka, kde som sa ubytoval v hostinci Zlatá Ruža.⁴¹

Dňa 13. – dostal som veľmi dobré ubytovanie u istého pána von Habermayera na Sneho-bielej ulici⁴² č. 20.

Dňa 14. – o štvrtej hodine ráno vypochoďovala 1. divízia, ktorá sa nachádzala v Prešporku, na Námestie milosrdných⁴³ na prehliadku.

⁴⁰ Magyaróvár, dnešný Mosonmagyaróvár.

⁴¹ Hostinec stál na dnešnej Jesenského ulici č. 14.

⁴² Dnešná Biela ulica.

⁴³ Časť dnešného Námestia SNP.

Dňa 15. – o piatej hodine ráno vypochoďovala celá 1. divízia z dôvodu oslavy narodenín cisára Napoleona na obvyklé cvičisko. Generál Reynier prešiel popri prvej línii a generál Zezschwitz odovzdal radové kríže a medaily prijaté od kráľa. Pechota a delostrelectvo vzápätí vypálili. O deviatej hodine sme opäť vypochoďovali do Prešporka a okolo desiatej hodiny sa dôstojnícky zbor zhromaždil u generála Reyniera, aby ho sprevádzal na tedeum do katedrálneho kostola [Dóm sv. Martina – pozn. M. Č.]. Strelecký prápor Metzsch nastúpil pred kostolom a vypálil päť – šesť sálv, vypálené bolo aj z ťažkých diel.

Večer sa konal ples v sále Reduty,⁴⁴ počet prítomných bol 3 000.

Dňa 16. – prvýkrát som šiel na poľnú stráž do tzv. Prohaskovho mlyna,⁴⁵ hodinu od Prešporka.

Dňa 18. – znova.

Dňa 19. – môj brat bol pri mne.

Dňa 20. – s poručíkom Lowom,⁴⁶ Hillem⁴⁷ a Bergem⁴⁸ som šiel do Dúbravky, kde bivakoval pluk Cerrini.

Dňa 21. – dostal som list z domova.

Dňa 25. – bol som na koncerte v záhrade grófa Pálffyho.⁴⁹

Dňa 26. – na poľnej stráži v Prohaskovom mlyne.

Dňa 28. – znova.

Dňa 31. – o pol siedmej hodine ráno, práve keď sme vypochoďovali na cvičenie, prišiel celkom nečakane do Prešporka a tiež k nám cisár Napoleon; nezdržal sa však dlho a bez všetkého odišiel do Rábu.

Mesiace september 1809

Dňa 3. – brat bol opäť pri mne.

Dňa 4. – v noci na 5. sme tu mali strašnú búrku, 14-krát uderil blesk.

Dňa 8. – opäť som šiel na poľnú stráž, na úplne iné miesto v Karpatoch, tzv. Holzschlag,⁵⁰ hneď pri nepriateľských predsunutých hliadkach, hodinu a štvrt' od Prešporka.

Dňa 9. – znova.

Dňa 11. – na poľnej stráži v Prohaskovom mlyne.

Dňa 12. – znova.

⁴⁴ Reduta sa nachádzala na západnom konci dnešného Komenského námestia. Išlo o prístavbu k budove starého mestského divadla.

⁴⁵ Tzv. VII. mlyn zo sústavy deviatich mlynov, ktoré sa nachádzali na potoku Vydrice v úseku od Železnej studničky po sútok s Dunajom. Nachádzal sa v strednej časti Mlynskej Doliny pri Červenom moste. V roku 1868 bol prebudovaný na Kühmayerovu továreň na ozdoby do uniforiem. Po druhej svetovej vojne priestory využíval národný podnik Technické sklo a okrem iného sa tu vyrábali vianočné ozdoby. Od roku 1984 tu sídlili Štátne reštaurátorské ateliéry, od roku 1996 tu sídli Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti, dnešný Pamiatkový úrad Slovenskej republiky. Blížšie pozri: DANIŠOVÁ, Nikola – JURČOVÁ, Mária. Mlyny v Mlynskej doline – náčrt problematiky. In: BARTOŠÍKOVÁ, Tereza (ed.). *K dejinám mlynov – výskum a mapovanie*. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2023, s. 56.

⁴⁶ Carl von Low, saský poručík v pluku Cerrini. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 63.

⁴⁷ Carl Friedrich Wilhelm Hille, saský poručík v pluku Cerrini. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 63.

⁴⁸ Carl Ferdinand von Berge, saský práporčík v pluku Cerrini. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 62.

⁴⁹ Pálffyho záhrada bola vybudovaná v druhej štvrtine 17. storočia v okolí Zámockej, Kapucínskej, Zochovej ulice a Palisád, dnes je zachovaná len jej nepatrná časť. HRNČIAROVÁ, Tatiana. Interpretácia historických máp vo výskume krajiny na príklade Bratislavy. In: *Životné prostredie. Revue pre teóriu a starostlivosť o životné prostredie*, 2013, roč. 47, č. 1, s. 47.

⁵⁰ Zrejme ide o lokalitu Staré rúbanisko neďaleko Rače.

Dňa 19. – so 100 strelcami som šiel na opevňovacie práce na tzv. Mlynskú nivu.⁵¹

Dňa 20. – na poľnej stráží v Prohaskovom mlyne.

Dňa 21. – znova.

Dňa 24. – na poľnej stráží na Holzschlagu.

Dňa 25. – znova.

Dňa 27. – o pol ôsmej hodine ráno vypochoďovala 1. divízia na cvičisko na prehliadku pred cisárom; stáli sme tam do šiestej hodiny večer a márne sme čakali na cisára.⁵²

Mesiac október 1809

Dňa 1. – šiel som znova na poľnú stráž na Holzschlag.

Dňa 2. – znova.

Dňa 4. – na poľnej stráží na Holzschlagu.

Dňa 5. – znova.

Dňa 8. – inkognito som sa zúčastnil na výlete do vinohradu.

Dňa 11. – na poľnej stráží v Prohaskovom mlyne.

Dňa 12. – znova. Popoludní som sa so svojimi domácimi zúčastnil na obračke hrozna.

Dňa 14. – na poľnej stráží na Holzschlagu.

Dňa 15. – znova. Dnes o dvanástej hodine napoludnie bol v Prešporku oznámený mier. Túto radostnú správu zvestovalo 60 delových rán.

Dňa 17. – na poľnej stráží v Prohaskovom mlyne.

Dňa 18. – znova.

Dňa 19. – dostal som patent podporučíka.

Dňa 20. – na poľnej stráží v [Prohaskovom – pozn. M. Č.] mlyne.

Dňa 21. – znova.

Dňa 22. – 1. divízia, ktorá sa asi 14 dní nachádzala v tábore pred Prešporkom, vpochoďovala znova do mesta.

Mesiac november 1809

Dňa 14. – pochodovala prvá brigáda 1. divízie a časť delostrelectva, pretože 20. novembra muselo byť Uhorsko vyprázdnené od všetkých nepriateľských oddielov.

Dňa 15. – pochodovalo znova delostrelectvo. Navečer sem vpochoďovala brigáda Steindel a ubytovala sa.

Dňa 16. – brigáda Steindel znova pochodovala, vzápätí sem vpochoďovala brigáda Lecoq.

Dňa 17. – [brigáda Lecoq – pozn. M. Č.] odpočívala.

Dňa 18. – spolu s časťou brigády Gutschmidt pochodovala [brigáda Lecoq – pozn. M. Č.] znovu preč.

Dňa 19. – napokon z Prešporka pochodovali preč Beerenova⁵³ a Bünaova⁵⁴ rota, ako aj všetci husári. Hneď po nás do Prešporka vpochoďovali cisárski. Pochodovali sme päť hodín

⁵¹ Dnešné Mlynské nivy a časť Ružinova.

⁵² Po svojej návšteve Prešporka, ktorá sa uskutočnila 31. augusta 1809, Napoleon plánoval znovu prísť do mesta, aby preskúmal stav opevňovacích prác, ktoré nariadil vykonať. Dňa 27. septembra 1809 sa v Prešporku rozšírila správa, že do mesta má znovu prísť Napoleon. Mestská rada, ako aj saská posádka pre neho pripravovali uvítanie. Napoleonova druhá cesta do Prešporka sa však neuskutočnila. Dôvodom zrejme bolo, že Napoleon v tento deň vo Viedni vo veci mierových rokovaní prijal knieža Jána Lichtensteina a grófa Ferdinanda Bubnu. ČAPO, Matej. Napoleonova návšteva Bratislavy v roku 1809 v kontexte jeho inšpekčnej cesty do Uhorska. In: HUPKO, Daniel (ed.). *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy*, 2020, roč. 32, s. 233 – 234.

⁵³ Carl Anton Ernst von Beeren, saský poručík v pluku Cerrini. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 62.

⁵⁴ Rudolph von Büna, saský kapitán v pluku Prinz Friedrich. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 62.

až po uhorsko-rakúsku hranicu do Brucku an der Leitha, kde sme boli tamojšou honoráciou pozvaní na ich priateľské divadelné predstavenie, ktoré však bolo zriadené v kostole.

Denník poľného ťaženia na Dunaji roku 1809

Dňa 13. [júla – pozn. M. Č.] vpochodoval granátnický prápor Bose do mesta [Marchegg – pozn. M. Č.], ráno toho istého dňa sme dostali správu, že medzi rakúskou a francúzskou armádou bolo v tábore pri Znojme uzatvorené prímerie na štyri týždne. Dňa 13. večer, keď sme sa práve uložili na odpočinok, pretože sme dúfali, že si ho po uzatvorení prímeria vychutnáme, bol vyhlásený bojový poplach a prápor Bose dostal rozkaz okamžite prekročiť Moravu, pretože Rakúšania nerešpektovali prímerie a mali šarvátku so saskou predsunutou hliadkou. V presile totiž odzbrojili švadrónu dragúnov pluku Prinz Johann, ktorá sa vzhľadom na prímerie cítila bezpečne a zosadla z koní, predsa však boli odrazení zvyšnými švadrónami a streleckým práporom Egidy, ktoré prišli na pomoc, a stratili 300 zajatých, zástavu a dve delá. Prápory König a Bose sa mali ponáhľať na pomoc pre prípad nového útoku, ten bol však odvolaný, a my sme preto bivakovali v najväčšej špine a blate a ďalšie ráno sme sa dozvedeli, že aj Rakúšania by teraz mali rešpektovať prímerie.

Dňa 14. [júla – pozn. M. Č.] sme pochodovali do Prešporka, kam sme dorazili po veľmi namáhavom pochode o jedenástej hodine v noci.

Dnes, 16. [júla – pozn. M. Č.], sme ešte tu a ubytovaný som v dome grófa Amadého,⁵⁵ čo mi po veľkých útrapách veľmi prospieva.

Dňa 19. [júla – pozn. M. Č.] sa môj brat vrátil z Viedne a cíti sa opäť lepšie.

Dňa 20. [júla – pozn. M. Č.] generál Reynier, ktorý niekoľko dní po bitke [pri Deutsch-Wagram – pozn. M. Č.] po odchode kniežaťa z Ponte-Corvo prevzal velenie nad saským zborom, usporiadal ples, na ktorom ale veľmi chýbali dámy, a preto sa mohlo iba málo tancovať.

Dnes, 6. augusta, sme ešte tu a za ten čas sa nestalo nič mimoriadne. Pracuje sa na mieri, zdá sa však, že to ide veľmi pomaly. Mali sme prehliadku pred generálom Reynierom a obdeň cvičíme tu pred mestom na veľmi peknom a veľkom cvičisku. Posledný júlový deň som zmenil ubytovanie a presťahoval som sa k svojmu bratovi do domu grófa Erdődyho,⁵⁶ kde sme vskutku dobre ubytovaní a zaopatrení.

Od 7. do 14. [augusta – pozn. M. Č.] sa neodohralo nič mimoriadne a stále nevieme, či bude uzatvorený mier alebo znovu vypukne vojna.

Dňa 15. augusta boli narodeniny cisára Napoleona, ktoré boli nasledovným spôsobom oslávnené: ráno na svitaní bolo vypálených 21 delových rán, aby zvestovali oslavu. O šiestej hodine ráno vypochoďovala posádka a zostavila sa na prehliadku. Len čo generál Reynier prešiel popri prvej línii, bola mu vzdaná pocta a zvolané „nech žije cisár Napoleon“. Potom boli rozdelené rády a medaily, ktoré saský kráľ prisúdil tým, ktorí sa vyznamenali v bitke pri Wagram. Pechota sa teraz sformovala k paľbe a vypálila 4-krát s polpráporom, 8-krát s celým práporom a 8-krát vypálili roty. Celý zbor jazdy, delostrelectva a pechoty odpochoďoval a defiloval pred generálom Reynierom. Len čo oddiely narukovali do svojich ubikácií, zhromaždili sa všetci dôstojníci u generála Reyniera a šli do hlavného kostola [Dóm sv. Martina – pozn. M. Č.], kde bolo odspievané tedeum. Kostol obsadil prápor telesnej gardy a strelecký prápor Metzsch stál pred kostolom a vypálil. Tiež bolo vypálených 21 delových rán. Napoludnie musel každý veliteľ pluku a práporu pozvať svojich dôstojníkov k slávnostnému stolu, k čomu mu pomohlo 12 frankov na osobu. Všetci štábni dôstojníci obedovali u generála Reyniera a bola to hostina pre takmer 60 osôb. Na jej konci sa pripilo na zdra-

⁵⁵ Amadého palác sa nachádzal na roku Kúpeľnej a Palackého ulice.

⁵⁶ Erdődyho palác na dnešnej Ventúrskej ulici č. 1.

vie cisára Napoleona a bolo vypálených 21 delových rán. Navečer bolo mesto vysvietené, pričom sa obzvlášť vynímala aleja.⁵⁷ Všetky hudobné zbory hrali na rozličných miestach. O deviatej hodine večer bol ples v sále Reduty. Táto sála je veľmi pekná, široká a vysoká, tiež pekne vyzdobená. Spoločnosť bola veľmi pestrá.

Dňa 20. [augusta – pozn. M. Č.] som so svojím bratom šiel do Gaštanovej záhrady,⁵⁸ kde je veľmi pekný výhľad, leží v strede medzi vinohradmi a je jedným z najobľúbenejších vychádzkových miest Prešporčanov.

Dňa 26. [augusta – pozn. M. Č.] sme šli na dunajský ostrov, Malý Žitný ostrov, nazývaný aj Mlynská niva.⁵⁹ Je to krásne miesto a pre množstvo stromov, ktoré vrhajú tieň (najmä vlašských orechov), je tu v lete veľmi príjemne. Kongres v Ungarisch-Altenburgu ešte prebieha a očakáva sa mier. Najkrajšie paláce v Prešporku sú primasov a kniežaťa Grassalkoviča. Aj divadlo je veľmi pekne postavené a divadelný personál nebol zlý. Medzi spevákmi vynikajú mademoiselle Jorasová a pán Ehlers.

Dňa 30. augusta bol cisár Napoleon v Prešporku, prezrel si mesto a pokračoval ďalej v ceste.

Dňa 2. septembra som bol so svojím práporom a práporom Radeloff odvelený na Devín k opevňovacím prácam. Okolie je krásne, Devín leží na mieste, kde sa Morava vlieva do Dunaja, z ruín tunajšieho hradu, ktorý sa nachádza na vyvýšenine, je znamenitý výhľad.

Dňa 5. [septembra – pozn. M. Č.] sme boli vystriedaní a neskoro večer sme pochodovali späť, pričom sme boli poriadne mokří.

Dňa 26. septembra sme očakávali, že cisár Napoleon príde na prehliadku, pretože však do Schönbrunnu pricestoval knieža Liechtenstein,⁶⁰ čakali sme od rána do večera, keď prišla správa, že nepríde a pochodovali sme domov.

Dňa 14. októbra bol podpísaný mier medzi Francúzskom a Rakúskom, ktorý nám bol oznámený výstrelmi z diel.

V polovici novembra odpochodoval saský zbor z Prešporka, aby sa nastáhoval do tábora v rakúskych horách v Štajersku.

Ja som odišiel z Prešporka už 11. [novembra – pozn. M. Č.] s ekvipážou a chorými zo zboru a pochodoval som k Fischamendu.

Výťah z denníka vedeného pri predsunutom zbore pod velením pána generálmajora baróna von Gutschmidta počas poľného ťaženia v Rakúsku roku 1809

Dňa 13. júla vyrazila brigáda z Zwerndorfu, sčasti tu a sčasti pri Angerne prekročila Moravu. Počas cesty prišla správa, že medzi oboma armádami bolo uzatvorené prímerie. Boli preto vykonané potrebné opatrenia, aby sa zabránilo nepriateľským akciám, a zbor pochodoval do Stupavy. Tu bola prijatá správa oznámená rakúskemu zboru, nachádzajúcemu sa blízko Stupavy, na základe čoho do hlavného stanu prišiel tiež ritmajster⁶¹ z cisárskeho rakúskeho husárskeho pluku Stipsicz barón Spanochi a nechal si pánom generálom

⁵⁷ Spazier Allee, tiež Promenade – dnešné Hviezdoslavovo námestie.

⁵⁸ Nachádzala sa pod dnešnou Hlbokou cestou.

⁵⁹ Na tomto mieste došlo k zámene dvoch lokalít – Malého Žitného ostrova nachádzajúceho sa južne od Žitného ostrova a ostrova Mlynská niva, ktorý sa nachádzal na území dnešných Mlynských nív a časti Ružinova.

⁶⁰ Ján Jozef, knieža von Liechtenstein (26. 6. 1760 – 20. 4. 1836), účastník vojny s Osmanskou ríšou a vojen protifrancúzskych koalícií. V roku 1805 po bitke pri Slavkove zastupoval Rakúske cisárstvo na mierových rokovaníach, ktoré boli zakončené podpísaním Prešporského mieru. V roku 1809 podpísal aj Schönbrunnský mier. DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 77.

⁶¹ Ritmajster (Rittmeister) – dôstojník jazdectva, hodnosť zodpovedala hodnosti kapitána pechoty.

von Gutschmidtom vydať písomné ubezpečenie o prímerí. Potom prišiel rakúsky dôstojník a vyhlásil, že ich oddiely ani prinajmenšom nevedia o prímerí, ale sú pripravení rokovať.

Pán generál sa na koni pobral do Marianky, kde sa mal nachádzať nepriateľský plukovník, avšak nezastihol ho tam, poslal preto dôstojníka, aby ho vyhľadal a pri Marianke očakával jeho návrat.

Zatiaľ čo sme sa snažili zamestnať pána generála rakúskej strany vyjednávaním, vysielaním parlamentárov sem a tam a podobne, k nášmu pravému krídlu postupovala nepriateľská kolóna. Tá narazila najskôr na švadrónu kapitána von Raiského⁶² z pluku Prinz Johann, ktorá bola okamžite obkľúčená a prinútená zosadnúť. Brigáda pána generála medzitým vypochoďovala a zaujala pozíciu pri Stupave napravo. Len čo Rakúšanovia odhalili svoje zradné úmysly odzbrojením zmienennej švadróny (ktorá vtedy nepatrila k brigáde a na osobitný rozkaz pána generála poručíka von Zezschwitz mala hliadkovať smerom na Stupavu), saské oddiely, rozhorčené takým podlým konaním, sa proti nim vrhli, aby zachránili a pomstili svojich bratov.

Tri roty práporu Egidy šli nepriateľovi naproti s intenzívnou paľbou, dve švadróny pluku Prinz Johann zahnali nepriateľskú jazdu a pri jej prenasledovaní narazili na nepriateľské karé s dvomi delami. Bez akéhokoľvek rozmýšľania sa títo hrdinovia vrhli na nepriateľskú jazdu, rozprášili karé a zmocnili sa oboch diel. Prápor Egidy rovnako zaútočil a zmocnil sa zástavy pluku Beaulieu.

Pán generál rozkázal upustiť od prenasledovania nepriateľa, trubačom nechal doviest nepriateľského plukovníka a po tom, čo mu vyčítal jeho podlú zradu, ho prinútil, aby povedal svojim oddielom, že sa mali stiahnuť.

Výsledkom tohto pre slávu saských zbraní pamätného dňa bolo zajatie troch štábnych dôstojníkov, deviatich vyšších dôstojníkov a asi 400 vojakov.

Cisársky francúzsky pán divízy generál Reynier vyjadril pánovi generálovi, ako aj obom švadrónam pluku Prinz Johann a streleckému práporu, čo najúctivejšie svoju spokojnosť.

Dňa 14. júla cisársky rakúsky generál Bianchi⁶³ uznal prímerie a zbor podľa dohody pochodoval k Prešporku.

E. F. M. v. B.⁶⁴

Pamäti Carla Augusta Schneidera

Marchegg, mestečko so zámkom blízko Moravy, bolo ešte obsadené Rakúšanmi, avšak po slabom odpore bolo [9. júla 1809 – pozn. M. Č.] vyprázdnené, v dôsledku čoho strelecký prápor Metzsch postúpil až k Morave, a navzájom sa ostreľovali s naproti stojacími rakúskymi strážami. Strelec Tronicker z mojej roty, dobrý plavec, preplával Moravu, hoci na neho z obsadeného brehu strieľali, a vzal sem čln, ktorý bol iba slabo upevnený na protiľahlom brehu. Čln umožnil prepravenie malého oddielu, ktorý zahnal slabé rakúske stráže a čoskoro začal pripravovať most, ktorý však bol hotový až nasledujúci deň. Medzitým bola spojzdnená potopená kompa a nasledujúce ráno na svitaní sa strelecký prápor

⁶² Johann Friedrich August von Raisky, saský kapitán z pluku Prinz Johann. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 42.

⁶³ Vinzenz Ferrerius Friedrich, barón von Bianchi, vojvoda di Casalanza (1. 2. 1768 – 21. 8. 1855), vo svojej vojenskej kariére, ktorú začal počas vojny s Osmanskou ríšou, pokračoval aj v priebehu revolučných a napoleonských vojen. Vo francúzsko-rakúskej vojne v roku 1809 sa vyznamenal ako veliteľ obrany prešporského predmostia. Za svoje zásluhy v bojoch pri Prešporku bol povýšený do hodnosti podmaršala. DANGL, *Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. Vojvodcovia. 111 osobností vojenských dejín Slovenska*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2012, s. 373 – 377.

⁶⁴ Dodatočne uvedená poznámka: „Ernst Friedrich Marschall von Bieberstein, podporučík pluku König.“

Egidy, ako aj husári a dragúni pluku Prinz Johann pomocou nej a člnov zo zničeného lodného mlyna preplavili. Tento malý zbor pod velením generála Gutschmidta obsadil mestečko Stupava pol hodiny od protihľého brehu Moravy a prostredníctvom poľných stráží sledoval nepriateľa. O desiatej hodine ráno sme dostali správu o bitke pri Znojme a uzatvorenom prímerí.

Reynier okamžite vyslal dôstojníka k rakúskym predsunutým hliadkam a nechal im oznámiť túto správu s poznámkou, že nariadil ukončenie nepriateľských akcií na svojej strane a to isté očakáva od protivníka. Veliteľ rakúskych predsunutých hliadok na to nepovedal ani áno ani nie, ale predsa mlčky súhlasil, že na chvíľu, kým nedostane ďalší rozkaz, preruší nepriateľské akcie a viacerým rakúskym dôstojníkom dovolil pricvárať k našim predsunutým hliadkam.

Tito rakúski dôstojníci sa okolo jednej hodiny popoludní priblížili k saským predsunutým hliadkam s prosbou, či by s ohľadom na prímerie mohli hovoriť s našimi dôstojníkmi. Z našej strany boli priateľsky prijatí, a pretože ich ohláseným úmyslom nebolo nič iné, ako prísť na návštevu, boli pohostení kávou.

Spolu sme hovorili o blížiacom sa mieri, konci vojny a napokon sme sa najpriateľskejším spôsobom rozišli. Sotva však boli títo rakúski dôstojníci hodinu preč a naša poľná stráž sa z dôvodu prímeria neobávala nepriateľského útoku, Rakúšania zrazu jeden taký podnikli na hliadku pri Stupave a s peším plukom, dvoma delami a šiestimi švadronami jazdy zaútočili na Stupavu.

Prápor Egidy bol nútený vrátiť sa zo Stupavy a podporiť napadnutú jazdeckú poľnú stráž. Saská jazda medzitým za mestom vysadla na kone a vyrazila vpred. Mimo mesta sa rozpútala prudká bitka a Sasi mali to šťastie, že nielen odrazili tento útok, ale rakúskym oddielom tiež uštedrili veľkú porážku. Zmocnili sa zástavy, dvoch diel a asi 400 mužov, a zahnali nepriateľa na útek.

Strelecký prápor Egidy a dragúni pluku Prinz Johann sa mimoriadne vyznamenali a nestratili pritom takmer žiadneho muža, iba niekoľko bolo ranených. Generál Reynier ešte v ten istý deň nariadil prechod cez Moravu a hoci sa Rakúšania za tento útok ospravedlnili a pripísali ho nedorozumeniu, tiež uznali prímerie, Reynier ich predsa donútil k okamžitému ústupu a vyprázdneniu Prešporka. Ihneď sme pokračovali v pochode týmto smerom a v noci sme dorazili do Prešporka, kde si Reynier zriadil hlavný stan.

Veľká časť Sasov sa nasťahovala do barakového tábora pri Stupave, brigáda Zeschau, prápor gardovej pechoty, strelecký prápor Metzsch a dragúni pluku Prinz Clemens zostali v Prešporku a oddiely pod velením Gutschmidta zostavili predsunuté hliadky mimo mesta.

Až do uzatvorenia mieru sme zostali v takomto postavení.

Napísané vo februári 1836.

K. A. Schneider
podplukovník

Denník generálmajora von Zeschaua počas poľného ťaženia 1809

Dňa 14. júla. Keď som už bol pripravený na pochod [do Stockerau – pozn. M. Č.], dostal som rozkaz prekročiť Moravu a, keď ju prápory 1. divízie prekročia, ísť do Stupavy. Začiatok bol o deviatej hodine; garda prešla ako prvá – nasledoval som ju a pozdravil som uhorskú krajinu. Uprostred močiarov sme šli po hrádzi k Stupave – vybrežená voda ma prinútila viackrát zastaviť, aby som znovu zoskupil svoje oddiely. Až o piatej hodine som dorazil k Stupave, pokračoval som ďalej a ohlásil som sa u generála Reyniera; sotva sme si trochu odpočinuli, poslal mi rozkaz znovu vyraziť a vydať sa na cestu do Prešporka. Všetci sme

boli unavení – bez ohľadu na to sme však okolo desiatej hodiny dorazili do tohto kráľovského mesta. Prednostne som bol ubytovaný v paláci grófa Illésházyho,⁶⁵ kde ma takmer oslepili izby, ktoré veľmi kontrastovali s mojim doterajším ubytovaním – o to zvláštniejšie bolo, že keď som požiadal o teplé jedlo a pohár vína pre mňa a môjho adjutanta, ponúkli nám iba suchý chlieb a syr, pričom tvrdili, že v dome nemajú žiadne víno. Tu mi došla trpezlivosť – a dostal som aspoň fľašu burgundského – bez ohľadu na to, s jedlom to zostalo tak, ako bolo.

Dňa 15. júla. Po tom, ako som podnikol patričné opatrenia, vec sa o niečo zlepšila a môj obed bol dobre pripravený. Raňajkoval som u generála Reyniera.

Dňa 16. júla. Navečer sem dorazil taliansky vicekráľ a zriadil si tu svoj hlavný stan.

Dňa 17. júla. Boli vykonané interné opatrenia. Popoludní bol pre talianskeho vicekráľa, ktorý bol ubytovaný v Grassalkovichovom paláci, uskutočnený výlet a večer som mal tú česť u neho stolovať. Pri jeho stole sedeli iba generáli – menovite: samotný vicekráľ, generál Reynier, generál Guilleminot⁶⁶ (veliteľ generálneho štábu Jeho cisárskej Výsosti), druhý francúzsky brigádny generál, ktorého meno som sa nedozvedel, a ja. Pre jeho sprievod bol pripravený osobitný stôl v inej miestnosti.

Dňa 18. júla. Deň uplynul veľmi fádne – bol som zväčša doma, pretože silno pršalo. Do tej miery, do akej je možné podľa predložených hlásení nateraz zistiť straty saského zboru počas dvoch dní bitky pri Deutsch-Wagram 5. a 6. tohto mesiaca, tieto pozostávajú zo:

14 mŕtvych	
104 ranených	dôstojníkov
8 nezvestných	
576 mŕtvych	
2 185 ranených	poddôstojníkov a vojakov
1 348 nezvestných	
469 mŕtvych	koní
59 ranených	
126 dôstojníkov	celkom
4 109 zvyšného mužstva	
4 235 mužov	straty
528 koní	

Dňa 19. júla. Napriek tomu, že som sa všade pýtal na tunajšie pamätihodnosti, nikto mi nevedel žiadne uviesť. Mesto je veľké, má sčasti pekné paláce, tu i tam však aj chudobné chatrče, často pokryté šindľami. Počas posledného bombardovania zorelo 123 domov⁶⁷ a nespočetné množstvo budov bolo poškodených. Tiež v paláci, kde bývam, dokonca v mo-

⁶⁵ Illésházyho palác na Ventúrskej ulici č. 7.

⁶⁶ Armand Charles Guilleminot (2. 5. 1774 – 14. 3. 1840), francúzsky generál obdobia napoleonských vojen. MULLIÉ, Charles, *Biographie des célébrités militaires des armées de terre et de mer de 1789 à 1850. Tome second.* Paris : Poignavant et Compagnie, 1852, s. 36 – 37.

⁶⁷ Porovnaj: *Preßburger Zeitung*, 1809, roč. 45, č. 49, s. 530; ČAPO, Matej. Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku zaznamenané v kronike Milosrdných bratov. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 96. V iných prameňoch sa uvádza počet 125 zhorených domov. Bližšie pozri: Archív mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy č. 5, Magistrátny protokol 1809, sign. 2a 75, fol. 187a, č. 1509, 29. 6. 1809; ČAPO, Matej. Svedectvo Gregora Dankovského o obliehaní Prešporku v roku 1809. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 2, s. 95.

jej izbe, vybuchujúce húfnicové granáty spôsobili škodu, ktorá ale nie je značná. Mimocho-
dom, moje ubytovanie je brilantné a tiež vynikajúco zariadené. Veľké kamenné schodisko
vedie do predsieni, z ktorej sa vstupuje do jedálne; napravo od nej je izba môjho adjutanta,
naľavo od predsieni sa nachádza moja obývací izba, hneď pri nej je ešte izba, kde spím ja
a Wilhelm,⁶⁸ a vedľa sa nachádza ešte jedna, kde sú uložené moje veci. V jedálni sú sklenené
dvere, ktorými sa vychádza na balkón. Palác sa nachádza na peknom otvorenom priestran-
stve, 50 krokov od Promenády, kde sa počas pekných dní zhromažďuje vyššia spoločnosť
a kde možno v jednom pavilóne kúpiť vynikajúcu zmrzlinu a najrôznejšie cukrovinky.

Dňa 20. júla. Všetci generáli a štábni dôstojníci a mnoho dôstojníkov schopných tanca
bolo pozvaných na ples ku generálovi Reynierovi. Pre jeho vysokú úroveň som tam o ôsmej
hodine prišiel aj ja, videl som mnoho uniforiem, ale zatiaľ žiadne dámy – napokon prišli
rôzni uhorskí magnáti vo svojom národnom odevu a naostatok asi 15 dám, ktoré prišli úplne
samé, starých i mladých – nijako zvlášť očarujúcich a neprimerane skromne oblečených.
Dostavil sa aj vicekráľ; trvalo dlho, než sa začalo tancovať – a na dámach bolo vidieť, že
tancovali s nevôľou a iba z donútenia. Znechutený zo státia, ktoré ešte stále nevyhovuje mo-
jej ochromenej nohe, a sužovaný dlhou chvilou, veľmi rád som sa zriekol slávnostnej večere
a všetkého ostatného a o pol jedenástej hodine som odišiel domov.

21. júl nemôžem počítať medzi pozoruhodné dni.

Dňa 22. júla. Predpoludnie a popoludnie som strávil prehliadkou siedmich práporov 1. di-
vizie. Po prvý raz sme pocítili ťažobu uhorskej klímy – bola neznesiteľná horúčava. Navečer
bolo divadelné predstavenie – prenajal som pre mňa, mojich adjutantov a Wilhelma jednu
lôžu. Myslel som si, že bude všetko plné, avšak v celom prvom rade bolo obsadených iba
päť lôží, a to prvá generálom Reynierom a Zezschwitzom s niekoľkými adjutantmi, druhá
Gersdorffom⁶⁹ a rôznymi adjunktami generálneho štábu, tretia generálnym intendantom von
Watzdorffom,⁷⁰ štvrtá generálom Gutschmidtom a jeho adjutantmi, piata mnou. V druhom
rade bolo niekoľko štábných dôstojníkov; aj v „parterre noble“⁷¹ bolo vidieť väčšinou dôs-
tojníkov. Divadlo, ktoré sa nachádza na konci Promenády, je vskutku pekne dekorované, ale
zle osvetlené; je veľké ako drážďanské divadlo, ale je širšie a má viacero východov, takže
sa tu ľudia netlačia. Hrali Únos zo serailu; hoci som túto hru videl mnohokrát, predsa sa
mi stále páči a bavila ma, pretože bola vskutku dobre odohraná, bez toho, že by sa človek
uchyľoval k Thoringovým plytkým vtipom. Herci vôbec nie sú zlí, obzvlášť sa vyznamená-
la madam Müllerová.

Vicekráľ opustil Prešporok.

Dňa 23. júla. Horúčava bola ešte väčšia ako včera. Obedoval som, t. j. o šiestej hodine,
u generála Reyniera – večer som strávil približne pol hodiny na Promenáde.

Dňa 24. júla. Už o siedmej hodine som vycválal na Hrad, ktorý leží na vysokom vrchu
a poskytuje očarujúci výhľad na širokú rovinu, na ktorej je vidieť Dunaj v jeho nespočet-
ných meandroch a s množstvom jeho ramien a meandrov. Horúci deň ma prinútil zostať
pováčšine doma. Silná búrka nás schladila a umožnila mi navečer podniknúť vychádzkovú

⁶⁸ Anton Wilhelm von Zeschau, saský práporčík v pluku König. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV)*, s. 46.

⁶⁹ Carl Friedrich Wilhelm von Gersdorf (16. 2. 1765 – 15. 9. 1829), saský generálmajor. TITZE, Jörg (ed.). *Journal geführt während des Feldzuges 1807 (II)*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2023, s. 5.

⁷⁰ Carl Friedrich Ludwig von Watzdorf (1. 9. 1759 – 16. 5. 1840), saský generál a diplomat. V roku 1809 generálny intendant saské armády. *Allgemeine Deutsche Biographie. Einundvierzigster Band*. Leipzig : Duncker & Humblot, 1896, s. 270.

⁷¹ Časť prízemí pri javisku určená pre nobilitu.

cestu so Schierbrandom⁷² na dunajský ostrov – nazývaný Mlynská niva – až k dedine nazývanej Prievoz, kde sa nachádzajú naše najvzdialenejšie stráže asi 50 krokov od Rakúšanov.

Dňa 25. júla. Popoludní sa s vojenskými poctami uskutočnil pohreb poručíka von Oeb-schelwitza.⁷³ Zúčastnil som sa na ňom, hoci som bol veľmi vyčerpaný úmornou horúčavou. Aby som sa rozptýlil, navečer som spolu s oboma svojimi adjutantmi a Wilhelmom navštívil divadlo; veľmi dobre hrali [veselohru v štyroch dejstvách – pozn. M. Č.] Die deutschen Kleinstädter. Medzi dejstvami štyria speváci odspievali rôzne árie a rakúske ľudové piesne; zábava, ktorá si vyslúžila môj potlesk.

Dňa 26. júla. Potvrdila sa už včera došlá správa, že vo Viedni zomrel na následky svojich zranení generál Hartitzsch⁷⁴. Silno ma to zasiahlo, hoci jeho smrť vedie aj k zlepšeniu mojej situácie – avšak nešťastná rodina a tak mnoho iných nepríjemností, ktoré treba brať do úvahy – Bože, kiež by sa to nestalo.

Zdá sa, že nádeje vkladané do uzatvorenia mieru sa strácajú – možno sa o niekoľko týždňov opäť rozpútajú nepriateľské akcie.

Dňa 27. júla. Ešte stále pretrváva úmorná horúčava a iba navečer sa dá ľahšie dýchať a človek potom musí byť nanajvýš opatrný, aby neprechladol.

Dňa 28. júla. Nasledujúci saskí generáli a dôstojníci boli vymenovaní za členov Čestnej légie:

1. generálmajor von Gutschmidt
2. generálmajor von Lecoq
3. plukovník von Kleist⁷⁵
4. podplukovník von Klengel⁷⁶
5. podplukovník von Warnsdorf⁷⁷
6. major von Lobkowitz⁷⁸ (husári)
7. major von Radeloff (granátnici)
8. major von Polenz (prápor Low)
9. kapitán von Ryssel⁷⁹ (generálny štáb)
10. nadporučík von Metzradt⁸⁰ (granátnici telesnej gardy)
11. podporučík von Lenz⁸¹ (generálny štáb)
12. podporučík von Watzdorf⁸² (pluk Prinz Johann)

⁷² Reinhold Friedrich Ernst von Schierbrand, saský nadporučík. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV)*, s. 46.

⁷³ Podľa *Intelligenzblatt für Ungarn*, prílohy novín *Preßburger Zeitung*, poručík Carl Anton von Oeb-schelwitz zomrel 23. júna 1809 vo veku 23 rokov. *Intelligenzblatt für Ungarn. Als Beylage zur Preßburger Zeitung*, 1809, roč. 32, č. 62, s. 659.

⁷⁴ Friedrich George von Hartitzsch, saský generálmajor. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV)*, s. 46.

⁷⁵ Leopold von Kleist, saský plukovník v pluku Prinz Clemens. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (III)*, s. 41.

⁷⁶ Heinrich Christian Magnus von Klengel, saský podplukovník v pluku Prinz Friedrich. TITZE, *Die Tagebücher von Johann Carl von Dallwitz*, s. 117.

⁷⁷ Heinrich Ernst August von Warnsdorf, saský podplukovník. TITZE, Jörg (ed.). *Maximilian von Schreibershofen. Erinnerungen 1805 – 1815*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2021, s. 137.

⁷⁸ Carl Albert Franz, barón von Lobkowitz, saský major v husárskom pluku. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (III)*, s. 41.

⁷⁹ Xaver Reinhold Gustav von Ryssel, saský štábný kapitán. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II)*, s. 64.

⁸⁰ Carl August von Metzradt, saský nadporučík. TITZE, *Maximilian von Schreibershofen*, s. 135.

⁸¹ Johann Ludwig Adolph von Lenz, saský podporučík. TITZE, *Maximilian von Schreibershofen*, s. 134.

⁸² Carl Anton Jacob von Watzdorf, saský podporučík. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (III)*, s. 42.

13. podporučík von Sahr⁸³ (kyrýsníci telesnej gardy)

14. podporučík von Züllichau (karabinieri)

15. podplukovník von Witzleben⁸⁴ (kyrýsníci telesnej gardy).

Obedoval som u generála Reyniera, ktorý o piatej hodine popoludní vykonal prehliadku pechoty 1. divízie a nechal ju pred sebou cvičiť. Rakúsky generál Bianchi bol prítomný.

Dňa 29. júla. Bola prehliadka 2. divízie pri Stupave, štyri hodiny odtiaľto. Navečer som navštívil divadlo.

Dňa 30. júla. Navštívil som evanjelickú bohoslužbu; spevy boli dobré, ale kázeň bola veľmi priemerná, ani jej téma nebola taká, aby ma chytila za srdce.

Dňa 31. júla. Cvičila doterajšia brigáda Hartizsch, ktorá je ešte stále pod mojím velením. Inkognito sem prišiel bavorský korunný princ.⁸⁵

Dňa 1. augusta. Cvičila moja brigáda. Môj švagor Brause⁸⁶ u mňa obedoval.

Dňa 2. augusta. Cvičila brigáda Hartizsch. Predpoludnie a popoludní som u všetkých siedmich práporov vykonal nariadenú revue d'armes.⁸⁷ Neznesiteľná horúčava, ktorú som pri tom musel znášať, mi túto v podstate nudnú úlohu značne znepríjemňovala, pretože bola splnená až o šiestej hodine večer.

Dňa 3. augusta. Ráno cvičila moja brigáda. Napoludnie bola hostina u generálporučíka von Zezschwitz na oslavu menín nášho kráľa. Prítomný bol generál Reynier spolu so svojím náčelníkom štábu a adjutantmi. Navečer boli všetky hudobné zbory rozostavené na Proménade a niekoľko hodín tam hrali, aby tým umocnili oslavu dňa.

Dňa 4. augusta. Náš čas teraz plynie veľmi fádne – dni sú podobné. Dnes ráno znovu cvičila prvá brigáda. V tento večer sa konal koncert v tzv. Pálffyho sále;⁸⁸ vybrali vynikajúce veci – osobitne bol veľmi dobre odohraný violončelový koncert, talianska ária, vynikajúco odspievaná jednou herečkou a rovnako pekne znamenitý duet z [opery – pozn. M. Č.] Das unterbrochene Opferfest „Wenn mir dein Auge strahlt.“ Horší však bol prednes básní „Lied vom braven Mann“⁸⁹ a „Die Worte des Glauben“ od Schillera.

Dňa 5. augusta. Neznesiteľná horúčava už niekoľko dní poľavuje – cvičenie mojej brigády preto dnes vôbec nebolo únavné. Pretože sa ráno môžem vyspať do sýtosti, navštívil som divadlo; hrali [hru – pozn. M. Č.] Der Spieler od Ifflanda, avšak hlavné roly sa nevydarili. Je nepríjemné, že predstavenie sa začína až o pol ôsmej hodine, a preto sa zvyčajne príde domov až okolo jedenástej hodiny.

Dňa 6. augusta. S istotou sa šíri správa, že arcivojvoda Karol sa vzdal velenia rakúskej armády a odišiel do Těšína.⁹⁰ Popoludní som so svojím adjutantom a Wilhelmom navští-

⁸³ Heinrich Adolph Sahrer von Sahr, saský podporučík. TITZE, *Maximilian von Schreibershofen*, s. 135.

⁸⁴ Rudolph Gottlieb Heinrich von Witzleben, saský podplukovník. TITZE, Jörg (ed.). *Die Berichte der sächsischen Truppen aus dem Feldzug 1806 (X)*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2022, s. 7.

⁸⁵ Ludovít I. Bavorský (25. 8. 1786 – 29. 2. 1868), v rokoch 1825 – 1848 bol v poradí druhým bavorským kráľom. DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 317.

⁸⁶ Friedrich August Wilhelm von Brause, saský kapitán v pluku König. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV)*, s. 46.

⁸⁷ Revue d'armes = kontrola zbraní; dôkladné vyčistenie zbraní a rozloženie rozobratých súčastí na prikrývku z dôvodu podrobnej prehliadky dôstojníkom.

⁸⁸ Pálffyho sála sa nachádzala v Pálffyho záhrade. Často sa tu usporadúvali verejné zábavy a kultúrne večierky. ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Podhradie*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017, s. 122 – 123.

⁸⁹ Autorom tejto básne je nemecký básnik a prozaik Gottfried August Bürger.

⁹⁰ Arcivojvoda Karol rezignoval na post generalissima 31. júla 1809.

vil záhradu rozprestierajúcu sa pred predmestím, známu pod názvom Gaštanová záhrada; nachádza sa na vrchu a veľmi sa podobá na Naumburskú meštiansku záhradu. Prišli tam takmer všetci dôstojníci a dokonca aj niektorí miestni obyvatelia – obzvlášť tam bolo veľa dobre oblečených žien, ktoré sa mi však podľa ich výzoru sčasti zdali byť z vrstvy, voči ktorej som mal výhrady nadviazať rozhovor. Koncert, ktorý odohrali hobojsi z pluku Nie-semeuschel, a následne pohľad na bohaté vinice poskytovali dokonalý zážitok.

Dňa 7. augusta. Cvičil som celú prvú brigádu. Navečer som sa zúčastnil na tzv. hudobnej akadémii vokálneho kvarteta v Pálffyho sále. Štyria speváci nás hodinu veľmi príjemne zabávali – obzvlášť ma potešil známy kánon „Was nützen Zepter Land und Kronen“, práve tak ako „Alpenlied“ a ária „Ah ve ti amo“.

Nádeje na uzatvorenie mieru sa čím ďalej, tým viac strácajú; predpokladá sa, že po uplynutí prímeria sa znovu rozpútajú nepriateľské akcie.

Dňa 8. augusta. Prudký dažď zabránil cvičeniu. Okolo obeda ustal a následné ochladenie ma popoludní podnietilo prvýkrát navštíviť dómkostol [Dóm sv. Martina – pozn. M. Č.], v ktorom sú korunovaní uhorskí králi. Stará gotická stavba síce sama osebe nie je veľmi pozoruhodná, niektoré bronzové figúry na hlavnom oltári mi však pripadali veľmi pekne vypracované, obzvlášť za nimi vyniká svätý Martin na koni,⁹¹ ktorý mečom rozdeľuje svoj plášť a polovicu dáva žobrákovi. Pomník tu pochovaného kardinála von Sachsen-Zeitz⁹² ma obzvlášť zaujal z vlasteneckého hľadiska. Pekná kaplnka, postupne vybudovaná štyrmi tunajšími biskupmi, z ktorých jeden – knieža Esterházy je vytesaný do mramoru – ma priľákala kvôli nápisu, ktorý vyjadruje približne nasledovné:

Nie svätým – ale Bohu svätých
stavíme – na pamiatku svätých – oltáre⁹³

Je v nej uložené telo jedného svätca, ktorého meno som zabudol.⁹⁴ Odtiaľto som sa pobral do Kláštora alžbetínok – najskôr iba s úmyslom prezrieť si ich kostol, ktorý mi ospevovali – prišiel mi pekne postavený a krásne dekorovaný, naskrz obložený štukovým mramorom – zatiaľ som nevidel nič zvláštne. Vrátnička, ktorá nás sprevádzala, sa vyjadrila, že pani predstavená by bola polichotená, keby sme ju navštívili; prijal som ponuku a stretol som sa so starou čulou ženou, ktorá, ako sa zdalo, úplne žila povinnosťami svojho rádu starať sa o chorých. Hovorila o tom s nesmiernou dôstojnosťou a neuspokojila sa, kým som sa nerozhodol navštíviť jej nemocničnú sálu, v ktorej bolo opatrovaných 30 žien. Nikdy predtým som v žiadnej inštitúcii tohto druhu nenašiel takú čistotu a poriadok; nemocničné postele boli od seba z oboch strán oddelené stenami z dosiek a opatrené záclonami, takže každá pacientka mala pre seba akúsi izbičku, pomedzi viedla široká chodba a na konci vysokej

⁹¹ Socha je v skutočnosti olovená.

⁹² Christian August, vojvoda von Sachsen-Zeitz (9. 10. 1666 – 23. 8. 1725), ostrihomský arcibiskup a uhorský primas. Pochovaný je v krypte Dómu sv. Martina. Pripomínala ho náhrobná doska, ktorú dala zhotoviť jeho rodina v roku 1725. Náhrobok vyhotovil viedenský sochár Adolf Konrad von Albrecht podľa návrhu známeho architekta Josefa Emanuela Fischera von Erlacha. V druhej polovici 19. storočia v rámci regotizácie Dómu sv. Martina bol náhrobok rozobratý a stredná časť – reliéf s portrétom arcibiskupa – bola prenesená do Kostola klarisiek. V súčasnosti je nezvestný aj tento reliéf.

⁹³ Nápis sa nachádza nad vchodom do Kaplnky sv. Jána Almužníka a v origináli znie: „Nulli Sanctorum, Sed ipsi Deo Sanctorum, quamvis in memoriam Sanctorum constituimus Altaria“ (v preklade: „Nikomú zo svätých, lež samému Bohu svätých, hoci na pamiatku svätých, postavili sme tento oltár“. Nápis je odvolávkou na citát z 21. kapitoly apologetického spisu svätého Augustína *Contra Faustum Manichaeum* (Proti manichejcovi Faustovi). BEL, Matej. *Bratislava Mateja Bela*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1984, s. 54.

⁹⁴ Ide o sv. Jána Almužníka.

a priestrannej miestnosti sa nachádzal oltár; nikde nebolo cítiť obvyklý nemocničný zápach a všade pri trpiacich stáli mníšky – ale iba jedna z nich bola mladá a pekná. Pre rekonvalescentov tu boli osobitné izby, ktoré boli nemenej čisté a kuchyňa bola taká čistá a pekná ako máloktorá miestnosť pre návštevy. Vrátil som sa nanajvýš spokojný s tým, čo som videl.

Dňa 9. augusta. Cvičil som druhú brigádu vcelku. Popoludní som podnikol vychádzkovú cestu k mlynom; cesta schádza dlho pozdĺž Dunaja, potom sa stáča na jednom pozemku, ktorý je úplne podobný Zehrenovmu pozemku pri Drážďanoch, a dokonca aj zariadenie v záhradách mlynov, ktoré sú hojne navštevované, je podobné.

Dňa 10. augusta. Ráno cvičenie prvej brigády. Večer divadelné predstavenie „Der Wildfang“.

Dňa 11. augusta. Ráno cvičenie druhej brigády. Pri mojom návrate z cvičiska som stretol poručíka von Landsberga,⁹⁵ ktorý sa vrátil zo zajatia. Popoludní rozličné služobné záležitosti.

Dňa 12. augusta. Cvičila prvá brigáda. Večer som navštívil divadlo; hrali operu Agnes Sorel; vyznamenala sa speváčka mademoiselle Jorasová.

Dňa 13. augusta. Prímerie ešte nie je vypovedané; kongres sa mal skutočne zísť v Altenburgu,⁹⁶ ktorý sa nachádza medzi týmto miestom [Prešporok – pozn. M. Č.] a Viedňou, na zámku patriacom vojvodovi Sasko-Tešínskemu.

Dňa 14. augusta. Francúzsky vojenský komisár uskutočnil sčítanie vojska, pretože každý vojak má dostať k Napoleonovmu sviatku 2 franky a 50 centimov (15 saských grošov).

Dňa 15. augusta. O polnoci tri výstrely z diel oznamovali príchod pamätného dňa, v ktorý sa narodil najväčší muž našej doby. O štvrtej hodine opäť zaznelo 21 výstrelů z diel. O šiestej hodine stála nastúpená celá pechota 1. divízie pod mojím velením, ako aj jazda predvoja pod velením generála Gutschmidta. Prišiel generál Reynier, prešiel popri prvej línii, prijal obvyklé pocty a každý prápor, okolo ktorého prechádzal, zvolal „Vivat!“ cisárovi Napoleonovi. Potom na rozkaz pána generálporučíka von Zezschwitz predstúpili všetci štábni dôstojníci a dôstojníci, ktorých náš kráľ za ich zásluhy v bitke pri Deutsch-Wagram vymenoval za rytierov Heinrichovho radu, ako aj poddôstojníci a vojaci, pre ktorých boli z toho istého dôvodu určené zlaté alebo strieborné medaily – poslední menovaní vytvorili kruh, ktorý uzavreli hudobné zbory, a vzápätí za neutíchajúcej hudby boli vyššie uvedené vyznamenania odovzdané. Batérie potom vypálili 12 patrón a pechota 20 patrón, následne divízia defillovala pred generálom Reynierom. O pol desiatej hodine sa u generála Reyniera zhromaždili všetci generáli a dôstojníci, ako aj tunajší magnáti, civilné úrady a dôstojníci meštianskej milície, sprevádzali ho do katedrálneho kostola [Dóm sv. Martina – pozn. M. Č.] a zúčastnili sa na veľkej omši a tedeum, počas ktorého bolo znovu vypálených 21 rán z diel a pred kostolom rozmiestnený prápor vypálil opakovanú salvu. V samotnom kostole utvorila telesná garda špalier. O druhej hodine bol obed u generála Reyniera, na ktorý boli pozvaní všetci generáli a štábni dôstojníci a magnáti. Každý veliteľ práporu tiež musel (na francúzsky účet) pohostiť svojich dôstojníkov. Ku koncu obeda sa pripilo na cisárovo zdravie a opäť bolo vypálených 21 rán z diel. Navečer bola znamenite vysvietená celá Promenáda a divadlo – mesto tiež, ale sčasti šetrne. O deviatej hodine sa začal veľký ples s voľným vstupom v tunajšej sále Reduty, ktorá je pozoruhodná pre svoje zariadenie; jej dĺžka síce nie je taká ako dĺžka sály v drážďanskom Gewandhause, ale je prinajmenšom trikrát širšia a o polovicu vyššia. Obklopuje

⁹⁵ Carl Andreas Adolph von Landsberg, saský nadporučík v pluku König. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV)*, s. 46.

⁹⁶ Lokalizácia nie je správna. Zrejme ide o zámenu s mestom Bad Deutsch-Altenburg v Burgenlande, ktorý v skúmanom období bol súčasťou Uhorska. Mierové rokovania prebiehali v meste Magyaróvár, dnešnom Mosonmagyaróvári.

ju galéria; je osvetlená 27 lustrami a svetlá znásobuje 18 veľkých zrkadiel. Hudobné zbory práporov boli rozmiestnené na všetkých verejných námestiach.

Dňa 16. augusta. Pre boľavú ruku, ktorá ma už niekoľko dní trápila, som musel zostať doma – k tomu som navyše dostal zápal, pretože som ju nešetril.

Dňa 17. augusta. Musel som rovnako ako 18. augusta ešte zostať doma, pretože som si nedokázal obliecť žiadnu uniformu. Počas týchto troch dní som sa musel uspokojiť iba s vychádzkovou cestou vo večerných hodinách, zahalený v kabáte.

Dňa 19. augusta. Prvýkrát som sa mohol znovu zúčastniť na cvičení a podvečer na divadelnom predstavení. Hrali veľmi dobre „Die Organe des Gehirns“. Z Viedne prišiel generál Funck.⁹⁷

Dňa 20. augusta. Ráno rozličné služobné záležitosti. Popoludní ma navštívil generál Funck, s ktorým som potom veľa hovoril o milovanej vlasti. Tiež som podnikol krátky výlet do Pálffyho záhrady, ktorá je veľmi veľká a ponúka krásne prechádzky – práve v týchto dňoch však nebola navštevovaná.

Dňa 21. augusta. Ráno som bol prítomný na cvičení prvej brigády. Veľká horúčava, ktorá nás už nejaký čas znovu trápi, mi bránila pustiť sa do niečoho iného než do čítania.

Dňa 22. augusta sa oslava mojich narodenín veľmi pekne začala tým, že som bol v noci prebudený síce starým, ale túžobne očakávaným listom mojej dobrej ženy a mojej Marianny, ku ktorému bolo pripojených niekoľko riadkov slečny Theresy Winkelovej. Keď som ráno o štvrtej hodine vstal, našiel som na svojom stole veselú báseň od poručíka Schierbranda. O piatej hodine prišli hobotníci z pluku Niesemeuschel a svoje ranné požehnanie začali nádhernou piesňou „Freude schöner Götterfunken“. Krátko potom vstúpil do mojej izby dôstojnícky zbor tohto pluku, aby mi zablahožela. To isté sa stalo v prípade pluku König po skončení cvičenia. Wilhelm mi podaroval veľmi pekný pohár v obale. Napoludnie moji páni adjutanti pozvali k stolu môjho švagra a plukovního chirurga Günza a spoločne zaobstarali tortu, zmrzlinu a dezertné víno – skrátka všetci sa snažili, aby mi tento deň spríjemnili; boli sme veľmi veselí. Navečer som šiel do divadla, ako býva často zvykom.

Dňa 23. a 24. augusta. Cvičenie ako obvykle, okrem toho nič výnimočné.

Dňa 25. augusta. Silný dážď, v dôsledku čoho mali vojaci deň odpočinku. Bol to vcelku melancholický deň.

Dňa 26. augusta. Síce som vyrazil s prvou brigádou na cvičenie, ale sotva som s ňou pol hodiny cvičil, začalo tak strašne pršať, že som musel prestať, a pri návrate domov som celkom premokol. O druhej hodine popoludní som obedoval u generála Reyniera.

Dňa 27. augusta. Poľný kazateľ, ktorý prišiel, odslúžil prvú bohoslužbu. Počasie bolo stále zlé.

Dňa 28. augusta. Obloha sa vyjasnila; opäť som mohol cvičiť so svojou brigádou.

Dňa 29. augusta. Navečer sa z Viedne zrazu rozšíril chýr, že mierové rokovania nabrali zlý smer, v krátkom čase budú celkom prerušené a opäť sa rozpútajú nepriateľské akcie. Vzbudilo to veľký rozruch a aj v samotnom divadle bolo badať, že sa muselo udiť niečo mimoriadne.

Dňa 30. augusta. Cvičila prvá brigáda so strelbou. Na obed ma pozval generálporučík Zezschwitz. Popoludní sme sa pod rukou dozvedeli, že sem má prísť cisár Napoleon. Navečer som podnikol vychádzkovú cestu k tzv. Prohaskovmu mlynu na Stupavskej ceste, približne ¾ hodiny odtiaľto; je to miesto zábavy, akých je tu veľa – a priznávam, že miesto je pre tunajšiu klímu veľmi dobre zvolené, pretože má veľa tóni.

⁹⁷ Carl Wilhelm Ferdinand von Funck (13. 12. 1761 – 7. 8. 1828), saský generál, preslávil sa vďaka svojim pamätiam, v ktorých podal pôsobivý opis udalostí v Sasku počas napoleonských vojen. TITZE, *Maximilian von Schreibershofen*, s. 134.

Dňa 31. augusta. Práve keď moja brigáda cvičila po práporoch, precválal týmto miestom cisár [Napoleon – pozn. M. Č.]; bol som mu predstavený veliacim generálporučikom; priválal k dvom práporom, nechal vykonať niekoľko cvikov s puškami, k čomu mi zakaždým vydal rozkaz, ktorý som odovzdal ďalej majorovi, a cválal ďalej, bez toho, že by sa zastavil. Počas toho, ako cválal od jedného práporu k druhému, a tiež kým tieto pred ním cvičili, položil mi niekoľko otázok, na ktoré som nepredpojatou odpoveďou. Jeho prítomnosť ma vôbec nevyviedla z miery – na toho veľkého človeka som sa díval s veľkým záujmom – neustále som mu preukazoval úctu, ale tešilo ma vedomie, že som stál ako človek zoči-voči človeku, a preto som sa netriasol ako otrok.

Dňa 1. septembra. Prednedávnom dorazil poľný kazateľ, ktorého zbor istý čas nemal; dnes sa preto prvýkrát uskutočnilo sväté prijímanie; začala moja brigáda, je neuveriteľné, aký počet vojakov prišiel na túto slávnosť a ako mal každý z nich na tvári pobožný výraz. Akt, ktorý sa začal veľmi príhodnou rečou poľného kazateľa, bol preto veľmi slávnostný a ja som veril, že aj tu, rovnako ako v boji, musím byť na čele svojich bratov v zbrani.

Dňa 2. septembra. Oba veľmi slabé granátnické prápory Radeloff a Bose pochodovali na päť dní k opevňovacím prácam do Devína. Moja brigáda cvičila ako obvykle.

Dňa 3. septembra. Ráno o siedmej hodine vojenská bohoslužba. Pre veľkú horúčavu som sa cez deň zdržiaval v byte.

Dňa 4. septembra. Cvičila garda a 2. strelecký prápor. Navečer vychádzková cesta.

Dňa 5. septembra. Už včera večer okolo desiatej hodiny sa strhla silná búrka – táto nielenže trvala celú noc, ale bola najhoršia, akú som kedy zažil – horšia ako tá, ktorá nás zastihla, keď sme 11. júla pochodovali do Marcheggu, aby sme rekognoskovali postavenie arcivojvodu Jána. Na Hradnom vrchu blesky odtrhli zo skaly viac kusov a jedna žena bola zabitá;⁹⁸ dážď trval až do dnešného poludnia.

O štvrtej hodine popoludní muselo 1 000 mužov zo všetkých práporov 1. divízie vyraziť do Devína, aby vystriedali oba granátnické prápory Radeloff a Bose, ktoré sa v noci vrátili.

Dňa 6. septembra. Dnes znovu znie poľnica – zatiaľ sa mi zdá, ako keby sme ešte nejaký čas mali zostať v neistote.

Dňa 7. a 8. septembra. Keby som chcel povedať niečo o týchto dvoch dňoch, musel by som rozprávať chýry, domnienky a politické krčmové reči. Všetko ide ako obvykle – avšak mnohé veci, ktoré sa udiali, naznačujú skôr vojnu ako mier.

Dňa 9., 10. a 11. septembra. Všade je pokoj. Všetko ide ako obvykle. Čo však naznačuje, že sa veci čoskoro dajú do pohybu, je, že tu bol postavený pontónový most cez Dunaj, a že sem prišiel francúzsky brigádny generál menom Noury,⁹⁹ aby prevzal velenie nad našim delostrelectvom, ku ktorému pribudlo 12 kusov.

Dňa 12. septembra. Dostali sme rozkaz, že pechota 2. divízie sa má zajtra nasťahovať do barakového tábora pri Devínskej Novej Vsi; 1. divízii bude v priebehu niekoľkých dní nariadené, aby sa presťahovala blízko Prešporka.

Dňa 13. septembra. Bol vydaný jasný rozkaz týkajúci sa tábora pre 1. divíziu a určené miesto blízko predmestia pri ceste do Račišdorfu.¹⁰⁰

Dňa 14. septembra. Bol ohraňovaný tábor a začalo sa so stavbou barakov.

Dňa 15. septembra. Pokračovalo sa v tejto práci.

Dňa 16. septembra. Ráno o ôsmej hodine vpochodovali do tábora oba granátnické prapo-

⁹⁸ Porovnaj: *Wëtssj a zwlástnëgssj Nowý y Starý kalendář*, 1811, roč. 5, s. 23.

⁹⁹ Henri Marie Le Noury (6. 11. 1771 – 25. 9. 1839), francúzsky brigádny generál, po skončení poľného ťaženia roku 1809 prevzal velenie nad delostrelectvom IX. zboru *Grande Armée*. MULLIÉ, Charles, *Biographie des célébrités militaires*, s. 213 – 214.

¹⁰⁰ Dnešná Rača.

ry Radeloff a Bose spolu s prápormi König, Klengel a Niesemeuschel. Garda a 2. strelecký prápor zostali v posádke v Prešporku. Keďže moje doterajšie ubytovanie bolo príliš vzdialené od tábora, popoludní som sa nasťahoval do iného na predmestí, odkiaľ sa do tábora pešo dostanem za 10 minút. Síce tu chýbajú mäkké pohovky, lustre, alabastrové lampy, veľké nástenné zrkadlá, cnie sa mi za Promenádou, zmrzlinárňou, divadlom – pretože všetko toto je odo mňa vzdialené viac ako pol hodiny – napriek tomu je moje ubytovanie príjemné a priateľské, mám výhľad na veľkú záhradu a bývam úplne na vidieku. Je to krásny vidiecky dom, ktorý kedysi postavil gróf Aspremont, teraz ale patrí grófkke Jankovitsovej,¹⁰¹ ktorá však nie je prítomná; ekonomické záležitosti za ňu zatiaľ vybavuje jej príbuzný a v tomto ohľade som si nepohoršil.

Dňa 17. septembra. Na stavbu nových opevnení na Mlynských nivách bolo poskytnutých 300 robotníkov, a predsa a veľa hovorí o mieri.

Dňa 18. septembra. 1 000 robotníkov z mojej divízie pokračovalo v prácach, ktoré sa včera začali.

Od 19. do 23. septembra. Všetky tieto dni boli rovnaké; práce s týmto počtom ľudí pokračovali. Tí, čo nepracovali, denne cvičili. Zvyčajne som jazdil o siedmej hodine ráno do tábora, pobudol som tam približne do desiatej hodiny, potom som sa na parolu¹⁰² pobral do mesta; o pol jednej hodine sme usadli k stolu, kde okrem mňa, mojich troch adjutantov, Wilhelma a baróna, ktorý je hostiteľom, obeduje ešte posledne ubytovaný strelecký dôstojník menom von Hille. Okrem toho denne pozývam dvoch dôstojníkov z tábora. Okolo piatej hodiny sme sa vrátili do tábora a pobudli sme tam až do večierky. Potom som v spoločnosti mojich adjutantov a zavše príde Karl Brause. O ôsmej hodine večeríme, ale iba my, a tak náš život plynie celkom fádne. Promenádu a divadlo som pre vzdialenosť zatiaľ nenavštívil.

Dňa 24. septembra. Generál Reynier vykonal mimoriadnu prehliadku práporu Niesemeuschel a potom švaliárskeho pluku Prinz Clemens, pri prvom však nemohol nájsť nič, čo by mohol kritizovať, pretože všetky sčítania mužstva presne sedeli. Popoludní o štvrtej hodine sa v tábore prvýkrát konala bohoslužba, na ktorej sa zúčastnilo dokonca mnoho Prešporčanov.

Dňa 25. septembra. Cvičila pechota.

Dňa 26. septembra. Zúčastnil som sa na cvičení jazdy. Neskoro večer prišiel rozkaz, že nasledujúce ráno o deviatej hodine sa má konať prehliadka pred cisárom Napoleonom.

Dňa 27. septembra. Pechota 1. divízie pod mojím velením a jazda na ľavom krídle pod velením generála Gutschmidta v stanovenom čase napochodovala na obvyklé cvičisko s cieľom očakávať Jeho cisárske a kráľovské Veličenstvo [Napoleona – pozn. M. Č.]. Už zavčas rána sa generál Reynier a generál Zezschwitz náhlili do Devínskej Novej Vsi, kde sa mala najprv uskutočniť prehliadka 2. divízie. Márne sme už niekoľko hodín čakali, keď sa rozšírila správa, že obaja rakúski generáli, knieža Liechtenstein a gróf Bubna,¹⁰³ mali uplynulú noc pricestovať s rozkazmi od svojho cisára do Viedne k francúzskemu cisárovi. Sprvoti som tomuto chýru úplne neveril; avšak keďže už uplynulo poludnie a neskôr konečne prišla z Devínskej Novej Vsi stručná správa, že očakávaný veľký muž o druhej hodine ešte neprišiel, tak som sa, prirodzene, domnieval, že naše čakanie bude márne. Bez rozkazu som ale

¹⁰¹ Aspremontov letný palác v Medickej záhrade. V súčasnosti sídlo dekanátu Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

¹⁰² Parola = vojenské heslo. Tajné poznávacie znamenie (zvyčajne dohovorené slovo), slúžiace na rozlišovanie príslušníkov vlastných vojsk od nepriateľa. Používa sa zväčša v strážnej službe vo forme zvolania a ohlasu. PROCHÁZKA, Vladimír a kol. *Příručný slovník naučný. II. díl (G – L)*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 103.

¹⁰³ Ferdinand, gróf von Bubna und Lititz (26. 11. 1768 – 6. 6. 1825), rakúsky generál, účastník vojen s revolučným a napoleonským Francúzskom. DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 189.

nemohol odpochodovať – a naša trpezlivosť bola vystavená takmer najťažšej skúške, keď už Slnko začalo zapadať. O šiestej hodine prišiel očakávaný rozkaz, avšak s inštrukciou nasledujúci deň znovu tým istým spôsobom nastúpiť na rovnakom mieste.

Dňa 28. septembra. O jednej hodine ráno mi adjunkt generálneho štábu priniesol rozkaz, že prehliadka sa až do ďalšieho rozkazu úplne odkladá. Nič lepšie sa nám nemohlo stať, pretože z neba sa po celý deň neustále lial dážď – a včerajší výlet nás priveľmi znudil, bez ohľadu na to, že sa okolo nás točili celkom príjemní ľudia.

Dňa 29. septembra. Celú noc zúrila víchrica a dážď doteraz neustal – listy na stromoch už žltnú a všetko nám pripomína blížiacu sa jeseň; môj výhľad tiež vo veľkom stráca svoje čaro. Naším vojakom v tábore sa vodí zle, pretože ich baraky nedokážu odolávať tomuto počasiu. Niektoré prápory dnes mali tzv. revue de rigueur.¹⁰⁴

Dňa 30. septembra. Z Viedne sa rozšíril chýr, že bol podpísaný mier, avšak oficiálne ešte nič neprišlo.

Od 1. do 3. októbra. Všetko bolo v najnapätejšom očakávaní vo veci uzatvorenia mieru – a dokonca aj ťažkosti, ktoré v tábore spôsobovalo vlhké a chladné počasie, sa dali zniesť vďaka nádeji, že znovu uvidíme našu vlasť.

Dňa 4. októbra. Doterajší chlad trochu poľavil a príjemný vetrik vysušil baraky a oblečenie. Bolo počuť vzdialenú kanonádu na rakúskej strane – pravdepodobne na oslavu menín cisára Františka. Mierová pozauna stále nezaznela. Večer nás náš barón pohostil lahodným punčom.

Od 5. do 9. októbra. Každodenné udalosti plynú tak ako doteraz – raz sa oznamuje vojna, raz mier. Tí rozumnejší už o tom posledne uvedenom nepochybujú, nad určením saského zboru sa však vznáša strašná temnota.

Dňa 9. októbra. Tvrdí sa, že časť cisárskej francúzskej gardy odpochoďovala z Viedne; čo naznačuje, že cisár čoskoro odíde.

Dňa 10. októbra. Dnes sú to tri roky od nešťastnej bitky pri Saalfelde,¹⁰⁵ kde bol položený základ pre všetky nasledujúce udalosti. Blaho tomu, kto si je vedomý toho, že si úplne splnil svoj povinnosť.

Od 11. do 13. októbra. Mali sme najstrašnejšie daždivé počasie spojené s víchricou a chladom – tábor takmer plával; napriek tomu nebolo povolené presunúť sa do mesta, aj keď som v tomto prípade najdôraznejšie protestoval. Zo samotnej Viedne a dokonca od francúzskych úradov sa rozšíril chýr o skorom obnovení nepriateľských akcií.

Dňa 14. októbra. Tento smutný deň, ktorý nám nepochybne pripomenul bitku pri Jene,¹⁰⁶ som sa snažil rozveseliť rôznymi žartíkmi, ktoré som vyparil s poručikom Langenauom,¹⁰⁷ ktorý má narodeniny, a tiež nechal vyparitiť mojimi dvoma ďalšími adjutantmi.

Dňa 15. októbra. O jednej hodine ráno som dostal lístok od generálporučika von Zeschwitz, v ktorom ma informoval, že včera ráno o deviatej hodine bol v Schönbrunne prostredníctvom kniežaťa Liechtensteina a ministra Champagnyho¹⁰⁸ uzatvorený a podpísaný mier – tiež bol popoludní o tretej hodine vo Viedni oznámený 100 výstrelmi z diel. Túto správu som bez meškania odoslal svojim práporom. O jedenástej hodine sme sa všetci (t. j.

¹⁰⁴ Revue de rigueur – prísna prehliadka, ktorá nebola vopred ohlásená.

¹⁰⁵ V bitke pri Saalfelde, ktorá sa odohrala 10. októbra 1806, *Grande Armée* porazila prusko-saskú armádu.

¹⁰⁶ V bitke pri Jene, ktorá sa odohrala 14. októbra 1806, *Grande Armée* porazila prusko-saskú armádu.

¹⁰⁷ Wilhelm George von Langenau, saský nadporučík v telesnej granátnickej garde. TITZE, *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV)*, s. 46.

¹⁰⁸ Jean-Baptiste Nompère de Champagny, vojvoda de Cadore (4. 8. 1756 – 3. 7. 1834), francúzsky štátnik, v rokoch 1807 – 1811 minister zahraničných vecí Francúzskeho cisárstva. DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, s. 317.

generáli) en grande tenue [v slávnostných uniformách – pozn. M. Č.] pobrali ku generálovi Reynierovi, aby sme mu spoločne zablahoželali. O dvanástej hodine bol aj tu oznámený [mier – pozn. M. Č.] 60 výstrelmi z diel. O druhej hodine popoludní bola hostina u generála Reyniera, na ktorej sa zúčastnil aj rakúsky generál Bianchi – aj ja som bol pozvaný, pre silnú bolesť hlavy som si však musel ísť ľahnúť do postele.

Dňa 16. októbra. Bol som ešte väčšinou pripútaný na lôžko, pretože som dostal nádchu.

Dňa 17. a 18. októbra. Nebolo mi ešte povolené opustiť miestnosť, ani počasie nebolo lákavé.

Dňa 19. októbra. Ráno som znovu navštívil tábor a pobral som sa za generálom Reynierom ospravedlniť sa za to, že som nemohol prijať jeho pozvanie na oslavu mieru. Bol som preto pozvaný na dnes, keď bolo zhromaždenie dosť početné. Prišla zaručená správa, že francúzsky cisár odcestoval z Viedne.¹⁰⁹

Dňa 20. októbra. Popoludní prišiel celkom nečakane do mojej izby generálporučik Zezschwitz a odovzdal mi oznámenie od kniežaťa de Neufchâtel, že som menovaný za člena Čestnej légie. Generálporučikovi bol udelený zlatý kríž a okrem mňa dostalo kríž Čestnej légie ďalších 11 dôstojníkov, väčšinou z generálneho štábu a delostrelectva. Upokojuje ma, že som v tomto smere nepodnikol žiadne kroky.

Dňa 21. októbra. Okrem silného dažďa sa nič dôležité nestalo.

Dňa 22. októbra. Táboriace prápory 1. divízie dostali rozkaz presunúť sa na predmestia a 2. divízie nasťahovať sa do ubikácií v neďalekých dedinách. Odchod z tunajšieho tábora sa uskutočnil o štvrtj hodine popoludní.

Dňa 23. októbra. Odkedy sa oddiely presunuli do tábora, uplynulo iba málo dní bez dažďa alebo víchrice; od chvíle, keď ho opustili, nastalo najkrajšie počasie a zdá sa, že bude pokračovať.

Dňa 24. októbra. S tu prítomnými novými členmi Čestnej légie som navštívil generála Reyniera, ktorý bol niekoľko dní odcestovaný, aby som mu ako predstaviteľovi cisára vyjadril našu vďaku. Obedovali sme u neho; spoločnosť bola dosť vážna.

Dňa 25. októbra bolo odvelených 1 000 mužov, aby zničili opevnenia, ktoré sme vybudovali; napoludnie celkom nečakane prišiel všeobecný rozkaz a robotníci museli odísť.

Až dosiaľ som sa odtiaľto rozhlíadal po ľavom brehu Dunaja, pretože som sa nechcel vzdávať od môjho vojska, kým nebol podpísaný mier; pekný deň ma zlákal po obede prejsť cez pontónový most proti prúdu Dunaja na Viedenskú cestu. Mal som nádherný výhľad, ale minulú zimu na nespočetných miestach ľadochodom pretrhnutá a úplne zničená hrádza a niekoľko spálených a opustených dedín na mňa nutne urobili nanajvýš nepríjemný dojem a zmazali príjemné pocity, ktoré vo mne vzbudila nádherná krajina.

M. ČAPO: DIE EREIGNISSE DES FRANZÖSISCH-ÖSTERREICHISCHEN KRIEGES VON 1809 IM ZUSAMMENHANG MIT PREßBURG, AUFGEZEICHNET IN DEN TAGEBÜCHERN SÄCHSISCHER OFFIZIERE

Die militärischen Ereignisse, die sich in Preßburg (dem heutigen Bratislava) etwa von Anfang Juni bis Mitte Juli 1809 abspielten, wurden von einer mehr als vier Monate andauernden feindlichen Besetzung der Stadt, ihres Umlandes und eines Teils des heutigen westslowakischen Gebiets gefolgt. Das Leben in dem besetzten Territorium wurde maßgeblich durch die Anwesenheit der Besatzungstruppen geprägt, vor allem des IX. Korps der *Grande Armée*, das aus Napoleons sächsischen Verbündeten bestand. Neben den

¹⁰⁹ Napoleon opustil Schönbrunn 16. októbra 1809 a spolu s cisárskou gardou sa vydal na cestu späť do Francúzska.

Ego-Dokumenten ziviler Zeitzeugen der militärischen Ereignisse des Jahres 1809 aus der Bevölkerung von Preßburg bieten die Aufzeichnungen mehrerer sächsischer Offiziere einen wertvollen Einblick von der Gegenseite – ein Aspekt, der in der slowakischen Geschichtsschreibung bislang kaum umfassend berücksichtigt wurde. Es handelt sich um Tagebücher, die im Sächsischen Hauptstaatsarchiv Dresden aufbewahrt werden. Entdeckt wurden sie vom Forscher Jörg Titze, der sie in vier eigenständigen Editionen herausgab und der Öffentlichkeit zugänglich machte. Die untersuchten Quellen umfassen das bei der Infanteriebri-gade von Lecoq geführte Tagebuch, die Tagebücher des Fähnrichs Carl Traugott Kändler und des Majors George Carl von Bose, einen Auszug aus dem Tagebuch des Vorkorps unter dem Kommando von Generalmajor von Gutschmidt, die Memoiren von Oberleutnant Carl August Schneider sowie das Tagebuch von Generalmajor von Zeschau. Ziel dieses Beitrags ist es, den Lesern eine kommentierte slowakische Übersetzung ausgewählter Passagen dieser Dokumente vorzulegen, die sich auf Preßburg bzw. das Gebiet der heutigen Slowakei beziehen und den Zeitraum vom 13. Juli bis zum 19. November 1809 abdecken. Die in den Tagebüchern enthaltenen Informationen erweitern in vielerlei Hinsicht das Wissen über die Ereignisse des Jahres 1809, insbesondere im Hinblick auf Preßburg. Die Dokumente vermitteln Einblicke in den militärischen Alltag in der besetzten Stadt und schildern mehrere bedeutende Ereignisse, wie etwa das österreichisch-sächsische Scharmützel bei Stupava, die Feier von Napoleons Geburtstag oder Napoleons Besuch in Preßburg.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archív mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy č. 5, magistrátny protokol 1809, sign. 2a 75.

Lyceálna knižnica v Bratislave, Rukopisná zbierka Lyceálnej knižnice v Bratislave, 2. časť – rukopisné fascikle, Diarium complectens historiam belli Gallici anno 1809, rkp. 700, fasc. 27, fol. 219 – 262.

MV SR, Slovenský národný archív, fond Zay, Bučiansky archív, Imrich Zay – korešpondencia, No. 221 – 272, 373 – 499, škatuľa č. 101, 1. časť.

Publikované pramene / Source editions and Published editions

BEL, Matej. *Bratislava Mateja Bela*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1984. 232 s.

ČAPO, Matej. Svedectvo Gregora Dankovského o obliehaní Prešporka v roku 1809. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 2, s. 84 – 97. ISSN 1335-3314.

ČAPO, Matej. Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku znamenajúce v kronike Milosrdných bratov. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 89 – 100. ISSN 1335-3314.

ČAPO, Matej. Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku znamenajúce v letopisoch kapucínov. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 2, s. 73 – 90. ISSN 1335-3314.

ČAPO, Matej – TITZE, Jörg (eds.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (V): Joseph Franz Freiherr von Rohrscheidt*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2024. 52 s. ISBN 978-3-7693-1523-3.

TITZE, Jörg (ed.). *Die Berichte der sächsischen Truppen aus dem Feldzug 1806 (X)*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2022. 96 s. ISBN 978-3-7562-3997-9.

TITZE, Jörg (ed.). *Die Tagebücher von Johann Carl von Dallwitz (1812 – 1815) und Adolf George von Göphardt (1813)*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2015. 156 s. ISBN 978-3-7392-1691-1.

TITZE, Jörg (ed.). *Journal geführt während des Feldzuges 1807 (II)*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2023. 64 s. ISBN 978-3-7583-2860-2.

TITZE, Jörg (ed.). *Maximilian von Schreibershofen. Erinnerungen 1805 – 1815*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2021. 140 s. ISBN 978-3-7534-6008-6.

TITZE, Jörg (ed.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (I): Infanterie-Brigade von Lecoq*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2018. 67 s. ISBN 978-3-7481-8736-3.

TITZE, Jörg (ed.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (II): Carl Kändler und George von Bose*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2018. 67 s. ISBN 978-3-7481-3489-3.

TITZE, Jörg (ed.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (III): Avantgarden-Brigade von Gutschmidt und Carl August Schneider*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2019. 45 s. ISBN 978-3-7494-5743-4.

TITZE, Jörg (ed.). *Tagebücher aus dem Feldzug 1809 (IV): Generalmajor von Zeschau*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2019. 49 s. ISBN 978-3-7494-1463-5.

Dobová tlač / Period print

Intelligenzblatt für Ungarn. Als Beylage zur Preßburger Zeitung, 1809, roč. 32, č. 62, s. 659.

Preßburger Zeitung, 1809, roč. 45, č. 49, s. 529 – 531.

Preßburger Zeitung, 1809, roč. 45, č. 52, s. 560 – 561.

Wëtssj a zwłásstnëgssj Nowý y Starý kalendář, 1811, roč. 5, 39 s.

Sekundárne zdroje / Secondary sources **Monografie / Monographs**

Allgemeine Deutsche Biographie. Einundvierzigster Band. Leipzig : Duncker & Humblot, 1896. 795 s.

DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojvodcovia. 111 osobností vojenských dejín Slovenska*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2012. 472 s. ISBN 978-80-7360-986-3.

DOSTÁL, Tomáš. *Poslední vítězné tažení císaře Napoleona. Francouzsko-rakouská válka v roce 1809*. České Budějovice : Bohumír Němec – Veduta, 2008. 321 s. ISBN 978-80-86829-34-0.

HAYTHORNTHTWAITE, Philip. *Napoleonovi vojevůdci 1809 – 1815*. Praha : Grada, 2007. 64 s. ISBN 978-80-247-1890-3.

MULLIÉ, Charles, *Biographie des célébrités militaires des armées de terre et de mer de 1789 à 1850. Tome second*. Paris : Poignavant et Compagnie, 1852. 599 s.

ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Podhradie*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017. 134 s. ISBN 978-80-569-0101.

PERNES, Jiří. *Habsburkové bez trůnu*. Praha : Iris, 1995. 229 s. ISBN 80-7176-253-9.

PROCHÁZKA, Vladimír a kol. *Příruční slovník naučný. II. díl (G – L)*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 919 s.

SCHUSTER, Oskar Wilhelm – FRANCKE, Friedrich August. *Geschichte der Sächsischen Armee. Zweiter Theil*. Leipzig : Duncker & Humblot, 1885. 393 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

ČAPO, Matej. Napoleonova návšteva Bratislavy v roku 1809 v kontexte jeho inšpekčnej cesty do Uhorska. In: HUPKO, Daniel (ed.). *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy*, 2020, roč. 32, s. 222 – 235. ISSN 978-80-89636-47-1.

DANIŠOVÁ, Nikola – JURČOVÁ, Mária. Mlyny v Mlynskej doline – náčrt problematiky. In: BARTOŠÍKOVÁ, Tereza (ed.). *K dejinám mlynov – výskum a mapovanie*. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2023, s. 47 – 58. ISBN 978-80-89175-97-0.

HRNČIAROVÁ, Tatiana. Interpretácia historických máp vo výskume krajiny na príklade Bratislavy. In: *Životné prostredie. Revue pre teóriu a starostlivosť o životné prostredie*, 2013, roč. 47, č. 1, s. 43 – 48. ISSN 0044-4863.

ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 3 – 28. ISSN 1335-3314.

O autorovi / About the author

Mgr. Matej ČAPO, PhD.

Ministerstvo financií SR, Štefanovičova 5, 817 82 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: capo.mato@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5284-5468>

VETERÁNI SLOVENSKEJ BRANNEJ MOCI MEDZI VYŠŠÍM VELITEĽSKÝM ZBOROM ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY

ALEX MASKALÍK

MASKALÍK, A.: *Veterans of the Slovak Armed Forces among the Senior Command Corps of the Czechoslovak Army*. *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 159-199, Bratislava.

This study charts the service and representation of professional soldiers from the armed forces of the Slovak Republic within the senior command corps of the Czechoslovak Army and its higher levels of command and control after 1945. It also examines the broader context and circumstances in which this process took shape. In addition, it provides a complete list, specifying the roles of those who served on active duty with the ranks of colonel and general. The study also includes overviews showing the years in which these individuals were promoted or appointed to these senior ranks.

Keywords: Czechoslovak Army (post-1945), Slovaks in the Army, senior command corps, statistics, overviews.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.7>

Gážisti slovenskej brannej moci, ktorých budeme v našej štúdii označovať aj ako *veteránov*, tvorili po skončení 2. svetovej vojny neoddeliteľnú súčasť veliteľského zboru čs. brannej moci.¹ Problematika ich pôsobenia je v čs. historiografii (rovnako ako biografické profily najvýznamnejších z nich) do veľkej miery spracovaná.² Čo však abscentuje, sú komplexné štatistické a personálne dáta z hľadiska ich funkčného zaradenia a hodnostného profilu, resp. širší kontext, v rámci ktorého sa uvedený proces profiloval, a súvislosti, ktoré ho sprevádzali.

Ako sa vyvíjalo ich zastúpenie medzi vyšším veliteľským zborom a na vyšších stupňoch velenia a riadenia? Koľkí (a ktorí) z nich sa v priebehu činnnej služby dopracovali k najvyšším armádnym hodnostiam plukovníkov a generálov? Akú úroveň dosiahli z hľadiska

¹ Termín *veteráni* (ktorý pochádza z latinského *veterānus*, odvodeného od slova *vetus*, znamenajúce starý, skúsený) je tu trochu nadnesený a odvíja sa od faktu, že väčšina gážistov brannej moci Slovenskej republiky prešla bojmi na východnom fronte (bez ohľadu na to, či išlo o gážistov v činnnej službe, záložákov, alebo „základákov“, bojujúcich či už v rámci bojových alebo zabezpečovacích útvarov a jednotiek).

² Uvedme aspoň základné vedecké práce reflektujúce pôsobenie Slovákov vo veliteľskom zbore čs. brannej moci po roku 1945: HANZLÍK, František. Veliteľský sbor čs. armády na Slovensku jako objekt zájmu vojenského obranného zpravodajství v letech 1945 – 1948. In: *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 55 – 71; HANZLÍK, František. K osudům důstojníků a vojáků armády Slovenské republiky koncem roku 1944 a v průběhu roku 1945. (Do nové armády nebo do sovětských gulagů?). In: *Válečný rok 1944*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2001, s. 292 – 307, HAVLÍČEK, Jaroslav. Slováci v důstojníckom zbore čs. brannej moci v rokoch 1945 – 1948. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*, Bratislava : Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, 1993, s. 196 – 213; MASKALÍK, Alex. Riešenie otázky dôstojníkov armády bývalej Slovenskej republiky v čs. armáde po februári 1948. In: *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 4, s. 90 – 102, PEJČOCH, Ivo. Propouštění bývalých příslušníků vládního vojska a slovenské armády z ČSLA v roce 1958. In: *Historie a vojenství*, 2008, roč. LVII, č. 3, s. 43 – 48, ŠTAIGL, Ján. Slovenský národný prvok vo výstavbe dôstojníckeho zboru čs. armády v rokoch 1948 – 1970. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*, Bratislava : Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, 1993, s. 214 – 239, ŠTAIGL, Ján. K niektorým otázkam existencie slovenských národných jednotiek v čs. armáde po druhej svetovej vojne. In: *Vojenské obzory*, 1996, roč. 3, č. 1, s. 119 – 129, ŠTAIGL, Ján. K otázke zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore čs. armády po februári 1948. In: *Česko-Slovenská historická ročenka*, 1998, č. 3, s. 123 – 129. Z hľadiska vybraných biografických profilov gážistov slovenskej národnosti, pôsobiacich v čs. brannej moci po roku 1945, bližšie pozri: *Vojenské osobnosti čs. vojenského odboje 1939 – 1945*. Praha : Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav Bratislava, 2013; MASKALÍK, Alex. *Elita armády. Čs. vojenská generalita 1918 – 1992*. Banská Bystrica : HWSK, 2012.

funkčného zaradenia? Aké faktory tento proces ovplyvňovali a aký konkrétny dosah to malo? Akým spôsobom a s akým výsledkom sa doň premietala averzia najvyšších vládnych (resp. stranických) kruhov v jednotlivých etapách existencie Čs. republiky, t.j. bezprostredne po roku 1945, po tzv. „víťaznom februári“ v roku 1948, resp. po likvidácii Stalinovho kultu osobnosti v kontexte „maďarských udalostí“ po roku 1956? To sú základné otázky, ktoré sa predkladaná materiálová štúdia pokúsi zodpovedať.³

Situácia v skupine veteránov

Skôr, než v základných kontúrach pripomenieme hlavné trendy vo vývoji predmetnej problematiky, pozastavme sa na chvíľu pri samotnej skupine *veteránov* niekdajšej brannej moci Slovenskej republiky. Po vojne boli jednou z najpočetnejších, ale i najkontroverzejších skupín formujúceho sa čs. veliteľského zboru. Na slovenskej strane dlho pritom predstavovali jediný, resp. v dlhodobejšej perspektíve dominantný zdroj vyšších veliteľských kádrov. Avšak vážnym hendikepom bol fakt, že väčšina prešla bojmi na východnom fronte proti sovietskej armáde po boku Wehrmachtu, kde si vyslúžila aj rad vyznamenaní. Otázka ich prijímania a zaradzovania, výkonu veliteľských a štábnych funkcií či hodnostného postupu tak bola v tejto súvislosti od začiatku priamo spojená s navzájom protichodnými faktormi: na jednej strane politickou nutnosťou rešpektovať ustanovenia *Košického vládneho programu* o riešení národnostných aspektov armádnej personálnej politiky na princípe rovnoprávnosti českého a slovenského prvku, na strane druhej oprávnenou požiadavkou prijímať do čs. armády gážistov demokratického a antifašistického zmýšľania, rezonujúcou v kontexte očisty brannej moci od „zradcovských, kolaborantských, antidemokratických a protiludových živlov“. To od začiatku výrazne obmedzovalo možnosti generovať slovenskú časť vyššieho veliteľského zboru, keďže v nej predstavovali absolútnu väčšinu a vhodnejšie kádre neboli k dispozícii. O to viac, keď príprava nových vyšších veliteľských kádrov nevyhnutne vyžadovala čas.

Situáciu komplikovali animozity vnútri skupiny. Tak ako ostatné zložky, z ktorých sa veliteľský zbor po vojne vytváral, i ona bola vnútorne diferencovaná: tak napríklad odbojári vs neodbojári, austriáci vs legionári a nové kádre, vojaci vs partizáni, evanjelici vs katolíci. Z hľadiska vojenského pôvodu boli najpočetnejší gážisti, ktorí sa nimi stali počas 2. svetovej vojny a teraz patrili medzi nižších dôstojníkov a rotmajstrov. Menšiu časť tvorili predmníchovské kádre, ktoré sa v slovenskej brannej moci zaradili medzi vyšších dôstojníkov, a zvyšok tí, ktorí sa stali gážistami v priebehu domáceho odboja, resp. boli aktivovaní v zálohe či ako partizáni. Z hľadiska odbojových zásluh sa len časť z nich zúčastnila zahraničnej rezistencie. Na východe sa doň väčšina zapojila po páde do sovietskeho zajatia, pričom len ojedinele boli medzi nimi takí, ktorí v ňom pôsobili od začiatku. Na západe ich bolo minimum. Dominovali teda hlavne dôstojníci, ktorí sa v rámci povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku zúčastnili SNP a príslušníkmi čs. armádneho zboru sa stali až na jar 1945.⁴

³ Vyšší veliteľský zbor bude z hľadiska funkčného zaradenia reflektovať posty s vyššou veliteľskou právomocou, resp. posty na vyšších stupňoch velenia a riadenia, kam sa radili v rámci vojsk veliteľstvá zväzov (oblastí, vojenských okruhov a armád) a zväzkov (zborov, divízií a samostatných brigád). V rámci ústredných orgánov vojenskej správy odbory, hlavné správy, správy, oddelenia a skupiny MNO a HŠ (GŠ), vrátane veliteľstiev jednotlivých druhov vojsk a služieb. Z hľadiska hodnostného profilu ide o posty s plánovanou hodnosťou plk. a gen.

⁴ Zo 106 generálov zbraní a dôstojníkov gšt. čs. zahraničnej armády evidovaných čs. vojskou správou po vojne ako padlí a „zahynuvší“ v priebehu vojny, boli traja Slováci (gen. Golian, gen. Viest a plk. Pekník), čo predstavovalo 2,8 % podiel z celkového počtu (u gen. 2 z 30, t.j. 6,7 %). Zo 125 dôstojníkov väznených v priebehu vojny, z ktorých sa neskôr stali čs. generáli, bol iba jeden Slovák (Kristín), t.j. 0,8 %.

Nemálo bolo tiež takých, ktorí po jeho porážke vstúpili pod prisľubom beztretnosti do Haššikovej armády (ktorá ostala verná režimu), prípadne sa stali príslušníkmi pohotovostných oddielov HG, ktoré sa aktívne podieľali na atrocitách voči civilnému obyvateľstvu. Medzi skupinami pretrvávali ostré rozpory, neraz prerastajúce do osobných stretov. Sústredovali sa predovšetkým na existenčné otázky účasti – neúčasti v protifašistickom odboji ako i hodnotenia odbojových zásluh či miery angažovanosti a spolupráce s tisouským režimom. Napätá atmosféra medzi nimi sa prehlbovala práve s postupným dotváraním štruktúry vojenskej správy a v nadväznosti na prijímacie práce, ktoré museli byť (vzhľadom na tlaky zo strany najrôznejších záujmových skupín na Slovensku) viackrát obnovované. Rivalita a nevraživosť boli umocňované ambíciami pri priznávaní hodností, povyšovaní a zaradzovaní do funkcií, kde sa každá zo skupín cítila byť oproti tej druhej nedocenená a zámerne poškodzovaná. To podnecovalo udavačstvo a intrigy známe z vojny, ktoré negatívne poznamenávali vzájomné vzťahy.⁵

Väčšina nepatrila k nadšencom nového spoločenského zriadenia a bola orientovaná protikomunisticky. To bolo v kontexte silnejúceho postavenia KSČ obzvlášť alarmujúce. Vzhľadom na to, že ich postavenie sa z hľadiska hmotného zabezpečenia ukázalo byť horšie ako za vojny, mnohí otvorene prejavovali sklamanie z pomerov v novej armáde a na službu v slovenskej brannej moci sa dívali s neskrývanou nostalgiou. U značnej časti boli navyše patrne sklony k šovinizmu či separatistické tendencie.⁶ Rozpaky vyvolával ležérny prístup k výkonu služby (pohodlnosť spojená s porušovaním vojenského tajomstva či opilstvom), ktorý už v priebehu vojny tvrdo kritizovali i samotní Nemci.⁷ Konfrontačné ovzdušie *veteráni* spoluvytvárali i svojim politicky nekorektným správaním, sprevádzaným nielen pro-

⁵ „Poskytovanie úmyselne nesprávnych informácií o dôstojníkoch vlivným osobnostiam politickým, lebo verejne činným, ako aj zpravidla neopodstatnené protežovanie vlastnej osoby jednostrannou, lebo priamo falošnou informáciou o vlastných zásluhách, lebo krivdách, nadobúda povážlivých rozmerov, ktoré by mohli vážne ohroziť hladký priebeh znovuvýstavby čs. armády, hlavne v jej slovenskej zložke ... toto ... má svoj pôvod zpravidla v nízkych zisťných /rivalitných/ dôvodoch, lebo v závidi, často s využitím ... politicko-straníckej príslušnosti, alebo cestou zástupcov politických strán“. VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1945, k. 10, inv.č. 501, č.j. 101146. Viacerí vysokí slovenskí dôstojníci sa usilovali skompromitovať svojich konkurentov s cieľom ovplyvniť ustanovenie do funkcií, či zabrániť ich povýšeniu. HANZLÍK, František. *Velitelský sbor čs. armády na Slovensku jako objekt zájmu vojenského obranného zpravodajství v letech 1945 – 1948*. In: *Vojenská historie*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 62. Mnohí z postihnutých pritom zastávali funkcie, u ktorých bola plánovaná hodnosť plk. a gen. Možnosti okamžitého zjednania nápravy často nepreukázaných (a neraz dokonca jasne účelových) kompromitujúcich informácií boli za situácie, keď boli ústredné orgány zaplavené udaniami a nedisponovali žiadnymi ucelenými archívnymi prameňmi, prakticky nemožné.

⁶ Z najvyššie postavených Slovákov bol silným protičeským postojom známy napr. gen. Imro, ktorý už za vojny vyhlasoval, že nie je žiaden Čechoslovák, ale *Slavian*, a že s Čechmi nechce mať nič spoločné. VÚA – VHA Praha, f. Státní tajemník MNO 1945, k. 16, inv.č. 684, č.j. 76. To mal byť údajne aj jeden z dôvodov, prečo nebol počas vyšetrovania v rokoch 1945 – 1946 zaradený v žiadnej funkcii. Jeho následné menovanie za II. podnáčelníka HŠ navyše prezident Beneš schválil s poznámkou, že je to „na důraznou žádost Slováků“, hoci bol sám proti a požadoval ho nahradiť Noskom. VÚA–VHA Praha, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky 1946, k. 6, inv.č. 435, č.j. 1773.

⁷ Obzvlášť citelne sa tieto tendencie prejavili počas pôsobenia v bojoch proti banderovcom v rokoch 1945 – 1947, keď bolo zaistených a do súdneho vyšetrovania odovzdaných viacero slovenských gážístov. Niektorí sa v podnapitom stave nevyhli ani extrémistickým vyjadreniam ako napríklad: „*Prečo Hitler neurobil z Prahy to, čo urobil s Lidicami a s Ležákmi... čo majú na Slovensku robiť Česi*“. VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, k. 1, inv.č. 2, č.j. 21 a 34. Obzvlášť silným nešvárom rozšíreným z vojny bolo opilstvo, v dôsledku ktorého sa mnohí gážísti dopúšťali výtržností „*dokonca bitiek, čím znehodnocujú a špinia dobrú povest a dobré meno čs. armády a znehodnocujú dôstojnícky sbor v očiach civilistov ... Čs. dôstojnícky zbor musí mať ľudí s pevným charakterom, spolahlivých po každej stránke, ale nie vyvrhelov ľudskej spoločnosti a darebákov najväčšieho rozsahu*“, ako ostro nabádal veliteľ taktickej skupiny „Jánošík“, zasahujúcej proti banderovcom na východnom Slovensku, pplk. J. J. Stanek. VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, k. 46 a 70, inv.č. 150 a 320, č.j. 298 a 102.

tištátnymi výrokmi proti jednote Čechov a Slovákov či spojenectvu so Sovietskym zväzom, ale taktiež marginalizáciou podielu ostatných na rezistencii.⁸ O závažnosti týchto zjavov svedčí i rozkaz štátneho tajomníka MNO gen. Mikuláša Ferjenčíka z apríla 1946, ktorý bol priamou reakciou na uvedené „neprístopnosti“: *„Důstojníci používajú nepremyslených výrokov alebo dopúšťajú sa aj skutkov, ktoré svedčia nie len o nedostatočne vyvinutom smysle pre dôstojnícku česť, ba priamo uvádzajú v pochybnosť samotné ich národné presvedčenie. Prejavuje sa to nepremyslenými a neplodnými rečami politického rázu, ako i kritizovaním rozkazov a opatrení nadriadených vojenských veliteľstiev a MNO, ďalej ľahostajnosťou, liknavosťou a nezájmom pri plnení služobných a úradných povinností. Tieto a podobné zjavy, pri pozornosti, akú venuje verejnosť našej novej armáde, sú spôsobilé ohroziť a poškodiť ono dobré meno, ktoré si čs. armáda v bojoch o znovuvydobytie národnej slobody získala. Je predovšetkým povinnosťou každého statočného dôstojníka, ktorému vec národa a štátu leží na srdci a komu budovanie ľudovo-demokratickej armády a konsolidácia jej právnych pomerov nie sú ľahostajné, všemožným spôsobom sa starať o to, aby podobné živly nekalili čistý štít čs. armády a aby boli vykorenené z jej radov ... Chovanie sa dôstojníka na verejnosti i v službe musí stále zvýrazňovať jeho neobmedzenú oddanosť a lásku k národu a štátu, ktoré vlastností sú základnými predpokladmi vojenských cností“*.⁹

Slováci vo vyššom veliteľskom zbore do nástupu komunistov k moci

V dôsledku snahy zabezpečiť primerané zastúpenie Slovákov v čs. veliteľskom zbore z hľadiska počtu i významu bola ústretovosť vojenskej správy nevyhnutná. A to aj napriek značnej nedôvere českého politického spektra, slovenských komunistov i armádneho velenia voči politickej a štátnej spoľahlivosti ich prevažnej časti. Tá sa premietala už do prijateľných podmienok pri prijímaní do zväzku čs. brannej moci. Slovenskí gázisti mali byť prijatí, ak k 29. septembru 1938 slúžili v čs. brannej moci a potom pokračovali v slovenskej brannej moci, prípadne ak sa stali príslušníkmi čs. zahraničného vojska. Služba v slovenskej armáde sa im započítavala ako služba čs. vojakov z povolania, a to i s hodnotami nadobudnutými do SNP. Pri preverovaní osôb pri ich prijímaní sa malo prísne postupovať voči vyšším dôstojníkom a generálom, voči nižším dôstojníkom a rotmajstrom mala byť uplatňovaná istá benevolencia a umiernenosť. Dôstojníci v služobnej kategórii dôstojníkov absolventov vojenskej akadémie mali byť pritom po mravnej stránke hodnotení ďaleko vyššie než dôstojníci služieb. Prevzatí nemohli byť tí, ktorí boli za vojny organizovaní vo fašistických organizáciách (ako Hlinkova slovenská ľudová strana, Hlinkova garda či Nemecko-slovenská spoločnosť), zastávali vedúce funkcie vo verejných službách, vojnovom priemysle, alebo sa zúčastnili hospodárskeho vojnového podnikania. Na funkcie v armáde sa pritom tieto ustanovenia do SNP nevzťahovali (a to práve s ohľadom na obmedzený zdroj veliteľských a inštruktorských kádrov). Vylúčení mali byť všetci, ktorí verejne podporovali režim, vyvíjali činnosť proti hnutiu odporu či sa nezákonne obohatili. Mimo mali ostať aj všetci tí, ktorí sa aktívne nezúčastnili domáceho odboja, resp. nenastúpili službu v čs. zahraničnej armáde

⁸ Slovenskí gázisti vyčítali českým kolegom účelnosť Pražského povstania a pasivitu v období neslobody (s prezývkou *naftalini*), tí na nich pre zmenu hľadeli ako na kolaborantov a účelových odbojárov, ktorým SNP len poskytlo ideálnu možnosť zahľadiť vojnové „hriechy“. ABS Praha, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvedky, sign. 34-1/7. Slovenská strana tiež s nevlou prijímala skutočnosť, že českým vojakom stačila za Protektorátu aj úplne pasívna rezistencia. Na jej základe boli opätovne prijatí do armády a toto obdobie sa im započítalo do služobného a platového postupu, akoby službu nikdy neprerušili. Tento prístup bol síce akceptovaný už počas vojny ako protiváha k uznaniu ich hodnosti a vzdelania získaného vo vojnovnej slovenskej armáde, no naďalej vyvolával napätie.

⁹ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1946, k. 18, inv.č. 1049, č.j. 5647.

„ač k tomu *měly možnost*“, prípadne odišli pred postupujúcimi armádami Spojencov počas oslobodzovania ČSR, „ač tak *nemusili učiniť*“.¹⁰ Hoci bolo avizované, že prijatí nemali byť ani tí, ktorí mali manželky nemeckej či maďarskej národnosti, prax bola v dôsledku nedostatku kádrov iná.¹¹

K prijatiu bolo nakoniec odporučených približne 1500 slovenských *veteránov*. Neprijatí boli iba exponenti a prívrženci ľudáckeho režimu – väčšina ani len v zálohe, pričom mnohí boli degradovaní a prišli aj o zaopatrovacie pôžitky. Do čs. brannej moci tak bolo prevzatých len 34,4 % vyšších dôstojníkov, ktorí k 1. januáru 1944 slúžili v slovenskej brannej moci (z toho z plk. 47 %, z pplk. 40 %, z mjr. 29 %). V hodnostiach plk. a gen. činil tento priemer medzi prijatými cca 42 %.¹² Snaha zabezpečiť *prijateľný pomer* vo veliteľskom zbere však znamenala, že bolo nutné prejavíť toleranciu voči vojnovkej minulosti ostatných. Celkovo sa úspešnosť prijímaných zo všetkých záujemcov o prijatie do služobného pomeru na slovenskej strane pohybovala nad hranicou 90 %, čo výrazne kontrastovalo s menej ako polovičnou úspešnosťou českých gážistov.¹³ Nezriedka sa stávalo, že zaslúžilí odbojármi boli prehliadaní na úkor tých, ktorí boli prijatí s výhradou či len s *vyhovujúcou* kvalifikáciou, prípadne napriek pochybnostiam o vierohodnosti uvádzaných údajov, len na základe konexií. Uspeli tak aj jednotlivci, ktorí sa Povstania nezúčastnili, či dokonca po jeho potlačení slúžili v tzv. Hašíkovej armáde. Tak napr. z 30 absolventov bratislavskej Vysokej školy vojennej slovenskej národnosti bolo prevzatých 23, z toho po novembri 1944 slúžilo v režimovej armáde 12 z nich. U špecialistov, ktorým bola v dôsledku zúfalého nedostatku minulost' tolerovaná, sa pritom bežne stávalo, že zastávali identické funkcie ako za vojnovej republiky. Špecifickú skupinu tvorili tí, ktorí sa v záverečnej fáze vojny dostali do sovietskeho zajatia.¹⁴

Prevzatým dôstojníkom boli uznané nielen hodnosti, ktoré získali v slovenskej armáde do vypuknutia SNP, ale taktiež hodnosti, do ktorých SNR povýšila priamych účastníkov Povstania. Bolo im akceptované aj vojenské vzdelanie dosiahnuté počas vojny. Štúdium sa uznalo absolventom bratislavskej Vojenskej akadémie „riadnych“ ročníkov 1942 a 1943, absolventi skráteného polročného behu z roku 1940/1941 mali byť doškolení v osobitných aplikačných kurzoch.¹⁵ Absolventi 1. ročníka roku 1944 sa pre zmenu mohli v školskom roku 1946/1947 hlásiť o prijatie do 2. ročníka Vojenskej akadémie v Hraniciach, boli však

¹⁰ Zákon č. 72/1946 Zb. zo 6. marca 1946.

¹¹ MNO sa v tejto súvislosti zaviazovalo, že poskytne podporu pri zaradení do civilnej služby všetkým schopným, zaslúžilým a národnostne spoľahlivým dôstojníkom, ktorých by armáda neprijala z dôvodu nemeckej či maďarskej národnosti ich manželiek. Na slovenskej strane sa to nedodržiavalo tak striktné ako u gážistov českej národnosti (z vyšších dôstojníkov Slovákov napr. plk. Ján Černek a pplk. Gregor Zapletal). Väčšina dôstojníkov sa prirodzene usilovala zaistiť svojim manželkám slovenskú národnosť, mnohí si poslovenčovali priezviská i mená.

¹² Z celkovo 250 vyšších dôstojníkov, ktorí v slovenskej brannej moci slúžili k 1. januáru 1944, ich po vojne reálne slúžilo v čs. brannej moci len 86 (z toho z 5 gen. nik. z 36 plk. 17, z 86 pplk. 34, zo 123 mjr. 35). Prevzatých bolo celkovo 70 % vyšších dôstojníkov s vyznamenaním Radu nemeckého orla. K predmetnej problematike bližšie pozri: MASKALÍK, Alex. Vyšší dôstojnícky zbor slovenskej brannej moci (1939 – 1945). Prehľad a štatistika. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 2, s. 91 – 126.

¹³ A MSNP Banská Bystrica, f. Osobný fond Jaroslav Šolc, k. 54, prírástkové č. 140/2003.

¹⁴ Mnohí z nich boli orgánmi OBZ bez akéhokoľvek preverovania odoslaní do sovietskych zajateckých táborov. Ešte na jar 1946 tam údajne pobývalo cca 30 dôstojníkov (z vyšších dôstojníkov 2 – plk. Ján Morvíc a pplk. Martin Palkovič), pričom niektorí sa vrátili domov až na jar 1947. KOLLÁR, Pavol. *Zbor dôstojníkov z povolania armády prvej slovenskej republiky /1939 – 1945/ (úvaha)*. Rukopis, s. 128.

¹⁵ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava (1945 – 1950), Dôverný rozkaz veliteľstva 4. oblasti č. 85 z 22. novembra 1945.

dovtedy povinní konať ďalšiu činnú službu. O prijatie na ňu sa mohli uchádzať i akademici vyradení po SNP, ak sa ukázali ako spoľahliví po stránke politickej i národnej. V plnom rozsahu sa taktiež uznávalo štúdium absolventom intendenčného smeru bratislavskej Vysokej školy válečnej. Iba absolventi operačného smeru (ktorí z dôvodu vojny absolvovali len skrátené 2-ročné štúdiá) a gázisti, ktorým bol priznaný charakter dôstojníka gšt., mali byť povolaní do III., resp. II. ročníka obnovej pražskej Vysokej školy válečnej (kam mali byť pôvodne povolávaní len tí, ktorí v roku 1938 a 1939 dokončili jej II. ročník, a všetci tí, ktorí absolvovali počas vojny v zahraničí zodpovedajúce kurzy, prípadne tam pôsobili na miestach dôstojníkov gšt. v štáboch čs. zahraničnej armády).¹⁶ Aj v tomto prípade sa však v snahe zabezpečiť ich primeraný podiel medzi jej frekventantmi robili mnohé ústupky (prehlbujúce vpád neodborného prvkú do fungovania armády, degradujúce vojenské vysokoškolské vzdelanie a ohrozujúce kvalitu zboru dôstojníkov gšt.), ktoré sa neobišli bez námietok zo strany českej verejnosti. Uchádzať sa pritom mohli všetci absolventi vojenskej akadémie bez ohľadu na prospech, stačilo mať absolvované doplnovacie kurzy a mať za sebou úspešnú viacročnú radovú službu u vojsk.¹⁷ Celkový podiel Slovákov medzi prijatými činil 21 %.¹⁸ Vytvárali sa tak podmienky na to, aby boli v budúcnosti k dispozícii vyššie veliteľské kádre.

Na jeseň 1945 tak podiel Slovákov medzi dôstojníkmi vzrástol oproti približne 4 % v roku 1939 viac než trojnásobne na cca 13 %. Podobne medzi generálmi a plukovníkmi stúpol podiel z necelého 1 % v roku 1938 na 5%, respektíve 7 %. Boli im zverené aj viaceré exponované posty na vyšších stupňoch velenia a riadenia. V októbri 1945 ich pokrývali na MNO a HŠ z cca 10 %, v rámci oblastí z cca 25 % a v rámci zborov a divízií z cca 18 %.

Tak ako vybraným komunistickým kádom, aj viacerým Slovákom bol umožnený rýchlejší funkčný a hodnotný postup: hoci ho mali za vojny a vyšetrovanie ich vojnovej minulosti nebolo uzavreté. Fakticky mimoriadne povýšenia síce rešpektovali podmienku celkovej dĺžky služobnej doby stanovenej pre jednotlivé platové stupnice a služobné triedy vládnym uznesením zo 16. apríla 1946, avšak nerešpektovali minimálnu podmienku troch rokov od účinnosti posledného povýšenia, platnú od 11. decembra 1931.¹⁹ Do služobnej doby sa pritom rátala akákoľvek štátna či iná verejná služba, prípadne služba súkromná, vojnová, legionárska a prezenčná. Hoci sa povyšovanie malo striktnie realizovať podľa výberovej zásady, kde bolo hlavným kritériom „chovanie v čase neslobody“, kontroverzie sa práve slovenskej strane nevyhli.

Táto ústretovosť bola do značnej miery dôsledkom politického pragmatizmu štátnej administratívy. Jej hlavným motívom bola snaha upraviť nepriaznivý národnostný stav v exponovanej skupine, slovenskými politikmi úzkostlivo sledovanej, a tým sa vyhnúť prípadnej konfrontácii. Situáciu navyše komplikoval nezájem slovenskej mládeže o profesionálnu vojenskú službu, čo znemožňovalo priamo ovplyvniť zastúpenie Slovákov medzi gázistami.

¹⁶ HANZLÍK, František – VONDRÁŠEK, Václav. *Armáda v zápase o politickú moc v Československu v lete 1945 – 1948*. Brno : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2006, s. 17.

¹⁷ VÚA – VHA Praha, f. MNO / 3. Školské a predpisové odd. HŠ 1946, k. 34, inv.č. 1671, č.j. 2851.

¹⁸ Prijímacieho konania do VŠV sa v lete 1947 zúčastnilo 206 dôstojníkov, z toho 45 Slovákov. Na základe výsledkov skúšok ale i rôznych „odporúčaní“ MNO povolalo do 1. ročníka operačného smeru 41, z toho 10 Slovákov (24,4 %) a do 1. ročníka tylového smeru 25 z toho 4 Slovákov (16 %). ŠTAIGL, Ján – ŠTEFANSKÝ, Michal. *Vojenské dejiny Slovenska VI. (1945 – 1968)*. Bratislava : Magnet Press, 2007, s. 51 a 172.

¹⁹ VÚA – VHA Praha, f. Vojenská kancelář presidenta republiky 1947, k. 9, inv.č. 674, č.j. 660. Medzi kádrmi so zvýhodneným postupom sa objavili Markus, Ferjenčík, Kristín, Ciprich, Kišš Kalina, Kubiček, Lisický, Marcelý, Marko, Nosko, Stanek a Trebichavský. Do roku 1948 tak bolo gen. menovaných 10 pplk., resp. 5 mjr. slovenskej brannej moci, zatiaľ čo na plk. bolo povýšených 21 (zo 65) prevzatých pplk. a 19 (zo 113) prevzatých mjr. slovenskej brannej moci.

V rokoch 1946 – 1947 teda výrazne vzrástlo zastúpenie Slovákov pri povýšeníach do najvyšších dôstojníckych hodností. Medzi plukovníkmi to bolo viac než dvojnásobne a medzi generálmi až štvornásobne. Percentuálny podiel Slovákov tak od jesene 1945 vzrástol medzi plukovníkmi o viac ako 2 % na približne 9 % a u generálov o cca 7 % na asi 12 %. To samo o sebe poukazovalo na neprirodzenosť v hodnostnom rozložení Slovákov v najvyšších hodnostiach. Vo vyšších dôstojníckych hodnostiach od majora nahor sa tak ocitlo až 422 Slovákov, len o niečo menej, než ich bolo v zbore dôstojníkov predmníchovskej čs. brannej moci na jar 1939 dohromady.²⁰ V najexponovanejších armádnych funkciách pre zmenu vzrástol ich podiel do septembra 1947 na MNO o 4 % na takmer 14 % a na veliteľstvách zborov a divízií až dokonca o 5 % na cca 23 % (jedine u veliteľstiev oblasti klesol z 25 % na približne 20 %). Väčšina slovenských vyšších dôstojníkov bola zaradená na Slovensku v rámci 4. Oblasti.

V kontexte zostrojúceho sa mocenského zápasu sa cieľene stupňovala averzia voči slovenskému elementu, a to predovšetkým zo strany komunistov, ktorých slovo malo čoraz väčšiu váhu. Situáciu navyše komplikovalo protikomunistické zameranie väčšiny slovenských vyšších dôstojníkov, ktoré ešte umocňovali sympatie viacerých z nich voči Demokratickej strane, hlavnému konkurentovi komunistov na Slovensku. Armáda na Slovensku sa stala jedným z hlavných objektov povolebnej komunistickej kritiky pre údajnú infiltráciu štátne nespoľahlivými ľudáckymi živlami, pričom obavy z jej zneužitia v prospech ľudáckej reakcie boli zámerne podnecované a zveličované.²¹ V prístupe voči slovenskej strane sa tak začali otvorene presadzovať negativistické tendencie.²² Už na jeseň 1947 tu bolo „odhalené“ vykonštruované protištátne sprisahanie „*novoludáctva*“, ktoré fakticky nastolilo požiadavku na odstránenie *reakčných* dôstojníkov. V rámci likvidácie jeho „*pozostatkov*“ a posilňovania štátne spoľahlivej časti dôstojníkov tak došlo v rámci MNO a HŠ, ako aj na veliteľstvách zväzov a zväzkov u vojsk k odvolávaniu mnohých „*problémových*“ dôstojníkov slovenskej národnosti. To znamenalo regres vo vývoji slovenského prvku v exponovaných funkciách – v centrálnych orgánoch o približne 3 % a v rámci zborov a divízií o cca 8 %.

Slováci vo vyššom veliteľskom zbore po nástupe komunistov k moci

Po vytvorení komunistického mocenského monopolu vo februári 1948 problematiku ďalšieho pôsobenia Slovákov vo vyššom veliteľskom zbore poznamenala tvrdá politizácia a ideologizácia zo strany KSČ. V zámerne podnecovanej atmosfére očakávania triedneho nového konfliktu medzi „zlým“ imperialistickým Západom a „dobrým“ socialistickým Východom sa pristúpilo k „*vytváraniu nového veliteľského sboru vyššieho z dělnické třídy a třídě s ním spjatého*“. Presadenie triedneho pohľadu na funkciu a poslanie profesionálov bolo motivované snahou pretvoriť kľúčový mocenský nástroj na hlavný garant *diktatury proletariátu* prostredníctvom uvedomelého a strane oddaného veliteľského zboru. V krátkom čase to viedlo k totálnej zmene jeho charakteru, štruktúry i poslania. Merítkom kvalít a „pravosti“ presvedčenia ich príslušníkov sa stali prijateľná stranícka a triedna

²⁰ Medzi nimi figurovali i viacerí asimilovaní dôstojníci českej národnosti, ktorí pri dobrovoľne zmenenej slovenskej národnosti ostali i po vojne. Medzi plk. to boli A. Hájek, J. Hluchý, K. Kubiček, H. Makoň, E. Prát, F. Slávkovský (Skřepek), K. Šárka, R. Šmarda a J. Tlach (J. Benedik a F. Voráč sa neskôr k českej národnosti vrátili). Nie je známe, prečo si väčšina českých dôstojníkov slovenskú národnosť ponechala i po vojne. Je však pravdepodobné, že popri osobných (či iných) dôvodov mohli do toho prehovárať výhody, ktoré prinášalo preferovanie „slovenskej otázky“. Pri predkladaní návrhov na povýšenie či ustanovenie boli uvedené osoby slovenskými politikmi pokladané za „svojich“.

²¹ ABS Praha, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 37-1/55-64.

²² HANZLÍK, František. *Velitelský sbor čs. armády na Slovensku jako objekt zájmu vojenského obranného zpravodajství v letech 1945 – 1948*. In: *Vojenská historie*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 58 – 65.

štruktúra, rozhodujúcimi kritériami boli ideologická spoľahlivosť, oddanosť, resp. prosovietska orientácia štátu. V kontexte naznačeného poznamenala vyšší veliteľský zbor vlna rozsiahlych čistiek, v priebehu ktorých prestali existovať takmer všetky odbojové skupiny.

Nevyhli sa jej ani *veteráni* slovenskej brannej moci, ktorých počet od marca 1946 do januára 1953 postupne vzrástol z 1420 na 3458 (pričom ešte vo februári 1948 ich bolo 2191). Išlo však hlavne o dôstojníkov, ktorí slúžili počas 2. svetovej vojny v brannej moci Slovenskej republiky ako radoví vojaci základnej služby, resp. ktorí boli do nej mobilizovaní a s ktorými sa dalo počítať pri výstavbe vyššieho dôstojníckeho zboru až v strednodobom horizonte. Medzi slúžiacimi vyššími dôstojníkmi boli postihovaní hlavne tí, ktorí sa aktívne zúčastnili bojov proti Červenej armáde po boku nacistického Wehrmachtu (vrátane tých, ktorí aktívne pôsobili v SNP či prešli k čs. východným jednotkám v ZSSR), voči ktorým bola averzia v predchádzajúcom období viac-menej účelovo tlmená.²³ A to aj napriek tomu, že na slovenskej strane boli jediným reálnym zdrojom stredných a vyšších veliteľských kádrov a k výchove ďalších bol nevyhnutný čas. Na jar 1950 vnieslo vykonštruované obvinenie časti funkcionárov KSS z povstaleckého vedenia z tzv. buržoázneho nacionalizmu do podozrievania nový rozmer, a tak v kádrovom hodnotení pribudla i tzv. „slovenská nacionalistická úchylka“. Celkovo muselo v nasledujúcich rokoch opustiť rady armády viac než tisíc *veteránov* (cca $\frac{1}{3}$ z nich). V kontexte takmer štvornásobného početného rastu dôstojníckeho zboru sa do polovice 50. rokov prepadol aj ich podiel medzi slovenskými dôstojníkmi z vyše 90 % v roku 1948 pod 30 % v prospech nových kádrov.²⁴ Tvrdo boli postihovaní hlavne *veteráni*, ktorí v slovenskej brannej moci slúžili vo vyšších hodnostiach. Väčšina bola v súlade s celoarmádnym trendom predčasne penzionovaná bez ohľadu na svoje zaradenie, hodnosť a vek. Do roku 1952 tak boli nútení odísť všetci jej plk., 90 % pplk. a viac než 60 % mjr. Absolútna väčšina ostatných bola premiestňovaná na posty, ktoré nezodpovedali ich odbornosti a skúsenostiam. Len zopár ich bolo pre svoje pedagogické skúsenosti ponechaných v exponovaných funkciách náčelníkov fakúlt a katedier vojenských vysokých škôl. Zastúpenie *veteránov* tak medzi generalitou, na MNO a v exponovaných funkciách všeobecne postupne kleslo až pod 4 %.²⁵ Okrem toho sa v rokoch 1952 – 1956 ich podiel na veliteľstvách zväzov (t.j. okruhov a armád) prepadol z cca 19 % na 16 %, na veliteľstvách zväzkov (t.j. zborov a divízií) z cca 12 % pod 4 % a v rámci vojenských škôl z cca 10 % pod 6 %. Mnohí z prepustených prišli o zápočet vojnovej služby do výsluhy rokov, ktorý ovplyvnil výšku ich zaopatrovacích pôžitkov, nemalo z nich bolo degradovaných, prišlo o výsluhové dôchodky či o služobné byty. Mnohí z nich mali problém nájsť si zamestnanie, čelili šikane v podobe pravidelných prehliadok, výsluchov a sledovania. Niektorí boli odsúdení k dlhoročným trestom odňatia slobody za vykonštruované obvinenia.²⁶ Iba malej časti slovenských plukovníkov a generálov sa podarilo emigrovať.²⁷

²³ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1951, k. 2, inv.č. 4.

²⁴ Ich počet klesol v rokoch 1953 – 1956 z 3458 na 2354. AP AČR Praha, Kádrové ročenky 1953 – 1956.

²⁵ O niečo vyšší podiel Slovákov tu dotvárali kádre došlé v rámci stranického náboru, t.j. tzv. paragrafisti, prijímaní podľa § 37 Branného zákona do armády vo vysokých hodnostiach. Išlo o nevojakov, civilov bez vojenského vzdelania, ktorí mali v kontexte prebiehajúcich čistiek a výstavby masívneho veliteľského zboru doplniť armádu na strategických úsekoch jej riadenia, kontroly a fungovania.

²⁶ Pri výkone trestu tu napr. zahynuli gen. Vojtech Danielovič a plk. Alexander Korda.

²⁷ Celkovo opustilo republiku 22 gen. a 20 plk., z nich bolo cca 20 % slovenskej národnosti. Z gen. Ján Ambruš, Mikuláš Ferjenčík, Samuel Korbel, Ivan Trebichavský a Mirko Vesel, z plk. Anton Ciprich, z pplk. napr. Peter Vlčko a Ladislav Perl (z čs. exilovej armády na Západe).

V kontexte snáh o zabezpečenie bojaschopnosti čs. armády (prostredníctvom *stabilizácie kádrov* a *naplňania* predimenzovaných početných stavov) sa však objavujú i názory, že zviditeľňovanie a prehnaná pozornosť, ktorú politické, kádrové a spravodajské orgány venovali *závadám* tejto problémovej skupiny *veteránov*, negatívne vplývali tak na nepriaznivé zastúpenie Slovákov vo veliteľskom zbore, ako i na jeho kádrovú výstavbu všeobecne.²⁸ V kontexte tvrdých čistiek bolo navyše zastúpenie Slovákov na vyšších stupňoch velenia a riadenia v priamom rozpore s tým, k čomu sa zaväzoval Košický vládny program. Poukazovalo sa napríklad na neúčelnosť ich posudzovania, ako by šlo o jeden kvalitatívny celok. Mnohí síce vojnovú službu za závalu nepovažovali, väčšina v nej však slúžila v rámci základnej služby či bola do nej mobilizovaná a aktívne sa neprejavovala. Zaznievali tiež oprávnené otázky, prečo vôbec boli prijímaní do služobného pomeru či dokonca strany.²⁹ Konštruktívnemu riešeniu problému napomáhal fakt, že zníženie profesionálnej úrovne veliteľského zboru ignorovaním všeobecnej a vojensko-odbornej pripravenosti jeho príslušníkov sa dostalo do rozporu s potrebou ZSSR mať spojeneckú armádu, ktorá by disponovala odborne zdatným zborom vojakov z povolania, schopným v podmienkach prudkého rozvoja vojenstva a eskalujúcej Studenej vojny zvládať náročné bojové úlohy.³⁰ Ku korekcii prístupov sa však vedenie KSČ odhodlalo až po zjazde ÚV Komunistickej strany ZSSR vo februári 1956, keď bolo v kontexte rozchodu s dedičstvom stalinizmu opätovne poukázané na škodlivosť tendencií smerujúcich k triednej „jednotlivosti“ dôstojníkov či diskrimináciu všetkých, ktorí boli nestraníkmi, resp. nemali robotnícky pôvod. Odsúdená bola taktiež deformácia národnostnej politiky v armáde, ako aj výber a rozmiestňovanie Slovákov v nej či celkovo východiská pre ich hodnotenie.

²⁸ Na zasadnutí Vojenskej rady MNO 15. augusta 1951 tak síce bolo zdôraznené, že ich minulosť nemohla mať na disciplínu v jednotkách a autoritu pozitívny vplyv, zároveň však bolo konštatované, že „*někteří z těchto lidí jsou dobří, snaživí a poctiví. Vlivem zbytečných řečí je však jejich posice velmi špatná*“. Náčelník štábu I. Vojenského okruhu (neskorší náčelník GŠ) gen. Otakar Rytíř vyzýval k diskretnosti a nabádal na tieto veci zbytočne nepoukazovať. Pracovníci kádrového a politického aparátu taktiež varovali pred pokračujúcim spôsobom práce s touto problémovou skupinou (podobne ako s príslušníkmi vládneho vojska). „*Je nutné vysvětlit činitelům armády, že i nejmenší naše omyly v práci a jednání s těmito důstojníky využívá ihned nepřítel k narušení morálně politické jednoty důstojnického sboru, k vyvolání nedůvěry těchto důstojníků k správnosti politiky naší strany a vlády a k podlamování bojeschopnosti naší armády ... je také nutno odhalovat a potírat šíření stejných nálad mezi těmi důstojníky, kteří své propuštění pro odbornou nespůsobilost odůvodňují tím, že jsou propuštěni jen pro bývalou příslušnost*“. VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1951, k. 2, inv.č. 4. I podľa náčelníka Hlavnej kádrovej správy MNO gen. Františka Řihu z januára 1954 bolo posudzovanie „*jen z hlediska minulosti, aniž by se zkoumaly podmínky, za kterých se do těchto vojsk dostali, jejich vývoj a růst po politické stránce a jejich práce pro stát a novou armádu*“ nepochopením potrieb samotnej armády a že „*sama minulost důstojníka, jestliže čestně pracuje a politicky na svém pracovišti podporuje usnesení strany, nemůže mít rozhodující význam v určení jeho osudu*“. VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1954, k. 15, inv.č. 31.

²⁹ Prepúšťanie dôstojníkov z politických dôvodov, ktorí o svojej lojalite nový režim nepresvedčili ani po rokoch služby, vyvolávalo vášne a podnecovalo „*šuškandu*“. Vyskytovali sa názory o tom, že prepúšťanie bolo prejavom českého nacionalizmu a v kontexte toho je „*Košický vládny program dnes už iba zdrpom papiera, lebo Češi nestrpia, aby na vedúcich miestach v armáde boli Slováci*“. Plk. Mikuláš Šumichrast neváhal v tejto súvislosti dokonca zdvihnúť varovný prst: „*příde ešte doba, kedy ich bude armáda potřebovat, ale oni už nenaletia*“. Postreh o tom, že prepúšťanie „*je osobnou politikou ministra MNO s. Lomského, který vřaj začína uplatňovat způsob Rájcinu a může tiež tak skončit ako on*“, pre zmenu veľmi plasticky odrážal stupeň frustrácie. SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník David, k. 2244, sign. XXXII-1943-67.

³⁰ V reakcii na pokles odbornosti armády sám prezident A. Zápotocký (v súlade s málo známym odkazom Stalina „*nestranickost nemůže být důvodom, aby člověk s dobrým poměrem k práci nebyl vyzvednut ve funkci. Naopak, právě těmto důstojníkům je třeba věnovat zvláštní pozornost, vyzvedávat je na vedoucí funkce a tímto je přesvědčovat*“) v septembri 1953 zdôrazňoval, že „*je nutno rozbít úplně nesprávnou teorii ... že totiž spolehlivými občany ČSR jsou jen příslušníci komunistické strany a všichni ostatní, že jsou jednotná reakční masa, na kterou je nutno se dívat jako na nepřítel*“. AP AČR Praha, f. Kádrová správa MNO 1953, č.j. 110.

Potrebný priestor vytvorilo uznesenie Politického byra ÚV KSČ z 15. októbra 1956, ktoré nariadilo zabezpečiť zlepšenie národnostného zloženia vyššieho veliteľského zboru v dlhodobej perspektíve „*cilevĕdomou přípravou nejlepších důstojníků slovenské národnosti při vyzdvížení do vyšších a nejvyšších funkcí při dodržování zásady vyzvedávání podle politických a odborných kvalít*“.³¹ V nadväznosti naň MNO 22. novembra 1956 samo, v duchu stránickej sebakritiky, uznalo „nevšímavosť“ za hlavnú príčinu toho, že otázka podielu Slovákov vo vyššom veliteľskom zbore zostávala nevyriešená.³² Hneď v januári 1957 sa analyzovalo nerovnomerné zastúpenie Slovákov v dôstojníckom zbore, a to tak celkovo, ako aj v prípade tých, ktorí počas vojny pôsobili v slovenskej armáde.³³

Proces zmierenia s *problémovými skupinami* (medzi ktoré sa radili tiež príslušníci vládneho vojska, resp. čs. predmníchovskej brannej moci všeobecne) výrazne narušilo povstanie v Maďarsku z prelomu októbra a novembra 1956, ktoré Sovieti nakoniec utopili v krvi. Výrazne doň prehovorilo zhodnotenie príčin „zlyhania“ vyššieho veliteľského zboru maďarskej armády (tvoreného kádrmi niekdajšej horthyovskej armády) z marca 1957, ktoré vyvolávalo medzi funkcionármi užšieho vedenia KSČ reálne obavy z opakovania podobného scenára doma.³⁴ Výsledkom bol kompromis. Na jednej strane bolo rozhodnuté „*jednou pro vždy*“ sa vysporiadať s kádrmi *zataženými minulostí*. Predošlý zmierlivý prístup bol tvrdo kritizovaný, opätovne zosilnili tendencie nepripustiť ich koncentráciu v riadiacich funkciách a postupne ich vytesňovať, resp. „*do r. 1960 obměnit*“; hoci u Slovákov len v prípade, ak bude adekvátna náhrada. Na strane druhej sa však zároveň rozhodlo v rámci cieleného budovania perspektívnych kádrových rezerv dať šancu tým, ktorí v priebehu vojny na výber nemali. Na základe týchto skutočností stanovilo Politické byro ÚV KSČ 7. mája 1957 prísne individuálny prístup v hodnotení *veteránov*, ktorý mal tentokrát prihliadať na viaceré faktory: kedy a akým spôsobom sa zapojili do boja proti fašizmu; kedy, za akých okolností a z akých pohnutí zbehli z brannej moci a v akom vzťahu v nej pôsobili (to znamená či boli do nej povolani k výkonu základnej služby, alebo do nej boli mobilizovaní, resp. v brannej moci slúžili v služobnom pomere vojakov z povolania).³⁵

Osud väčšiny vyšších dôstojníkov slovenskej brannej moci bol týmto spečatený. Väčšina z nich bola prepustená do konca roka 1958 v rámci tzv. novej etapy zabezpečovania *triednej a politickej spolehlivosti* čs. veliteľského zboru, hoci oficiálne v rámci plánovaného znižovania počtov.³⁶ Politické dôvody prepustenia boli u väčšiny rozhodujúce. Nedostatok informácií však, rovnako ako predtým, spôsobil, že viacerí skompromitovaní jedinci zo-

³¹ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956, k. 69, inv.č. 216, sign. 26/2/2-15.

³² VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956, k. 329, inv.č. 1713, sign. 95-10/II.

³³ NA Praha, f. Politické byro ÚV KSČ (1954 – 1962), sv. 138, a.j. 180/11.

³⁴ *Vojenská a další opatření Československa v době povstání v Maďarsku na podzim 1956*. Sborník dokumentů, 2. d., Praha 1993, s. 201 – 209.

³⁵ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1957, k. 100, inv.č. 396, sign. 12/1-9. K analýze predmetného dokumentu pozri: PEJČOCH, *Propouštění bývalých příslušníků vládního vojska a slovenské armády z ČSLA v roce 1958*. ... s. 43 – 48.

³⁶ Gen. Jozef Zadžora bol nútený odísť z armády v roku 1959. Zrejma bola naopak umiernenosť v práci s odborníkmi a špecialistami. VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1958, k. 13, inv.č. 50, sign. 1/5-3. Z vyšších dôstojníkov slovenskej brannej moci zostali slúžiť len právnici a lekári (do prvej polovice 60. rokov plk. MUDr. Š. Darvaš a plk. JUDr. B. Šimoni, do prvej polovice 70. rokov plk. MUDr. P. Mráz a plk. MUDr. Š. Mráz, resp. gen. MUDr. J. Paškan). Paškan (ktorý sa zaslúžil o projekt centrálnej civilnej nemocnice Bratislava – Kramáre) sa pritom stal i najdlhšie slúžiacim generálom v celej čs. histórii (lipovú ratolesť v činnnej službe nosil 27 rokov). Svoje tu zrejme zohral sám fakt, že po roku 1948 viedol Preverovaciu komisiu pri brannej komisii ÚV KSS, ktorá realizovala očistu armády na Slovensku.

stali na zodpovedných funkciách, zatiaľ čo mnohí iní boli prepustení z funkcií „ďaleko menej významných“.³⁷

6. januára 1959 nariadilo Politické byro ÚV KSČ uzavrieť všetky kádrové nejasnosti z minulosti dôstojníkov, hlavne v súvislosti s dopĺňaním ich kádrových materiálov o informácie z obdobia pred vstupom do armády. V celkovo 427 prípadoch boli zistené skutočnosti, ktoré politicky kompromitovali, resp. znížovali „kvalitu“ dôstojníka a ktoré boli podľa mienky príslušných orgánov „*uvádzeny zpravidla neúplne alebo zkrasené s cieľom zastíť alebo zmírniť jejich podstatu a zabrániť odhaleniu*“. Z nedostatkov z vojny zavážila aktívna bojová činnosť proti sovietskej Červenej armáde a partizánom (v ZSSR, ako i na Slovensku), za ne dosiahnuté vyznamenania, príslušnosť k profašistickým organizáciám, spolupráca s Nemcami, priženie sa do fašistických rodín, služba blízkych príbuzných v nemeckej armáde a Waffen-SS, resp. ich odsúdenie pre sabotáž, velezradu, vyzvedačstvo a útek do cudziny, po februári 1948 zasa pokus o prechod štátnych hraníc.³⁸ Spomedzi prepustených z týchto dôvodov tvorili Slováci 24 % a medzi tými, ktorým bola znížená funkcia 41 %.³⁹

Celkovo tak musela v rokoch 1956 – 1963 odísť ďalšia tisícika slovenských veteránov, čím ich podiel medzi dôstojníkmi Slovákmi klesol pod 20 %, zatiaľ čo ich podiel medzi dôstojníkmi celkovo klesol od roku 1953 z cca 9 % pod 4 %.⁴⁰ Mnohí z nich opäť čelili reštrikciám vo výsluhových dôchodkoch.⁴¹

³⁷ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1958, k. 13, inv.č. 50, sign. 1/5-3. Len pre zaujímavosť, v roku 1957 stále konalo službu 568 dôstojníkov, bývalých príslušníkov tzv. Hašíkovej armády (7 % všetkých dôstojníkov slovenskej národnosti). Nie je bez zaujímavosti, že ich hromadný odchod sa odohral v roku 1958 v kontexte procesu s bývalými príslušníkmi pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy na jar 1958 a pripravovaného procesu so „spikleneckou“ skupinou sústredenou okolo slovenských národohospodárov Imricha Karvaša a Petra Zatlku (členmi ktorej mali byť okrem iného aj niekdajší vysokí slovenskí dôstojníci, medzi nimi generáli Jozef Marko a Vojtech Kováč, resp. plk. Ján Malár), obvinených zo snáh o „rozbitie jednoty českého a slovenského národa“, či prenesenie „kontrarevolučného puču z Maďarska do Československa“, ktoré mali byť dôkazom toho, že separatizmus na Slovensku „*dvíha hlavu*“ a je potrebné proti nemu bojovať. KINČOK, Branislav. Osoba Gustáva Husáka v politickom procese s Imrichom Karvašom a spol. In: *Pamäť národa*, 2018, roč. XIV, č. 4, s. 58 – 69.

³⁸ O tom, aký význam pripisovali stranické orgány vojenskému pôvodu svedčí okrem iného i fakt, že informácie o „*vojenské službe pred rokom 1945*“, resp. v „*době okupace*“, sa v štatistických ukazovateľoch Kádrovej správy MNO objavovali až do prvej polovice 80. rokov.

³⁹ Okupačná minulosť tých, ktorí ostali, bola vyšetrovaná v úzkej spolupráci s orgánmi Ministerstva vnútra. V prvej polovici 60. rokov tak okrem iných došlo i na 7 niekdajších príslušníkov pohotovostných oddielov HG, ktorí sa po potlačení SNP účastnili „*akcí proti partyzánům a pokrokovým občanům*“ (z nich dvaja slúžili v hodnosti pplk. a dvaja v hodnosti mjr.). Okrem politickej nutnosti zabezpečiť primerané zastúpenie Slovákov vo veliteľskom zbore existovalo aj ďalšie vysvetlenie, prečo mnohí z kompromitovaných (z ktorých sa mnohí účastnili zverských výsluchov zajatcov na východnom fronte) zostávali slúžiť. Bezpečnostný aparát, podobne ako tesne po vojne, jednoducho nemal kapacity na spracovanie veľkého množstva dostupných materiálov. Niekedy rozhodla náhoda, ako v prípade pplk. Izidora Srnku (náčelníka Vševojskovej skupiny Odd. bojovej prípravy I. armády) v roku 1963, na ktorého upozornila štúdia vo vedeckom časopise. Ako študent bratislavskej vojenskej reálky totiž uvádzal vo svojej žiadosti o prijatie do brannej moci SR po potlačení SNP ministromi obrany Hašíkovi: „*Priznávam se smutným srdcom, že i mezi nami sú zradcovia, lebo skoro všetci na strednom Slovensku sa pridali k partizánom*“, pričom zdôrazňoval, že s niekoľkými kamarátmi „*chcel zmiznúť z dohľadu komunistických bánd*“ a že „*sa neboji ani ruskej armády*“. NESVADBA, František. Charakter a poslání armády tzv. slovenského státu v letech 1944 – 1945. In: *Historie a vojenství*, 1963, roč. XII, č. 1, s. 51. To môže vysvetľovať i fakt, že sa po vojne k hodnosti dôstojníka prepracovalo i 13 príslušníkov čs. východných jednotiek, ktorí predtým slúžili v nemeckej armáde či v nemeckých pracovných a trestných jednotkách (z nich 1 plk., 6 pplk. a 3 mjr.). Šiesti odišli z armády koncom 70. rokov, o hodnosti prišli len dvaja (z toho jeden za vraždu manželky). Do roku 1962 dokonca slúžil aj 1 kpt., a to napriek tomu, že zostal slúžiť vo Wehrmachte až do konca vojny.

⁴⁰ Ich počet klesol v rokoch 1956 – 1963 z 2354 na 1412. AP AČR Praha, Kádrové ročenky 1956 – 1963.

⁴¹ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1959, k. 98, inv.č. 304, sign. 20/2. Organizačný rámeč reštrikcií

Súbežne s ďalšou „očistnou vlnou“ sa začalo s cieľným budovaním slovenských kádrových rezerv. Podstatou tohto procesu bolo „*zrýchliť postup schopných, talentovaných a pripravených*“ Slovákov, aby mohli byť „*co najrychleji vyzvednuti na vyšší a nejvyšší funkcie a do řídících orgánů armády*“.⁴² V prechodnom období sa to týkalo predovšetkým veteránov. Nešlo o nové východiská či zmenu v prístupe, keďže kontinuita s líniou nastúpenou spreď februára 1948 bola zrejmá. Posun však spočíval v tom, že sa táto otázka stala dôležitou a neoddeliteľnou súčasťou kádrovej výstavby veliteľského zboru, ktorá musela byť zohľadňovaná. V podstate sa tak v praxi uplatnil princíp, ktorým už v apríli 1949 (teda ešte pred demaskovaním „buržoáznej nacionalistickej úchyľky“) operovalo samotné Branné odd. Predsedníctva KSS.⁴³ Pri vytváraní kádrových rezerv tak boli „na milosť vzatí“ nielen tí, ktorí v slovenskej brannej moci slúžili ako „základáci“, ale aj tí, ktorí v nej slúžili v nižších dôstojníckych hodnostiach. V tejto súvislosti bola však nevyhnutná i spolupráca druhej strany, pričom hlavným prejavom „spolahlivosti“ bolo členstvo v strane a istá miera straníckej angažovanosti. Spolahlivými kádrmi boli následne obsadzované veliteľské funkcie v rámci zväzov a prvosledových divízií (ktoré boli predstupňom pre postup v armádnej hierarchii); naopak, tie menej spoľahlivé kádre slúžili v rámci divízií „vnútrozemských“, alebo v rámci školských, tylových a teritoriálnych útvarov a zariadení.⁴⁴ Armádne velenie tak v prechodnom období, kým nevychovalo nové kádre nezaťažené minulosťou, získalo adekvátny zdroj na zabezpečenie primeraného zastúpenia Slovákov na vyšších stupňoch velenia.⁴⁵

V rokoch 1957 – 1961 sa prítomnosť veteránov na MNO, resp. GŠ a na veliteľstvách zväzkov pohybovala na úrovni 3 %. Na veliteľstvách zväzov sa ich podiel prepadol z cca 16 % pod 7 %. Vo funkciách veliteľov, zástupcov veliteľov a náčelníkov štábu okruhov a armád bol však progres zrejmý, keď vysoko prekračoval priemer ich celoarmádneho zastúpenia (v rokoch 1960 – 1964 priemer cca 40 %, na ktorom sa podieľali siedmi). Jemný pokles ich podielu vo funkciách veliteľov, zástupcov veliteľov a náčelníkov štábu divízií a samostatných brigád bol spočiatku akousi „daňou“ za ich progres na vyšších stupňoch velenia v dôsledku vyčerpania zdroja (pokles z 18 % pod 15 %). Neskôr nebol ich progres na tomto veliteľskom stupni zase viditeľný pre početný nárast zväzkov (v rokoch 1962 – 1964 priemer okolo 17 %, hoci počet veteránov na uvedenom veliteľskom stupni vzrástol z 15 na 37). Nízke zastúpenie dôstojníkov Slovákov v rámci MNO a GŠ naproti tomu pretrvalo a do polovice 60. rokov sa dostalo tesne nad 6 % (teda len o 1 % viac ako spreď 10 rokov). Do procesu veľmi výrazne zasahovala nízka úroveň všeobecného vzdelania veteránov, z ktorých väčšina vzhľadom na účasť vo vojne nemala maturitu. Túto skutočnosť potvrdzoval aj nízky podiel Slovákov medzi doktormi a kandidátmi vied, ako aj medzi špecialistami operačného i spravodajského smeru.

poskytovala smernica *O úpravě důchodů význačných představitelů předcházejícího politického a hospodářského zřízení*, vychádzajúca zo zákonov z leta 1958. Zákon č. 40/1958 Zb. *O úpravě důchodů některých odsouzených osob* a 41/1958 Zb. *O některých změnách v sociálním zabezpečení* z 3. júla 1958 (v Zákone č. 41 čl. 4 *Úprava důchodů osob, které byly význačnými představiteli dřívějšího politického a hospodářského zřízení*). Podľa Zákona z r. 1964 sa doba služby vojakom z povolania v armáde tzv. Slovenského štátu do doby zamestnania započítavala v rozsahu, v akom sa kryla s dobou účasti na boji proti fašizmu. Zákon č. 101/1964 Zb. o sociálnom zabezpečení zo 4. júna 1964 (§ 111, ods. 2).

⁴² VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956, k. 69, inv.č. 216, sign. 26/2/2-15.

⁴³ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – generálny tajomník Štefan Bašfovanský, k. 2164, a.j. 331, č.j. 7.

⁴⁴ NA Praha, f. ÚV KSČ – Kancelár 1. tajemníka Antonína Novotného, k. 16, inv.č. 322.

⁴⁵ Medzi kádre so zvýhodneným postupom patrili Šrank, Koval, Dzúr, Končíř, Šádek, Tringela, Vitek, Grznár, Huňa, Jergenc, Pepich, Korbela, Kosmel, Novisedlák, Belas, Faglic, Gvoth, Kalický, Kopnický či Ohrablo (z nich to 13 dotiahli na gen. a 6 na plk.).

Progres v budovaní slovenských kádrových rezerv sa odzrkadlil pri vysielaní *veteránov* na prestížnu Vojenskú akadémiu GŠ K. J. Vorošilova v Moskve, ktorej absolventi boli predurčení zastávať v armáde exponované posty. Kým ich podiel tu v rokoch 1949 – 1956 predstavoval len 8 % (3 z 37), tak v rokoch 1957 – 1966 vzrástol takmer štvornásobne na viac než 30 % (21 z 69). Nominálne pritom počet absolventov moskovskej *Vorošilovky* slovenskej národnosti vzrástol až sedemnásobne. Bezprecedentný bol aj postup pri zastúpení Slovákov medzi generalitou, kde dominovali práve *veteráni*. Podobne ako na vyšších stupňoch velenia a riadenia, aj tu bolo možné zabezpečiť progres pomerne rýchlo a efektívne, predovšetkým pre jej nepočetnosť. Ich podiel tu vzrástol v rokoch 1955 – 1966 takmer trojnásobne z 5 % na 21 % (príčom medzi generálmi zaradenými na funkciách priamo v armáde dokonca päťnásobne z 5 % na 25 %). Viditeľne sa to prejavilo aj pri menovaní do generálskych hodností, kde ich podiel vzrástol skoro štvornásobne z 8 % na 30 %. Podstatou účelovej regulácie bolo skracovanie dĺžky ich „pobytu“ v hodnostiach podplukovník – plukovník a naopak predlžovanie ich „životnosti“ v generálskej hodnosti oproti dôstojníkom českej národnosti v priemere o tretinu. Kým adept na generála „strávil“ v hodnosti plukovníka v priemere 5 rokov, u *veteránov* sa táto lehota skracovala v priemere približne o polovicu. „Životnosť“ v generálskej hodnosti sa u *veteránov* (podobne ako u stranou vyvolených kádrov) predlžovala v priemere zo šiestich rokov na deväť. Výrazne sa obmedzila aj ich fluktuácia (keď prírastok začal byť vyšší než úbytok) a výrazne sa zvyšovali aj rezervy podplukovníkov a plukovníkov, ktoré by boli k dispozícii pre prípadné okamžité „doplnenie“ stavu na vyšších priečkach. Odrazilo sa to aj na vekovom priemere generálov-*veteránov*, ktorý bol oproti celoarmádnemu nižší o cca 4 – 7 rokov.⁴⁶

Povýšenia a ustanovenia, realizované podľa potrieb strany (mať k dispozícii strane oddaný a národnostne „správne“ vyladený vyšší veliteľský zbor), a nie z hľadiska prirodzeného výberu, museli ísť nevyhnutne na úkor kvality. Tú síce nie je možné doložiť, vzhľadom na absenciu relevantných prameňov, je každopádne zrejmé, že sa nahor často dostávali kádre nielen bez potrebných skúseností, ale aj bez zodpovedajúceho vzdelania i vojensko-odbornej kvalifikácie, ktorú získavali dodatočne. Išlo teda o efektívny a súčasne i efektný dôsledok pragmatizmu pri zabezpečovaní primeraného zastúpenia Slovákov v ČSĽA, ktorý zastieral prirodzený vývoj, ako aj ich celkové nerovnomerné zastúpenie vo vyšších hodnostiach a na vyšších stupňoch velenia.

Súčastou materiálnej štúdie je zoznam *veteránov* brannej moci Slovenskej republiky slovenskej národnosti, ktorí v čs. armáde po roku 1945 dosiahli v činnnej službe hodnosti plukovníka a generála, a to bez ohľadu na to, v akom služobnom pomere v nej slúžili (t.j. či z povolania, v zálohe, alebo v základnej službe) či ako dlho (napr. niektorí len pár mesiacov). Uvádzaná je najvyššia funkcia, ktorú daná osoba dosiahla (bez ohľadu na nadobudnutú hodnosť), ako aj názov funkcie, v ktorej dôstojník pôsobil najdlhšie (bez ohľadu na to, akými reorganizačnými zmenami prešla).

V prípade, že dôstojník zastával viacero zrovnateľných funkcií (napr. veliteľ divízie, resp. náčelník Odd.), bude uvádzaná funkcia, v ktorej bol dotýčený povýšený do hodnosti plukovníka alebo generála, prípadne v ktorej slúžil dlhšie. Celkovo sa z osôb slúžiacich za 2. svetovej vojny v slovenskej brannej moci dopracovalo v čs. armáde k hodnostiam plk. 372 jedincov. Z nich počas vojny 17 dosiahli na hodnosť plk., 34 pplk., 35 mjr., 67 stotníka (kpt.), 38 npor., 29 por. a 26 rtm. Akademikov bolo 16, 110 v nej slúžilo v rámci výkonu povinnej vojenskej základnej služby. Z celkovo 372 mužov, ktorí v čs. armáde po roku 1945 dosiahli v činnnej službe hodnosť plk., bolo 49 menovaných generálmi. Menovania do hodností gen. čs.

⁴⁶ MASKALÍK, Alex. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*. Banská Bystrica : HWSK, 2012, s. 53 – 54.

armády po roku 1945 sa dočkali 4 plukovníci niekdajšej slovenskej brannej moci, 14 podplukovníkov, 5 majorov, 2 kpt., 4 npor., 5 por., 1 rtm., 2 akademici a 12 vojakov základnej služby.

Posledný dôstojník s minulosťou v slovenskej brannej moci bol prijatý do čs. armády v roku 1961, poslední *veteráni* z nej odišli až začiatkom druhej polovice 80. rokov – všetko v generálskej hodnosti (z radov niekdajších dôstojníkov J. Novisedlák v roku 1986, z radov základňákov J. Husák v roku 1986, E. Pepich v roku 1987 a F. Šádek v roku 1988). Poslední *veteráni* boli na plk. povýšení v roku 1980 (resp. v rámci rehabilitácií v roku 1990), posledný *veterán*, menovaný do hodnosti generála, v roku 1975. Vojaci základnej služby slovenskej brannej moci sa po vojne k hodnosti plk. čs. armády dostali už v roku 1954 a k hodnosti gen. už v roku 1958.

PRÍLOHY

Príloha č. 1

Menný zoznam veteránov slovenskej brannej moci slovenskej národnosti, ktorí v čs. brannej moci po roku 1945 slúžili v hodnostiach gen. a plk.:

Meno

najvyššie zastávaná funkcia v čs. brannej moci v rokoch

		<i>najvyššia dosiahnutá hodnosť v slovenskej brannej moci⁴⁷</i>		
		<i>rok povýšenia do čs. hodnosti plk. a gen.⁴⁸</i>		
		<i>najvyššia dosiahnutá funkcia v čs. brannej moci</i>		
		<i>ukončenie služobného pomeru</i>		
		<i>plk.</i>	<i>gen.</i>	
BODICKÝ, Ladislav	plk.	1942		1949
1947 – 1949		veliteľ posádky Košice		
ČÁNI, Štefan	plk.	1944		1950
1945 – 1947		technický zástupca veliteľa tankového vojska HŠ		
GEMBALA, Jozef	plk.	1944		1948
1945 – 1947		veliteľ Vojenského žrebčince Horné Motešice		
HORSKÝ (Kapušta), Štefan	plk.	1943		1949
1946 – 1947		prednosta Operačného odd. tyla 4. Oblasti		
HUSÁR, Jozef	plk.	1944		1952
1949 – 1951		krajský vojenský veliteľ Nitra		
IMRO, Ján	plk.	1940	1945	1949
1946 – 1947		II. podnáčelník HŠ (na plk. povýšený Londýnom		
		znovu v r. 1945!)		
1947 – 1948		veliteľ III. zboru		

⁴⁷ Hodnosť kpt. (kapitán) bola v slovenskej brannej moci označovaná ako stotník – do čs. armády boli ale dôstojníci preberaní v hodnosti kpt. v prípade poddôstojníkov z povolania sa uvádza len stavovská skupina rtm. (rotmajster) bez vymedzenia konkrétnej hodnosti (rtm., šrtm. ...). Vojakmi z povolania sú i osoby, ktoré boli žiakmi a poslucháčmi vojenských škôl (t.j. Vojenskej akadémie, Leteckej školy, Školy leteckého dorastu, Vojenského gymnázia, či Vojenského vysokoškolského internátu) slovenskej brannej moci (v zozname vedení skrátene ako akad., t.j. akademici), nakoľko si takúto voľbu zvolili dobrovoľne (mimo poddôstojníckych škôl a škôl pre výchovu dôstojníkov konkrétnej zbrane v zálohe), čo bolo kľúčovým kritériom diferenciácie. Samostatnou kategóriou budú vojaci základnej služby (vedení pod skratkou ZVS).

⁴⁸ Hodnosť plk. čs. armády dosiahnutá v roku 1944 znamenala, že daná osoba ju dosiahla počas SNP v rámci I. čs. armády na Slovensku.

KOVALČÍK, František 1946 – 1948	plk.	1939	1948	
KRENČEJ, Ján Dimitrij 1947 – 1949	plk.	1940	1949	prednosta rímsko-katolíckej duchovnej služby 4. Oblasti
KRNÁČ, Ján 1948 – 1949	plk.	1944	1950	prednosta Všeobecného odd. Dopravného odboru MNO
KUNA, Ján Pavol 1945 – 1945 1945 – 1947	plk.	1940	1947	1948 veliteľ tyla 4. Oblasti
LENDVAY, Elemír 1948 – 1949	plk.	1943	1949	prednosta veliteľ VIII. zboru
MARKUS, Mikuláš 1945 – 1945 1949 – 1950	plk.	1943	1945	1950 veliteľ 4. Oblasti
MORVIC, Ján 1947	plk.	1943	1948	zástupca veliteľ 3. Oblasti
boru MNO				prednosta Materiálnej skupiny Spoj. odd. Technického od-
PRÁT, Emil 1945 – 1946	plk.	1940	1946	
SLAVKOVSKÝ Skřepek, Fr.	plk.	1943	1948	zástupca veliteľa delostrelectva 4. Oblasti
SUROVÝ, Július 1948	plk.	1943	1950	prednosta Vojenského stavebného riaditeľstva 4. oblasti
ŠIRICA, Michal 1945 – 1950 1950 – 1951	plk.	1943	1945	1951 veliteľ pešieho pluku 14
AMBRUŠ, Ján 1945 – 1946	pplk.	1945	1946	1948 zástupca veliteľa 2. Vojenského okruhu
BORSKÝ, František 1947 – 1949	pplk.	1945	1947	1950 veliteľ letectva 4. Oblasti
BREZÁNY, Koloman 1949 – 1950	pplk.	1947	1950	II. podnáčelník HŠ náčelník štábu Hlavného tyla MNO
ČERNEK, Ján 1945 – 1947	pplk.	1944	1948	zástupca veliteľa 8. divízie (rýchlej)
DANIELOVIČ, Vojtech 1945 – 1945 1946 – 1948	pplk.	1944	1947	1948 veliteľ 9. divízie
DARVAŠ, Štefan 1946 – 1951	pplk.	1947	1962	prednosta intendancie 4. Oblasti
FERJENČÍK, Mikuláš 1945 – 1946 1946 – 1948	pplk.	1944	1945	1948 veliteľ tyla 4. Oblasti
HÁJEK, Anton 1945 – 1950	pplk.	1947	1950	prednosta zdravotnej služby 10. divízie
HAVIAR, Vladimír 1945 – 1950	pplk.	1947	1950	štátny tajomník MNO
HLUCHÝ, Jakub 1946 – 1947	pplk.	1944	1949	povereník SNR pre veci vnútorné
				prednosta doplnovacej služby 4. Oblasti
				prednosta zbrojnej služby 4. Oblasti
				veliteľ delostrelectva 4. Oblasti

KIŠŠ – KALINA, Dezider	pplk.	1944	1950	1951
1945 – 1946		prednosta Osobného odd. MNO		
1949 – 1951		veliteľ 9. divízie		
KNÓTH, Ladislav	pplk.	1947		1957
1947 – 1957		veliteľ Vojenskej nemocnice Košice a prednosta Chirurgického odd.		
KORBEL, Samuel Karol	pplk.	1945	1947	1949
1945 – 1948		prednosta Právneho odboru MNO		
KOVÁČ, Vojtech	pplk.	1947	1947	1949
1945 – 1949		prednosta Stavebného a ubytovacieho odd. MNO		
LICHNER, Viliam	pplk.	1945	1947	1951 (1968 reaktivácia, 1969 výslužba)
1945 – 1946		prednosta Materiálneho a dopravného odd. HŠ		
1946 – 1951		prednosta Dopravného odboru MNO		
MAKOŇ, Henrich	pplk.	1947		1948
1946 – 1947		prednosta Všeobecného odd. Dopravného odboru MNO		
MALÁR, Ján	pplk.	1947		1950
1945 – 1947		veliteľ tankového vojska 4. Oblasti		
MANICA, Branislav	pplk.	1945	1948	1949
1945 – 1949		prednosta Správy výchovy a osvetu 4. Oblasti		
MRÁZ, Pavol	pplk.	1947		1972
1953		hlavný chirurg 2. Vojenského okruhu		
NEMEŠ, Ladislav	pplk.	1948		1952
1949 – 1952		prednosta zdravotnej služby 9. divízie		
NOŠČÁK, Ján	pplk.	1947		1949
1945 – 1948		veliteľ pešieho pluku 14		
PAŠKAN, Ján	pplk.	1945	1947	1974
1948 – 1949		zástupca prednostu Zdravotníckeho odboru MNO		
1955 – 1968		náčelník Vojenskej nemocnice Bratislava		
PERKO, Emil	pplk.	1945	1947	1951
1945 – 1948		veliteľ 10. divízie		
1948 – 1950		veliteľ delostrelectva 4. Oblasti		
SCHNEK, Eduard	pplk.	1947		1948
1946 – 1948		prednosta intendancie 4. Oblasti		
ŠÁRKA, Karel	pplk.	1945		1948
1945 – 1948		prednosta Doplnovacieho odd. MNO		
ŠMARDA, Rajmund	pplk.	1947		1949
1947 – 1948		veliteľ delostrelectva proti lietadlám 4. Oblasti		
TLACH, Jozef	pplk.	1944		1948
1945 – 1947		veliteľ 2. divízie (zastupujúci)		
TREBICHAŤSKÝ, Ivan	pplk.	1945	1947	1949
1945 – 1948		viceprezident Najvyššieho vojenského súdu		
TRUSÍK, Pavel	pplk.	1948		1952
1947 – 1950		prednosta Bakteriologického odd. Vojenskej nemocnice Bratislava		
TURZÁK, Martin	pplk.	1947		1950
1946 – 1949		prednosta Osobnej skupiny Organizačného odd. 4. Oblasti		

VESEL, Mirko 1945 – 1946 1946 – 1947	pplk.	1944 1947 1947 veliteľ delostrelectva 4. Oblasti náčelník štábu veliteľstva delostrelectva HŠ
VICK, Anton 1947 – 1948	pplk.	1947 1948 veliteľ pešieho pluku 14
VOGL (Sokolovský), Jozef 1946 – 1949	pplk.	1947 1949 veliteľ delostrelectva V. zboru
ZADŽORA, Jozef 1949 – 1951 1951 – 1959	pplk.	1947 1953 1959 náčelník Stolice delostrelectva VVU Praha náčelník Delostreleckej fakulty Vojenskej technickej akadémie Brno
CACHOVAN, Ignác 1951 – 1957	mjr.	1951 1957 náčelník Vojenskej nemocnice Ružomberok
CIPRICH, Anton 1946 – 1947	mjr.	1945 1948 prednosta Kabinetu štátneho tajomníka MNO
ČECH, Július 1947 – 1955	mjr.	1954 1955 náčelník Ubytovacej skupiny 2. vojenského okruhu
DOBROVODSKÝ, Jozef 1945 – 1947	mjr.	1947 1950 veliteľ 11. delostreleckej brigády
HANUS, Július 1945 – 1948	mjr.	1947 1948 železničný traťový veliteľ Bratislava
JAKUBEC, Ľudovít 1950 – 1952	mjr.	1952 1959 náčelník Odd. RTG Vojenskej nemocnice Košice
JAMRIŠKA, Dušan 1947 – 1948	mjr.	1947 1951 prednosta Kabinetu štátneho tajomníka MNO
KOLPÁK, Michal 1946 – 1948 štátu	mjr.	1947 1949 prednosta Vojensko-priemyslového odd. Gen.sekr. obrany
KORDA, Alexander 1945 – 1948	mjr.	1947 1949 zástupca veliteľa Vojenskej akadémie Hranice
KOVÁČ, Daniel 1946 – 1948	mjr.	1947 1948 prednosta Evanjelickej skupiny Duchovného odd. MNO
KOVÁČ, Ján 1950 – 1957	mjr.	1954 1957 náčelník zdravotníckej služby 3. leteckej technickej divízie
KRAUS, Viliam 1953 – 1955	mjr.	1954 1955 náčelník Materiálnej skupiny Zdravotníckeho odd. 2. Voj. okruhu
KRISTÍN, Jozef Martin 1945 – 1946 1946 – 1948 nosti	mjr.	1946 1947 1948 zástupca prednostu Osobného odd. MNO predseda prijímacej komisie MNO pre gážistov slov. národ-
KUBÍČEK, Karol 1949 – 1950	mjr.	1946 1950 prednosta Skupiny Odd. protiletectvej ochrany HŠ
LICHNER, Oskar Mikuláš 1945 – 1948	mjr.	1947 1950 veliteľ Doplnovacieho okresného veliteľstva Banská Bystrica
LISICKÝ, Mikuláš 1946 – 1947	mjr.	1946 1949 veliteľ letectva 4. Oblasti (poverený)
MARKO, Jozef 1945 – 1948	mjr.	1944 1947 1948 veliteľ spojovacieho vojska Hlavného štábu

NOSKO, Július 1947 – 1951	mjr.	1944	1947	1953	(1968 reaktivácia, 1970 záloha)
1951 – 1953					veliteľ Vysokej školy válečnej (resp. Vysokej voj. akadémie) Praha
ORJEŠEK, Jozef 1953 – 1955	mjr.	1954		1958	náčelník Fakulty vševojskovej VA Praha
POLK, Elemír 1947 – 1948	mjr.	1947	1949	1958	náčelník Vnútorného odd. Posádkovej nemocnice Prešov
1948 – 1951					prednosta Organizačného odd. HŠ
RAŠLA, Anton 1945 – 1945	mjr.	1947	1949	1954	veliteľ Pechotného učilišťa Milovice (resp. Bruntál)
1948 – 1952					prednosta Spravodajského odd. Hlavného štábu
RUMAN, Aurel 1945 – 1948	mjr.	1947		1948	vrchný vojenský prokurátor Bratislava – Trenčín
SNOPKO, Ján 1945 – 1951	mjr.	1947		1951	prednosta Kancelárie légii pre Slovensko 4. Oblasti
SPIŠIAK, Ernest 1947 – 1950	mjr.	1947		1950	prednosta Výstrojného odd. MNO
ŠIMONI, Barnabáš 1945 – 1948	mjr.	1947		1965	veliteľ delostreleckého pluku 153
ŠKODÁČEK, Pavel 1945 – 1958	mjr.	1954		1958	prednosta Justičného odd. Právneho odboru MNO
TIELESCH, Ján 1955 – 1957	mjr.	1953		1957	náčelník Vojenského kúpeľného ústavu Piešťany
TÓTH, Jozef 1947 – 1949	mjr.	1947		1958	náčelník Vojenskej nemocnice Košice
TRNKA, Július 1955 – 1958	mjr.	1948		1958	náčelník štábu 4. Oblasti
VESEL, Milan 1947 – 1949	mjr.	1947		1949	náčelník štábu tyla veliteľstva letectva MNO
VESEL, Miloš 1945 – 1949	mjr.	1947		1950	veliteľ 8. delostreleckej brigády
VOSÁTKO, Leopold 1950 – 1951	mjr.	1948		1951	veliteľ 7. delostreleckej brigády
ZAJAČEK, Jozef 1950 – 1954	mjr.	1954		1955	náčelník štábu Krajského vojenského veliteľstva Bratislava
ŽELINSKÝ, Štefan 1945 – 1946	mjr.	1947		1948	náčelník Finančného odd. 2. Vojenského okruhu
ŽIŠKA, Štefan 1949 – 1950	mjr.	1956		1957	veliteľ pešieho pluku 25
ADAM, František 1965 – 1970	kpt.	1954		1970	prednosta ubytovacej skupiny 1. Oblasti
BALÁŽ, Ján 1950 – 1952	kpt.	1954		1958	náčelník Okresnej vojenskej správy Rimavský Sobota
BARČÁK, Vít 1960 – 1971	kpt.	1968		1971	náčelník štábu 10. divízie
Belanský (Böhmer), Leopold 1950 – 1951	kpt.	1948		1955	náčelník voj. prípravy Elektrotechnickej fakulty SVŠT Bratislava
					veliteľ 6. ťažkej delostreleckej brigády

BENKA – RYBÁR, Andrej	kpt.	1954	1961	
1954 – 1958				st. učiteľ Katedry všeobecnej taktiky VA KG Praha
BŮRIK, Andrej	kpt.	1954	1958	
1949 – 1951				železničný traťový veliteľ Bratislava
ĎURIŠ – Rubanský, Martin	kpt.	1954	1969	
1951 – 1958				náčelník Odd. prípravy tankového vojska 1. Vojenského okruhu
GALÁT, Viliam	kpt.	1954	1970	
1950 – 1952				náčelník intendancie 2. Vojenského okruhu
GÁLIK, Štefan	kpt.	1954	1958	
1950 – 1958				náčelník Vojenskej stavebnej správy Bratislava
GALOVÍČ, Juraj	kpt.	1968	1969	
1945 – 1969				náčelník Zubného odd. Vojenskej nemocnice Ružomberok
HALÁK, Ondrej	kpt.	1954	1967	
1950 – 1956				náčelník Odd. pre choroby pľúcne Ústrednej voj. nemocnice Praha
HORVÁTH, Boris	kpt.	1968	1970	rehabilitácia
1968 – 1970				miestopredseda Rehabilitačnej komisie MNO
HOVORKA, Juraj	kpt.	1954	1971	
1952 – 1958				náčelník intendancie 2. Vojenského okruhu
HRON (Böhmer), Ladislav	kpt.	1954	1957	
1950 – 1957				náčelník štábu 3. leteckej technickej divízie
HRUŠOVSKÝ, Ľudovít	kpt.	1968	1972	
1950 – 1953				veliteľ Školy pre dôstojníkov ženijného vojska v zálohe Sereď
HUJSA, Augustín	kpt.	1969	1975	
1970 – 1975				vedúci Vojenského odd. Ministerstva školstva SSR (poverený)
CHREN, Peter	kpt.	1957	1958	
1953 – 1958				predseda Vojenskej lekárskej komisie 2. Vojenského okruhu
CHÝLIA, Stanislav	kpt.	1954	1963	
1952 – 1958				náčelník Organizačného a mobilizačného odd. 2. Vojenského okruhu
INSTITORIS, Ivan	kpt.	1954	1960	
1954 – 1958				náčelník Katedry organizácie spojenia Vojenskej technickej akadémie Brno
KLESKEŇ, Július	kpt.	1968	1970	
1968 – 1970				náčelník Rozborovej skup. Študijného odd. Vojenskej akadémie AZ Brno
KOLLÁR, Rudolf	kpt.	1954	1958	
1955 – 1956				zástupca náčelníka Operačného odd. veliteľstva PVOŠ
KORENKO, Ján Juraj	kpt.	1949	1953	(1968 reaktivácia, 1970 záloha)
1948 – 1950				prednosta Šifrovacieho odd. HŠ
KOŠKA, Eduard	kpt.	1953	1956	
1951 – 1956				náčelník Skupiny pre rozbor zvláštnych udalostí OMS GŠ
KOVÁČIK, Andrej	kpt.	1954	1957	
1953 – 1956				starší učiteľ Katedry taktiky delostrelectva Vojenskej technickej akadémie Brno
KOYŠ, Milan	kpt.	1957	1962	
1956 – 1959				náčelník Odd. proviantného zásobovania 2. Vojenského okruhu

KOZA, Eudovít 1948	kpt.	1968	1972	rehabilitácia
KUBICA, Belo Vojtech 1951 – 1958	kpt.	1954	1958	veliteľ 4. leteckej divízie náčelník Leteckej fakulty Vojenskej technickej akadémie AZ Brno
KUČERA, Martin 1948 – 1950	kpt.	1968	1972	rehabilitácia prednosta Materiálneho odd. 4. Oblasti
KUNIC, Daniel 1953 – 1957	kpt.	1954	1957	náčelník delostreleckého zásobovania 3. leteckej technickej divízie
LACKO, Vincent 1948 – 1952	kpt.	1954	1969	prednosta Protiletadlovej skupiny Voj. technického ústavu Praha
LIPOVÝ, Ján 1952 – 1955	kpt.	1951	1954	1969 náčelník Katedry všeobecnej taktiky a operačného umenia VA Praha
1965 – 1969				náčelník štábu Západného vojenského okruhu
LISICKÝ, Štefan 1952 – 1973	kpt.	1954	1973	náčelník Kožného a venerického odd. Vojenskej nemocnice Košice
LOVICH, Ján 1954 – 1961	kpt.	1957	1970	náčelník Učebnej skup.vševojskovej taktiky SU N. Mesto n/Váhom
MALÁR, Ján 1947 – 1949	kpt.	1948	1950	1951 prednosta Obranného spravodajstva 4. Oblasti
1949 – 1951				veliteľ 10. divízie
MARGITÁN, Štefan 1953 – 1955	kpt.	1954	1972	náčelník Školského odd. 2. Vojenského okruhu
MATEJKA, Ján 1945 – 1973	kpt.	1954	1973	náčelník Vnútorneho odd. Vojenskej nemocnice Košice
MATÚŠEK, Ján 1953 – 1955	kpt.	1954	1957	zástupca veliteľa 52. pontónového pluku
MEISLINGER, Ladislav 1952 – 1956	kpt.	1956	1957	predseda I. senátu Vyššieho vojenského súdu Trenčín
MICHALEC, Jozef 1953 – 1955	kpt.	1954	1955	náčelník Odd. skladu munície 51. delostreleckej základne
MOTOŠKA, Ján 1951 – 1956	kpt.	1950	1958	veliteľ Vojenského výcvikového strediska zdravotnej služby MNO
MRÁZ, Štefan 1947 – 1973	kpt.	1952	1973	náčelník Ušného, nosného a krčného odd. Voj. nemocnice Košice
NERER, Pavel 1954 – 1959	kpt.	1954	1959	veliteľ posádky Bratislava
NEVICKÝ, Ernest 1954 – 1955	kpt.	1954	1956	náčelník Odd. bojovej prípravy 2. Vojenského okruhu
OBUCH, Teodor 1954 – 1957	kpt.	1954	1957	veliteľ leteckej strelnice Malacky

OLAH, Fridrich 1955 – 1957	kpt.	1954	1963 náčelník Skupiny špecialistov Stav. a ubyt. odd. 2. Voj. okruhu
OROLÍN, Ján 1957 – 1970	kpt.	1956	1970 náčelník Vojenskej katedry Vysokej školy technickej Košice
OSLEJ, František 1950 – 1958	kpt.	1954	1971 náčelník Krajskej vojenskej stavebnej správy Banská Bystrica
PALAŠČÁK, Pavel 1951 – 1958	kpt.	1954	1958 zástupca náčelníka vojenskej katedry ČVUT Praha
PUCHÝ, Ľudovít 1953 – 1955	kpt.	1954	1955 náčelník Skupiny prov. zásobovania Katedry tyla VA Praha
SEDLÁČEK, Jozef 1951 – 1955	kpt.	1954	1955 náčelník Učebnej skupiny taktiky Delostreleckého učilišťa Hranice
STANEK, Ján Juraj 1947 – 1949	kpt.	1947	1949 veliteľ 4. divízie
STANKOVIČ, Andrej 1951 – 1955	kpt.	1954	1958 náčelník štábu 21. ťažkej delostreleckej brigády
ŠEBAN, Ondrej 1951 – 1955	kpt.	1951	1955 veliteľ delostrelectva 14. mechanizovanej divízie
ŠIMOVIČ, Samuel 1951 – 1952	kpt.	1956	1957 veliteľ delostreleckého pluku 9
ŠLAJCHART, Teodor 1955 – 1956	kpt.	1954	1976 náčelník Veliteľského stanoviska veliteľstva letectva MNO
ŠTEKLÁČ, Bohuš 1951 – 1958	kpt.	1954	1958 náčelník Odd. pre choroby kožné Voj. nemocnice Ružomberok
ŠUMICHRAS, Mikuláš 1946 – 1955	kpt.	1954	1955 veliteľ letiskového práporu 3. leteckej technickej divízie
TABIŠ, Jozef 1949 – 1951	kpt.	1954	1957 veliteľ delostreleckého pluku 1
TAKÁČ, Anton 1950 – 1951	kpt.	1954	1971 náčelník Pátracej skupiny Spravodajského odd. GŠ
TVAROŠKA, Jozef 1953 – 1959	kpt.	1954	1959 zástupca náčelníka Operačného odd. 2. Vojenského okruhu
VAJCÍK, Viliam 1952 – 1959	kpt.	1954	1959 náčelník Učebnej skupiny topografie Pechotného učilišťa
VANEK, Alexander 1954 – 1960	kpt.	1954	1961 predseda Krajského výboru Zväzarmu Prešov
VARGOŠ, Gustáv 1955 – 1959	kpt.	1957	1959 náčelník Skupiny armádneho tyla Vojenskej akadémie Praha
VESTENICKÝ, Ján 1954 – 1955	kpt.	1954	1958 zástupca náčelníka Finančného odd. 2. Vojenského okruhu
VÍZNER, Emil 1954 – 1957	kpt.	1954	1957 zástupca veliteľa 2. obvodu protivzdušnej obrany štátu
ZUZIK, Štefan 1956 – 1959	kpt.	1957	1972 zást.náčelníka voj. katedry Vysokej školy poľnohospodárskej Nitra
ŽIAK, Alojz 1949 – 1951	kpt.	1948	1957 krajský vojenský veliteľ Košice

AZOR, Cyril 1961 – 1965	npor.	1958	1973	náčelník Technického odd. 2. vojenského okruhu
DITTRICH, Eduard 1955 – 1956	npor.	1954	1956	1958 veliteľ 3. streleckého zboru
1956 – 1958				náčelník Odd. bojovej prípravy 2. Vojenského okruhu
DRINOCKÝ, Ladislav 1968 – 1973	npor.	1969	1973	zást.náčelníka Voj. katedry Vysokej školy poľnohospodárskej Brno
DRUGDA, Ján 1969 – 1972	npor.	1970	1972	st. dôstojník Komisie pre vydávanie osvedčení podľa Zákona č. 255
FEJA, Štefan 1967 – 1969	npor.	1954	1973	náčelník Sekretariátu veliteľa Vojenskej akadémie AZ Brno
FIGURA, Jozef 1962 – 1976	npor.	1954	1976	veliteľ posádky Bratislava
GREGORČOK, Ján 1968 – 1971	npor.	1969	1972	samostatný odborný referent Slovenského ÚV Zväzarmu
HENEL, Július 1951 – 1956	npor.	1953	1955	1969 náčelník Materiálno-technického odd. Hl. politickej správy ČSĽA
1962 – 1969				náčelník Materiálno-technického odd. VPA KG Praha
HORSKÝ, Ladislav 1950 – 1957	npor.	1954	1967	veliteľ 3. leteckej technickej divízie
HORVÁT, Pavol 1969 – 1970	npor.	1971	1971	náčelník vojenskej prípravy Stavebnej fakulty SVŠT Bratislava
HURBAN, Rudolf 1966 – 1969	npor.	1968	1973	náčelník Katedry taktiky Vojenského leteckého učilišťa Košice
CHOLVÁD, Juraj 1961 – 1963	npor.	1969	1972	náčelník vševojskovej prípravy Vojenskej katedry UPJŠ Košice
CHOVANEK, Karol 1958 – 1960	npor.	1957	1970	náčelník Odd. vojenskej cestnej služby Správy voj. dopravy Košice
Kleinhaus (Golyšev), Fr. 1954	npor.	1952	1965	náčelník Odboru zbraní a optiky Technickej správy MNO
KLUSÁČEK, Karol 1951 – 1955	npor.	1953	1970	náčelník Operačného odd. 15. stíhacieho leteckého zboru
KOLLÁR, Július 1971 – 1976	npor.	1971	1976	veliteľ 2. Hygienicko-epidemiologického oddielu Vých. voj. okruhu
KORUNKA, Koloman 1956 – 1958	npor.	1954	1958	zástupca náčelníka Geodetického odboru Vojenského topografického ústavu
KOŠIKÁR, Imrich 1955 – 1962	npor.	1954	1970	náčelník Operačno-prieskumného odd. 2. stíhacej leteckej divízie
KOVÁČ, Ján 1952 – 1960	npor.	1958	1970	náčelník Topografického odd. 2. Vojenského okruhu
KOVÁČ, Ladislav 1969 – 1971	npor.	1952	1971	zástupca náčelníka štábu Východného vojenského okruhu

KUBO, Ľudovít 1950 – 1955	npor. 1954 1955 náčelník Učebnej skup. taktiky Pechotného učilišťa Lipník n/Bečvou
KUCHTA, Cyril 1955 – 1960	npor. 1954 1961 predseda Krajského výboru Zväzarmu Banská Bystrica
LAURINEC, Juraj 1958 – 1976	npor. 1968 1976 náčelník Skupiny doplnovania 2. Vojenského okruhu
MARTIN, Viliam 1955 – 1958	npor. 1954 1969 náčelník štábu – 1. zástupca veliteľa chemického vojska MNO
NOVISEDĽÁK, Jozef 1963 – 1968 1970 – 1978	npor. 1962 1967 1986 náčelník Politickej správy 4. armády 1. zástupca náčelníka Hlavnej politickej správy ČSLA
ONDREJOVIČ, Pavol 1960 – 1969	npor. 1969 1972 náčelník spojenia Vojenského leteckého učilišťa Košice
PRIDALA, Michal 1955 – 1958	npor. 1954 1958 náčelník kurzov Katedry taktiky letectva Vojenskej techickej akadémie Brno
STRCULA, Ján Samuel 1958 – 1970	npor. 1953 1954 1972 zástupca veliteľa 2., resp. Východného vojenského okruhu pre OBP inšpektor MNO pre materiálno-výcvikové otázky
1971 – 1972	npor. 1954 1970 prednosta Organizačného odd. Kádrového odboru MNO
SÝKORA, Ladislav 1949 – 1951	npor. 1969 1970 zástupca náčelníka Odd. del. vyzbrojovania 2. Voj. okruhu
SÝKORA, Ladislav 1956 – 1963	npor. 1954 1958 náčelník intendančnej služby 3. leteckej technickej divízie
ŠARKAŇ, Pavel 1952 – 1955	npor. 1952 1972 náčelník Odd. bojovej prípravy veliteľstva letectva MNO
ŠINGLOVIČ, Mikuláš 1951 – 1954	npor. 1968 1972 náčelník Okresnej vojenskej správy Nové Zámky
ŠTEVKO, Jozef 1961 – 1972	npor. 1956 1973 náčelník Spravodajského odd. 3. armádneho zboru
TLSTÝ, Teodor 1950 – 1953	npor. 1968 1976 zástupca náčelníka Operačného odd. 1. Vojenského okruhu
TRNKÓCY, Branislav 1954 – 1955	npor. 1967 1972 náčelník Vojenského odd. Ministerstva školstva SSR
VÁGNER, Štefan 1969 – 1970	npor. 1957 1971 veliteľ Ústrednej poddôstojnickej školy automobilového vojska
ŽILČAI, Peter 1953 – 1963	por. 1954 1969 náčelník štábu (poverený veliteľ) výsadkového vojska MNO
ČAPLOVIČ, Emil 1950 – 1953	por. 1967 1977 náčelník výstrojnej služby Východného vojenského okruhu
BRATSKÝ, Ján 1958 – 1972	por. 1968 1976 miestopredseda Federálneho výboru Zväzarmu
DROZD, Július 1969 – 1976	por. 1953 1969 náčelník Správy vojenskej dopravy GŠ (poverený)
GAJDOŠ, Pavel 1953 – 1954	por. 1973 1976 náčelník Odd. domáceho odboja SSR Kancelárie odboja MNO
GAŽO, Emil 1973 – 1975	

GIBALA, Imrich 1968 – 1972	por.	1970	1976	
GRAUS, Pavol 1974 – 1977	por.	1967	1977	veliteľ Armádneho strediska Dukla Banská Bystrica
JAKAB, Antonín 1974 – 1976	por.	1968	1976	náčelník VG SNP Banská Bystrica
JAVORSKÝ, Štefan 1962 – 1977	por.	1972	1977	zástupca náčelníka Veliteľskej fakulty Vojenskej akadémie AZ Brno
KOREŇ, Ján 1955 – 1958	por.	1954	1971	náčelník Mobilizačného odd. Krajskej vojenskej správy Bratislava
KOVÁČ, Ján 1956 – 1976	por.	1969	1976	náčelník Katedry PVO Vojenskej technickej akadémie AZ Brno
KOVÁČ, Michal 1954 – 1958	por.	1954	1972	náčelník Okresnej vojenskej správy Topoľčany
KRÁSNIČAN, Kvetoš 1965 – 1977	por.	1972	1977	zástupca náčelníka štábu tyla 2. Vojenského okruhu
LOŠONSKÝ, Alfonz 1950 – 1956	por.	1954	1959	správca vojenského újazdu Záhorie
MALÍK, Rudolf 1967 – 1972	por.	1969	1972	náčelník Odd. pohonných hmôt a mazív 2. Vojenského okruhu
MARCELY, Pavel 1947 – 1948 1949 – 1953	por.	1947	1950	1953 (1968 reaktivácia, 1973 záloha) prednosta Osobnej skupiny Odd. obranného spravodajstva HŠ
MARTINČOK, Ján 1955 – 1956 1956 – 1958	por.	1952	1955	1958 veliteľ posádky Bratislava
MRÁZ, Ján 1952 – 1956	por.	1952	1955	1972 zástupca náčelníka Správy bojovej prípravy MNO
ONDÍK, Andrej 1954 – 1956	por.	1953		1976 náčelník štábu Hlavného tyla MNO
PÁPOL, Jozef 1969 – 1971	por.	1969	1971	náčelník tankového a mechanizovaného vojska 2. Voj. okruhu
PIVOLUSKA, Juraj 1960 – 1963 1964 – 1970	por.	1957	1961	1976 náčelník vojenskej prípravy motostreleckého smeru UK Bratislava
PRISTACH, Jozef 1950 – 1953	por.	1954		1957 náčelník štábu 2. Vojenského okruhu
REPČÍK, Stanislav 1970 – 1977	por.	1969		1977 náčelník VŠJŽ Bratislava, resp. VG SNP Banská Bystrica
SLAVKOVSKÝ, Dušan 1956 – 1958	por.	1968		1971 náčelník štábu 2. leteckej technickej divízie
SLEMENSKÝ, Ján 1970 – 1977	por.	1970		1977 náčelník Skup.pre starostlivosť o odbojárrov Kancelárie odboja MNO
	por.	1970		1977 náčelník Ústr. veliteľského stanoviska veliteľstva letectva MNO
	por.			1977 náčelník vojenskej katedry Vysokej školy technickej Košice

ŠRANK, Emil 1967 – 1969	por.	1954 1969 1973	náčelník raketového vojska a delostrelectva Východného voj. okruhu
1969 – 1973			náčelník Správy raketového vojska a delostrelectva MNO
VANÍK, Michal 1968 – 1970	por.	1969 1970	náčelník vojenskej prípravy Strojníckej fakulty SVST Bratislava
VITEK, Karol 1967 – 1970	por.	1957 1972	veliteľ Zahraničnej fakulty Vojenskej akadémie AZ Brno
ZÁMIŠKA, Tomáš 1973 – 1975	por.	1972 1976	náčelník Vojenského leteckého učilišťa Prešov (poverený)
BECKOVSKÝ, Pavel 1975 – 1977	rtm.	1971 1977	náčelník Slovenského aeroklubu SÚV Zväzarmu
BEŇO, Martin 1965 – 1971	rtm.	1970 1971	dôstojník (st. dôstojník) Finančného odd. Východného voj. okruhu
BOROŠ, Jozef 1967 – 1976	rtm.	1974 1976	st. dôstojník Organizačnej a mobilizačnej správy GŠ
BUNTA, Ondrej 1969 – 1975	rtm.	1972 1978	veliteľ výcvikovej základne letectva Kuchyňa
ČAVOJSKÝ, Pavol 1973 – 1976	rtm.	1972 1976	náčelník Katedry taktiky Vysokej vojenskej leteckej školy Košice
DANÁC, Michal 1968 – 1974	rtm.	1969 1974	náčelník Leteckej skup. Voj. fakulty Vysokej školy dopravy Žilina
ĎURKECH, Gustáv 1971 – 1975	rtm.	1974 1976	zástupca veliteľa pre týl 3. automobilovej brigády
GIERTL, Jozef 1960 – 1962	rtm.	1976 1978	zástupca veliteľa 1. skupiny voj. stavieb Správy voj. stavieb MNO
GRZNÁR, František 1967 – 1969	rtm.	1957 1975	stály predstaviteľ v štábe Spojených ozbrojených síl VZ pre PVOŠ
CHOVANEČ, Štefan 1959 – 1962	rtm.	1961 1973	náčelník Krajskej vojenskej správy Košice
KIMÁK, Ján 1960 – 1971	rtm.	1970 1972	veliteľ Vojenského výcvikového priestoru Libavá
KOPECKÝ, Laurinec 1962 – 1968	rtm.	1965 1968	zástupca veliteľa 1. prevádzkovej brigády Operačnej správy GŠ
KOVAL, Ján 1954 – 1955	rtm.	1954 1971 1976	náčelník Odd. bojovej prípravy veliteľstva letectva MNO
1973 – 1976			náčelník Vysokej vojenskej leteckej školy Košice
KUSÝ, Pavel 1973 – 1976	rtm.	1974 1976	náčelník Tylového odd. Vysokej vojenskej leteckej školy Košice
KVARTA, Ján 1967 – 1977	rtm.	1969 1977	náčelník Okresnej vojenskej správy Košice

MIKITA, Jozef 1969 – 1974	rtm.	1971	1974	náčelník Skupiny stálych oper. dozorných Operačného odd. VVO
MISTRÍK, Emil 1966 – 1978	rtm.	1971	1978	náčelník Skupiny vševojskovej prípravy Odd. bojovej prípravy VVO
NICÁK, Adam 1970 – 1973	rtm.	1969	1973	st. učiteľ vojenskej prípravy Prírodovedeckej fakulty UPJŠ Košice
POČIATEK, František 1965 – 1972	rtm.	1964	1974	náčelník leteckých opravovní Trenčín
REVAY, Jozef 1969 – 1976	rtm.	1963	1976	zástupca veliteľa posádky Bratislava
SOLÁR, Ľudovít 1956 – 1958	rtm.	1977	1980	inšpektor Odd. bojovej prípravy veliteľstva letectva a PVOŠ MNO
STAŠO, Michal 1971 – 1974	rtm.	1973	1974	vedúci Učebnej skupiny ??? Pedagogickej fakulty UK Trnava
SÝKORA, Jozef 1963 – 1969	rtm.	1979	1980	náčelník Ústredného skladu proviantného materiálu MNO
ZAJAC, Rudolf 1953 – 1956	rtm.	1968	1973	ZNP automobilovej a traktorovej správy MNO
ZOLVÍK, Miroslav 1962 – 1972	rtm.	1968	1972	náčelník leteckej dispečerskej služby 2. divízie PVOŠ
ZUBO, Karol 1964 – 1970	rtm.	1969	1971	veliteľ 30. stíhacieho bombardovacieho leteckého pluku
AUGUSTIN, Viktor 1969 – 1970	akad.	1966	1970	náčelník Odd. stíhacieho letectva 7. armády PVOŠ
BURDA, Jan 1971 – 1975	akad.	1974	1978	veliteľ Výcvikového strediska špecialistov letectva
ČINCÁR, Jozef 1968 – 1969 1969 – 1973	akad.	1953	1959 1984	vedúci Odboru obrany a bezpečnosti Predsedníctva vlády náčelník Správy letectva a PVOŠ – zástupca ministra nár. obrany
DAŇKO, Ján 1968 – 1975	akad.	1970	1978	N riadiaceho a koordinačného pracoviska VS strediska letectva
FAČKO, Ján 1969 – 1970	akad.	1969	1971	náčelník Vševojskovej skup. Organizačnej a mobilizačnej správy GŠ
GROLMUS, Vladimír 1965 – 1978	akad.	1965	1978	veliteľ 1. dopravného výsadkového leteckého pluku
JURKOVIČ, Alojz 1973 – 1977	akad.	1971	1977	ZN Odd. inžiniersko-leteckej služby 10. leteckej armády
KOSMEL, Eduard 1968 – 1969 1969 – 1972	akad.	1959	1964 1983	zástupca náčelníka GŠ zástupca náčelníka štábu Spoj. ozbrojených síl Varšavskej zmluvy
MARTINSKÝ, Ján 1956 – 1969	akad.	1965	1978	veliteľ 2. leteckého školného pluku

MAŤAŠÁK, Miloslav 1967 – 1969	akad.	1969	1991	náčelník Odd. operačnej a bojovej prípravy Východného voj. okruhu
RACKO, Emil 1969 – 1977	akad.	1976	1982	veliteľ 2. leteckého školného pluku
REMENÁR, Ján 1977 – 1980	akad.	1979	1980	náčelník voj. prípravy Elektrotechnickej fakulty SVŠT Bratislava
RYBÁR, Vojtech 1975 – 1984	akad.	1969	1984	náčelník Odd. vševojskového prieskumu Spravodajskej správy GŠ
SCHMIDT, Alexander 1976 – 1983	akad.	1976	1983	V Výcvikového strediska rádiotechnického vojska Zvolen
Schmidtmayer, Alexander 1974 – 1977	akad.	1967	1979	ZN Správy vojenský kúpeľných a rekreačných zariadení MNO
SVÍTEK, Ján 1975 – 1983	akad.	1980	1983	vedúci útvaru obrany čs. aerolinií
BACHÁR, Samuel 1971 – 1976	ZVS	1971	1976	náčelník Okresnej vojenskej správy Komárno
BALIŠ, Emil 1960 – 1978	ZVS	1969	1978	náčelník Okresnej vojenskej správy Prievidza
BARICA, Ján 1980 – 1983	ZVS	1970	1983	zástupca vedúceho Odboru obrany a bezpečnosti Úradu vlády SSR
BEDNARČÍK, Ondrej 1960 – 1970	ZVS	1968	1970	náčelník Okresnej vojenskej správy Poprad
BELAS, Jozef 1962 – 1969	ZVS	1962	1971	1974 náčelník Politického odd. Vyššieho leteckého učilišťa Košice
BIELKO, Ján 1970 – 1972	ZVS	1970	1978	náčelník Spoločensko-vednej fakulty VA AZ Bratislava
BOBROVSKÝ, Gejza 1968 – 1978	ZVS	1970	1978	náčelník Archívu vojenskej evidencie osôb Trnava
BOBROVSKÝ, Gejza 1957 – 1959	ZVS	1954	1959	náčelník Odd. doplňovania služieb vojsk 2. Vojenského okruhu
BOČKAY, Jozef 1970 – 1973	ZVS	1972	1977	náčelník Odd. doplňovania služieb vojsk 2. Vojenského okruhu
BODRUCKÝ, Juraj 1961 – 1976	ZVS	1972	1976	zástupca náčelníka Vojenskej katedry SVŠT Bratislava
BOLDIŠ, Jozef 1967 – 1978	ZVS	1972	1976	chemický náčelník 10. leteckej armády
BOLDIŠ, Jozef 1967 – 1978	ZVS	1971	1978	náčelník Skupiny MTZ Topografického odd. GŠ
BÔBIK, Jozef 1972 – 1978	ZVS	1967	1978	náčelník Skupiny MTZ Topografického odd. GŠ
CABADAJ, Jozef 1968 – 1978	ZVS	1967	1978	zástupca náčelníka Krajskej vojenskej správy Bratislava
ČERNICKÝ, Ján 1970 – 1980	ZVS	1962	1978	zástupca náčelníka Krajskej vojenskej správy Bratislava
ČERTEK, Michal 1969 – 1971	ZVS	1975	1980	náčelník Skupiny rozvoja Správy bojovej prípravy MNO
ČIŽMAROVIČ, Koloman 1967 – 1968	ZVS	1975	1980	náčelník Okresnej vojenskej správy Poprad
	ZVS	1971	1976	náčelník Okresnej vojenskej správy Poprad
	ZVS	1971	1976	náčelník Skupiny operačno-technickej prípravy TAO VVO
	ZVS	1990	1992	rehabilitácia
	ZVS	1990	1992	náčelník Organizačno-operačného odd. štábu CO Bratislava

DEVEČKA, Vladimír	ZVS	1972	1978
1971 – 1972		veliteľ dôstoj. škôl Veliteľsko-organizátorskej f. VA AZ	
DRŽÍK, Ján	ZVS	1965	1977
1961 – 1977		náčelník Okresnej vojenskej správy Trnava	
DUDRA, Štefan	ZVS	1971	1978
1959 – 1978		sekretár Komisie obrany / Rady obrany Hradec Králové	
DZÚR, Martin	ZVS	1955	1958 1985
1961 – 1968		náčelník Hlavného tyla MNO – zástupca ministra národnej obrany	
1968 – 1985		minister národnej obrany	
ĎURIS, Jozef	ZVS	1964	1978
1959 – 1972		náčelník spojenia 2., resp. Východného vojenského okruhu	
ENGEL, Ján	ZVS	1965	1976 pracovná služba
1960 – 1970		predseda senátu Vojenského kolégia Najvyššieho súdu	
FÁBRY, Štefan	ZVS	1977	1980
1972 – 1980		náčelník Ústrednej tankovej a automobilovej základne Nitra	
FABŠÍK, Pavol	ZVS	1974	1981
1972 – 1981		ZN Ústrednej spojovacej správy SSV GŠ pre prevádzku	
FAGLIC, Andrej	ZVS	1961	1972 1982
1972 – 1979		zástupca náčelníka Kádrovej správy MNO	
1979 – 1981		vedúci čs. vojenskej misie v Líbyi	
FEKETE, Vladimír	ZVS	1969	1978
1953 – 1978		náčelník Okresnej vojenskej správy Nitra	
FERIANC, Ján	ZVS	1972	1974
1951 – 1953		veliteľ 14. pešieho pluku Trebišov	
FISCHER, Hugo	ZVS	1980	1983 pracovná služba
1976 – 1983		ZN Voj. nemocnice Ružomberok pre mobilizačné veci a výcvik	
FOJTÍK, Hugo	ZVS	1960	1971
1955 – 1971		náčelník Odd. farmácie a zdrav. techniky Zdrav. správy MNO	
FORGÁČ, Štefan	ZVS	1967	1981
1977 – 1981		ZN Odd. urologického Ústrednej vojenskej nemocnice Praha	
GÁLUS, Michal	ZVS	1974	1977
1975 – 1977		náčelník Odd. pre vydávanie osvedčení podľa Zákona č.	
255/1946			
GAVALÉR, Martin	ZVS	1977	1983
1975 – 1983		zástupca správcu posádky Bratislava	
GAZDA, Vojtech	ZVS	1975	1977
1974 – 1977		náčelník Vojenskej politickej školy Komorný Hrádok	
GONDA, Pavel	ZVS	1972	1982
1961 – 1982		náčelník Okresnej vojenskej správy Lučenec	
GREGOROVÍČ, Ladislav	ZVS	1972	1977
1954 – 1977		náčelník štábu Civilnej obrany Západoslovenského kraja	
GROŽAJ, Jozef	ZVS	1971	1977
1970 – 1976		ZN Vojenskej katedry SVŠT Bratislava pre veci technické a tylové	
GUBA, Michal	ZVS	1971	1977
1973 – 1977		ZN VVLŠ Košice pre inžiniersko-leteckú službu	

GVOTH, Juraj 1962 – 1973 1973 – 1979	ZVS	1961 1975 1980 predseda Slovenského ÚV Zväzarmu ZNP – náčelník Politického odd. VA AZ
HAJÍČEK, Michal 1970 – 1978	ZVS	1973 1978 zástupca náčelníka Vyššieho vojenského súdu Trenčín
HARGAŠ, Jozef 1959 – 1970	ZVS	1972 1973 sekretár Komisie obrany / Rady obrany Bratislava
HAVLÍČEK, Milan 1971 – 1977	ZVS	1970 1978 náčelník Skupiny ochrany a režimu 8. odd. Západného voj. okruhu
HEJČÍK, František 1975 – 1977	ZVS	1974 1977 vedúci topografickej prípravy Fakulty stavebnej SVŠT Bratislava
HRABOVSKÝ, Jozef 1967 – 1968	ZVS	1966 1968 N Doplňovacieho odd. Organizačnej a mobilizačnej správy GŠ
HRITZ, Norbert 1973 – 1980	ZVS	1974 1981 zástupca náčelník pre tyl – náčelník tylu VVTŠ Liptovský Mikuláš
HUDEC, Ján 1970 – 1976	ZVS	1962 1976 náčelník Kádrovej správy Západného vojenského okruhu
HUŇA, Jozef 1959 – 1962	ZVS	1957 1972 vojenský pridelenec v Moskve
HUSÁK, Ján 1972 – 1976 1976 – 1986	ZVS	1966 1971 1986 náčelník Kancelárie MNO ZN Technického výboru štábu SOS Varšavskej zmluvy
HYBBEN, Viktor 1975 – 1978	ZVS	1974 1978 náčelník Operačného odboru – zástupca náčelníka štábu CO SSR
CHEBEN, Dušan 1973 – 1984	ZVS	1967 1984 tajomník Rady obrany Bratislava
CHOVAN, Ján 1974 – 1980	ZVS	1977 1980 N Odd. obrany a bezpečnosti Vojensko-ekonomického odboru SPK
ILANOVSKÝ, Ján 1973 – 1978	ZVS	1972 1978 predseda KRK Politického odd. VVTŠ Liptovský Mikuláš
IVANKO, Michal 1963 – 1966	ZVS	1964 1977 N Katedry letovej prípravy Vyššieho leteckého učilišťa Košice
JERGENC, Ján 1959 – 1963	ZVS	1957 1976 náčelník Ženijného technického učilišťa Bratislava
KALICKÝ, Pravoslav 1966 – 1976 1976 – 1981	ZVS	1961 1966 1981 1. zástupca náčelníka Správy letectva a vojsk PVOŠ riaditeľ Odboru civilného letectva Ministerstva dopravy
KAVUĽA, Ján 1966 – 1973	ZVS	1969 1981 zástupca veliteľa 12. brigády Pohraničnej stráže pre bojovú prípravu
KONČÍR, Jozef 1969 – 1973	ZVS	1954 1978 N Medzirezortnej komisie pre riadenie vojenských a civilných letov

KOPNICKÝ, Ondrej 1967 – 1973 1973 – 1981	ZVS	1961 1967 1981 zástupca veliteľa 7. armády PVOŠ pre operačnú a bojovú prípravu N Fakulty inžinierskej pozemných vojsk (resp. voj.-inž.) VA AZ
KORBAČKA, Viliam 1961 – 1978	ZVS	1971 1978 náčelník Okresnej vojenskej správy Brno – vidiek
KORBELA, Martin 1969 – 1971 1972 – 1979	ZVS	1959 1961 1980 náčelník Kádrovej správy MNO zástupca náčelníka štábu SOS Varšavskej zmluvy
KOREŇ, Pavel 1973 – 1979	ZVS	1972 1979 náčelník Kádrového odd. VVTŠ Liptovský Mikuláš
KOSTREJ, Juraj 1969 – 1976	ZVS	1965 1976 náčelník vojenskej dopravy Západného vojenského okruhu
KOVAČIČ, Štefan 1973 – 1981	ZVS	1975 1981 zástupca náčelníka VVLVDÚ Hradec Králové pre MTZ
KUŠNÍR, Michal 1961 – 1971	ZVS	1974 1974 náčelník Skupiny bojovej prípravy RTV 2. zboru PVOŠ
LEŠKO, Jozef 1969 – 1972	ZVS	1971 1981 zástupca veliteľa 34. stíhacej bombardovacej leteckej divízie
LIBICH, František 1979 – 1981	ZVS	1977 1981 N Skupiny pre vydávanie osvedčení podľa Zákona č. 255/1946
LUKÁČ, Jozef 1974 – 1981	ZVS	1970 1981 N Katedry vševojskovej taktiky VVTŠ Liptovský Mikuláš
MAJER, Ján 1958 – 1978	ZVS	1968 1978 náčelník štábu CO Bratislava
MAJSTRÍK, Pavol 1976 – 1980	ZVS	1972 1980 N Ústredného veliteľského stanovišťa riadenia letov V PVOŠ
MARCINOV, Pavel 1958 – 1978	ZVS	1970 1978 náčelník Okresnej vojenskej správy Prešov
MATÉ, Andrej 1974 – 1980	ZVS	1975 1980 predseda Západoslovenského krajského výboru Zväzarmu
MATEJOVIČ, Ján 1969 – 1978	ZVS	1972 1978 ZNP – N Politického odd. Krajskej voj. správy Banská Bystrica
MIČÁTEK, Ján 1979 – 1985	ZVS	1980 1985 vedúci starší dôstojník Skupina vojenskej cenzúry 8. odd. GŠ
MIHALISKO, Vojtech 1961 – 1964	ZVS	1961 1976 N Skupina škôl a predpisov V ženijného vojska MNO
MIKLÁŠ, Karol 1962 – 1977	ZVS	1973 1977 náčelník štábu CO Stredoslovenského kraja
MLKVÝ, Ferdinand 1969 – 1976	ZVS	1964 1976 zástupca náčelníka štábu CO SSR
MURCÍN, Viktor 1962 – 1973	ZVS	1969 1973 N Skupiny rádiolokačnej Vojenskej katedry SVŠT Bratislava

NANIŠTA, Jozef	ZVS	1968	1975
1966 – 1970		riaditeľ podniku Vojenských lesov a statkov Pliešovce	
OHRABLO, Cyril	ZVS	1961	1971 1972
1970 – 1971		zástupca náčelníka Organizačnej a mobilizačnej správy GŠ	
1972 – 1981		náčelník Hl. správy voj. kontrarozvedky Ministerstva vnútra	
ORAVEC, Jozef	ZVS	1967	1982
1975 – 1982		námestník generálneho riaditeľa Voj. lesov s statkov MNO	
PACHINGER, Anton	ZVS	1961	1962
1960 – 1962		ZN Odd. organizačného a mobilizačného 2. Vojenského okruhu	
PÁLENÍK, Jozef	ZVS	1961	1978
1972 – 1978		náčelník Mestskej vojenskej správy Bratislava	
PARÚLEK, Otakar	ZVS	1979	1981
1958 – 1981		ZNP Vojenskej nemocnice Ružomberok	
PELACH, Alexander	ZVS	1954	1969 pracovná služba
1951 – 1969		N Odd. interného Vojenskej nemocnice Bratislava	
PEPICH, Egid	ZVS	1957	1961 1987
1968 – 1968		náčelník Hlavnej politickej správy ČSLA > minister vnútra SSR	
1973 – 1987		predseda Slovenského ÚV Zväzarmu	
PITTNER, Ladislav	ZVS	1990	1991 rehabilitácia
1990 – 1991		vedúci inšpektor Odd. kontroly služby a výchovy Inšpekcie MNO	
PLANKA, Štefan	ZVS	1974	1978
1970 – 1978		náčelník Okresnej vojenskej správy Rimavská Sobota	
PREDMERSKÝ, Ladislav	ZVS	1968	1972
1967 – 1972		správca objektu MNO a GŠ	
PROKOP, Viktor	ZVS	1970	1978
1960 – 1978		náčelník Okresnej vojenskej správy Trenčín	
RAKYTA, Ján	ZVS	1973	1980
1970 – 1980		V Výcvikového strediska spojovacích špecialistov Poprad	
ROMAN, Mikuláš	ZVS	1969	1973
1972 – 1973		ZN Krajskej vojenskej správy Košice	
RUDÝ, Fedor	ZVS	1977	1980
1973 – 1979		N Katedry telesnej výchovy a športu VVVTŠ Martin	
SLOBODA, Viliam	ZVS	1970	1978
1969 – 1971		vedúci starší dôstojník Sekretariátu MNO	
SMRŽÍK, Stanislav	ZVS	1964	1977
1969 – 1977		ZN tylu Západného vojenského okruhu	
SOBEK, Ondrej	ZVS	1970	1974
1968 – 1974		vedúci Skupiny poveternostnej Vojenskej katedry VŠLD Zvolen	
ŠÁDEK, František	ZVS	1955	1960 1988
1964 – 1968		námestník ministra národnej obrany pre bojovú prípravu	
1969 – 1982		veliteľ Pohraničnej stráže	
ŠALGOVIČ, Viliam	ZVS	1962	1971 1976
1968 – 1969		námestník ministra vnútra pre ŠtB	
1970 – 1976		predseda Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSS	
ŠEDIVÝ, Ondrej	ZVS	1965	1971
1962 – 1970		veliteľ 11. brigády Pohraničnej stráže	

ŠESTÁK, Eudovít 1961 – 1964	ZVS	1962	1974
ŠÍP, Vojtech 1958 – 1963	ZVS	1960	1976
ŠKABEL, Andrej 1964 – 1980	ZVS	1977	1980
ŠOŠKA, Jozef 1959 – 1982	ZVS	1977	1982
ŠUKALA, Pavol 1967 – 1969	ZVS	1969	1976
		N Skupiny zabezpečenia bojovej činnosti Operačného odd. 10. LA	
TOTH, Jozef 1960 – 1970	ZVS	1968	1975
TRENČIANSKÝ, Imrich 1972 – 1977	ZVS	1976	1977
TRINGELA, Ján 1952 – 1955	ZVS	1955	1956
ÚBREŽI, Eudovít 1970 – 1978	ZVS	1973	1978
VELEBÍR, Juraj 1962 – 1965	ZVS	1980	1983
VESPERÍN, Robert 1970 – 1974	ZVS	1971	1974
VIGLASKÝ, František 1979 – 1982	ZVS	1979	1982
VRBOVSKÝ, František 1973 – 1983	ZVS	1977	1983
ZAŤKA, František 1974 – 1978	ZVS	1971	1978
ZUPKO, Jozef 1973 – 1979	ZVS	1974	1980
		N Skupiny kádrovej VVVVTS Martin	

Príloha č. 2

Menovanie veteránov slovenskej brannej moci do hodnosti čs. generála:

1945

FERJENČÍK Mikuláš	MARKUS Mikuláš
IMRO Ján	ŠIRICA Michal

1946

AMBRUŠ Ján

1947

BORSKÝ František	KUNA Ján Pavol	PERKO Emil
DANIELOVIČ Vojtech	LIČNER Viliam	TREBICHAŤSKÝ Ivan
KORBEL Samuel Karol	MARKO Jozef	VESEL Mirko
KOVÁČ Vojtech	NOSKO Július	
KRISTÍN Jozef Martin	PAŠKAN Ján	

1948

MANICA Branislav

1949

POLK Elemír

RAŠLA Anton

1950

KIŠŠ – KALINA Dezider

MALÁR Ján

MARCELY Pavel

1953

LIPOVÝ Ján

ZADŽORA Jozef

1954

STRCULA Ján Samuel

1955

HENEL Július

MARTINČOK Ján

MRÁZ Ján

1956

DITTRICH Eduard

1958

DZÚR Martin

1959

ČINCÁR Jozef

1960

ŠÁDEK František

1961

KORBELA Martin

PEPICH Egyd

PIVOLUSKA Juraj

1964

KOSMEL Eduard

1966

KALICKÝ Pravoslav

1967

KOPNICKÝ Ondrej

NOVISEDĽÁK Jozef

1969

ŠRANK Emil

1971

BELAS Jozef

KOVAL Ján

ŠALGOVIČ Viliam

HUSÁK Ján

OHRABLO Cyril

1972

FAGLIC Andrej

1975

GVOTH Juraj

Príloha č. 3

Povýšenie veteránov slovenskej brannej moci do hodností čs. plukovníka:

1944

ČERNEK Ján

DANIELOVIČ Vojtech

FERJENČÍK Mikuláš

HLUCHÝ Jakub

KIŠŠ – KALINA Dezider

MARKO Jozef

NOSKO Július

TLACH Jozef

VESEL Mirko

1945

AMBRUŠ Ján

BORSKÝ František

KORBEL Samuel Karol

LICHNER Viliam

MANICA Branislav

PAŠKAN Ján

PERKO Emil

ŠÁRKA Karel

TREBICHA VSKÝ Ivan

CIPRICH Anton

1946

KRISTÍN Jozef Martin

KUBÍČEK Karol

LISICKÝ Mikuláš

1947

BREZÁNY Koloman

DARVAŠ Štefan

DOBROVODSKÝ Jozef

HÁJEK Anton

HANUS Július

HAVIAR Vladimír

JAMRIŠKA Dušan

KNÓTH Ladislav

KOLPÁK Michal

KORDA Alexander

KOVÁČ Daniel

KOVÁČ Vojtech

LICHNER Oskar Mikuláš

MAKON Henrich

MALÁR Ján

MARCELY Pavel

MRÁZ Pavol

NOŠČÁK Ján

POLK Elemír

RAŠLA Anton

RUMAN Aurel

SNOPKO Ján

SPIŠIAK Ernest

SCHNEK Eduard

STANEK Ján Juraj

ŠIMONI Barnabáš

ŠMARDA Rajmund

TÓTH Jozef

TURZÁK Martin

VESEL Milan

VESEL Miloš

VICK Anton

VOGL (Sokolovský) Jozef

ZADŽORA Jozef

ŽELINSKÝ Štefan

1948

BELANSKÝ (Böhmer) Leopold

MALÁR Ján

NEMEŠ Ladislav

TRNKA Július

TRUSÍK Pavel

VOSÁTKO Leopold

ŽIAK Alojz

1949

KORENKO Ján Juraj

1950

MOTOŠKA Ján

1951

CACHOVAN Ignác

LIPOVÝ Ján

ŠEBAN Ondrej

1952

JAKUBEC Ľudovít

KLEINHAUS (Golyšev) Frant.

1953

ČINCÁR Jozef

GAJDOŠ Pavel

HENEL Július

KLUSÁČEK Karol

KOŠKA Eduard

ONDÍK Andrej

TIELESCH Ján

STRCULA Ján Samuel

1954

ADAM František

BALÁŽ Ján

BENKA – RYBÁR Andrej

BOBROVSKÝ Gejza

BÚRIK Andrej

ČAPLOVIČ Emil

ČECH Július

DITTRICH Eduard

ĎURIŠ – Rubanský Martin

FEJA Štefan

FIGURA Jozef

GALÁT Viliam

GÁLIK Štefan

HALÁK Ondrej

HORSKÝ Ladislav

HOVORKA Juraj

HRON (Böhmer) Ladislav

CHÝLIA Stanislav

INSTITORIS Ivan

KOLLÁR Rudolf

KOREŇ Ján

KORUNKA Koloman

KOŠIKÁR Imrich

KONČÍR Jozef

KOVÁČ Ján

KOVÁČ Michal

KOVÁČIK Andrej

KOVAL Ján

KRAUS Viliam

KUBICA Belo Vojtech

KUBO Ľudovít

KUCHTA Cyril

KUNIC Daniel

LACKO Vincent

LISICKÝ Štefan

LOŠONSKÝ Alfonz

MARGITÁN Štefan

MARTIN Viliam

MATEJKA Ján

MATÚŠEK Ján, MICHA-

LEC Jozef

NERER Pavel

NEVICKÝ Ernest

NOUCH Teodor

OLAH Fridrich

ORJEŠEK Jozef

OSLEJ František

PALAŠČÁK Pavel

PELACH Alexander

PRIDALA Michal

PRISTACH Jozef

PUCHÝ Ľudovít

SEDLÁČEK Jozef

STANKOVIČ Andrej

SÝKORA Ladislav

ŠARKAŇ Pavel

ŠKODÁČEK Pavel

ŠLAJCHART Teodor

ŠRANK Emil

ŠTEKLÁČ Bohuš

ŠUMICHRAST Mikuláš

TABIŠ Jozef

TAKÁČ Anton

TVAROŠKA Jozef

VAJCÍK Viliam

VANEK Alexander

VESTENICKÝ Ján

VÍZNER Emil

ZAJAČEK Jozef

1955

DZÚR Martin

ŠÁDEK František

TRINGELA Ján

1956

MEISLINGER Ladislav

OROLÍN Ján

ŠIMOVIČ Samuel

TLSTÝ Teodor

ŽIŠKA Štefan

1957

GRZNÁR František

HUŇA Jozef

CHOVANEC Karol

CHREN Peter

JERGENC Ján

KOYŠ Milan

LOVICH Ján

PEPICH Egyd

PIVOLUSKA Juraj

VARGOŠ Gustáv

VITEK Karol

ZUŽIK Štefan

ŽILČAI Peter

1958

AZOR Cyril

KOVÁČ Ján

1959

KORBELA Martin

KOSMEL Eduard

1960

FOJTÍK Hugo

ŠÍP Vojtech

1961

FAGLIC Andrej
GVOTH Juraj
CHOVANEČ Štefan

KALICKÝ Pravoslav
KOPNICKÝ Ondrej
MIHALISKO Vojtech

OHRABLO Cyril
PACHINGER Anton
PÁLENÍK Jozef

1962

BELAS Jozef
CABADAJ Jozef

HUDEC Ján
NOVISEDĽÁK Jozef

ŠALGOVIČ Viliam
ŠESTÁK Ľudovít

1963

REVAY Jozef

1964

ĎURIS Jozef
IVANKO Michal

MLKVÝ Ferdinand
POČIATEK František

SMRŽÍK Stanislav

1965

DRŽÍK Ján
ENGEL Ján
GROLMUS Vladimír

KOPECKÝ Laurinec
KOSTREJ Juraj
MARTINSKÝ Ján

ŠEDIVÝ Ondrej

1966

AUGUSTIN Viktor

HRABOVSKÝ Jozef

HUSÁK Ján

1967

BÔBIK Jozef
BRATSKÝ Ján
FORGÁČ Štefan

CHEBEN Dušan
GRAUS Pavol
ORAVEC Jozef

SCHMIDTMAYER Ale-
xander
VÁGNER Štefan

1968

BARČÁK Vít
BEDNARČÍK Ondrej
DROZD Július
GALOVÍČ Juraj
HORVÁTH Boris
HRUŠOVSKÝ Ľudovít
HURBAN Rudolf

JAKAB Antonín
KLESKEŇ Július
KOZA Ľudovít
KUČERA Martin
LAURINEC Juraj
MAJER Ján
NANIŠTA Jozef

PREDMERSKÝ Ladislav
SLAVKOVSKÝ Dušan
ŠTEVKO Jozef
TOTH Jozef
TRNKÓCY Branislav
ZAJAC Rudolf
ZOLVÍK Miroslav

1969

BALIŠ Emil

DANÁC Michal

DRINOCKÝ Ladislav

FAČKO Ján
FEKETE Vladimír
GREGORČOK Ján
HUJSA Augustín
CHOLVÁD Juraj
KAVULA Ján
KOVÁČ Ján

1970

BARICA Ján
BEŇO Martin
BIELKO Ján
DAŇKO Ján
DRUGDA Ján

1971

BACHÁR Samuel
BECKOVSKÝ Pavel
BOLDIŠ Jozef
ČERTEK Michal
DUDRA Štefan
GROŽAJ Jozef

1972

BOČKAY Jozef
BODRUCKÝ Juraj
BUNTA Ondrej
ČAVOJSKÝ Pavol
DEVEČKA Vladimír
FERIANC Ján

1973

GAŽO Emil
HAJÍČEK Michal

1974

BOROŠ Jozef
BURDA Ján
ĎURKECH Gustáv
FABŠÍK Pavol

1975

ČERNICKÝ Ján
GAZDA Vojtech

1976

GIERTL Jozef
RACKO Emil

KVARTA Ján
NICÁK Adam
MALÍK Rudolf
MAŤAŠÁK Miloslav
MURCÍN Viktor
ONDREJOVIČ Pavol
PÁPOL Jozef

GIBALA Imrich
HAVLÍČEK Milan
KIMÁK Ján
LUKÁČ Jozef
MARCINOV Pavel

GUBA Michal
HORVÁT Pavol
JURKOVIČ Alojz
KOLLÁR Július
KORBAČKA Viliam
LEŠKO Jozef

GONDA Pavel
GREGOROVÍČ Ladislav
HARGAŠ Jozef
ILANOVSKÝ Ján
JAVORSKÝ Štefan
KOREŇ Pavel

MIKLÁŠ Karol
RAKYTA Ján

HEJČÍK František
HRITZ Norbert
HYBBEN Viktor
GÁLUS Michal

KOVAČIČ Štefan
MATÉ Andrej

SCHMIDT Alexander
TRENČIANSKÝ Imrich

REPČÍK Stanislav
ROMAN Mikuláš
RYBÁR Vojtech
SÝKORA Ladislav
ŠUKALA Pavol
VANÍK Michal
ZUBO Karol

PROKOP Viktor
SLEMENSKÝ Ján
SLOBODA Viliam
SOBEK Ondrej

MIKITA Jozef
MISTRÍK Emil
VESPERÍN Róbert
ZAŤKA František

KRÁSNIČAN Kvetoš
MAJSTRÍK Pavol
MATEJOVIČ Ján
ZÁMIŠKA Tomáš

STAŠO Michal
ÚBREŽI Ľudovít

KUSÝ Pavel
KUŠNÍR Michal
PLANKA Štefan
ZUPKO Jozef

1977

FÁBRY Štefan
GAVALÉR Martin
CHOVAN Ján

LIBICH František
RUDÝ Fedor
SOLÁR Eudovít

ŠKABEL Andre
ŠOŠKA Jozef
VRBOVSKÝ František

1979

PARÚLEK Otakar
REMENÁR Ján

SÝKORA Jozef
VIGLASKÝ František

1980

FISCHER Hugo
MIČÁTEK Ján

SVÍTEK Ján
VELEBÍR Juraj

1990

ČIŽMAROVIČ Koloman
PITTNER Ladislav

A. MASKALÍK: *VETERANEN* DER SLOWAKISCHEN WEHRMACHT IM HÖHEREN OFFIZIERSKORPS DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE

Die Gagisten der slowakischen Wehrmacht (im Rahmen dieser Materialstudie synonym auch als *Veteranen* bezeichnet) bildeten nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs einen integralen Bestandteil des Offizierskorps der tschechoslowakischen Wehrmacht. Nach Kriegsende gehörten sie zu den zahlenmäßig größten, zugleich aber auch umstrittensten Gruppen des sich neu formierenden Offizierskorps. Auf slowakischer Seite stellten sie lange Zeit die einzige beziehungsweise langfristig dominante Quelle für höhere Führungskader dar. Ein wesentlicher Nachteil bestand darin, dass die Mehrheit während der Kämpfe an der Ostfront gegen die sowjetische Armee an der Seite der deutschen Wehrmacht gedient hatte, wofür sie auch eine Reihe von Auszeichnungen erhielt. Die Frage ihrer Aufnahme, Einordnung, der Ausübung von Führungs- und Stabsfunktionen sowie ihres militärischen Aufstiegs war von Beginn an eng mit widersprüchlichen Faktoren verknüpft: Einerseits bestand die politische Notwendigkeit, die Bestimmungen des Kaschauer Regierungsprogramms (slowakisch: *Košický vládný program*) zur Berücksichtigung nationaler Aspekte der Personalpolitik der Armee auf Grundlage der Gleichberechtigung des tschechischen und slowakischen Elements zu respektieren; andererseits bestand die berechtigte Forderung, Gagisten mit demokratischer und antifaschistischer Gesinnung in die tschechoslowakische Armee aufzunehmen, die im Einklang mit der Säuberung der Wehrmacht von „*verräterischen, kollaborierenden, antidemokratischen und volksfeindlichen Elementen*“ stand. Dies schränkte von Anfang an die Möglichkeiten ein, den slowakischen Anteil am höheren Offizierskorps zu gestalten, da sie dort die absolute Mehrheit stellten und keine geeigneteren Kandidaten zur Verfügung standen. Dies galt umso mehr, als die Ausbildung neuer höherer Führungskader zwangsläufig Zeit erforderte.

Um eine angemessene Vertretung der Slowaken im tschechoslowakischen Offizierskorps sowohl quantitativ als auch qualitativ sicherzustellen, war eine entgegenkommende Haltung der Militärverwaltung unvermeidlich – und das trotz des erheblichen Misstrauens des tschechischen politischen Spektrums, der slowakischen Kommunisten und des Armeekommandos gegenüber der politischen und staatlichen Zuverlässigkeit des Großteils dieser Gruppe. Dies spiegelte sich bereits in den Aufnahmebedingungen in die tschecho-

slowakische Wehrmacht wider: Den übernommenen Offizieren und Feldwebeln wurden nicht nur die bis zum Ausbruch des Slowakischen Nationalaufstands (slowakisch: *Slovenské národné povstanie*, kurz SNP) erworbenen Dienstgrade anerkannt, sondern auch jene, in die sie während des Aufstands vom Slowakischen Nationalrat (slowakisch: *Slovenská národná rada*, kurz SNR) befördert worden waren. Ihre während des Krieges erworbene militärische Ausbildung wurde ebenfalls akzeptiert. In den Jahren 1946 – 1947 stieg ihr Anteil bei Beförderungen in die höchsten Offiziersränge deutlich an (bei den Obersten von vormünchner 0 % auf 9 %, bei den Generälen von 0,7 % auf 12 %). In exponierten Funktionen erhöhte sich ihr Anteil im Ministerium für nationale Verteidigung (slowakisch: *Ministerstvo národnej obrany*, kurz MNO) von vormünchner 0 % auf 14 %, während er in den Korps- und Divisionskommandos von 4 % auf 23 % anstieg. Nach der Errichtung des kommunistischen Machtmonopols wurde die weitere Tätigkeit der Slowaken im höheren Kommandokorps von Politisierung und Ideologisierung geprägt. In diesem Kontext kam es zu einer Welle umfangreicher Säuberungen, während der alle Widerstandsgruppen, einschließlich der Soldaten der slowakischen Wehrmacht, aufgelöst wurden. Der Anteil der Slowaken unter den Generälen und in den zentralen Organen fiel auf unter 5 %.

Angesichts der verringerten Einsatzfähigkeit der Armee und des Mangels an weiteren slowakischen höheren Führungskräften wurde ab 1957 für *die Veteranen* ein individuelles Bewertungsprinzip angewandt. Im Rahmen des gezielten Aufbaus perspektivischer Kaderreserven wurde beschlossen, jenen eine Chance zu geben, die während des Krieges keine Wahlmöglichkeiten hatten. Bei der Bewertung wurde berücksichtigt, wann und auf welche Weise sie am Kampf gegen den Faschismus teilgenommen hatten, unter welchen Umständen und aus welchen Motiven sie aus der Wehrmacht desertierten und in welchem Verhältnis sie dort dienten – d. h., ob sie zum Grundwehrdienst einberufen, mobilisiert oder als Berufssoldaten tätig waren. Schrittweise erfolgte der gezielte Aufbau slowakischer Kaderreserven, dessen Kern darin bestand, „fähige, talentierte und vorbereitete“ Offiziere beschleunigt in die höchsten Funktionen der Armee zu bringen. Der Fortschritt war bald unvermeidlich und spiegelte sich in allen Aspekten wider, die die Formierung des höheren Offizierskorps begleiteten. Der Anteil slowakischer *Veteranen*, die zum Studium an der renommierten Moskauer Militärakademie des Generalstabs entsandt wurden (deren Abschluss den Aufstieg in exponierte Funktionen ermöglichte), stieg zwischen 1957 und 1966 von 8 % auf 30 %. Die nominale Zahl der Absolventen slowakischer Herkunft vervielfachte sich dabei sogar um das Siebenfache. Unter den Generälen stieg ihr Anteil von 5 % auf 21 %, bei Ernennungen in Generalsränge von 8 % auf 30 %.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

ABS Praha, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky.

A MSNP Banská Bystrica, f. Osobný fond Jaroslav Šolc.

AP AČR Praha, f. Kádrová správa MNO (1951 – 1990).

AP AČR Praha, Kádrové ročenky (1951 – 1989).

NA Praha, f. Politické byro ÚV KSČ (1954 – 1962).

NA Praha, f. ÚV KSČ – Kancelář 1. tajemníka Antonína Novotného.

SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník David.

SNA Bratislava, f. ÚV KSS – generálny tajomník Štefan Bašťovanský.

VHA Bratislava, f. Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava (1945 – 1950).

VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník (1945 – 1948).

VÚA – VHA Praha, f. MNO / 3. Školské a predpisové odd. HŠ (1945 – 1947).

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra (1951 – 1958).

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa (1951 – 1990).

VÚA – VHA Praha, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky (1945 – 1950).

Sekundárne zdroje / Secondary sources Monografie a zborníky ako celok/ Monographs

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013.

MASKALÍK, Alex. *Elita armády. Čs. vojenská generalita 1918 – 1992*. Banská Bystrica : HWSK, 2012.

ŠTAIGL, Ján. – ŠTEFANSKÝ, Michal. *Vojenské dejiny Slovenska VI. (1945 – 1968)*. Bratislava : Magnet Press, 2007.

Vojenská a další opatření Československa v době povstání v Maďarsku na podzim 1956. Sborník dokumentů, 1. a 2. d., Praha : Historický ústav Armády České republiky, 1993.

Vojenské osobnosti čs. vojenského odboje 1939 – 1945. Praha : Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Chapters in monographs, articles in journals

HANZLÍK, František. Velitelský sbor čs. armády na Slovensku jako objekt zájmu vojenského obranného zpravodajství v letech 1945 – 1948. In: *Vojenská historie*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 55 – 71.

HANZLÍK, František. K osudům důstojníků a vojáků armády Slovenské republiky koncem roku 1944 a v průběhu roku 1945. (Do nové armády nebo do sovětských gulagů?). In: *Válečný rok 1944*. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2001, s. 292 – 307.

HANZLÍK, František – VONDRÁŠEK, Václav. *Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945 – 1948*. Brno : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2006.

HAVLÍČEK, Jaroslav. Slováci v dôstojníckom zbore čs. brannej moci v rokoch 1945 – 1948. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*, Bratislava : Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, 1993, s. 196 – 213.

KINČOK, Branislav. Osoba Gustáva Husáka v politickom procese s Imrichom Karvašom a spol. In: *Pamäť národa*, 2018, roč. XIV, č. 4, s. 58 – 69.

KOLLÁR, Pavol. *Zbor dôstojníkov z povolania armády prvej slovenskej republiky /1939 – 1945/ (úvaha)*. Rukopis.

MASKALÍK, Alex. Riešenie otázky dôstojníkov armády bývalej Slovenskej republiky v čs. armáde po februári 1948. In: *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 4, s. 90 – 102.

MASKALÍK, Alex. Vyšší dôstojnícky zbor slovenskej brannej moci (1939 – 1945). Prehľady a štatistika. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 2, s. 91 – 126.

NESVADBA, František. *Charakter a poslání armády tzv. slovenského státu v letech 1944 – 1945*. In: *Historie a vojenství*, 1963, roč. XII, č. 1, s. 51.

PEJČOCH, Ivo. Propouštění bývalých příslušníků vládního vojska a slovenské armády z ČSLA v roce 1958. In: *Historie a vojenství*, 2008, roč. LVII, č. 3, s. 43 – 48.

ŠTAIGL, Ján. Slovenský národný prvok vo výstavbe dôstojníckeho zboru čs. armády v rokoch 1948 – 1970. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*, Bratislava : Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, 1993, s. 214 – 239.

ŠTAIGL, Ján. K niektorým otázkam existencie slovenských národných jednotiek v čs. armáde po druhej svetovej vojne. In: *Vojenské obzory*, 1996, roč. 3, č. 1, s. 119 – 129.

ŠTAIGL, Ján. K otázke zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore čs. armády po februári 1948. In: *Česko-Slovenská historická ročenka*, 1998, č. 3, s. 123 – 129.

O autorovi / About the author

Mgr. Alex Maskalík, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

e-mail: maskalikalex@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6640-0961>

ANOTÁCIE

PEJS, Oldřich. *KAPITOLY Z VOJENSKÉ HISTORIE*. Praha : Josef Ženka, 2025, 142 s. ISBN 978-80-88082-30-9.

V slovenskej vojenskej historiografii je meno Oldřicha Pejso dobre známe, najmä vďaka jeho viac ako dve dekády trvajúcej aktívnej spolupráci s vedeckým časopisom *Vojenská história*. Na stránkach uvedeného periodika publikoval početné a mimoriadne prínosné štúdie a materiály týkajúce sa slovenskej brannej moci z rokov 1939 – 1945. Brožovaná kniha *Kapitoly z vojenskej historie* bola vydaná súkromne v Prahe vo vydavateľstve Josefa Ženku. V zásade tematicky nadväzuje na jeho dovtedajšiu historiografickú produkciu. Obsahovo ju tvoria tri štúdie: Služba Nemcov v československé armáde po Mníchove, Pplk. gšt. Ferdinand Čatloš v čase slovenské autonómie a Nucený odchod českého vojenského personálu ze Slovenska.

V prvej štúdii sa autor zamerával na problémy spojené s ďalšou vojenskou službou príslušníkov nemeckej národnosti v československej armáde po tzv. mníchovskej dohode. Veľkou výhodou pri ich interpretácii bolo autorovo právne vzdelanie. Autor podrobne analyzuje opatrenia československej vojenskej správy v období tzv. druhej republiky, počínajúc vydaním vládneho nariadenia č. 217/1938 Sb. z. a n. o prepustení československých štátnych občanov nemeckej národnosti z vojenskej služby. To, ako uviedol autor, „dopadlo“ aj na dôstojníkov a rotmajstrov z povolania. Širšie poňatie problému umožnilo autorovi venovať sa aj otázke vojenskej služby príslušníkov maďarskej a poľskej menšiny i špecifikám vojensko-politickej situácie na Slovensku. Druhá publikovaná štúdia sa zaoberá vojenskou kariérou podplukovníka generálneho štábu Ferdinanda Čatloša v sledovanom období spomínanej druhej republiky. Čatloš najprv zastával funkciu styčného dôs-

tojníka československej armády vo vzťahu k slovenskej autonómnej vláde. Jeho menovanie bolo nielen začiatkom jeho kariérneho rastu, ale aj konfliktu s mimoriadne ambicióznym majorom Štefanom Jurechom. Osobitnou podkapitolou je otázka pôsobenia dôstojníkov československej armády – Slovákov pri Hlinkovej garde. Ďalej sa autor venuje Čatlošovmu vzťahu k otázke vojenskej kabinetnej kancelárie pri slovenskej vláde, o zriadenie ktorej požiadal predseda slovenskej autonómnej vlády Dr. Jozef Tiso divízneho generála Miloša Žáka už 10. novembra 1938. Mimoriadny problém aj v tejto záležitosti predstavovali pomerne nevyjasnené kompetencie pplk. Čatloša vo vzťahu k vlastným nadriadeným veliteľom. Autor si v tejto súvislosti ďalej všima aj samotnú situáciu dislokovaných vyšších vojenských jednotiek na Slovensku, plány slovenských autonomistov s nimi a s tým spojené úvahy o slovenskom národnom vojsku, pričom končí menovaním Ferdinanda Čatloša na post ministra národnej obrany v slovenskej vláde 14. marca 1939. Tretia – posledná štúdia je venovaná nútenému odchodu českého vojenského personálu zo Slovenska, ktorý začal po spomínaných štátoprávných zmenách, pričom jeho drvivá väčšina opustila územie Slovenska v priebehu niekoľkých nasledujúcich mesiacov. Na anotovanej knihe je mimoriadne cenný najmä český pohľad na vytýpané udalosti týkajúce sa Slovenska. Pozícia autora mu umožňuje uchopiť tieto historické momenty najmä cez politické príčiny procesov, ktoré začali už pred rozpadom Česko-Slovenska v marci 1939. Význam publikovaných štúdií nijako neznižujú drobné jazykové chyby (najmä stylistické), ktoré unikli redakcii vydavateľa.

Peter Chorvát

ДЕВИЋ, Немања. ПАРТИЗАНИ У СРБИЈИ 1941 : ОСЛОБОДИЛАЧКИ ИЛИ РЕВОЛУЦИОНАРНИ РАТ? Београд : Институт за савремену историју, 2021, 356 стр., илустр., ISBN 978-86-7403-254-1.

Autor Nemanja Dević patří mezi mladé srbské historiky (nar. 1989). Jeho zájmem je historie srbského národa v druhé světové válce. Kniha *Partyzáni v Srbsku 1941: Osvobozenecká nebo revoluční válka?* má dokumentovat, jak byla komunistická revoluční válka v roce 1941 líčena jako národně-osvobozenecký boj, a zdalipak v 21. století mohou být srbsští partyzáni integrováni do srbského národního narativu o druhé světové válce.

První kapitola *Okupace, KPJ a přípravy na odboj v Srbsku* (s. 17 – 59) se zabývá postavením Komunistické strany Jugoslávie (KPJ) v Srbsku v podvečer druhé světové války, nevyhýbá se ani její činnosti po převratu 25. března 1941, kdy komunisté nebyli vůdčími osobami, ani nejpočetnější skupinou mezi demonstranty na ulicích Bělehradu, ale ukázali, že jsou způsobilí protesty politicky využít. Jejich vůdce Josip Broz Tito však srbské komunisty kritizoval, že předčasně reagovali a postavili se na jednu ze stran „imperialistického boje“ a zachvátila je netrpělivost a předčasně zvěsti o revoluci. Cíl byl jasný: boj proti zavlečení Jugoslávie do imperialistické války na straně Velké Británie a Francie, boj proti přistoupení Jugoslávie k paktu Tří a proti kapitulaci armády, boj za vytvoření nové národní vlády v Jugoslávii, do níž by vstoupila i komunistická strana. Autor charakterizuje komunistickou stranu po porážce Jugoslávie v dubnu 1941 jako jedinou politickou organizaci, která zůstala dobře organizovaná a schopná ozbrojeného odboje, na rozdíl od jiných politických organizací, které se rozpadly nebo byly zakázány a během války nevyvíjely žádnou aktivitu. Po napadení Sovětského svazu a jeho vstupu do války přijalo komunistické vedení rozhodnutí, že v Srbsku je možné zahájit ozbrojený boj pod

vedením komunistické strany, tedy ještě ne všeobecné povstání.

Druhá kapitola *Složení prvních partyzánských oddílů v Srbsku 1941* (s. 60 – 91) nejprve ukazuje, jak německá okupační moc za pomoci domácích policejních sil zatýkala v červnu 1941 osoby označené za komunisty a levičáky (713 osob). Autor se následně soustředil na formování a složení prvních partyzánských oddílů v červenci a srpnu 1941. Pojem partyzán a partyzánský oddíl byl převzat z telegramu Kominterny jako nejvhodnější název pro povstalice, odlišující se od pojmu četnik, který využívalo konkurenční srbské odbojové hnutí. Partyzánské velení pak opouštělo i název revoluční, který nahradilo pojmem národně-osvobozenecký v zájmu politiky „národní fronty“. První ozbrojené skupiny se objevily koncem června a první partyzánské oddíly počátkem července, takže v období červenec – srpen 1941 vzniklo na 23 oddílů s 2000 – 2500 ozbrojenými příslušníky. Velitelský sbor však byl různorodý a nevyrovnaný, štáb měl tvořit velitel, jeho zástupce, politický komisař, jeho zástupce, stranický tajemník. Veliteli se stali předváleční komunisté, stranické vedení by v čele oddílů rádo vidělo ty, kteří mají nějaké vojenské zkušenosti, důstojníky a poddůstojníky, aktivní i záložní, nebo ty se zkušenostmi ze španělské občanské války. Vzhledem k tomu, že se dochovalo několik zápisů o formování prvních oddílů, může se autor zabývat konkrétními okolnostmi jejich vzniku. Komunistická strana se pak zaměřila na spolupráci s rolnickou levicí a na získání rolníků na svou stranu. Nábor do oddílů přinesl jejich převahu v početním stavu, takže komunistů zde byla jen třetina. Pobyt v lesích bez větších akcí vnašel však do jejich řad samovůli a nedisciplinovanost, nejčastěji tam, kde oddíl neměl přísně vojenský charakter a jasný velitelský sbor.

Třetí kapitola *Podněcování občanské války a útoky na německé síly v létě 1941* (s. 92 – 135) uvádí, že srbské vesnice, zvláště v horských podmínkách na západě země, byly prakticky izolovány od hlavního města, od ostatních měst, od vlivu politických elit

a sdělovacích prostředků, takže přísun informací o válečných novinkách byl pomalý a nespolehlivý, pohyb obyvatelstva byl minimální a omezen na okolní vesnice a okresní sídla. Příchod ozbrojených příslušníků odboje vedl zpočátku k sabotážím na železničních tratích, mostech, dolech, dochází k prvním srážkám s domácími kolaboranty jako počátek občanské války pod hesly vypořádat se bez sentimentu s pátou kolonou, donašeči, konfidenty, zrádci, kulaky, reakcionáři. V průběhu srpna přišly první útoky na městečka a města, které vyvolaly první srážky s Němci a jejich odvetné akce vůči civilnímu obyvatelstvu. Srbské síly spolupracující s Němci měly zajistit pacifikaci okupované země a tlakem na obyvatelstvo docílit klidu a pořádku, kolaborace byla chápána jako existencionální, zajišťující přežití srbského národa. V září ale přišla druhá vlna povstání v Srbsku, která umožnila vytvářet svobodná území. Objevil se však revoluční teror, který kulminoval v říjnu.

Čtvrtá kapitola „*Užická republika*“ : *vytváření a uspořádání svobodného území v Srbsku* (s. 136 – 168) přináší údaje o akcích partyzánů, kteří od července podnikli 235 větších útoků na dopravní objekty a při nich zničili 43 mostů o větší nosnosti, čtyři viadukty a tunely, zapálili pět hangárů s letadly a pět lodí. Největším úspěchem bylo obsazení měst Užice s textilním a zbrojním závodem a filiálkou Srbské národní banky a Čačak a dalších míst v západním a středním Srbsku a části Šumadije pod Bělehradem, celkem v 30 okresech, což představovalo 15 000 km² s 1 050 000 obyvateli. Vytvořila se možnost ustanovit vlastní správu osvobozeného území, kterému se dostalo, bez rozdílu toho, kdo území osvobodil, synonymum „Užická republika“. Další území totiž osvobodily síly ravnogorského hnutí srbských četníků pod vedením plk. gšt. Dragoljuba Mihailoviće, které spolu s partyzány utvořily ve většině osvobozených míst dvojí civilní správu a podělily se o moc. Probíhala však i násilná mobilizace, po níž partyzánské oddíly často dosáhly stavu 1000 – 1500 příslušníků, ale také první rozbroje,

kdy ozbrojení rolníci likvidovali jejich vedení a pak napadli komunisty a jim věrné příslušníky. Další ztráty přišly v bojích s Němci a kolaborujícími srbskými silami. Upevnila se ale partyzánská moc v Užici, kam se přemístilo komunistické vedení, kde se vytvářely nové národně-osvobozenecké orgány, vycházel tisk, pěstovala se kultura. Období září – listopad 1941 je možné považovat za čas vzestupu a za zenit partyzánského odboje v Srbsku.

Pátá, nejrozsáhlejší kapitola *Postavení proti sobě v nevhodnou dobu : od spolupráce ke konfliktu s vojensko-četnickými oddíly v roce 1941* (s. 169 – 262) seznamuje čtenáře se zrodem srbských vojensko-četnických oddílů ravnogorského hnutí, které zpočátku spolupracovaly s partyzánskými oddíly v zájmu osvobozeneckého boje proti okupantům. Komunisté začali četnické oddíly rozlišovat na četnické oddíly pod vlivem Koste Pećanace, který se dostal na cestu kolaborace a spolupráci s komunisty zcela odmítal, a na vojensko-četnické oddíly Draži Mihailoviće. Nedařilo se však překonat politické rozdíly, kdy na jedné straně komunisté považovali četníky za zastánce starého systému, kapitalisty, sluhy Londýna a na druhé straně mnozí četníci s komunisty nechtěli nic mít. Němečtí okupanti si situaci vyhodnotili tak, že Mihailović je proti komunistům, ale nepřeje si občanskou válku. Obě strany se staly konkurenty, ale to jim nebránilo v tom, aby nadále probíhaly porady o společných akcích. Mezi nimi nejvýznamnější se ukázala porada za účasti Josipa Broze Tita a Draže Mihailoviće 19. září. Vytvořit společný hlavní štáb se však nepodařilo, společné akce proti okupantům ano. Němci odpověděli krvavou brutalitou, za zabitého nebo raněného Němce postříleli 100, resp. 50 Srbů, vypalovali vesnice, deportovali obyvatele. Ztráty civilního obyvatelstva se odhadují na 17 – 20 tisíc osob. Mihailović proto chtěl přejít na strategii pasivního odporu vůči okupantům. Již od září začaly první boje mezi partyzánskými oddíly a různými oddíly četníků Pećanace a pak Mihailoviće.

Autor vypočítáva a približuje každý z nich. Boje donutily obe strany k osobnému rozhovoru Tita a Mihailoviče 26. října. Jednání bylo úspěšné, ale nepodařilo se dohodnout věci uskutečnit. V okolí Mihailoviče se utvořily dva tábory, jeden chtěl pokračovat ve spolupráci s partyzány a druhý, který se přiklání na stranu srbských nacionalistických sil a tíhl tak k jednotě srbských nacionalistů a k zúčtování s komunistickým odbojem, který pouze skrýval své revoluční ambice. Oboustranné boje pokračovaly, akcelerovaly po výbuchu muniční továrny v Užici. Autor postupně přináší konkrétní poznatky o významných srážkách, o začátku občanské války, o eskalaci násilí, o porážkách zajatců. Některé oddíly obou stran se vymkly kontrole. Část velitelů četníků se postavila proti Mihailovičovi a přešla na stranu srbských kolaborantů a nechala se tzv. legalizovat. Mihailovič jednal i s německými důstojníky, kteří však požadovali bezpodmínečnou kapitulaci. Jugoslávská vláda v emigraci uznala 15. listopadu 1941 Mihailoviče za vůdce národního odboje v Jugoslávii. Tito pod tlakem Moskvy nabídl jeho četníkům příměří a ukončení občanské války. Podařilo se 20. listopadu dohodnout společnou linii pro pokračování boje proti okupantům a národním zrádcům.

Šestá kapitola *Porážka povstání a represálie* (s. 263 – 315) se zabývá ofenzivou německých okupantů a srbských kolaborantů, která přivedla porážku povstání. Společný boj partyzánů a četníků byl ze strany Mihailoviče odmítnut, neboť považoval boj se silnými německými silami za nemožný a v nově nastalé situaci považoval za nezbytné rozpustit oddíly a přejít na odboj s menší intenzitou. V partyzánském štábu zavládla panika, dezorganizace, chaos, vedení se nemohlo shodnout, jak dále postupovat. Během 1. prosince opustil partyzánský štáb německou okupační zónu a přes Uvac přešel do italské okupační zóny. Zatím v Srbsku rozpoutali Němci rozsáhlé represálie. Po porážce partyzánů obrátili Němci svou pozornost na Mihailoviče a jeho „nacionalisty“, ale ten koncem listopadu

a počátkem prosince rozpustil většinu svých oddílů, takže německá „operace Mihailovič“ vyšla většinou naprázdno. Část četníků se odhodlala vstoupit do kolaborujících srbských ozbrojených oddílů, aby přečkala zimu, jejich velitelé přecházeli do ilegality. V epilogu (s. 316 – 330) autor obecně shrnuje události v Srbsku v roce 1941 a přimlouvá se za to, aby byly uznávány oba osvobozenécké odboje, partyzánský a četnický. Autor zdůrazňuje, že povstání by nemělo být chápáno jako výlučně partyzánské nebo četnické, ale jako všesrbské a vlastenecké, s akcentem na chrabré osvobozenécký boj a utrpení srbského národa.

Oldřich Pejs

RODWAY, Nicola et al. (eds.). *THE WORLD WAR I BOOK.* Londýn : Dorling Kindersley Limited, 2024, 336 s. ISBN 978-0-2416-3509-4.

S odstupem vyše 110 rokov od vypuknutia prvej svetovej vojny sa knižný trh neustále rozširuje o nové a nové publikácie o tomto globálnom konflikte. Aj keď už ani poslední účastníci zápolení z rokov 1914 až 1918 nie sú nažive, tematika Veľkej vojny je stále prítlačlivá. V britskom vydavateľstve uzrela koncom minulého roka svetlo sveta monografia popisujúca chronologicky vojenské udalosti z obdobia 1870 až 1923, pozostávajúca zo 7 kapitol a menného, miestneho i vecného registra.

Kapitola *Úvod ku konfliktu 1870 – 1914* popisuje vývoj od prusko-francúzskej vojny cez ďalšie konflikty v čase *fin de siècle* – vojnu japonsko-čínsku, rusko-japonskú, anglo-juhoafrickú, španielsko-americkú, taliansko-osmanskú, ako i 1. a 2. balkánsku. Autor sa zameriava aj na militaristický a mocenský vzostup zjednoteného Nemecka, existenciu samodržavia v Rusku a „*balkánsky sud s prachom*“. V tejto súvislosti nasleduje text o skomierajúcej Osmanskej ríši ako „*chorom mužovi na Bospore*“, kde došlo v roku 1913 k ustanoveniu „*vlády 3 pašov*“ z Výboru jednoty a pokroku (CUP).

V rámci „*hier o Afriku*“ európskych koloniálnych mocností je spomenutý Berlínsky kongres z rokov 1884 až 1885, ako aj prvé letecké bombardovanie z 1. 11. 1911, keď taliansky ppor. Giulio Gavotti z lietadla *Taube* zhodil bomby na osmanské jednotky blízko Tripolisu. Veľmoci starého kontinentu sa zaradili do dvoch protichodných blokov – Dohody (*Entente cordiale* – Francúzsko, Veľká Británia, Rusko) a Trojspolku (*Dreibund* – Nemecko, Rakúsko-Uhorsko, Taliansko). Z predvojnových vízií budúcich nepriateľov sú priblížené nemecký Von Schlieffenov plán, francúzsky Plan XVII či rakúsko-uhorské plány B a R. Samotnému konfliktu predchádzala bližšie popísaná zámienka – sarajevský atentát na habsburského následníka trónu arcivojvodu Františka Ferdinanda d'Este Rakúskeho a jeho manželku z 28. 6. 1914.

Prvý rok konfliktu je opísaný v kapitole *Začiatok vojny 1914*, ktorá je uvedená vzájomným vyhlasovaním si vojny medzi zúčastnenými štátmi. Najlepšie pripravené na konflikt boli ozbrojené sily Nemecka s 800 000 aktívnymi vojakmi a 3 500 000 záložníkmi. Vpád Nemcov do Belgicka prišiel len v prvom mesiaci smrť až 5 000 belgickým civilistom, armáda tohto štátu mala pritom len 117 000 vojakov. Podrobne sú zo západného frontu popísané bitky na hraniciach či obsadenie severného Francúzska nemeckým vojskom po okupovaní väčšiny Belgicka. Straty na živej sile boli enormné, u nápadne oblečených Francúzov predstavovali 22. augusta 1914 na východných hraniciach až 27 000 mŕtvych, čo bolo najviac francúzskych padlých za deň počas celej Veľkej vojny. Pomoc napadnutým v podobe Britských expedičných síl (BEF) marš. Johna Frencha prišla spoza kanála La Manche, Veľká Británia pri vypuknutí konfliktu disponovala len 250 000 profesionálnymi vojakmi a 200 000 rezervistami. V auguste 1914 tak proti sebe stálo na západnom fronte rovnaké množstvo divízií: na jednej strane 78 nemeckých (z toho 4 jazdecké) a na druhej strane 67 francúzskych (10 jazdeckých), 6 belgických

(1 jazdecká) a 5 britských (1 jazdecká). Zvýraznené je víťazstvo Francúzska v bitke na Marne zo septembra 1914, po ktorej francúzsky vrchný veliteľ gen. Joseph Joffre získal 12 000 nemeckých zajatcov. Úspechu dohodových vojsk napomohla aj rekvirácia 1 000 súkromných vozidiel armádou, 600 z nich bolo taxíkov. V dôsledku porážky nahradil gen. Helmutha von Moltkeho na poste náčelníka nemeckého Veľkého generálneho štábu gen. Erich von Falkenhayn. Bližšie je v súvislosti s následnou statikou bojov a vznikom zákopovej vojny popísaný „*beh k moru*“ bojujúcich krajín. Podrobne sa možno oboznámiť aj s priebehom 1. bitky na Aisne a 1. bitky pri Ypres. Zo západného frontu je aj poznámka o uzatvorení „*Vianočného príméria*“ medzi znepriatelenými vojakmi z oboch vojenských blokov. Dianie na východnom fronte je zvýraznené predovšetkým víťazstvom Nemcov nad Rusmi pri Tannenbergu z augusta 1914, ktoré stálo cársku ríšu až 90 000 zajatcov; koncom vojny sa pritom v Nemecku nachádzalo celkovo až 2 400 000 zajatých bojovníkov Dohody. Boje Rakúsko-uhorskej armády sú popísané z priebehu zápelení na severovýchodnom fronte proti Rusku i balkánskom fronte proti Srbsku a Čiernej Hore. Mimoeurópske bojiská predstavujú kaukazský, mezopotámsky a palestínsky front Osmanskej ríše, ako i boj nemeckých koloniálnych síl v Afrike. Bojov sa zúčastnilo až 2 500 000 Afričanov, z toho 1 000 000 ako vojaci a ostatní ako nosiči či pomocné sily. Z predmetného počtu asi 150 000 domorodcov prišlo o život, najdlhšie z koloniálnych jednotiek pritom nemecké Schutztruppen pod velením gen. Paula von Lettow-Vorbeck („*Leva z Afriky*“) bojovali vo východnej Afrike do novembra 1918. Z bojov v Oceánii zaujme ešte dlhší zápas nemeckej jednotky kpt. Hermanna Detznera na Novej Guiney (Zem cisára Viliama), ktorá kapitulovala až v januári 1919. V novembri 1914 kapituloval pred japonským výsadbom guvernér nemeckej koncesie v čínskom Kiau-čou. Samotná Čína vyhlásila vojnu Nemecku až po potopení francúzskej pasažierskej lode

s čínskymi občanmi nemeckou ponorkou 17. februára 1917. Konflikt na mori zahŕňal blokádu nemeckého pobrežia Dohodou, ponorkovú i krížnikovú vojnu Berlína a napokon najväčšiu námornú porážku Británie od roku 1812 od Nemcov v bitke pri Coroneli z 1. 12. 1914. V rámci „*Tajnej vojny*“ pôsobili v bojujúcich štátoch jednotky špionáže ako Abteilung III b v Nemecku, Deuxième Bureau vo Francúzsku, MI5 vo Veľkej Británii, Evidenzbureau v Rakúsko-Uhorsku, Ochrana v Rusku či Administration de la Sûreté Publique v Belgicku.

Kapitola *Mŕtvy bod 1915* predstavuje patovú situáciu bez väčších územných zmien predovšetkým na západnom fronte v druhom vojnovom roku. Konflikt sa v tomto období prejavil ako opotrebovanie a materiálová náročná vojna, pri absencii mužov v zázemí napríklad v nemeckých továrňach pracovalo cez vojnu 1 400 000 žien a v britských až 2 000 000 predstaviteľiek nežného pohlavia, v tých francúzskych zase 200 000 robotníkov z kolónií. Vojna zvyšovala nároky na financie nevyhnutné na jej vedenie, dňa 28. 9. 1915 napríklad poskytl USA Francúzsku a Británii vojnovú pôžičku v sume 500 000 000 dolárov. Celkové zadĺženie dohodových krajín voči Spojeným štátom americkým predstavovalo 2 250 000 000 dolárov. Civilní štátni občania nepriateľských štátov sa nevyhli internácii, koncom vojny tak bolo v internáčnych táboroch umiestnených až 800 000 cudzincov z krajín protivníkov. V druhej bitke pri Ypres v apríli 1915 boli Nemcami masovo použité chemické zbrane, ktoré prvýkrát v podobe granátov s etylbromacetátom (slzným plynom) aplikovali v bojoch Francúzi už v auguste 1914. Letecká vojna sa začala bombardovaním belgického Liège Nemcami už 6. augusta 1914, okrem lietadiel a balónov Nemecko disponovalo aj 115 vzducholoďami. Úspechmi Berlína bolo aj „*Fokkerovo upratovanie oblohy*“ od leta 1915 či „*krvavý apríl Dohody*“ z roku 1917. Aj najúspešnejšie eso vojny, ryt. Manfred slobodný pán von Richthofen, s 80 zostrelmi, bol príslušníkom vzdušných síl cisára

Viliama II. V tomto roku zmenilo strany Taliansko, ktoré v máji 1915 vstúpilo do vojny na strane Dohody proti Rakúsko-Uhorsku, úspešné v ofenzívach na rieke Soči však nebolo. Obdobne sa neúspechom skončila prvá výsadvková kampaň v dejinách — vylozenie Britov, Francúzov, Austrálčanov a Novozélandčanov na osmanskom poloostrove Gallipoli v apríli 1915, ktorú završilo opustenie tohto územia Dohodou v januári 1916. Fatálnou porážkou bola tiež kapitulácia 13 000 Britov v mezopotámskom meste Kút Al-Amara v apríli 1916 obkľúčenom Osmanmi od novembra 1915. Víťazstvá Rusov na kaukazskom fronte v období 1915 až 1916 boli zmarené po prímerí z roku 1917, osmanskej Kaukazskej islamskej armáde sa koncom vojny podarilo 15. 9. 1918 dobyť aj azerbajdžanskú metropolu Baku. Tragédiou arménskeho národa sa stalo vyvraždenie 1 500 000 jeho príslušníkov na území Osmanskej ríše, uznané desiatkami štátov sveta za genocídu. Na východnom fronte spektakulárne uspeli Centrálné mocnosti v ofenzíve Gorlice-Tarnów začatej v máji 1915 po velení nemeckého gen. Augusta von Mackensena, keď sa ruské vojská stiahli v rámci „Veľkého ústupu“ stovky kilometrov na východ. Ďalším triumfom Ústredných mocností bolo obsadenie Srbska na jeseň 1915, keď sa k Nemecku a Rakúsko-Uhorsku pripojilo tiež Bulharsko, začiatkom nasledujúceho roka došlo aj na okupáciu Čiernej Hory. Naopak minimálne zisky priniesli dohodové ofenzívy na západnom fronte pri Artois a Loose v septembri až novembri 1915.

Názov *Totálna vojna 1916* evokuje skôr obdobie druhej svetovej vojny, napriek tomu je osadená do časov gigantických bitiek s ohromnou materiálnou aj personálnou náročnosťou. Veľké územné zmeny frontu nenastali ani po najdlhšie trvajúcej bitke konfliktu pri Verdune, odohrávajúc sa celých 302 dní. Padlo v nej 300 000 francúzskych a nemeckých vojakov, pomoc Francúzom zabezpečovalo aj 6 000 nákladných áut dopravujúcich vojakov i zásoby po Svätej ceste (*Voie Sacrée*). Nemci v bitke

strieľali z diel vzdialených až 120 km od bojiska, spolu nepriateľské strany vystrieľali 60 000 000 delostreleckých nábojov. Ešte väčšie straty predstavovala bitka pri Somme, kde len v prvý deň britskej ofenzívy 1. júla 1916 padlo takmer 20 000 Britov, čo predstavuje najkrvavejší deň Británie v tejto vojne. Celkovo sa počet padlých, zranených a zajatých Nemcov, Francúzov a Britov v tejto bitke, v ktorej boli prvýkrát do bojov zapojené tanky, odhaduje na 1 200 000. V apríli 1916 vypuklo v Írsku „*Veľkonočné povstanie*“ za oslobodenie Írov spod nadvlády Veľkej Británie. V najväčšej námornej bitke konfliktu pri Skagerraku z mája – júna 1916 získali taktické víťazstvo Nemci, na strane Británie boli zaznamenané väčšie straty lodí i námorníkov. Na východnom fronte k čiastočnému posunu bojovej línie na západ prispela v júni až septembri 1916 ruská Brusilovova ofenzíva, pod vplyvom ktorej vstúpilo do konfliktu na strane Dohody i Rumunsko. Väčšina jeho územia však bola do konca roka obsadená armádami Štvorspolku, a to vrátane metropoly Bukurešti. V júni 1916 vypuklo na území Osmanskej ríše arabské povstanie vedené šerifom z Mekky Husseinom bin Alím. Rok 1916 priniesol aj výmenu vojenských veliteľov hlavných bojujúcich štátov – na poste náčelníka Veľkého generálneho štábu Nemecka nahradil gen. E. von Falkenhayna marš. Paul von Hindenburg und von Beneckendorff, novým francúzskym vrchným veliteľom sa po marš. Josephovi Joffrem stal gen. Robert Nivelle.

Kapitola *Revolúcia a vyčerpanie 1917* opisuje prekotné územné zmeny v uvedenom roku najmä na východnom a juhozápadnom fronte, ako aj zapojenie sa ďalších štátov sveta do konfliktu. Už februárová revolúcia v Rusku zmietla v marci 1917 cárske samoderžavie a nastolila Dočasnú vládu na čele s kniežaťom Georgijom Lvovom. V dôsledku neobmedzenej ponorkovej vojny zavedenej Nemeckom od 1. februára 1917 a nemeckej ponuky Mexiku na znovuzískanie území odstúpených v prospech USA vstúpili do vojny na strane Dohody v aprí-

li 1917 Spojené štáty americké, prví vojaci vyslaní Washingtonom sa vylodili vo Francúzsku 27. júna 1917. Z mierovej armády so 135 000 príslušníkmi sa ozbrojené sily USA zvýšili do konca vojny na 2 800 000 vojakov, 350 000 z nich patrilo k Afroameričanom. Nemecká ríša disponovala počas konfliktu 335 ponorkami, z ktorých 178 sa zo svojich misií nevrátilo. Celková strata lodného priestoru Dohody v dôsledku ich činnosti predstavovala viac než 11 000 000 BRT, z toho 3 600 000 BRT v Stredozemnom mori. Najúspešnejším ponorkovým veliteľom oboch svetových vojen sa stal Lothar von Arnault de la Perière so 195 potopenými loďami. K zásadnej zmene frontovej línie na Západe neprispeli ani bitka pri Arrase a Nivellova ofenzíva z apríla až mája 1917, po ktorej gen. R. Nivella nahradil na poste francúzskeho vrchného veliteľa gen. Henri Philippe Pétain. Rezíduom neúspešnej ofenzívy boli aj vzbury vo francúzskej armáde. Po ich potlačení bolo 629 vojakov odsúdených na trest smrti, vykonaný bol u 49 z nich. Na západnom fronte sa odohrávala tiež „*podzemná vojna*“ minérov a ženistov, jej súčasťou bola tiež bitka pri Mesines z júna 1917. K prelomu juhozápadného frontu nedošlo ani po 10. a 11. talianskej ofenzíve na Soči z mája až septembra 1917. Naopak výrazný posun línie až o 150 km do hĺbky územia Talianska priniesla úspešná ofenzíva Rakúsko-Uhorska a Nemecka pri Kobaride (12. bitka pri Soči) z októbra 1917, počas ktorej sa Centrálnym mocnostiam vzdalo 265 000 talianskych vojakov. Minimálne zmeny v bojovej línii na východnom fronte nastali po poslednej ruskej Kerenského ofenzíve z júla 1917, následne sa ruská armáda v dôsledku vzbúr a dezercii rozpadla. Veľké zmeny nenastali ani na solúnskom fronte, kde sa v boji proti silám Štvorspolku, predstavovaných predovšetkým Bulharskom, k dohodovým armádám pripojila v roku 1917 aj kráľovská vláda Grécka. Ku krvavým zápoleniam tohto obdobia patrili aj bitky pri Passchendaele (3. bitka pri Ypres) z júla až novembra 1917 na flámskom bojisku či pri Cambrai z no-

vembra - decembra 1917. Z mimoeurópskych bojísk je spomenutý vpád nemeckých koloniálnych síl do Portugalskej východnej Afriky v novembri 1917 a obsadenie osmanského Jeruzalema Egyptskými expedičnými silami (EEF) v decembri 1917. Práve koncom roka bolo na východnom fronte uzatvorené v Brest-Litovsku prímerie medzi Štvorspolkom a Ruskom.

Predposledná kapitola *Víťazstvo a porážka 1918* je uvedená 14 bodmi mierového návrhu amerického prezidenta W. Wilsona, mier však bol zatiaľ uzatvorený len s porazeným Ruskom v Brest-Litovsku 3. marca 1918. Po víťazstve na Východe presunuli Nemci 33 svojich divízií na západný front, kde v marci 1918 začali jarnú ofenzívu (*Kaiserschlacht*), počas ktorej sa dostali na vzdialenosť len 56 km od Paríža. Do čela spojených dohodových síl na Západe bol v marci 1918 ustanovený ako generálissimus francúzsky marš. Ferdinand Foch, zvratom v nemeckom útoku sa stala 2. bitka na Marne z júna 1918. V bitke pri Amiens došlo v auguste 1918 k „čiernemu dňu nemeckej armády“ (8. 8. 1918) s 12 000 zajatými cisárskymi vojakmi. Na úspechu dohodových vojsk z bitky pri Saint-Mihiel zo septembra 1918 i prelomení Hindenburgovej línie (*Siegfriedstellung*) sa podieľali výrazne už aj Americké expedičné sily (AEF) gen. Johna Pershinga. Po ďalšej ofenzíve Dohody Meuse-Argonne zo septembra až novembra 1918 došlo k podpisu prímeria s Nemeckom v Rethondes pri Compiègne 11. 11. 1918, čím sa prvá svetová vojna skončila. Už predtým podpísali zo štátov Štvorspolku prímerie Bulharsko 29. 9. 1918 v Solúne, Osmanská ríša 30. 10. 1918 v Mudrose a Rakúsko-Uhorsko 3. 11. 1918 vo Villa Giusti pri Padove.

Záverečná kapitola *Vojna, ktorá skončila všetky vojny ? 1919-23 a ďalej* sa týka udalostí nasledujúcich po ukončení svetového globálneho konfliktu. Ešte v priebehu vojny svet zasiahla pandémie španielskej chrípky, na následky ktorej zomrelo v období 1918 – 1919 až 100 000 000 ľudí, z toho 16 700 000 v Indii (5 % tamtojšej populácie). Z ďalších

chorôb sa vysokou mortalitou vyznačoval týfus, ktorý len na východnom fronte zahubil 3 000 000 ľudí. Od januára 1919 do augusta 1920 sa na parížskych predmestiach odohrávala mierová konferencia, ktorej výsledkami boli mierové zmluvy s Nemeckom z Versailles, s Rakúskom zo Saint-Germain-en-Laye, s Bulharskom z Neuilly sur Seine, s Maďarskom z Veľkého Trianona a s Osmanskou ríšou zo Sèvres. Mierové zmluvy však nepodpísala Čína a napriek podpisu ich neratifikovali USA, ktoré v roku 1921 uzatvorili separátne mierové zmluvy s Nemeckom i Rakúskom. Došlo aj k zriadeniu celosvetovej Spoločnosti národov so sídlom v Ženeve. V povojnovom období bola snaha odsúdiť nemeckého cisára Viliama II., organizátorov a vykonávateľov genocídy Arménov v Osmanskej ríši či veliteľov nemeckých ponoriek. no výsledkom trestných konaní vrátane Lipských procesov z roku 1921 boli zväčša oslobodenia obžalovaných či ich odsúdenia len na kratšie tresty odňatia slobody. Aj keď svetová vojna už skončila, vo svete pokračovali ďalšie ozbrojené konflikty ako ruská občianska a intervenčná vojna, írsky občianska vojna, rusko-poľská vojna a grécko-turecká vojna. V medzivojnovej epoche dochádzalo aj ku vzniku diktatúr a totalitných režimov, v Taliansku sa v roku 1922 etabloval fašistický režim premiéra Benita Mussoliniho a v Nemecku o rok neskôr predstavoval neúspešný pokus o prevrat Hitlerov-Ludendorffov puč.

Anotovaná publikácia poskytuje podrobný, sčasti až encyklopedický pohľad na vojnový konflikt z rokov 1914 až 1918. Čitateľovi približuje geopolitické aj hospodárske súvislosti vojny a je vhodne doplnená dobovými fotografiami, grafmi a tabuľkami. Aj pre uvedenie množstva doposiaľ nepublikovaných faktografických údajov možno túto monografiu čitateľskej verejnosti vrátane záujemcov o dejiny prvej svetovej vojny vrelo odporučiť.

Rudolf Manik

SANDER, Friedrich. *DENÍKY NĚMEC-KÉHO TANKOVÉHO VELITELE*. Ed. Schäfer, Robin; z angl. orig. přel. Tumis, Stanislav. Český Těšín : Víkend, s. r. o., 2023, 390 s., fotogr. ISBN 978-80-7433-385-9.

Jedinečnosť denníkov nemeckého poručíka a veliteľa tanku Friedricha Sandera spočíva v tom, že na rozdiel od memoárov vyšších nemeckých veliteľov popisuje vojnovú realitu z bezprostrednejšieho uhla pohľadu. Napriek tomu, že bolo prísne zakázané nosiť osobné zápisky na frontovú líniu, kde by sa mohli ocitnúť v rukách nepriateľa, uvádzať mená, konkrétne miesta, kritizovať režim alebo armádu, podrobne písať o vojenských záležitostiach, Sander sa nezdržal kritiky svojich kamarátov, priamych nadriadených, celkového vedenia vojny ani kritických politických komentárov. Kritizuje tiež Adolfa Hitlera a Josepha Goebbelsa, a to napriek osobnej nacionálno-socialistickej orientácii a angažovanosti. Bol členom Hitlerjugend, v osemnástich rokoch vstúpil do NSDAP a SS, v roku 1937 ho odvedli k povinnej vojenskej službe. Najskôr bol vycvičený ako radista novozriadeného 11. tankového pluku, potom ako vodič tanku, strelec tanku a veliteľ. Zúčastnil sa anexie Sudet, avšak ťaženia na Poľsko, Holandsko a Francúzsko sa ako vojak náhradného práporu pluku nezúčastnil a zostal s posádkou v Nemecku.

Prvú kapitolu tvoria zápisky zaznamenané od 21. apríla 1938 do 24. januára 1939. V období bojovej nečinnosti – na domácej dovolenke, počas pobytu v okupovanom Francúzsku na jar 1942 a podobne, si Sander robil zápisky len výnimočne. Primárnu časť jeho denníkov sa vzťahuje na východné ťaženie proti ZSSR. Začína popisom dní od 17. júna 1941 – pripravami a presunom 11. tankového pluku, tvoriaceho jadro jednej z najlepších Hitlerových obrnených formácií – 6. tankovej divízie. Po prekročení hraníc opisuje defilé úspešných bojov, keď napriek počiatočnému odporu nemecká armáda prešla za tri týždne 800 kilometrov

nepriateľského územia a otvorila si cestu na Leningrad, kde však narazila na silný a odhodlaný odpor. Vyčerpanému a nedostatočne zásobenému vojsku skupiny armád Sever bolo nariadené na mesto neútočiť, ale ho obkľúčiť. 6. tanková divízia bola preveľená do skupiny armád Stred, aby sa pripojila k útoku na Moskvu.

Sanderov pluk bojoval so zastaranými ľahkými tankami PZ 35(t), vyrobenými ešte v medzivojnovom Československu. Často musel riešiť ich prevádzku, keďže boli poruchové a poddimenzované, a jednotky zároveň nedisponovali dostatočnými náhradnými dielmi. V dôsledku veľkých bojových strát bol 11. tankový pluk dočasne spojený s 25. tankovým plukom do tankovej brigády, ktorá prelomila ruské línie severne od Vjazmy a prekročila Dneper. Už v novembri 1941 si Sander sťažoval, že jeho rota nedisponuje ani jedným bojovým tankom. Dočasne bol prevelený na miesto kuriéra, druhého dôstojníka GŠ a veliteľa zásobovania 6. tankovej divízie, čo mu umožňovalo dostatok príležitostí na pozorovanie a premýšľanie o situácii a živote za líniami. Na začiatku decembra už nemala k dispozícii ani jeden tank celá 6. tanková divízia.

Pri útoku na Moskvu mal Sander na čele nedostatočne vybavenej pešej rotы zabezpečovať obranu tylových línii. Taktika spálenej zeme, praktizovaná ustupujúcimi nemeckými vojskami, a brutalita voči nevinnému civilnému obyvateľstvu boli ťažko psychicky spracovateľné aj pre tak tvrdého muža, akým bol Sander. Uvedomoval si, že mnohé situácie sú neopísateľné. Ťažko znášal aj srdcervúce scény s ranenými spolubojovníkmi a kládol si otázku, koľko ešte vydrží.

V máji 1942 bol 11. tankový pluk prevelený na obnovenie do Francúzska a v novembri opäť nastúpil na východný front. Počas sovietskej ofenzívy medzi Donom a Doneckom bol poručík Sander koncom decembra ranený črepinou z granátu. Nasledovala dlhá hospitalizácia a rekonvalescencia, po ktorej bol prepustený ako neschopný frontovej služby. Posledný záznam je z 8. apríla 1943 z nemocnice v Osnabrücku-Haste.

Sanderove denníky sa zachovali v jedenástich zošitoch a v niekoľkých samostatných voľných listoch z ďalšieho zošita, ktorý vznikol v srbskom meste Niš v roku 1944, kde Sander pôsobil ako inštruktor v bojovej škole.

Svoje postrehy a prežívanie udalostí zaznamenával úhladným písmom nielen v čase odpočinku, ale napríklad aj v čase blížiaceho sa boja vo veži tanku. Mal prenikavé vnímanie, pozorovací talent, zmysel pre humor. Neodpustil si kritiku nemeckej stratégie a taktiky, popisuje tiež násilie a utrpenie, ktoré videl na oboch stranách frontu. Často sa vracia k svojim padlým a raneným kamarátom, nevyhýba sa ani popisu nemeckého násilného zaobchádzania so sovietskymi zajatcami a civilnými obeťami. Ako tankista sa často vyskytoval nielen v prvej línii, ale aj za ňou, na území ovládanom nepriateľom, čo dokumentujú jeho výstižné opisy.

Sanderove zápisky nemali byť súčasťou nemeckej vojnovkej pamäti – písal ich pre svoju osobnú, prípadne rodinnú potrebu. Zaznamenávanie udalostí predstavovalo preňho určitú formu vyrovnávania sa s náročnými situáciami, ako aj prostriedok proti osamelosti a zúfalstvu. V kontraste s väčšinou vojnových memoárov, denníkov, autobiografií, ktoré zodpovedali politickým a spoločenským požiadavkám, sú denníky Friedricha Wilhelma Sandera autenticky úprimné. Predstavujú nekorigovaný pohľad mladého nacistického dôstojníka, ktorý vnímal nepriateľa – vojnového i civilného – optikou skreslenou nacistickou rasovou teóriou.

Denníky nemeckého poručíka dokresľuje množstvo fotografií, z ktorých síce asi polovica nemá popisky, napriek tomu však nespochybniteľne ponúkajú zaujímavý pohľad na východné ťaženie nemeckej armády z perspektívy tankistu 11. tankového pluku 6. tankovej divízie.

Božena Šedová

EVANS, J. Richard. *HITLER A KONŠPIRÁCIE. TRETIÁ RÍŠA V ZAJATÍ PARANOIDNEJ MYSLE*. Vydavateľstvo Hadart Publishing, 2021, 296 s. ISBN 9788099941336.

Richard J. Evans je anglický historik, ktorý prednáša moderné dejiny na univerzite v Cambridgei. Vo svojich knihách sa venuje nemeckým dejinám 20. storočia, predovšetkým problematike Tretej ríše. Autor sa v knihe zaoberá konšpiračnými teóriami a alternatívnymi faktami, ktoré sa spájajú s dejinami Tretej ríše.

V každom období sa nanovo objavujú už vyvrátené a nepodložené konšpirácie, ktorým sa vierohodnosť snažia dodať údajne novoobjavené dôkazy či odlišné interpretácie historických udalostí. Treba však brať do úvahy aj to, že nie všetky konšpiračné teórie sú automaticky nesprávne.

Konšpirační teoretici väčšinou poukazovali na existenciu skupiny sprisahancov, ktorí v tajnosti plánovali uskutočniť protizákonný čin. V nacistickom Nemecku mal Goebbels na starosti štátnu propagandu, ktorá produkovala množstvo falošných správ. Cieľom bolo, aby Hitler mohol zavádzať verejnosť a odvieť pozornosť od svojich skutočných plánov.

Počas vojny armádni dôstojníci spolu so svojimi spojencami pripravili aj skutočné sprisahanie na zvrhnutie Hitlera, ktoré však vyvrcholilo neúspešným pokusom o atentát.

Kniha *Hitler a konšpirácie. Tretia ríša v zajatí paranoidnej mysle* je rozdelená do piatich kapitol, pričom v každej z nich sa autor zameriava na konkrétne konšpiračné teórie súvisiace s danou témou. Jednotlivým dejinným udalostiam sa venovali nielen seriózní historici, ale aj konšpirační teoretici.

Jednotlivé kapitoly majú názvy:

1. Boli *Protokoly* „oprávnením na genocídu“?
2. Vrazili nemeckej armáde v roku 1918 „dýku do chrbta“?
3. Kto podpálil Reichstag?
4. Prečo letel Rudolf Hess do Británie?
5. Utiekol Hitler z Bunkra?

V prvej kapitole sa autor zaoberá otázkami, či v prípade Protokolov nešlo len o antisemitský podvrh, kde vznikli, prečo sa šírili v takom rozsahu, a či sa stali hlavným impulzom, ktorý Hitlera inšpiroval k holokaustu. Skutočný názov dokumentu je *Zo správ sionských mudrcov o stretnutiach na prvom sionistickom kongrese v Bazileji v roku 1897* a protokol je v tomto zmysle chápaný len ako zápisnica. Podľa autorov konšpiračných teórií Protokoly odhaľujú skrytú „pravdu“, že za tragédie v svetových dejinách sú zodpovední Židia.

V druhej kapitole sa Evans zaoberá otázkou, či bola porážka Nemecka v prvej svetovej vojne len dôsledkom sprisahania. Práve sprisahanie malo v dôsledku prípravy a vypuknutia revolúcie na domácom fronte oslabiť nemecké ozbrojené sily. Teória o sprisahaní má tri verzie. Prvá verzia hovorí o porážke Nemecka v dôsledku rastúcich problémov a nedostatočného zásobovania, čo viedlo k nedostatku munície, potravín a iných základných tovarov. Druhá verzia sa zakladá na podkopení morálky armády socialistami, ktorí chceli uskutočniť demokratickú revolúciu, čo znamenalo zvrhnutie cisára a neschopnosť Nemecka ďalej pokračovať v bojoch. Tretia verzia pochádza z ultrapravicovej časti politického spektra, ktorá chápe socializmus a revolúciu ako vyjadrenie židovskej snahy o prevrat.

Tretia kapitola skúma osudnú noc z 27. na 28. februára 1933, keď vypukol požiar v budove Reichstagu. To sa stalo len niekoľko týždňov po Hitlerovom vymenovaní za ríšskeho kancelára. Požiar sa stal zámienkou na obmedzovanie občianskych slobôd, čo bolo prvým krokom k nastoleniu nacistickej diktatúry. Nacistickí lídri šírili tvrdenia, že za podpálením parlamentu stoja komunisti, ktorí plánovali štátny prevrat, čo sa však neskôr ukázalo ako nepravdivé. Na druhej strane, komunisti obviňovali nacistov, že požiar zorganizovali sami, aby mali dôvod na zatýkanie a väznenie svojich oponentov v koncentračných táboroch. V 60. rokoch 20. storočia sa objavili dôka-

zy, ktoré potvrdzujú, že požiar mal na svedomí ľavičiarsky podpaľač Holand'an van der Lubbe. Za tento čin bol aj právoplatne odsúdený na súde v Lipsku.

Štvrtá kapitola bližšie skúma let Rudolfa Hessa, zástupcu vodcu nacistickej strany, do Škótska. O tejto udalosti existuje množstvo teórií a dodnes zostáva zahalená rúskom tajomstva. Objavujú sa otázky, či bol Hess poslom Hitlerovej ponuky na separátny mier, alebo či ho podporovala skupina britských politikov. Iná verzia sa zaoberá možnosťou, že britské tajné a spravodajské služby sa ho snažili nalákať do Británie. Nové konšpiračné teórie vznikli aj po smrti Hessa v roku 1987, keď ho našli mŕtveho vo väzení v Spandau.

Posledná piata kapitola upriamuje pozornosť na teóriu, že Hitler v roku 1945 nezomrel v berlínskom bunkri, ale podarilo sa mu utiecť a dožiť v Argentíne. Tieto informácie začal šíriť niekoľko týždňov po Hitlerovej smrti sám Stalin, pričom vyhlásil, že sa mu možno podarilo utiecť ponorkou do Japonska. Sovieti tvrdili, že zhorené pozostatky z bunkra nepatria Hitlerovi a Eve Braunovej. Teórie o tom, že Hitlerova smrť nebola nikdy dokázaná, šírili mnohí historici a novinári, napísaných bolo mnoho kníh a článkov, natočených nespočetne veľa dokumentov, ktoré sa k téme opakovane vracali.

Hoci boli mnohé konšpiračné teórie o Hitlerovi, Židoch alebo nacistoch a nacistickej strane dávno vyvrátené, mnohí ľudia im veria dodnes. Kniha je výsledkom dlhoročného Evansovho výskumu, v ktorom autor systematicky vyvracia mnohé mýty, legendy a polopravdy.

Katarína Mináriková

VITKO, Pavol. *PORCELÁNOVÉ PRASIATKO. OSUDY NAŠICH VOJAKOV, KTORÍ TRPELI ZA TO, ŽE OKUPÁCIU ČESKOSLOVENSKA V ROKU 1968 ODMIETLI AKO TZV. BRATSKÚ POMOC.* Bratislava : Vojenská podporná nadácia, 2023, 231 s., stovky obrázkov. ISBN 9788097219062.

Rok 1968 patrí k významným medzníkom našich novodobých dejín. Obrodný proces v československej spoločnosti násilne a krvavo ukončila zákerná vojenská invázia vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy. Počas prvých dní vpadlo na územie Československa 27 divízií, z toho 12 tankových, 13 motostreleckých, dve výsadekové divízie a jedna letecká armáda. Počty interventov, prevažujúco príslušníkov Sovietskej armády, sa odhadujú na viac ako 350-tisíc vojakov.

Hoci bola Československá ľudová armáda (ČSLA) v počte 235-tisíc vojakov relatívne dobre vyzbrojená a vycvičená, zostala paralyzovaná rozkazom zachovať pokoj. Podobne ako v celej našej spoločnosti, aj v našej armáde však vrel odpor, ktorý sa zakrátko tzv. salámovou metódou podarilo zlomiť. Nastúpilo obdobie takzvanej normalizácie (v skutočnosti abnormalizácie) a konsolidácie (v skutočnosti demoralizácie) pomerov v celej spoločnosti, a teda aj v armáde.

Za prejavy odporu a nesúhlasu voči agresii a následnej okupácii bolo z vtedajšej ČSLA prepustených z politických dôvodov vo viacerých vlnách normalizačných čistiek okolo 12-tisíc vojakov a zamestnancov vojenskej správy, z nich 1 400 na Slovensku. Takmer na dvadsať rokov sa tak ocitli v pozícii občanov druhej kategórie.

Vojenský publicista PhDr. Pavol Vitko, dlhoročný šéfredaktor mesačníka *Obrana*, sa podujal zmapovať a priblížiť osudy niektorých postihnutých protagonistov. V reprezentatívnej a bohato ilustrovanej publikácii Porcelánové prasiatko sa venuje osudom a príbehom 25 perzekvovaných vojakov.

Jadro knihy tvoria dve hlavné kapitoly. Prvá má názov *Okupácia 1968 a príbehy perzekvovaných vojakov*, druhá *Pozadie*

k príbehom okupácie a normalizácie, ktorá má aj vysokú informačnú hodnotu. Publikáciu dopĺňajú zoznamy literatúry, prameňov a použitých skratiek. Výnimočným prvkom je rozsiahle resumé (na s. 174 - 217) v slovenčine, angličtine, francúzštine, ruštine, ukrajinčine, nemčine, poľštine, maďarčine, rumunčine, bulharčine a albánčine. Takýto počín je na slovenské pomery ojedinelý a významne sprístupňuje obsah knihy širokej verejnosti v Európe i vo svete.

Kniha je napísaná kultivovaným jazykom a nepochybné osloví nielen v rezorte obrany, ale aj široké spektrum čitateľov so záujmom o našu nedávnu minulosť.

Vladimír Segeš

HANÁKOVÁ, Petra. *MÁME SVOJ FILM. SLOVENSKÁ FILMOVÁ A KULTÚRNA PROPAGANDA 1939 – 1945.* Bratislava : Slovenský filmový ústav, 2024, 424 s. ISBN 978-80-69059-00-9.

Slovenská republika z rokov 1939 – 1945 dodnes patrí medzi obdobia, ktoré sa tešia mimoriadnemu záujmu bádateľov i širšej verejnosti. Aj napriek prudkému rozmachu poznatkov a množstvu vydarených historických diel toto obdobie stále poskytuje značný priestor na originálne výskumné projekty. Jednu z medzier v našom poznaní sa svojim dielom o filme, filmovej kultúre, propagande a dobovej filmárskej komunite pokúsila zaplniť filmová historička Petra Hanáková. Publikácia vychádza z niekoľkých starších textov autorky, ktoré dopĺňa nový výskum a úplne nové kapitoly mapujúce doteraz nespracované fenomény.

Kniha sa delí na 15 kapitol, ktoré približujú jednotlivé etapy, osobnosti a najvýznamnejšie filmové počiny danej doby. Úvodná kapitola poskytuje všeobecný prehľad kinematografie počas celého vojnového obdobia. V druhej kapitole autorka približuje Pavla Čambalu, kľúčovú osobnosť slovenskej filmovej produkcie danej doby, a jeho vplyv na dianie v tejto oblasti. Ďalšie dve kapitoly sú venované fungovaniu kín z po-

hľadu zachovanej dokumentácie po vtedajších bezpečnostných zločkách a využívaní protičeskeho sentimentu v dobovej filmovej propagande.

Zaujímavá a obsiahla je kapitola o Ivanovi Júliusovi Kovačevičovi, ďalšej z dôležitých postáv vtedajšej slovenskej filmografie, ako aj o týždenníku *Nástup*, vďaka ktorému sa zachovalo z obdobia slovenského štátu isté penzum originálneho filmového materiálu. Z hľadiska zamerania Vojenského historického ústavu obzvlášť oceňujem kapitoly číslo 8 a 9. Prvá z nich približuje okolnosti vzniku a neskoršie osudy filmu *Od Tatier po Azovské more*, ktorý dokumentuje účasť slovenskej armády na bojoch proti ZSSR v rokoch 1941 a 1942. Druhá sa zas zaoberá premietaním filmov pre slovenských vojakov na fronte.

Nasleduje stručná kapitola o filmovej cenzúre s názvom „*Lebo zlý film je ako trpený zlodej*“ a ďalšie dve o nemeckom filme v slovenských kinách a o vzťahu filmu a katolíckej cirkvi v danom období. Posledné tri kapitoly predstavujú akýsi epilóg za slovenskou kinematografiou z obdobia 2. svetovej vojny. Trinásta kapitola sa zaoberá osudmi nedokončeného filmu *Hanka sa vydáva* a udalosťami krátko pred vypuknutím Slovenského národného povstania.

Predposledná kapitola s názvom *Nová zbraň? Sovietske filmy v Povstaní* približuje dva mesiace trvajúce obdobie protifašistického vystúpenia Slovákov na jeseň 1944. Tematicky by takto zameraná publikácia bezpochyby nebola úplná, ak by ju neuzatvárala kapitola mapujúca povojnové osudy dôležitých protagonistov – či už pred previerkovými komisiami, alebo, v horšom prípade, pred senátom miestne príslušného okresného ľudového súdu.

Predkladaná publikácia Petry Hanákovéj je podľa môjho názoru vynikajúcim a cenným vedeckým dielom, ktoré prináša záujemcom o danú problematiku množstvo zaujímavých informácií, pútavo spracovaných autorkiným vecným a analytickým prístupom. Nad rámec uvedeného ide aj o vizuálne atraktívnu knihu, ktorej obsah vhodne dopĺňa množstvo farebných ilustrácií, plagátov, fotografií jednotlivých protagonistov či záberov na dobový štáb pri práci. Vítané je tiež obohatenie diela autentickými dobovými dokumentmi, najmä svedectvami a výpoveďami účastníkov udalostí, ktoré prinášajú autentický a subjektívny pohľad konkrétneho aktéra na dané obdobie.

Matej Medvecký

KRONIKA

VIETNAMSKE MÚZEUM VOJENSKEJ HISTÓRIE V HANOJI

História Vietnamu, najmä tá pomerne nedávna, je plná vojen, utrpenia, ľudských tragédií, ale i hrdinstva, odhodlania a boja za vlastnú nezávislosť. Väčšina ľudí zo západného sveta pozná z vietnamskej histórie iba notoricky známu vietnamskú vojnu, a to často iba z pohľadu americkej strany, hlavne vďaka početným vojnovým filmom. Vojenské dejiny Vietnamu sú však oveľa dlhšie, krvavejšie a siahajú viac ako 2000 rokov do minulosti.

Ak sa chce milovník vojenskej problematiky dozvedieť bližšie informácie o spleťtých vojenských dejinách Vietnamu, istotne by mal navštíviť pri potulkách po tejto krajine aj Vietnamské múzeum vojenskej histórie v hlavnom meste Hanoj. Mne sa to podarilo v marci 2024, keď som takmer mesiac spoznával hlavne menej turisticky známe časti najmä stredného a severného Vietnamu za pomoci miestnej dopravy, chôdze, ale hlavne pomocou typického vietnamského dopravného prostriedku – skútra.

Vietnamské múzeum vojenskej histórie sa nachádzalo až do svojho presťahovania sa v novembri 2024 v centre Hanoja v blízkosti vládnych budov a približne 700 m od najvýznamnejšej stavby v meste – Hočiminovho mauzólea. Toto múzeum patrí do systému vojenských múzeí zriadených na obnovu a ochranu historických, kultúrnych a umeleckých pamiatok národa, ako aj histórie Vietnamskej ľudovej armády. Pod gesciou Vietnamského vojenského múzea je združených vyše 20 múzeí so zameraním na jednotlivé zložky armády – obrnená technika, letectvo, námorníctvo atď.

Vojenské múzeum bolo oficiálne otvorené 22. decembra 1959 v deň 15. výročia založenia Vietnamskej ľudovej armády. Múzeum uchováva desiatky tisíc exponátov, vystavených v troch vnútorných a dvoch vonkajších priestoroch. Návštevníci zvyčajne potrebujú približne dve hodiny na to, aby si kompletne prezreli rozsiahlu zbierku zbraní používaných počas celej dlhej histórie Vietnamu. Múzeum je tematicky rozdelené na šesť historických období:

1. *Pred rokom 1930: Vývoj a obrana národa od éry hungských kráľov (3. tisícročie p. n. l.) do roku 1930.*
2. *Od roku 1930 do roku 1953: Vznik Komunistickej strany Vietnamu a vietnamských revolučných ozbrojených síl (1930 – 1945); rozvoj ozbrojených síl počas odbojovej vojny proti Francúzom (1946 – 1953).*
3. *Zimno-jarná ofenzíva (1953 – 1954) a kampaň pri Dien Bien Phu: Víťazná bitka pri Dien Bien Phu v roku 1954, ktorá prinútila Francúzov podpísať Ženevskú dohodu o ukončení vojny a obnovení mieru v Indočíne.*
4. *Od roku 1954 do roku 1968: Pôsobenie vietnamskej armády v Južnom Vietname ako obrana proti Američanom.*
5. *Od roku 1969 do roku 1974: Víťazstvo vietnamského ľudu proti americkým náletom, najmä bitka v Severnom Vietname v roku 1972, ktorá prinútila USA podpísať Parížske mierové dohody a viedla k stiahnutiu amerických vojakov z Južného Vietnamu.*
6. *Všeobecný útok a povstanie v roku 1975: Záverečná ofenzíva, ktorá ukončila vojnu odporu proti Američanom.*

Ako je vidieť z tematického rozdelenia múzejnej expozície, najväčšia časť výstavy je venovaná vojenským dejinám Vietnamu od vzniku Vietnamskej komunistickej strany, cez vojnu proti koloniálnej nadvláde Francúzska, známu ako 1. Indočínska vojna, až po asi najznámejší konflikt v období studenej vojny – Vietnamskú vojnu. Vojenské dejiny sú tu priblížené hlavne z pohľadu vietnamskej strany, je tu väčší dôraz na heroizovanie ich vojenských úspechov a demonizovanie nepriateľa. Takisto počty strát vojakov a techniky v jednotlivých bitkách sa mi zdali nadsadené v porovnaní s informačnými zdrojmi západného sveta. Napriek týmto nedostatkom si návštevník príde jednoznačne na svoje. Pozrie sa na známe či neznáme konflikty vietnamskej histórie z ich strany, ktorá je často odlišná od nášho pohľadu, keďže pochádzame z iného kultúrneho a politického prostredia.

Vnútnorá časť expozície pozostáva z troch budov, každá má dve poschodia, ktoré sú

plné vojnových artefaktov a dokumentov. Medzi najzaujímavejšie artefakty patrili rôzne stredoveké viacranové kuše, prvé strelné zbrane na pušný prach a množstvo improvizovaných nástražných systémov, ktoré rozsievali strach a hrôzu medzi americkými vojakmi bojujúcimi v nehostinnej džungli proti partizánskym jednotkám Vietkongu. Ako môžete vidieť aj na obrázkoch, išlo hlavne o rôzne pasce s ostňami a výbušné zariadenia. Okrem zbraní sa návštevník môže tešiť aj na rôzne 3D modely legendárnych podzemných tunelových komplexov, ktorými bol Vietkong preslávený. Zaujme aj rozsiahly model slávnej bitky o Dien Bien Phu, v ktorej Francúzi v roku 1954 utrpeli rozhodujúcu porážku; model je doplnený hovoreným slovom a svetelnými efektmi vyznačujúcimi priebeh tejto kľúčovej bitky vietnamských dejín.

Vonkajšia expozícia, ktorá sa nachádza na úpätí Hanojskej vlajkovej veže, obsahuje lietadlá, tanky, delostrelectvo, nášlapné míny a ďalšie artefakty. V čase mojej návštevy (marec 2024) však už veľká časť vonkajšej techniky bola odvezená do novovznikajúceho moderného vojenského múzea v okrajovej časti Hanoja. Vrcholom expozície je pamätník „Záhrada rozbitých hračiek“, ktorý bol vytvorený z pozostatkov lietadiel zostrelých vietnamskou armádou počas početných amerických bombardovaní Severného Vietnamu. Súčasťou tohto netradičného pamätníka sú aj zvyšky niekoľkých zostrelých bombardérov B-52. Vonkajšia plocha zahŕňa aj rôzne typy bômb a granátov, hlavne americké letecké bomby a vietnamské granáty protilietadlového delostrelectva. Nájdete tu aj sovietsky protilietadlový systém S-75 Dvina, viaceré protilietadlové delá, americké obrnené transportéry M 113 a M 3, americké útočné lietadlo Douglas A-1 Skyraider, či slávny americký vrtuľník a jedna z kľúčových zbraní Vietnamskej vojny – Bell UH-1 Iroquois, prezývaný ako „Huey“.

Odkedy som sa vrátil z Vietnamu domov, nastala vo vývoji tohto múzea veľká zmena. Múzeum sa presťahovalo začiatkom novembra 2024 zo starých priestorov v blízkosti starého centra do úplne nových, moderných a rozsiahlejších priestorov umiestnených v okrajových častiach šesťmiliónového Hanoja. Adresa múzea je *Km 6+500 Thang Long Avenue, Tay Mo, Dai Mo Ward, Nam Tu Liem District, Hanoi City*. Nové miesto ponúka väčší výstavný priestor a moderné vybavenie, ktoré poskytuje pohodlnejší zážitok z návštevy. Múzeum je otvorené päť dní v týždni (zatvorené v pondelok a piatok) s dvoma návštevnými blokmi – ráno: 8:00 – 11:30 a popoludní: 13:00 – 16:30. Vstupné je 40 000 VND (vietnamský dong) – 1,3 eura; vietnamskí návštevníci platia o polovicu menej.

Nové múzeum spája tradičné a moderné architektonické prvky a vytvára priestor, ktorý je zároveň informatívny aj vizuálne pôsobivý. Výstavba sa začala v roku 2019 a bola dokončená v roku 2024. Hlavná budova má štyri poschodia s prízemím a rozlohou 23 198 metrov štvorcových. V najvyššej polohe dosahuje stavba výšku 35,8 metra, čo poskytuje veľkolepé prostredie pre jeho rozsiahlu zbierku. Kľúčovým prvkom múzejného dizajnu je Víťazná veža, ktorá sa týči do výšky 45 metrov ako silný symbol hrdinstva a odolnosti. Hlavnú budovu obklopujú vonkajšie výstavné priestory s vojenskou technikou, ktorá návštevníkom umožňuje bližší pohľad na zbrane používané v rôznych konfliktoch. Vnútri sa nachádzajú prehľadne usporiadané výstavné siene, ktoré návštevníkov sprevádzajú rôznymi fázami vojenskej histórie. Múzeum využíva pokročilé technológie na zlepšenie zážitku, vrátane interaktívnych displejov, multimediálnych prezentácií a audiovizuálnych efektov, ktoré oživujú historické udalosti. Zbierka artefaktov Vietnamského múzea vojenskej histórie pozostáva z viac ako 150 000 položiek. Záverom možno konštatovať, že Vietnam sa profiluje ako komplexná destinácia, ktorá dokáže uspokojiť široké spektrum návštevníkov. Ako potvrdzuje príklad modernizovaného Vietnamského múzea vojenskej histórie, na svoje si prídu aj záujemcovia o vojenské dejiny, ktorým krajina ponúka hlboký vhľad do svojej pohnutej minulosti prostredníctvom expozícií na svetovej úrovni.

Ondrej Haládik

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA „BOJ O SRDCE EVROPY – ČESKÉ ZEMĚ A ZPRAVODAJSKÉ SLUŽBY“

Dňa 2. októbra 2025 sa v priestoroch Novej scény Dusíkovho divadla v kráľovskom meste Čáslav (vzniklo približne v polovici 13. storočia za vlády Přemysla Otakara II.) konal štvrtý ročník medzinárodnej vedeckej konferencie pod názvom „Boj o srdce Evropy – České země a spravodajské služby“. Špecifikum tohto ročníka spočívalo v tom, že sa ho opäť zúčastnili aj zástupcovia zo Slovenskej republiky, a to vedeckí pracovníci Vojenského historického ústavu – Bratislava (VHÚ) Milena Balcová a Miloslav Púčik.

Záštitu nad konferenciou prevzali: generálmajor Ing. Petr Bartovský, MPA (riaditeľ Vojenského spravodajstva Českej republiky - ČR), Mgr. Petra Pecková (hajtmanka Stredočeského kraja) a MUDr. Bohuslav Procházka (senátor za obvod Kutná Hora). Účastníci konferencie si uctili položením kytíc a minútou ticha pamiatku generála Františka Moravca. Jeho pozostatky boli prevezené z USA do Českej republiky dňa 26. apríla 2022. Urna je uložená v kolumbáriu čáslavského cintorína. Dôstojnosť atmosféry konferencie bola zvýraznená aj prítomnosťou vnučky generála Františka Moravca Anity Moravec Gard. Následne bola v priestoroch bývalých kasární (dnes Základná umelecká škola Jana Ladislava Dusíka) odhalená pamätná doska venovaná generálovi Aloisovi Eliášovi, ktorý v meste pôsobil v rokoch 1920-1921.

Konferencie sa zúčastnili aj významní bývalí a súčasní predstavitelia českej vojenskej spravodajskej komunity generálporučík Ing. Jan Beroun, generálmajor Ing. Libor Jílek, generálmajor František Štěpánek a brigádny generál Ing. Andor Sándor. Konferencie sa plánovali zúčastniť aj bývalí riaditelia Vojenskej spravodajskej služby Českej republiky a Vojenského obranného spravodajstva Českej republiky plukovník Ing. Zdeněk Novák a generálmajor PhDr. Jan Duchek. Vážne dôvody im v tom zabránili. Konferencie by sa tak zúčastnil historicky najvyšší počet významných osobností českého vojenského spravodajstva.

Na konferencii vystúpilo 13 historikov, ktorí zastupovali rezort obrany, vedecké inštitúcie, univerzity, stredné a základné školy (Čáslav a Klatovy), archívy, múzeá a spoločenské

organizácie: Národní archiv ČR, Vojenský historický ústav Praha, Ministerstvo obrany ČR, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, Společnost pro dějiny věd a techniky, Československá obec legionářská, Národní technické muzeum, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy Praha, Univerzita obrany Brno a Vojenský historický ústav Bratislava.

Prvý ročník sa konal v 15. marca 2019. Spojený bol s 80. výročím priletu časti príslušníkov vojenského spravodajstva pod vedením generála Františka Moravca do Veľkej Británie. Druhý ročník bol organizovaný v októbri 2021 a venoval sa problematike 80. výročia prvého paradesantného výsadku na území protektorátu (operácia „Percentage“). Tretí ročník sa konal 5. októbra 2023.

Štvrtý ročník bol rozdelený na tri bloky. Vedeckí pracovníci VHÚ prezentovali výsledky svojho vedeckého výskumu v Bloku III.: „Zpravodajská činnosť v socialistickém Československu“. Milena Balcová predniesla príspevok pod názvom „Rezidentúry čs. vojenského výzvedného spravodajstva (1948-1989)“ a Miloslav Púčik sa vo svojom príspevku zamerail na „Priority čs. vojenského spravodajstva (1945-1948)“. Organizátori a účastníci medzinárodnej konferencie ich príspevky vysoko ocenili ako originálne, ktoré prispievajú k zvýšeniu vedeckej úrovne poznania o mimoriadne náročnej problematike vojenskej a civilnej spravodajskej komunity v bývalom Československu. Organizátori z konferencie vydajú na budúci rok zborník príspevkov vo forme vedeckých štúdií. Súčasne avizovali, že o dva roky zorganizujú piaty ročník a opäť pozvú aj historikov zo Slovenskej republiky.

Miloslav Púčik

OSLAVY 81. VÝROČIA KARPATSKO-DUKLIANSKEJ OPERÁCIE NA DUKLE A VO SVIDNÍKU

V nedeľu 5. októbra 2025 sa na pietnych miestach na Dukle a vo Svidníku pri príležitosti Dňa hrdinov Karpatsko-duklianskej operácie a 81. výročia Karpatsko-duklianskej operácie aj za účasti najvyšších štátnych predstaviteľov, zástupcov miestnej správy a samosprávy, ako aj účastníkov národného boja za oslobodenie uskutočnili veľkolepé oslavy štátno-reprezentačného charakteru, ktorých hlavným cieľom bolo pripomenutie si nesmierneho hrdinstva československých a sovietskych vojakov, ktorí pri bojoch za oslobodenie územia dnešného Slovenska v jednej z najťažších horských operácií v priebehu celej druhej svetovej vojny obetovali tu vôbec najvzácnejšiu hodnotu – svoj život.

V súlade so zaužívanou tradíciou z posledných rokov sa spomienkové akty spojené s kladením vencov ako formy vyjadrenia hlbokej úcty a vďačnosti hrdinom Karpatsko-duklianskej operácie uskutočnili najskôr pri Pamätníku sovietskej armády a pri soche armádneho generála Ludvíka Svobodu vo Svidníku a pokračovali pri Pamätníku 1. československého armádneho zboru v ZSSR s vojnovým cintorínom na Dukle, kde boli spojené so slávnostným programom, ktorý prilákal okolo 7 000 návštevníkov nielen z blízkeho okolia, ale aj zo vzdialenejších kútov Slovenska.

Počas pietneho aktu na Dukle všetci traja prítomní najvyšší ústavní činitelia zdôraznili vo svojich príhovoroch predovšetkým skutočnosť, že tento legendárny a krvou tisícov vojakov prešíkajúci priesmyk spolu so svojim širokým okolím má nielen v rámci slovenskej vojenskej tradície, ale aj v celej našej bohatej histórii výnimočné a nezastupiteľné miesto, keďže práve tu sa 6. októbra 1944, po takmer mesiac trvajúcich ťažkých bojoch na poľskej strane Karpát, prebojovali na územie niekdajšieho Československa príslušníci 1. československého armádneho zboru v ZSSR a začali oslobodzovať svoju vlasť. Tiež pripomenuli, že stretnutie na Dukle je predovšetkým spomienkou na tých, ktorí na duklianskom bojisku obetovali svoje životy, ako aj na ostatných hrdinov, ktorí tu prešli nesmierne ťažkými bojmi v tak strašných podmienkach, že málokto z nás si to vie dnes čo i len predstaviť. Napokon tiež vyjadrili myšlienku, že Dukla je pojmom, ktorý po celé desaťročia bol a i naďalej ostáva nesmierne inšpirujúcim aj dnes, keďže je veľmi dôležité a potrebné neustále si pripomínať odvážnych ľudí, ktorí sa v kritickej chvíli nebáli za obranu vlasti a jej slobodu postaviť so zbraňou v ruke a týmto svojim hrdinstvom sa výraznou mierou pričiniť o to, že dnes môžeme žiť v mieri. A práve preto je nevyhnutné najmä súčasnej generácii mladých ľudí tieto udalosti pravidelne pripomínať, aby neupadli do zabudnutia.

Špeciálnym obohatením tohto slávnostného a spomienkového dňa bolo rovnako ako v minulom roku nahrávanie mimoriadneho vydania politickej diskusnej relácie STVR s názvom O 5 minút 12 priamo vo vstupnej hale Vyhliadkovej veže na Dukle, v ktorej bol hosťom predseda vlády SR Róbert Fico. Medzitým bol od 11.00 hod. pre záujemcov sprístupnený areál pod Pamätníkom 1. československého armádneho zboru v ZSSR, kde celkovú slávnostnú atmosféru umocnili predovšetkým ukážky činnosti, výstroja a historickej techniky viacerých klubov vojenskej histórie, ďalej prezentácie VHÚ – Mo Svidník VHM, Personálneho úradu OS SR, Múzea Slovenského národného povstania z Banskej Bystrice spolu s ďalšími prezentačnými stánkami, pričom návštevníci mohli okrem dobových jedál ochutnať aj klasický vojenský poľný guláš.

Napokon je potrebné zmieniť, že po ukončení pietneho aktu na Dukle mali jednotliví vzácní hostia možnosť absolvovať tradičnú slávnostnú prehliadku spomínanej vyhliadkovej veže. Tá svojim návštevníkom ponúka predovšetkým panoramatický pohľad na hlavnú časť duklianskeho bojiska v mieste slovensko-poľského pohraničia vrátane samotného Duklianskeho priesmyku. Už od roku 2021 boli v rámci tejto architektonicky zaujímavej stavby začaté rozsiahle rekonštrukčné práce zamerané na jej komplexnú obnovu, ktorých vyvrcholením bolo vytvorenie stálej modernej expozície s názvom „Duklianske bojisko v premenách času“. Všetci tí, ktorí nakoniec aj napriek sychravému počasiu karpatskej jesene prejavili záujem o prehliadku tohto objektu v sprievode riaditeľa VHÚ plk. Miloslava Čaploviča, neskrývali pozitívne dojmy a nešetrili slovami chvály i uznania nad tým, ako sa podarilo v priebehu necelých troch rokov zmeniť vzhľad tejto stavby takmer na nepoznanie a posunúť ju tak na modernú úroveň prislúchajúcu 21. storočiu.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ, mesto Svidník

www.vhu.sk 09. 10. 2025

KONFERENCIA „MEMENTO BELLUM. OSEMDESIAT ROKOV PO.“

Konštantínov historický spolok, ktorý pôsobí na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína filozofa v Nitre, v spolupráci so Slovenskou historickou spoločnosťou pri SAV a Historickým ústavom SAV pripravil pre svojich študentov cyklus odborných prednášok k 80. výročiu ukončenia druhej svetovej vojny s názvom „Memento Bellum. Osemdesiat rokov po“. Na podujatí, ktoré sa konalo 14. októbra 2025 v Akropole Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína filozofa v Nitre, postupne v piatich prednáškach otvorili renomovaní slovenskí historici viaceré témy slovenských dejín súvisiace práve s druhou svetovou vojnou. Cieľom podujatia bolo pripomenúť toto významné výročie a poukázať na jeho prepojenie so súčasnosťou.

Cyklus prednášok otvoril doc. PhDr. Anton Hruboň, PhD. z Katedry bezpečnostných štúdií Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity M. Bella v Banskej Bystrici, ktorý študentom predstavil politický systém Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. O hrôzach spojených s holokaustom na Slovensku porozprával Mgr. Matej Beránek, PhD., pôsobiaci na Katedre filozofie a politológie UKF v Nitre i v Múzeu holokaustu v Seredi, ktorý sa zameriaval predovšetkým na pracovný a koncentračný tábor v Seredi. Riaditeľ Múzea SNP, PhDr. Marian Uhrin, PhD. vo svojej prednáške zhrnul realie slovenskej armády: jej formovanie, štruktúru, nasadenie v boji i pôsobenie vybraných vojenských osobností v jej radoch. Samostatnú časť svojej prednášky venoval aj Slovenskému národnému povstaniu. Problematike odboja sa v regionálnom kontexte Malohontu venovala Mgr. Viktória Poliaková, absolventka hostiteľskej katedry histórie, ktorá na príklade mesta Lovinobaňa a okolitých obcí opísala priebeh povstania a zapojenie domáceho obyvateľstva doň.

Vojenský historický ústav na uvedenom podujatí reprezentovala PhDr. Viera Jurková, ktorá vo svojej prednáške „Pozostalosti odboja“ predstavila čs. domáci i zahraničný odboj počas druhej svetovej vojny. Cez prizmu pozostalosti účastníkov odboja – zbierkových predmetov z fondov VHM v Piešťanoch a vo Svidníku, poslucháčom priblížila nielen samotné formovanie odboja, ale aj ich motiváciu, ciele, spôsoby zapojenia i samotné pôsobenie vo vojenských jednotkách čs. zahraničného i domáceho odboja.

Súčasťou podujatia bolo aj večerné premietanie filmu „Obchod na korze“ s komentárom filmového kritika a pedagóga z Katedry etiky a estetiky FF UKF v Nitre, prof. Mgr. Juraja Malíčka, PhD., ktoré bolo reflexiou vojnového života, jeho vtedajšieho prijatia a vplyvu v súčasnosti.

KATEDRA HISTÓRIE FF UKF V NITRE, KONŠTANTÍN OV HISTORICKÝ SPOLOK,
SLOVENSKÁ HISTORICKÁ SPOLOČNOSŤ PRI SAV & HISTORICKÝ ÚSTAV SAV

VÁS POZÝVAJÚ NA ODBORNÉ PREDNÁŠKY K 80. VÝROČIU
UKONČENIA DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

MEMENTO BELLUM

OSEMDESIAT ROKOV PO

14. 10. 2025

7:45 – 12:30

v Akropole (H307), Hodžová 1, Nitra

DOC. PHDR. ANTON HRUBOŇ, PHD.
POLITICKÝ SYSTÉM SLOVENSKEJ REPUBLIKY

MGR. MATEJ BERÁNEK, PHD.
PRACOVNÝ A KONCENTRAČNÝ
TÁBOR V SEREDI

PHDR. MARIAN UHRIN, PHD.
SLOVENSKÁ ARMÁDA V
ROKoch 1939 – 1945

PHDR. VIERA JURKOVÁ
POZOSTALOSŤ ODBOJA

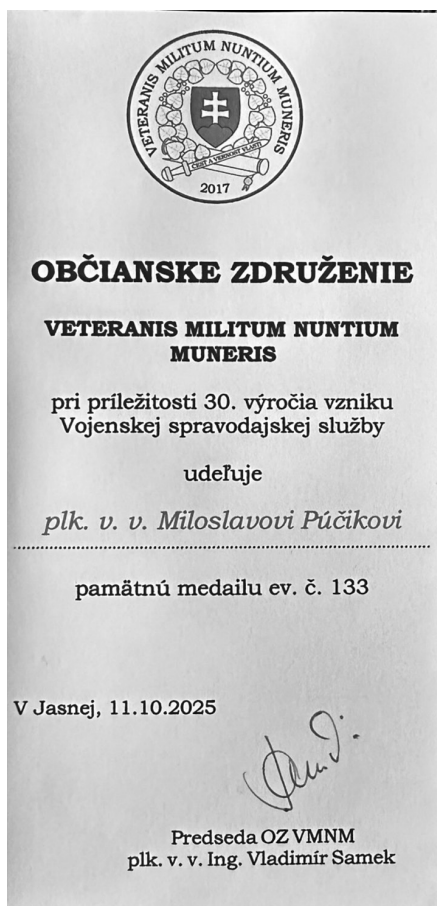
MGR. VIKTÓRIA POLIAKOVÁ
ODBOJ V REGIÓNE

Konferencia zdôraznila potrebu rozvíjania historickej pamäti udalostí druhej svetovej vojny a komplexného vnímania tohto konfliktu. Potvrdením dôležitosti a významu organizovania takýchto podujatí bol veľký záujem samotných študentov a bohatá diskusia, ktorá nasledovala po každej prednáške.

Text: VHÚ

*Foto: Konštantínov historický spolok, Katedra histórie FF UKF v Nitre
www.vhu.sk 16. 10. 2025*

PREDNÁŠKA „AGENTÚRA ČESKOSLOVENSKEHO VOJENSKÉHO SPRAVODAJSTVA 1945 – 1989“

vysoko ocenili a poukázali na fakt, že prednáška poskytla účastníkom objektívny pohľad na zložitú problematiku budovania a činnosti výkonného prvkú vojenského spravodajstva - agentúrneho úseku. Na záver vyslovili želanie zorganizovať podobnú akciu aj v budúcnosti. Plukovník v. v. Vladimír Samek pri tejto príležitosti ocenil prednášajúceho Dr. Miloslava Púčika, CSc. pamätnou medailou, ktorá bola vydaná pri príležitosti 30. výročia vzniku Vojenskej spravodajskej služby.

Dňa 23. októbra 2025 sa v priestoroch reštaurácie Toto La Pergola v Bratislave uskutočnila odborná prednáška k problematike československého vojenského spravodajstva. Zorganizovali ju tri občianske združenia, ktorých členmi sú bývalí príslušníci bezpečnostnej a spravodajskej komunity (vojenskej a civilnej). Podujatia sa zúčastnil aj bývalý minister obrany Pavol Kanis.

Vedecký pracovník Vojenského historického ústavu Dr. Miloslav Púčik, CSc. vo svojej prednáške „Agentúra československého vojenského spravodajstva 1945 - 1989“ prezentoval najnovšie poznatky z archívneho výskumu a dosiahnutú úroveň vedeckého poznania o tejto doposiaľ málo známej problematike.

V rámci diskusie priblížil dobovú atmosféru aj ukážkou relevantných archívnych dokumentov a komentárom o životných príbehoch niektorých predstaviteľov vojenského spravodajstva. Predsedovia plk. v. v. Jaroslav Gofjár (Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov), plk. v. v. Eduard Csonga (Vojenská spoločnosť Karpaty) a plk. v. v. Vladimír Samek (občianske združenie Veteranis Militum Nuntium Muneris) vystúpenie vojenského historika

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 27. 10. 2025

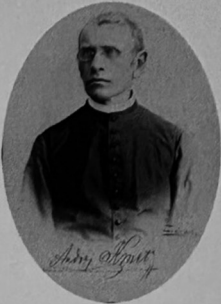
ÚČASŤ VOJENSKÉHO HISTORIKA NA DŇOCH ANDREJA KMEŤA V BANSKEJ ŠTIAVNICI

Gymnázium Andreja Kmeťa v Banskej Štiavnici organizovalo v dňoch 21.- 22. októbra 2025 tradičné podujatie Dni Andreja Kmeťa. V rámci nich sa konal prednáškový cyklus, na ktorý pozvalo vedenie gymnázia viacero osobností z vedeckého a politického života.

V utorok dňa 28. októbra 2025 vykonal prednášku s názvom „Československé vojenské spravodajstvo v rokoch 1918 – 1990“ vedecký pracovník Odboru vojensko-historických výskumov Vojenského historického ústavu Dr. Miloslav Púčik, CSc. Pre študentov to bola téma doposiaľ nepoznaná a napriek náročnosti problematiky ich zaujala. Prednášku ocenili nielen študenti, ale aj prítomní zástupcovia pedagogického zboru.

**Riaditeľstvo Gymnázia Andreja Kmeťa
v Banskej Štiavnici
vyjadruje**

POĎAKOVANIE
pánovi

Dr. Miroslavovi Púčikovi, CSc.

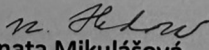
za spoluprácu pri organizácii a priebehu Dní Andreja Kmeťa 2025.

Vysoko si ceníme Vašu ochotu podieľať sa na výchove mladej generácie a cestou nových neformálnych foriem vzdelávania prispievať k ich profesijnému, spoločenskému i osobnostnému rastu.

Sme presvedčení, že naša spolupráca na poli výchovy a vzdelávania bude úspešne pokračovať aj v budúcnosti.

Banská Štiavnica, 21. 10. 2025

S úctou

PhDr. Renata Mikulášová
 riaditeľka školy

Text: VHÚ
Foto: Dr. Miloslav Púčik, CSc.
www.vhu.sk 22. 10. 2025

OBSAH ROČNÍKA VOJENSKEJ HISTÓRIE 2025

ŠTÚDIE

- BEŇA, Samuel:** Vazali alebo slobodní muži? Prehodnotenie organizácie vojenstva počas vlády Karola Veľkého (768–814) 1/2025/7
- DVORSKÝ, Štefan:** Verbovanie a cesty slovenských dobrovoľníkov do Španielska (1936 – 1939) 4/2025/25
- HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej:** Excesy príslušníkov Rudé armády ve Východních Sudetech v dubnu a květnu 1945 4/2025/44
- KOREŠ, Daniel:** Klíč k vítězství – bitka západne od koryta Visly. Operačná úloha nemeckej 10. armády v prvej fáze poľskej kampane v roku 1939 3/2025/22
- KOREŠ, Daniel:** The 10th Army in the Polish Campaign of 1939. Commanders and staff officers – a collective portrait 2/2025/29
- KREISINGER, Pavel:** Major Alois Frank: Československý spravodajský dôstojník a jeho spolupracovníci v neutrálnom Holandsku (1939 – 1940) 3/2025/51
- MALINIAK, Pavol:** K organizácii a vojenským aspektom povstania baníkov v Banskej Bystrici v rokoch 1525 – 1526 4/2025/7
- MEDVECKÝ, Matej:** Prenasledovanie gen. Jozefa Marka v 60. a 70. rokoch 20. storočia 3/2025/93
- PALKO, Jakub:** „Rex Stephanus opposuit se patri suo regi Bele Ungarie.“ Konflikt kráľoviča Štefana s kráľom Belom IV. z roku 1262 3/2025/7
- POLNAR, Stanislav – PROKOP, Bronislav:** Plukovník Vladimír Řehák, Memorandum 68 a únos letadla 4/2025/74
- ROHÁČ, Peter:** Ťaženie Albrechta I. Habsburského do Porýnia v roku 1298 1/2025/17
- SCHVARC, Michal – HERTEL, Maroš:** „...wenn wir unser ganzes Schaffen und Arbeiten auf den Sieg aufrichten.“ Deutsche Arbeitsdienstgruppe Slovenskej pracovnej služby 1/2025/37
- VYHLÍDAL, Milan:** Výzvědné středisko I Praha a jeho nástupci (1936–1939). Příspěvek k fungování čs. vojenské zpravodajské služby před druhou světovou válkou 2/2025/7
- ZAVACKÁ, Marína:** Cesta z nebezpečenstva do neznáma. Transport skupiny pomocných síl Zaisťovacej divízie z východného frontu na Slovensko v závere roka 1943 2/2025/49

DOKUMENTY A MATERIÁLY

- BAKA, Igor:** Účast' slovenskej armády vo vojne proti ZSSR v štvrtročnej správe náčelníka nemeckej vojenskej misie na Slovensku z októbra 1941 1/2025/51
- BYSTRICKÝ, Jozef:** Správa bývalého veliteľa pešieho práporu VI/53 mjr. Daniela Kunica o účasti príslušníkov leteckého parku na letisku Mokrad' v SNP 1/2025/83

ČAPO , Matej: Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku zaznamenané v letopisoch kapucínov	2/2025/73
ČAPO , Matej: Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku zaznamenané v denníkoch saských dôstojníkov	4/2025/131
LETKOVÁ , Alexandra: Ján Šmigovský ako zradca na povstaní	4/2025/106
MASKALÍK , Alex: <i>Veteráni</i> slovenskej brannej moci medzi vyšším veliteľským zborom československej armády	4/2025/159
MASKALÍK , Alex: Vyšší dôstojnícky zbor slovenskej brannej moci (1939 – 1945). Prehľady a štatistika.	2/2025/91
MIKULÁŠOVÁ , Alena: „Na našich hraniciach stojí verná stráž, nečakaj Adolfku, nás sa nedočkáš“. Satirické piesne v Československu z roku 1938	3/2025/115
PEJS , Oldřich: Poslanec Mušák kontra ministr Čatloš (Na okraj kritiky činnosti ministerstva národní obrany)	3/2025/128
ŠUMICHRAS , Peter: Ikarovia bez krídel. Činnosť pešieho práporu Daniela Kunica v spomienkach Mikuláša Šumichrasta	3/2025/140

PERSONÁLIE

ČERVENKA , Juraj: Rittmeister Field Pilot Georg von Lehmann – „posledný hrdina z Premyslu“	1/2025/114
ŠUMICHRAS , Peter: Rok 1937 – posledný rok služby Júliusa Trnku v Leteckom pluku 3	2/2025/127

ORAL HISTORY

CHORVÁT , Peter – MINÁRIKOVÁ , Katarína: Rozhovor s novodobým vojnovým veteránom kapitánom v zálohe Ing. Martinom Miklanom	1/2025/133
--	------------

HISTORIOGRAFIA A BIBLIOGRAFIA

ŠEĎOVÁ , Božena: Armáda a spoločnosť v premenách času – výberová bibliografia (práce publikované v rokoch 1990 – 2024)	2/2025/149
ŠEĎOVÁ , Božena: Vojenská história Slovenska a Slovákov – výberová bibliografia XXX. –2022	3/2025/172

ANOTÁCIE, GLOSÝ

АРИСТОВ , Станислав – ВАСИЛЬЕВ , Илья – МАЦКЕВИЧ , Мария – ЭДЕЛЬШТЕЙН , Михаил. СОПРОТИВЛЕНИЕ СОВЕТСКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ В НАЦИСТСКИХ КОНЦЕНТРАЦИОННЫХ ЛАГЕРЯХ И ЦЕНТРАХ УНИЧТОЖЕНИЯ. (O. Pejs)	1/2025/146
BEŇOVÁ , Katarína – КОПЕСКА́ , Helena. ŽIDIA V TOPOLEČANOCH. (B. Šeďová)	3/2025/203
BITUNJAC , Martina. Žene i ustaški pokret. Uključenost, sudjelovanje, nepravda. (O. Pejs)	3/2025/196

BOUGAREL , Xavier. Handžar divizija. Waffen-SS u Bosni 1943 – 1945. (O. Pejs)	2/2025/169
ДЕВИЋ , Немања. ПАРТИЗАНИ УСРБИЈИ 1941 : ОСЛОБОДИЛАЧКИ ИЛИ РЕВОЛУЦИОНАРНИ РАТ? (O. Pejs)	4/2025/201
ДИМИТРИЈЕВИЋ , Бојан – ДЕВИЋ , Немања. БОСАНСКА ГОЛГОТА. СЛОМ СНАГА ЈВУО У БОСНИ 1945. ГОДИНЕ. (O. Pejs)	2/2025/170
DRIBŇÁK , Marián – HOŤÍREK , Tomáš – STRUK , Peter. Kalinov 1944. (P. Holík)	2/2025/173
EVANS , J. Richard. Hitler a konšpirácie. Tretia ríša v zajatí paranoidnej mysle. (K. Mináriková)	4/2025/209
FUCHS , Ladislav. Válka na Moravě. (B. Šedřová)	1/2025/156
GONĚC , Vladimír – PEKNIK , Miroslav a kol. Ivan Markovič politik, legionár, právník. (R. Manik)	1/2025/151
HANÁKOVÁ , Petra. Máme svoj film. Slovenská filmová a kultúrna propaganda 1939 – 1945. (M. Medvecký)	4/2025/211
HRABOVECKÁ , Hilda. Ruka s vytetovaným číslom. (B. Šedřová)	3/2025/205
JABLONICKÝ , Jozef. Povstanie bez legend. Dvadsať kapitol o príprave a začiatku Slovenského národného povstania. (R. Manik)	2/2025/178
JURKOVÁ , Viera a kolektív. Zo zbierok Vojenského historického múzea Piešťany II. (O. Haládik)	2/2025/172
JUŠČÁK , Peter. Desaťkrát gulag. (L. Blehová)	1/2025/146
LLOYD , Nick. The Eastern Front. A history of the First World War. (R. Manik)	3/2025/199
MILJAN , Goran. Uspón fašizma u Hrvatskoj. Ustaše i pokret mladih u II. svjetskom ratu. (O. Pejs)	3/2025/197
PEJS , Oldřich. Kapitoly z vojenské historie. (P. Chorvát)	4/2025/200
REJTHAR , Stanislav. Dobří vojáci padli... ze vzpomínek válečného pilota. (B. Šedřová)	
RODWAY , Nicola et al. (eds.). The World War I book. (R. Manik)	4/2025/203
SANDER , Friedrich. Deníky německého tankového velitele. (B. Šedřová)	4/2025/208
ŠNAJDER , Bohuslav. Roky naděje. Rozhovory s korespondenty z 2. světové války. (B. Šedřová)	2/2025/175
ШИШКИН , Евгений. НИКОЛАЙ БУЛГАНИН. (O. Pejs)	1/2025/149
TOMEK , Prokop (ed.). Mluví důstojník ministerstva národní obrany. Londýnské rozhlasové komentáře Františka Moravce. (M. Posch)	1/2025/155
VITKO , Pavol. Porcelánové prasiatko. Osudy našich vojakov, ktorí trpeli za to, že okupáciu Československa v roku 1968 odmietli ako tzv. bratskú pomoc. (V. Segeš)	4/2025/211

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do *Vojenskej histórie* posielajte v textových editoroch **Word**. Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu Word vkladáním poznámok/odkazov pod čiarou – nie mechanickým spôsobom.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadanych odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku. Zoznam je potrebné štruktúrovať podľa typu zdroja na:

- „Archívne pramene“;
- „Publikované pramene“;
- „Dobová tlač“;
- „Monografie a zborníky ako celok“;
- „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“;
- „Internetové zdroje“.

K štúdiu je potrebné pripojiť **abstrakt** (v slovenčine, do 10 riadkov), **5 kľúčových slov** v slovenskom jazyku; **resumé** v slovenčine v rozsahu cca jednej normovanej strany.

Prosíme zaslať **osobné údaje** o autorovi/autorke: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a digitálne identifikačné číslo ORCID. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa posielajú **bez zalamovania a špeciálnych úprav**, odstavce bez tabulátora. Písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. V prípade citácií prameňov sa text píše kurzívou, pri citovaní sekundárnej literatúry bez kurzívy. Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10.

Obrazové prílohy poprosíme zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls,xlsx (Excel).

Rozsah príspevkov

Rozsah **štúdií** by mal mať minimálne 27 000 znakov (15 normostrán) a maximálne 72 000 znakov (40 normostrán) vrátane poznámkového aparátu a medzier.

Recenzie môžu byť v rozsahu od 7200 (4 normostrany) do 27 000 znakov (15 normostrán).

Anotácie a správy majú mať rozsah do 5400 znakov (3 normostrany).

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať kompletnú bibliografickú informáciu o diele.

Citačná norma STN ISO 690

Základnou citačnou normou je **STN ISO 690** – Dokumentácia. Bibliografické odkazy.

Všeobecné pravidlá

Jazyk. Väčšina údajov pre bibliografický odkaz sa uvádza v *jazyku citovaného dokumentu*, pretože sa preberá z citovaného dokumentu. Existujú však aj výnimky v prípade údajov, ktoré nepreberáme priamo z informačného zdroja, ale ich dopĺňame: rozsah strán, formát a typ nosiča, dostupnosť, údaj o citovaní. Tieto údaje zaznamenávame v jazyku citujúceho dokumentu (slovenčine).

Príklady:

- anglický zdroj: MORGAN, Philip. Studying Fascism from the Particular to the General. In: *East Central Europe*, 2010, Vol. 37, s. 334 – 337. [v slovenčine údaj o stranách]
- nemecký zdroj: LIEB, Peter. Täter aus Überzeugung? Oberst Carl von Adrian und die Judenmorde der 707. Infanteriedivision 1941/1942. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jg. 50, Heft 4, s. 523 – 557. Dostupné na: « https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_4_1_lieb.pdf ». [v slovenčine údaj o stranách a dostupnosti]

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz.

Zdroj, ktorý bol už v texte citovaný, uvádzame v skrátenej podobe obsahujúcej údaje: priezvisko, skrátený názov diela, strana. Príklady:

LIEB, *Täter aus Überzeugung?*, s. 526.

MORGAN, *Studying fascism*, s. 336.

Názvy zdrojov ako celkov sa píše kurzívou. Pri častiach z tradičných informačných zdrojov uvádzame kurzívou názov hostiteľského informačného zdroja.

Ak nie je **vydavateľ** známy, použije sa medzinárodne zrozumiteľný tvar [s. n.].

Ak nie je uvedený **rok** vydania, ale vieme si ho odvodiť, uvedieme ho v hranatých zátvorkách [1980], ak nie je možné rok vydania dohľadať, uvedieme [s. a.].

Ak nie je uvedené **miesto** vydania, uvedieme [s. l.].

Ak sa vyskytne **viac vydavateľstiev** s rozličným rokom vydania, zápis je: Blackburn, 1998; Oxford University Press, 2003.

Na vymedzenie časového, dĺžkového, rozsahového aspektu sa používa **pomlčka** ako znamienko vety. Príklady: v rokoch 1848 – 1865, dosah 200 – 300 metrov, 15 – 20 mužov, na stranách 238 – 239.

ISBN a ISSN uvádzame až v záverečnom zozname literatúry, nie v poznámkach pod čiarou.

Bibliografický odkaz končí vždy bodkou, aj ak je posledným údajom dostupnosť online zdroja.

Ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri **online zdrojoch** uvádzame „Dostupné na:“ a hyperlink ako https alebo https URI, napr. Dostupné na: « <https://www.ustrcr.cz/uvod/doba-nesvobody-1938-1945/nemecke-bezpecnostni-a-represivni-slozky> ».

Dátum citovania/zobrazenia/sprístupnenia je povinný len pre tzv. dynamické online informačné zdroje, tzn. pre zdroje, ktoré menia (aktualizujú, revidujú) svoj obsah, príp. ho dopĺňajú (= zdroje na pokračovanie). Príklad zápisu: [cit. 12. 12. 2023].

Vzory bibliografických odkazov

Archívne pramene

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, č. 447 291, štátny tajomník Zahraničného úradu Ernst von Weizsäcker nemeckému konzulovi v Bratislave 17. 3. 1939.

Archív Múzea SNP, f. XII (Dokumenty memoárového charakteru), S 490/93, Xerokópia spomienok, Alfréd Rusnák /Rosenbaum/: VI. pracovný tábor, Hajfa, október 1977, s. 18.

Národní archiv Praha (NA), f. 136 – Auswertiges Amt Berlin, sig. 136-71-3, č. 588 785-6, nočná služba 23/24. 3. 1939 – záznam hovoru s Abwehrstelle des OKW, Gruppe I.

Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN), f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, č. 626 803, č. 627 023-35, správa o činnosti DHM od apríla do septembra 1940.

Magyar Országos Levéltár Budapest (MOL), P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800 – 1851. A Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Inclytae Familiae Kossuth de Udvard.

Príklad na citovanie **telefonického rozhovoru**: STRMEŇ, Vladimír – VARGA, Peter. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor. 10. 10. 2015, 10:25.

Publikované pramene

BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRAS, Peter (eds.). *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2004. 120 s. ISBN 80-89169-02-3.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska 1387 – 1526. Zv. I/3*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 352 s. ISBN 978-80-89523-25-2.

TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Preložil Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985. 552 s.

Príklady na citovanie **mapy**:

BAŇACKÝ, Vladimír – SABOLA, Anton. *Geologická mapa Záhorskej nížiny*. 1 : 50 000. Kartografický ústav, 1973. 500 x 420 mm.

Príklad na citovanie **zaznamenaného telefonického rozhovoru**: NIXON, Richard Milhous – COLSON, Charles. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor; online. 18. 7. 1972, 07:58- 08:18. Prepis dostupný na: <https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/forresearchers/find/tapes/watergate/trial/exhibit_01.pdf>. [cit. 19. 11. 2022].

Dobová tlač

Výcvikovní dôstojníci Hlinkovej gardy. In: *Slovák*, 1938, 18. decembra, č. 288, s. 1. *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1931, roč. 5, 30. októbra, č. 7 – 10, s. 14.

Monografie a zborníky ako celok

ZAŤKOVÁ, Jana. *Zabudnutí vojaci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava 1914 – 1918*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 175 s. ISBN 978-80-89523-21-4. HOLEC, Roman. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava : Albert Marenčin, 2020. 368 s. ISBN 978-80-569-0588-3.

Kapitoly v monografiách, štúdie a články

ČAPLOVIČ, Miloslav. Milan Rastislav Štefánik. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica a kol. *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*. Praha : Historický ústav, 2015, s. 145 – 159. ISBN 978-80-7286-259-7.

CHORVÁT, Peter. „Die Katze muss weg!“ Odchod českého obyvateľstva zo Slovenska 1938. In: *Právněhistorické studie*, 2018, roč. 48, č. 2, s. 75 – 92. ISSN 0079-4929.

MEDVECKÝ, Matej. Československí vojenski diplomati po skončení 2. svetovej vojny. In: BINAR, Aleš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany, 2020, s. 275 – 286. ISBN 978-80-7582-353-3.

Elektronické zdroje

SKRAMOUŠSKÝ, Jan. *Pušky rakousko-uherské branné moci – 1. díl*. Zverejnené 2. 3. 2015. Online. Dostupné na: «<https://www.vhu.cz/pusky-rakousko-uherske-branne-moci-1-dil/>».

SCULLION, Séan F. *Continuing the fight: Three anarchists from Spain in the British army, 1939 – 1945*. Online. Dostupné na: «<https://freedomnews.org.uk/2023/08/07/continuing-the-fight-three-anarchists-from-spain-in-the-britisharmy-1939-1945/>» [cit. 9. 11.2023].

Príklad na citovanie **podcastu**: OLIVER, Zajac – VALENT, Jaroslav. *Napoleon svojich súperov ničil s mechanickou presnosťou*. Podcast. SME, zverejnené 5. 11. 2023. Dostupné na: «<https://podcasty.sme.sk/c/23240172/napoleon-svojich-superov-nicil-s-mechanicickou-presnostou.html>». [cit. 3. 3. 2024].

Príklad na citovanie **blogu**: STEHLÍK, Michal. *Zápotocký a válečné zločiny? Mezi fámou a realitou*. Blog. Zverejnené: 19. 3. 2021. Dostupné na: «<https://blog.aktualne.cz/blogy/michal-stehlik.php?itemid=39313>». [cit. 4. 8. 2022].

Príklad na citovanie **online mapy**: GIS mesto Nitra. Mapa; online. Verzia 0.0.5.1. [s. n.]. Dátum aktualizácie 23. 04. 2019. Dostupné na: «<https://gis.nitra.sk/>». [cit. 25. 8. 2022].
GOOGLE. Google maps. Online. 2023. Dostupné na: «<https://www.google.sk/maps/@48.3125969,18.0182667,12z?hl=sk>». [cit. 25. 2. 2023].

Príklad na citovanie **príspevku na sociálnej sieti**: POST BELLUM SK. *Ďalší pokus o odkúpenie Tisovho domu*. Príspevok na Facebooku. Zverejnené 22. 4. 2024. Dostupné na: Facebook «<https://www.facebook.com/postbellumsk>». [cit. 25. 4. 2024].

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 4/2025

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave

v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Kontaktná adresa: miloslav.caplovic@vhu.sk

Redakcia časopisu: Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD.,
PhDr. Katarína Mináriková

Jazyková redakcia: Mgr. Tamara Janecová, PhD.

Kontaktná adresa redakcie: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: Pavla Takáčsová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Milena Balcová (podpredsedníčka) – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno, Česká republika; PhDr. Viera Jurková – Vojenský historický ústav-Vojenské historické múzeum, Piešťany; Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava; PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice; doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Michal Schvarc, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. PhDr. Marek Syrný, PhD. – Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica; plk. v. v., PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Marian Uhrin, PhD. – Múzeum SNP, Banská Bystrica

Medzinárodná redakčná rada: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Uniwersytet Warszawski Varšava; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e. v. Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

Scopus

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Index Copernicus (ICI)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Schválené do tlače dňa: 21. novembra 2025

EV734/08

IČO vydavateľa: 00802751

Nepredajné

ISSN 1335-3314 (print), 1338-7154 (pdf)

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Námestie generála Viesta 2, Bratislava

Predná strana obálky: Fotografia z osláv 1. výročia víťazstva nad fašizmom v Košiciach. Na snímke defilé príslušníkov československej armády na Hlavnej ulici 9. mája 1946.

(Foto: VHÚ-VHA Bratislava).